ÓMENIĬ MARĬ AĬ ROMÂNIEĬ.

ION-VODĂ CEL CUMPLIT.

(1572—1574)

CU UNŬ PORTRETŬ ŞI 10 GRAVURE.

DE

B. PETRICEĬCU-HĂJDEŬ.

Tipăritŭ cu adjutorulŭ Ministeriuluĭ de Resbellŭ.

Preţulŭ: 7 Sfanţĭ.

BUCURESCĬ.

IMPRIMERIA MINISTERIULUĬ DE RESBEL.

Calea Mogoşóeĭ No. 11.

1865.

HĂJDEŬ.

ÓMENIĬ MARĬ AĬ ROMÂNIEI.

IONŬ-VODĂ CELLŬ CUMPLITŬ.

JONŬ VODĂ CELLŬ CUMPLITŬ

în momentulŭ ultimuluĭ attacŭ în bătăllia della Cahulŭ

(în Iunie 1574)

ÓMENIĬ MARĬ AĬ ROMÂNIEĬ.

IONŬ-VODĂ CELLŬ CUMPLITŬ:

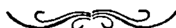
AVENTURELE, DOMNIA, RESBELLELE, MÓRTEA LUĬ; ROLLULŬ SEŬ IN ISTORIA UNIVERSALĂ ŞI ÎN VIÉŢA POPORULUĬ ROMÂNŬ.

(1572—1574)

Cu unŭ portretŭ, treĭ planurĭ de bâttăliă, uă cartă militară, unŭ desemnŭ de attacŭ, duo genealogie, uă gravură de costumŭ şi duo fac-simile.

DE

B. PETRICEĬCU-HĂJDEŬ.

Ainsi d'un peuple entier je feuilletais l'histoire!
Livre fatal de deuil, de grandeur, de victoire.,..

Astŭ-felŭ resfoĭamŭ istoria unuĭ poporŭ intregŭ: carte fatală de doliŭ, de mărire, de victoriă!

Victor Hugo; Oda *Ubi defuit orbis.*

BUCURESCĬ.

IMPRIMERIA MINISTERIULUĬ DE RESBEL.
Calea Mogoşóeĭ No. 11.
1865.

Domnuluĭ Nicolae Crezzulesco,
infiinţătoruluĭ Conferinţelorŭ Sciinţifice, in carĭ fu citită prima schiţă a acesteĭ opere;

Domnuluĭ Mihailŭ Cogălnicénu,
fundatoruluĭ elementuluĭ poporalŭ in istoria nóstră;

Domnuluĭ Cesarŭ Bolliacŭ,
Ercule allŭ prozeĭ române;

Domnuluĭ Alessandru Odobesco,
fruntaşuluĭ sciinţeĭ archeologice in România;

Fraţilorŭ Golescĭ,
descendinţĭ din fraţiĭ Golescĭ, celebraţĭ in acéstă scriere;

Domnuluĭ Papiŭ-Ilarianŭ,
infatigabiluluĭ collectorŭ de rarităţĭ bibliografice....

dedică

autorulŭ.

PREFACIA.

Istoriculŭ este unŭ uvrierŭ şi unŭ artistŭ totŭ-d'uă-dată.

Ca uvrierŭ, ellŭ adună; ca artistŭ, ellŭ dă brutei materie acea sublimă espressiune, care face că statuele luĭ Canova séŭ curţile Alhambreĭ nu sunt din pétră, că Madonna luĭ Rafael nu este uă pânză séŭ uă scândură imbuĭbată de nesce sucurĭ vegetale.

Sculptorulŭ, pictorulŭ, architectulŭ sunt numaĭ artiştĭ: eĭ lassŭ vulguluĭ sarcina provisiunii.

Istoriculŭ, din contra, ellŭ singurŭ stringe, singurŭ scóte petre, ţesse pânză, taiă scândură, ferbe culorĭ; şi apoĭ totŭ ellŭ singurŭ sculpă, edifică, pinge!

De aceĭa sunt destuĭ sculptorĭ, destuĭ architecţĭ, destuĭ pictorĭ; de aceĭa sunt pré-puţinĭ istoricĭ.

Uniĭ grămădescŭ, fără a avé geniulŭ de a crea; ceĭ maĭ mulţĭ creă, fără să fi avutŭ rebdarea de a grămădi.

Uniĭ facŭ temeliă fără edificiŭ, alţiĭ facŭ edificiŭ fără temeliă.

La Românĭ, amŭ veḑutŭ pe neobositulŭ Şincaĭu colindăndŭ cu desage pe spate. pentru a cullege unŭ chaosŭ de petice, bune şi relle, preţióse şi netrebnice . . . .

Am veḑutŭ pe atâţĭa „Bolintinenĭ“ clădindŭ mereŭ pompóse palaturĭ în aerŭ . . . .

Bălcesco. numaĭ neuĭtatulŭ Bălcesco, fu unŭ adeveratŭ istoricŭ, unŭ adeveratŭ uvrierŭ şi artistŭ allŭ nos-

tru; dar vaĭ! mórtea îllŭ secerâ tocmaĭ atunce, cândŭ crisallida deveni fluturŭ.

Pe cândŭ toţĭ imberbiĭ din gĭuru-ne se laudŭ a fi *ascultatŭ* pe illustraţiunĭle profesorale dela Berlin şi dela Paris, fie-ne permisŭ nouĕ a avé uă măndriă multŭ maĭ modestă: noĭ amŭ *audịtŭ* pe Bălcesco.

Maĭ ântăiŭ de tóte, în cursŭ de maĭ mulţĭ annĭ ingropându-mĕ in bibliotece şi archive străine şi naţionale, strinseĭ în sudórea feţeĭ grămeḍĭ de materialŭ, în legătură directă şi indirectă cu obiectulŭ acesteĭ cărtecelle.

Apoĭ suppuseĭ indigesta provisiune la treĭ scalpelurĭ de artă: critică, perspectivă şi coloritŭ.

Scopulŭ criticeĭ este de a desmormenta adevĕrulŭ.

Astŭ-feliŭ, mĕ deciseĭ uă dată pentru totŭ-d'a-una a nu mĕ basa decătŭ numaĭ pe izvóre, adecă pe mărturie contimpurene, adessea ocularie, limpeḍite prin confruntaţiunĭ şi prin analise.

Nu vĕ voiŭ offeri nicĭ uă asserţiuue, pe care să n'o justifice uă notă în josulŭ pagineĭ; iar déca citaţiunea arŭ fi pré-lungă pentru a puté incăpé acollo, căutaţĭ-o maĭ la valle: în Desvoltărĭ analitice séŭ în textulŭ Pieselorŭ documentale.

Perspectiva se cupprinde întru a despune tóte părţile întreguluĭ aşa, încătŭ să nu vĕ întimpine lacune essenţiale allăturea cu detallie superflue; nemicŭ să nu fie de prisosŭ, nemicŭ să nu fie descusutŭ; celle importante să reéssă în relievŭ pe primulŭ planŭ, celle secundarie să se umbréscă pe planulŭ allŭ duoilea, celle accessórie abia să mijéscă maĭ încollo . . . .

Tabloulŭ cată să aĭbe unŭ *fondŭ* séŭ *cerŭ*: la începutulŭ opereĭ, schiţarămŭ în căte-va cuvinte generale starea Europeĭ de atuncĭ.

Apoĭ appare figura cea curatŭ românéscă a erouluĭ;

şovăesce din depărtare, cresce şi se caracterisézā din ce in ce maĭ bine apropiându-se de ţintă, aci ĭea proporţiunĭ gigantice şi . . . . perde cumpĕtulŭ!

Dar priviţĭ-o chiarŭ în pulberea căderiĭ: ea totŭ încă este multŭ maĭ mare, de câtŭ tremurânḑiĭ pigmeĭ, ce-ĭ calcŭ sub-piciŏre cadavrulŭ!

În fine, cândŭ eroulŭ nu maĭ este, spectatorulŭ urmăresce cu fiorĭ, cum se prevalle una după alta majestŏsele creaţiunĭ alle stinsuluĭ geniŭ, pôn' ce unŭ funestŭ intunericŭ infăşură totŭ orizontulŭ.

Maĭ remâne uă speranţă: invierea morţilorŭ!

Atarĭ fură principiele criticeĭ şi alle perspectiveĭ nóstre: judecăţĭ inşi-vĕ, décă amŭ fostŭ în stare séŭ, maĭ bine, déca avuĭ norocŭ de a le ţiné credinţă!

Încătŭ priivesce coloritulŭ, scimŭ atâta, că ânima simţĭa în adênculŭ seŭ ceia ce scriea condeiulŭ; iar cândŭ ânima simte, condeiulŭ devine scurtŭ, laconicŭ, iute ca băttăiele pulsuluĭ . . . .

28 Februarŭ 1865.

INTRODUCȚIUNE.

Europa în septima decadă a seculuľuĭ XVI.

Propter illa quae aliquid significant, etiam ea quae nihil significant attexuntur: solo enim vomere terra proscinditur, sed ut hoc fieri possit, etiam caetera aratri membra sunt necessaria.

În favórea punctuluĭ principalŭ se maĭ anină căte ce-va accessoriŭ, precum tóte părțile pluguluĭ sunt neapperate, deși numaĭ ferrulŭ cellŭ lungŭ servesce a brăzdui pămêntulŭ.

St. Augustinŭ; *De Civ. Dei; XVI. 2.*

§ 1.

Guizot, în studiulŭ seŭ assupra luĭ Shakespeare, începe povestirea prin uă lungă digressiune despre Adam şi Eva.

Suntemŭ maĭ discreţĭ: scriendŭ istoria luĭ Ionŭ-vodă, ne mărginimŭ a arrunca maĭ ânteiŭ uă răpede cătătură numaĭ assupra Europeĭ şi numaĭ în momentulŭ precisŭ.

După ce astŭ-feliŭ ne vomŭ fi familiarisatŭ cu organismulŭ maşineĭ întrege, ne va fi lesne apoĭ a înţellege acea mică parte din ea, ce ne preoccupă în speciă.

§ 2.

Spania adjunsese pentru uă clipă a fi Statulŭ cellŭ maĭ puternicŭ de pe continentulŭ europeŭ.

Sub sceptrulŭ monarculuĭ dela Madrid se gruppaseră tóte provinciele mauresce, castillane şi arragonese, Portugalia, Sicilia, Sardinia, Neapole, Neerlandele şi America.

Nicĭ unŭ principe nu posseda unŭ territoriŭ atâtŭ de întinsŭ; nicĭ unŭ principe nu priimĭa unŭ venitŭ atâtŭ de colossalŭ; nicĭ unŭ principe nu avea nesce generalĭ atâtŭ de abilĭ . . . .

Şi cine óre fu acellŭ fericitŭ păstorŭ allŭ popórelorŭ?

Fiĭulŭ mareluĭ Carolŭ V, miculŭ Filippŭ II.

Prin duo peccate mortale ellŭ sfermâ pentru totŭ-d'a-

una piedestallulŭ măririĭ spaniόle: prin fanatismulŭ religiosŭ şi prin urra democraţieĭ.

Neerlandele eraŭ protestante şi autonome; Filippŭ II aşeḍâ in elle uă inquisiţiune contra duşmanilorŭ catolicismuluĭ şi uă spĕnḍurătόriă contra duşmanilorŭ absolutismuluĭ; Neerlandeşiĭ rădicară stégulŭ revolteĭ şi Filippŭ perdu pe ceĭ maĭ industrioşĭ şi ceĭ maĭ culţĭ dintre suppuşiĭ seĭ.

Anglia era reformată şi constituţionnală; Filippŭ II se porni s'o strivéscă prin forţa brută şi perdu in luptă tόtă marina Spanieĭ.

În Franţa crescea partitulŭ ughenoţilorŭ; Filippŭ II cheltuise milliόne pentru a adduce esterminaţiunea lorŭ şi, dreptŭ resultatŭ, veḍu incoronându-se acollo unŭ principe ughenotŭ: Enricŭ IV.

În fine, ellŭ muri despreţuitŭ de toţĭ, pόte chiarŭ de sine insuşĭ: lăssândŭ financele secate, armata demoralisată, territoriulŭ desmembratŭ, naţiunea ofticată . . . .

§ 3.

Imperatulŭ Germanieĭ fu Maximilianŭ II.

Era una din acelle figure flegmatice, atâtŭ de ereditarie pe tronulŭ austriacŭ, incâtŭ le-aĭ puté crede că sunt una şi aceiaşĭ persόnă nemuritόriă, ca Dalaĭ lama din Tibetŭ.

Tributarŭ allŭ Porţeĭ Ottomane, bătutŭ de uă mână de Polonĭ, infruntatŭ de unŭ prinţuşorŭ din Transilvania, ellŭ nu sciu să merite nicĭ chiarŭ devisa cea de furcă a dinastieĭ habsburgice: „Alţiĭ combattŭ; tu te căsătorescĭ, „fericito Austriă! alţiĭ dobîndescŭ regate prin sabiă, tu „prin zestre!“ . . . . .

§ 4.

In Franţa domnĭa regele Carolŭ IX.

Greşescŭ: ellŭ nu domnĭa.

Domnĭa mumă-sea Caterina Medici; domnĭa ducele de Guise; domnĭa principele de Condé; domnĭa papa; domnĭa Calvinŭ; domnĭa tótă lumea .... affară de regele Carolŭ IX.

Unŭ singurŭ evenementŭ, de genulŭ acelluia prin care se illustrase óre cândŭ Ierostratŭ, face să trăéscă in istoriă numele acestuĭ somnorosŭ Neronŭ.

Cine óre nu se infióră, numaĭ cândŭ i se pare că aude cuvîntulŭ "La Sainte-Barthélemy„ ?

In ḑece rândurĭ Carolŭ IX se arruncase in braţele partituluĭ papistaşŭ allŭ Guisilorŭ şi iar in ḑece rêndurĭ intinsese uă mână de infrăţire partituluĭ calvinŭ allŭ luĭ Condé; in ḑece rêndurĭ se silise a scutura tirannia maternă a Catherineĭ Medici şi iar in ḑece rândurĭ sărutase lanţurile ce-lŭ sugrumaŭ; pone ce intr'uă ḑi, vreŭ să ḑicŭ intr'uă nópte, desperatŭ de consciinţa nullităţiĭ selle, ellŭ se hotărî a dovedi lumiĭ ce póte unŭ rege: 30,000 de Francesĭ fură măcellaţĭ prin cea maĭ mărşavă trădare!

Se ḑice — orróre! — cum că insuşĭ principele arŭ fi uccisŭ vr'uă căţĭ-va cu propria sea mână!

Peste puţinŭ, ellŭ muri in vĕrsta de 24 de annĭ: jucăria partitelorŭ, callêŭ allŭ suppuşilorŭ seĭ, enigmă pentru posteritate!

§ 5.

Unŭ frate allŭ acestuĭ Carolŭ IX fu allesŭ rege in Polonia, aruncată de currêndŭ in anarchiă prin mórtea luĭ Sigismundŭ-Augustŭ.

Reposatulŭ principe fusese sfiiciosŭ: tremura de Turcĭ, tremura de Moscovițĭ, tremura de Tătarĭ; dar se distinsese prin prudența administrațiuniĭ, prin protecțiunea litterelorŭ, prin uă toleranță religiósă nepilduită in celle-l-alte State catolice.

Noulŭ rege tremura și ellŭ de Turcĭ, de Moscovițĭ, de Tătarĭ; dar pe lângă astea, maĭ adause uă supremă incapacitate administrativă, unŭ superbŭ desprețŭ pentru litteratura națională, uă urră fanatică pentru totŭ ce nu era sancționatŭ de scaunulŭ apostolicŭ de la Roma. . . .

Enricŭ de Valois adduse in Polonia moda haĭnelorŭ scurte și a danțurilorŭ parisiane: atâta!

§ 6.

Moscovia era uă immensă pădure, prin care sălta uă fiéră selbatecă, numită Ivan cellŭ Gróznicŭ.

Porecla de Gróznicŭ e pré mólle pentru a caracterisa pre acestŭ curiosŭ principe: era maĭ bine a se ḑice „Ivan cellŭ Nebunŭ."

Urcatŭ pe tronŭ in etatea de 4 annĭ, sub tutella uneĭ mume desfrênate; de 'ntâiŭ insultatŭ de amanțiĭ țarineĭ, apoĭ corruptŭ de lingușitoriĭ puteriĭ; născutŭ cu uă ânimă impressionabilă, inveninatŭ prin aerulŭ ce-lŭ respirase din légênŭ, rănitŭ de uniĭ și zadăritŭ de alțiĭ; nu e de mirare, déca ellŭ îșĭ perdu mințile.

Șahulŭ Persieĭ îĭ trimisese in darŭ unŭ elefantŭ: țarulŭ îllŭ tăiâ in bucățĭ, fiindŭ că bietulŭ animalŭ nu vru să stea in genuchĭ de 'naintea majestățiĭ moscovite.

Espirândŭ pe patulŭ morțiĭ, ellŭ cugeta .... cum să violeze pe noru-sa.

Aceste duo essemple sunt de adjunsŭ.

Cu tóte astea, ellŭ smeri pe Polonĭ, pe Suedĭ, pe

Tătarĭ; deveni spaĭma Ottomanilorŭ, lăţi hotarele ţerreĭ sélle .... dar cum? prin devotamentulŭ cellŭ bestialŭ allŭ Moscoviţilorŭ, pe carĭ îĭ biciuia fără ca eĭ să oboséscă de a se gudura cu umilinţă, lingêndŭ călcăĭele stăpânuluĭ!

Ellŭ - insuşĭ, nicĭ uă dată nemine nu-lŭ veḑu măcarŭ in apropiarea unuĭ câmpŭ de băttălliă!

§ 7.

Dela Muscalŭ trecemŭ la Turcŭ.

Marele Solimanŭ, principe demnŭ de apoteosă, nu maĭ era: îĭ urmâ fiĭu-seŭ Selimŭ.

Ellŭ făcu căte-va cucerirĭ; dar victoriele sélle, ca şi acelle moscovite, eraŭ uă consecuenţă a forţeĭ naţionale interne, nu a geniuluĭ princiarŭ.

Selimŭ, totŭ ca Ivan, nu sciea ce este uă băttălliă.

Administraţiunea se affla pe mânele viziruluĭ şi alle unuĭ favoritŭ .... Ovreŭ!

Sultanulŭ nu eşĭa din haremŭ, inchinândŭ mereŭ frumseţelorŭ circasiane cupe cu vinŭ de Malvasia!

In cronicele turce ellŭ este cunnoscutŭ sub porecla de „cellŭ Beţivŭ."

§ 8.

Italia, intru cătŭ nu o cotropiră armele spanióle, asculta pe unŭ popă şi pe unŭ neguţitorŭ: Roma şi Veneţia.

Dar papatulŭ deveni abia uă slabă umbră a trecuteĭ sélle mărirĭ: raţiunea îşĭ redobîndi uă mare parte din terrenulŭ ce-ĭ usurpase superstiţiunea; Luther sgudui pon' in fundamente tronulŭ Hildebranḑilorŭ; maĭ tótă Germania, Anglia, gĭumetatea Franţeĭ, gĭumetatea Poloniеĭ, imbrăţişară lumina protestantismuluĭ, şi numaĭ Spania maĭ

remâuea neclintită in orbulŭ seŭ devotamentŭ cătră papuşeria catolică.

Ne maĭ putêndŭ a dicta legĭ lumiĭ, papa Gregoriŭ XIII reforma calendarulŭ.

Veneţia de demultŭ nu maĭ era dictatricea commercială a Europeĭ: descoperirea luĭ Vasco di Gama şi acea a luĭ Columb strămutară sceptrulŭ mărilorŭ in mâna Spaniolilorŭ şi a Portughesilorŭ.

Acum ea priimi uă noŭă şi terribilă lovire: Turciĭ cupprinseră Chiprulŭ şi Cicladele.

Căderea Veneţieĭ nu se póte attribui necapacităţiĭ unuĭ monarcŭ, căcĭ era uă republică aristocratică; dar e cu atâtŭ maĭ tristŭ că intre mulţimea capetelorŭ, ce o cărmuĭaŭ, nu-şĭ rădicâ fruntea nicĭ unŭ capŭ!

§ 9.

La barriera oppussă a Europeĭ, in Svedia şi Danemarca, duoĭ regĭ incinseră uă luptă de exterminaţiune.

Pentru ce?

Pentru că fie-care din eĭ pretindea să pórte pe sigilliŭ una şi aceĭaşĭ emblemă!

Energica naţiune scandinavă cădu in copilăriă!

§ 10.

E cĭudatŭ a dice, că fu unŭ momentŭ, în care singurulŭ principe adevĕratŭ mare, din câţĭ conduceaŭ atuncĭ popórele celle maĭ civilisate séŭ celle maĭ puternice alle Europeĭ, era uă femeiă... uă bastardă!

Regina Elisabeta inflori marina, commerciulŭ, litteratura Anglieĭ.

Regina Elisabeta sfermâ colossulŭ spaniolŭ.

Regina Elisabeta sdrobi idolatria papistaşă.
Regina Elisabeta fundâ *Unirea* britannică...

§ 11.

Acesta e inventarulŭ capetelorŭ coronate in momentulŭ ce ne occupă.

In Spania, in Anglia, iu Germania, in Italia, in Sveḑia, in Danemarca, in Polonia. in Russia, in Turcia.... vedemŭ sceptrurile mănuite de popĭ, de copiĭ, de zero, de nebunĭ, de beţivĭ séŭ de muĭerĭ.

Tocmaĭ atuncĭ, intr'uă ţerrişóră română, appare unŭ principe, pe care numaĭ cea maĭ négră trădare îllŭ putu opri de a nu da uă altă faţă Europeĭ, fundândŭ pe tronulŭ Bisanţeĭ unŭ noŭ imperiŭ latinŭ.

Unŭ mare administratorŭ!

Unŭ mare politicŭ!

Unŭ mare generalŭ!

Singurulŭ omŭ in tótă Europa, carele, in locŭ de a lăssa pe preuţĭ să facă victime, făcea victime din preuţĭ!

Singurulŭ omŭ in tótă Europa, carele ghici secretulŭ democraţieĭ!

Singurulŭ omŭ in tótă Europa, carele merita coróna!

IONŬ-VODĂ CELLŬ CUMPLITŬ.

I.

AVENTURIERULU.

Elefantulŭ, orĭ-cătŭ de june, se face respectatŭ de ceĭ-l'alţĭ locuitorĭ aĭ codruluĭ. Şérpele din ḑiŭa nascerii amenință cu veninulŭ aculuĭ seŭ. Regiĭ, din légênŭ, îşĭ simtŭ puterea innăscută de a cărmui némulŭ omenescŭ.....

Calidasa; dramma *Vicrama şi Urvasi.*

§ 1.

După Stefanŭ cellŭ Mare domni fiiu-seŭ Bogdanŭ cellŭ Chiorŭ; după Bogdanŭ cellŭ Chiorŭ fiiu-seŭ Stefanŭ cellŭ Tênĕrŭ; carele murindŭ fără urmaşĭ, de aci înainte se jócă pe scena istorieĭ moldovene uă lungă tragediă de lupte între felĭurițĭ copiĭ naturalĭ, eşițĭ din trupina domnéscă.

§ 2.

Eraŭ mulțĭ aceĭ copiĭ naturalĭ! eraŭ mulțĭ, căcĭ Românii, strămutațĭ din Italia şi aşeḑațĭ in Dacia deja în epoca decăderiĭ anticeĭ moralitățĭ romane, addusseseră cu sine din prima patriă nesce idee cĭudate assupra legămêntuluĭ căsătorieĭ; nesce idee, pe carĭ nu le putu stĕrpi in țérra nóstră lumina crestinismuluĭ, şi carĭ apoĭ, firesce, deveniră cu atătŭ maĭ țepene, cu cătŭ maĭ multŭ le inrădecinase deprinderea şi mersulŭ timpuluĭ.

In imperiulŭ romanŭ din ḑillele luĭ Traĭanŭ famillia devenise uă jucăriă.

Maritagĭulŭ perdu cu totulŭ primitivulŭ caracterŭ sacru şi solemnelŭ, ce-lŭ distingea sub republica romană, şi adjunse a fi uă insoțire *per usum:* aşa îllŭ numescŭ legile imperiale.

„Era uă simplă invoélă din ambe părțile, lipsită de

„orĭ-ce consecraţiune civilă séŭ religiósă, şi prin care nicĭ „unulŭ dintre soţĭ nu se credea indatoratŭ intr'unŭ modŭ „seriosŭ." [1])

Inse, ceĭa ce-şĭ permitteaŭ toţĭ Româniĭ, fălindu-se cu origina lorŭ din desfrênata Romă imperială, trebuĭa să fi fostŭ permisŭ de ḑece, de uă sută de orĭ maĭ multŭ Românilorŭ cellorŭ cu forţa in mână: pe cândŭ unuĭ simplu ţerranŭ i se dedea facultatea de a schimba femeiă peste femeiă, cununându se in tóte ḑillele, cu aceĭa numaĭ ca pentru fie-care noŭ divorciŭ să plătéscă vistierieĭ summa de 12 banĭ [2]); totŭ atunce vĕ puteţĭ inchipui séŭ, maĭ bine, nu vĕ puteţĭ inchipui, câtŭ de intinsă cată să fi fostŭ latitudinea principilorŭ românĭ in privinţa maritagiuluĭ!

Uniĭ din eĭ, bună-óră Stefanŭ cellŭ Mare, avură câte cincĭ séŭ şésse femeĭe legitime, — celle nelegitime nu se maĭ numerŭ, — imitândŭ ast-felĭu pe famosulŭ străbunŭ Mecenate, despre carele moralistulŭ romanŭ ḑicea: „s'a insuratŭ in uă miiă de rêndurĭ!" [3])

Unde demoralisaţiunea naţională se pogóră la uă assemenea tréptă, acollo arŭ fi fostŭ comicŭ de a maĭ căuta mărginirĭ legale contra copiilorŭ nelegalĭ, cariĭ formaŭ ca şi majoritatea poporuluĭ: e de mirare numaĭ, cum de maĭ fiinţaŭ ómenĭ cununaţĭ, după ce resultatele cununieĭ per-

1) Schmidt; *Essai historique sur la société civile dans le monde romain* (Strasbourg, 1853, in-8); p. 36: „C'était un simple consentement mutuel, sans aucune „consécration ni civile ni religieuse, et par lequel ni l'un ni l'autre des époux ne „se croyait sérieusement engagé."

2) Gratiani; *De Ioanne Heraclide Despota Vallachorum principe* (Varsaviae, 1759, in-8); p. 21: „Matrimonia viri vel minimis de causis saepe solvunt „remisso uxori nuncio pensisque fisco duodecim denariis." Autorulŭ visitase hotarele Moldoveĭ către 1565. — Verancsics; *Oesszes munkai, koezli Szalay* (Pest, 1857, in-8); p. 85: „Licet enim eis omnibus communiter et duas et tres uxores „habere, nobilibus ac potioribus etiam plures, vaivodis vero quot volunt, liberum „est." Autorulŭ cunnoscuse in persónă pe Petru Rareşŭ.

3) Seneca; *Epistola CXIV:* „qui uxorem millies duxit."

duseră orĭ-ce felĭu de prestigiŭ, posteritatea din florĭ devenindŭ de uă potrivă în drepturĭ cu acea din biserică, ba încă de celle maĭ multe orĭ nelegitimitatea aşeḑându-se cu mândriă pe tronulŭ ţerreĭ!

§ 3.

Ştefanŭ cellŭ Mare, Bogdanŭ cellŭ Chĭorŭ, Ştefanŭ cellŭ Têner, fie-care din eĭ n'a trecut cu vederea de a lăsa din parte-ĭ maĭ mulţĭ copiĭ naturalĭ, arruncaţĭ prin bordeiele pescarilorŭ, prin prăvăliele neguţitorilorŭ, ba pone şi prin pădurile celle nestrăbăttute alle Basarabieĭ, unde locuĭaŭ celebriĭ prin vitejia lorŭ codrenĭ şi nu maĭ puţinŭ celebrele prin frumuseţea lorŭ codrence.

Treĭ din aceĭ „spurii" — cum îĭ numĭaŭ vechiĭ Romanĭ, — împlură unŭ semi-secolŭ din istoria Moldoveĭ.

Stefanŭ cellŭ Mare uĭtase in lume unŭ bastardŭ, pe Petru Rareşŭ, carele, deja intr'uă vĕrstă inaintată, maĭ bine de 20 de annĭ după mórtea pĕrinteluĭ seŭ, apucândŭ domnia, se arretâ unulŭ din ceĭ maĭ illustri principĭ românĭ, ĭubitŭ in intrulŭ ţerreĭ, grózâ pentru străinĭ, şi muri lăssândŭ fiilorŭ seĭ tronulŭ Moldoveĭ.

Atuncĭ retăcĭa unŭ altŭ bastardŭ, unŭ bastardŭ allŭ luĭ Bogdanŭ cellŭ Chĭorŭ[4]), Alessandru Lapuşnénulŭ: formându-şĭ unŭ partitŭ in ţérră şi intrândŭ in fruntea uneĭ ostirĭ străine, ellŭ uccise pe vĕru-seŭ, fiĭulŭ luĭ Rareşŭ; zugrumâ pe mătuşă-sea, veduva luĭ Rareşŭ[5]); şi pe véră sea, fiĭa luĭ Rareşŭ, şĭ-o luâ femeiă, zidindŭ pe te-

4) Documente inedite din *Archiva Statuluĭ*, din carĭ uncle amŭ publicatŭ in a mea *Archiva istorică a Românieĭ*; nr. 155, 181, etc.

5) Cronica moldovenéscă din 1566, publicată in Wojcicki; *Biblioteka starozytna pisarzy polskich* (Warszawa, 1844, in-8); t. 6, p. 65: „dal stara zone „Piotra Vojevody udawic." Acestŭ factŭ e ommisŭ in letopisceţulŭ luĭ Urechĭa.

melia acestorŭ monstruosităţĭ unŭ noŭ regimŭ atătŭ de sângerosŭ, incâtŭ contimpureniĭ îllŭ assemenaŭ cu allŭ regeluĭ Diomedŭ din antiĉitate, carele îşĭ hrânĭa caiĭ cu carnea ómenilorŭ.[6])

În totŭ cursulŭ domnielorŭ bastarde a luĭ Petru Rareşŭ şi apoĭ a luĭ Alesandru Lăpuşnénulŭ, unŭ allŭ treilea bastardŭ, în aşteptare de a domni şi ellŭ la rendulŭ seŭ, crescea necunnoscutŭ în streinătate: fiĭulŭ luĭ Ştefanŭ cellŭ Tenerŭ din femeĭa unuĭ Arménŭ numitŭ Serbega.

§ 4.

În plecările şi chĭarŭ în esteriorulŭ luĭ Iónŭ se resfrânse tiparulŭ părinţilorŭ.

Caracterulŭ tâtâni-seŭ cronica ţerreĭ îllŭ zugrăvesce în următorulŭ modŭ: „acestŭ Ştefanŭ-vodă cellŭ Tênerŭ „întru totŭ semena cu firea moşu-seŭ luĭ Stefanŭ-vodă cel-„luĭ Mare, că la resbóĭe iĭ mergea cu norocŭ că totŭ „isbîndĭa, şi lucrulŭ seŭ îllŭ sciea a-lŭ purta, măcarŭ că „era tênerŭ de ḑille, şi era omŭ măniosŭ. şi pré lesne ver-„sătorŭ de sânge.“ [7])

Vitejia, agerimea minţiĭ şi cruḑimea trecură cu moştenire paternă în natura luĭ Iónŭ.

Dela mumă-sea, de altă parte, ellŭ căpetâ uă figură cam armenéscă, féţă închisă, pĕrŭ dessŭ şi negru ca péna corbuluĭ; nasŭ coroétŭ într'uă formă orientalá, întocmaĭ ca nasulŭ famosuluĭ Attila, dupre cătŭ îllŭ cunnóscemŭ de pe monete [8]); uă frunte înaltă, lată în rădecină şi strimtân-

6) Lunig; *Orationes procerum Europae* (Lipsiae, 1713, in-8); p. 352-6: „Oratio Alberti Lasci ad Milites Polonos, cum eos adversus Alexandrum, Vala-„chiae Principem, in aciem duceret, habita anno 1561“

7) *Letopiseţile*; t. 1, p 156.

8) *Acta Eruditorum* (Lipsiae, 1720, in-4); p 215.

du-se în partea superióră; frunte frumósă, dar neromânéscă).

Poporulŭ, dupre naţionalitatea mumeĭ, îllŭ numi Iónŭ Arménulŭ, întocmaĭ precum Alessandru-vodă fu Lăpuşnénŭ, ca fiiŭ allŭ uneĭ Lăpuşnence, séŭ precum Petru-vodă fuse Rareşŭ, dupre porecla mumeĭ sélle[9]): bastardulŭ nu are tată.

§ 5.

În 1561, deja în vîrsta aprópe de patru-ḑecĭ de annĭ, străcuraţĭ în obscuritate, Ionŭ ne appare de uă dată, pentru prima óră.

Atuncĭ se clătina pe tronŭ cumplitulŭ Lăpuşnénŭ, ameninţatŭ de către unŭ Iacobŭ Despota, Serbŭ, inruditŭ de pre muĭerĭ cu dinastia domnéscă.

Era timpŭ, ca Iónŭ să-şĭ adducă a minte, cum că şi ellŭ este fiiŭ de domnŭ din Moldova, avêndŭ drepturĭ egale cu alle Lăpuşnénuluĭ şi maĭ marĭ de câtŭ alle luĭ Despota.

Ellŭ începu a da semne de viéţă.

Pe cândŭ Despota curta pe magnatulŭ Laski, Ionŭ se adressâ către unŭ altŭ magnatŭ, nu maĭ puţinŭ putenicŭ, Firlei.

Într'unŭ statŭ aristocraticŭ electivŭ precum era Polonia, regele era nemicŭ, magnaţiĭ eraŭ totŭ: eĭ stăpânĭaŭ în administraţiune, despunêndŭ în adunărĭ legislative de voturile cumperate ale numeroşilorŭ boierinaşĭ săracĭ; eĭ stăpânĭaŭ în armată, conducêndŭ numeróse stégurĭ feudale proprie; eĭ aveaŭ curţi alle lorŭ, rivalizândŭ cu curtea regală şi adesea întrecênd'o prin splendóre şi

9) *Letopiseţile*; loco supra: „Petru Măjarulŭ, ce l'aŭ poreclitŭ Rareş, după numele muerii."

prin mulţime ... regele, fiindŭ unulŭ, se temea de eĭ, pe cândŭ eĭ, fiindŭ mulţĭ, nu se temeaŭ de nimene [10]).

Laski reuşise de a introduce pe Despota în Moldova, fugărindŭ de acollo pe Lăpuşnénulŭ; Firlei, maĭ puţinŭ întreprinḑetorŭ, scăpâ occasiunea de a înnălţa pe prietenulŭ seŭ Iónŭ; dar ne adjunge de a cunnósce de uă cam dată legătura lorŭ amenduror a: magnatul polonŭ era luteranŭ, partisanŭ aprinsŭ allŭ Reformeĭ, capŭ allŭ tuturorŭ protestanţilorŭ din Polonia [11]); şi e vederatŭ că, pentru a puté căpeta graţiele selle, Iónŭ trebuĭa să se fi arretândŭ şi ellŭ amicŭ allŭ doctrinelorŭ luĭ Luther.

Acésta fu prima cunnoscută apostasiă a eroului nóstru, carele, în totŭ cursulŭ vieţeĭ sélle, trecea necontenitŭ de là uă lege la alta, schimbându-le assemenea haĭnelorŭ.

§ 6.

Vĕḑêndŭ molleciunea luĭ Firlei, Iónŭ plécă din Polonia şi appare în Crimŭ, refugitŭ la curtea hanuluĭ, unde captivéză simpatia moscenitoruluĭ tronuluĭ, Mehmed-Calga, pe care cronica tătăréscă [12]) îllŭ descrie, ca pe unŭ illustru vitézŭ.

Toţĭ ómeniĭ cu suffletele marĭ se inrudescŭ: aventurierulŭ românŭ plăcu principeluĭ tatarŭ.

Hanulŭ se affla atuncĭ în luptă cu Moscoviţiĭ; Meh-

---

[10]) Filon; *Histoire de l'Europe au XVI siècle* (Paris, 1838, in-8); t; 1. p. 439: „Le roi n'était en Pologne que l'instrument de la noblesse. Tandis que „partout ailleurs la royauté, jadis faible et impuissante, s'était élevée par degrés „au-dessus des résistances féodales, la couronne polonaise, autrefois souveraine „et absolue, était insensiblement tombée sous le joug aristocratique."

[11]) Graţiani; *De scriptis invita Minerva* (Florentiae, 1745-6, in-4.); t. 2, p. 181: „Firlejus Palatinus Haereticus caputque Haereticorum erat."

[12]) Publicată in estracte russescĭ in *Zapiski Odeskago Obscestva Istorii Drevnostei* (Odessa, 1844, in-4); p. 385.

med-Calga conducea ostile tătăresci; pe semne și amiculŭ seŭ Iónŭ, însoțindu-lŭ în acelle espedițiunĭ, se va fi distinsŭ prin eroiculŭ sănge rece și terribila putere a brațuluĭ, carĭ îllŭ făcură maĭ în urmă atătŭ de groznicŭ pe unŭ câmpŭ de băttăliă; e maĭ multŭ decătŭ probabilŭ; orĭ-cum să fie, legătura între Mehmed-Calga și Iónŭ deveni atătŭ de strînsă, încătŭ, la plecarea luĭ Iónŭ din Crimŭ, Mehmed-Calga îĭ dede în 1563 uă scrisóre către regele polonŭ Sigismundŭ Augustŭ: „te rogŭ fórte multŭ să bine-voescĭ a ține în „grațiele telle pe acestŭ fiiŭ de domnŭ din Moldova.“ 13)

§ 7.

Polonia era ca și tributariă Tătarilorŭ.

În toțĭ anniĭ regele trimittea hanuluĭ, sub numele de peșcheșŭ, banĭ, postavurĭ, metăssărie, felĭurite producerĭ alle manufactureĭ.

Frica Polonilorŭ era cu atătŭ maĭ legitimă, că hanulŭ Devlet-Ghiraĭ îșĭ făcuse unŭ mare nume prin successele sélle militarie: Tătariĭ îĭ daseră pompósa poreclă de „Cuceritoriŭ allŭ țerrelorŭ.“

Prin urmare, Ionŭ avea dreptulŭ de a crede, că recommendațiunile tătărescĭ îĭ vorŭ da rodurĭ.

Zădarnică speranță!

Regele priimi scrisórea, zimbi luĭ Ionŭ, dar în locŭ de a-ĭ da uă óste, cu care să-șĭ cuceréscă tronulŭ strămoșescŭ, ellŭ ĭ-arŭ fi respunsŭ, credemŭ noĭ, cam după următorulŭ tipicŭ: „caută unŭ magnatŭ, carele să te ducă în Moldova, precum Laski dussese pe Despota; acellŭ „magnatŭ lesne va sci să respundă inaintea cellorŭ-l'-alțĭ „confrațĭ din adunarea națională; éră la casŭ, déca

13) Obolenskii; *Kniga posolskaia W. K. Litovskago s 1545 pe 1572* (Moskva, 1843, in-4) p. 222.

„ne va amenința Turculŭ, ne vomŭ scusa, că nu e cul-
„peşă ţérra, nicĭ eŭ, nicĭ camera, ci e vinovatŭ unŭ singurŭ
„nobilŭ, turburătorŭ de ordinea publică".

§ 8.

Iónŭ nu se maĭ adressâ către magnaţĭ, căcĭ unulŭ era Laski, ceĭ-l-alţĭ eraŭ nesce Firlei; ellŭ nu maĭ stărui nicĭ pe longă nesce regĭ tarĭ în vorbe şi slabĭ in fapte, ca Sigismundŭ Augustŭ; pentru uă bucată de timpŭ îĭ perdemŭ urmele.... în acelŭ intervalŭ uă terribilă tragediă se juca în Moldova: Despota fu resturnatŭ şi ucissŭ de către un Ştefanŭ Tomşa; Ştefanŭ Tomşa fu resturnatŭ şi fugăritŭ de către Alexandru Lăpuşnénulŭ, căruĭa sultanulŭ bine-voi a-ĭ intórce domnia Moldoveĭ; tóte acestea se petrecură în cursŭ de căte-va lune.

Cândŭ sângerosulŭ Lăpuşnénŭ se reaşeḑa pe tronŭ, de uă dată revedemŭ pe Ionŭ; şi unde? la Vienna.

§ 9.

Germaniĭ afflându-se în necurmată luptă cu Turciĭ, imperatulŭ Maximilianŭ II se bucurâ de occasiunea de a avé la curtea-ĭ un pretendentŭ românescŭ, pe care să-lŭ ţină ca uă schînteiă de revoltă dunărénă.

Ellŭ dede luĭ Iónŭ unŭ serviciŭ în armata austriacă, şi-ĭ promise, în gura mare, 7 séŭ 8 miĭe de óste, pentru ca in fruntea lorŭ să allunge pe Lăpuşnénulŭ din Moldova.

Eraŭ numaĭ promissiunĭ, simple promissiunĭ, promissiunĭ curatŭ nemţescĭ.

Cu tóte astea, Pórta Ottomană incepu a se cam ingriji.

Un céuşŭ fu espeditŭ la Vienna cu apparenţa nego-

ciaţiunilorŭ cu Maximilianŭ, dar maĭ cu sémă pentru a attrage cum-va la Constantinopole pe periculosulŭ Ionŭ.

Céusulŭ îĭ descrise perfidia şi debilitatea Nemţilorŭ, carĭ sciŭ numaĭ a făgădui şi pe carĭ Turciĭ îĭ infrânseseră in atâtea rêndurĭ; îĭ zugrăvi generositatea şi puterea sultanuluĭ, pentru carele e uă nemică tótă de a da Moldova, ba şi ḑece ţerre ca Moldova, la cellŭ maĭ de pe urmă sclavŭ allŭ seŭ; in fine, îĭ assigurâ munţĭ de aurŭ din partea Sultanuluĭ.

Ionŭ păţise deja cu creştiniĭ in Polonia şi avuse a face şi cu mahometaniĭ in Crimŭ.

Ellŭ se increḑu in cuvintele céuşuluĭ, fugi in taĭnă din armata austriacă, trecu Dunărea, şi étă-lŭ în Constantinopole.

§ 10.

Popórele orientale adorŭ frumuseţea fisicĭ, cu care Mahomet îşĭ împoporase paradisulŭ.

Ionŭ avea uă statură uriaşă, uă constituţiune vênósă, uă infeţişare bărbătéscă, în care se vedea că ferbe puterea.[14])

Aşa déră, figura erouluĭ nostru produse acum assupra Turcilorŭ effectulŭ, ce-lŭ produssese maĭ 'nainte assupra Tătarilorŭ.

Vizirulŭ Mehmed-Socolli,— ḑice agentulŭ francesŭ în rapportulŭ seŭ către curtea parisiană — „făcêndŭ cunnos-„cinţă cu Ionŭ, îllŭ priimi fórte bine, în aşteptare de a-lŭ „recommenda sultanuluĭ."

Dar nu trecu nicĭ uă lună de ḑille şi, cu tótă amicia viziruluĭ, politica Porţeĭ Ottomane ceru depărtarea luĭ

---

14) Gorecki; *Descriptio belli Ivoniae, Voivodae Valachiae* (Francofurti, 1578, in-8); p. 23: "vir procerae staturae, facie decora, oculis gracilibus quodam-„modoque minacibus, toto corpore lacertosus, viribus pollens„

Iónŭ: pe de uă parte, sultanulŭ strîngea ostĭ pentru a merge contra imperatuluĭ Maximilianŭ şi, prin urmare, avea trebuinţă de a mânţiné în linisce provinciele Turcieĭ; pe de altă parte, Lăpuşnénulŭ, reaşeḑatŭ prin oştile turcescĭ pe tronulŭ Moldoveĭ, se arreta în a duoa sea domniă maĭ Turcŭ decătŭ Turciĭ[15]) şi, prin urmare, avea dreptulŭ de a cere, ca sultanulŭ să nu protege pe unŭ pretendentŭ rivalŭ.

Ionŭ fu trimisŭ la insula Rodosŭ.

§ 11.

Aci, în patria şerpilorŭ şi a trandafirilorŭ, cunnoscută la Grecĭ sub numele de Makara, adecă ţérră fericită; aci, unde fie-care pétră, fie-care pesceră, fie-care colnicŭ, conserva încă próspete suvenirĭ şi urme de eroismulŭ cruciaţilorŭ Jerusalemmitanĭ; aci Iónŭ petrecu unŭ annŭ şi maĭ bine.

Sultanulŭ Suleĭman cellŭ Mare muri in 1566, şi-ĭ successe fiĭu-seŭ Selim II.

Totŭ atuncĭ se auḑi din Moldova, cumcă Lâpuşnénulŭ, pe semne pentru pedépsa crimelorŭ sélle, slăbi în corpŭ, perdu vederile[16]), şi căḑu într'unŭ feliŭ de copillăriă periodică, maĭ tristă decătŭ însăşĭ mórtea.

Profitândŭ de aceste occasiunĭ, vizirulŭ Mehmed-Socolli, remassŭ la putere, chiămâ din essiliŭ pe amiculŭ seŭ Iónŭ.

§ 12.

Petrecerea luĭ Ionŭ in Constantinopole, in cursŭ de treĭ

---

15) Orzechovski; *Quincunx, to iest Vzor korony Polskiei* (sine loco, 1564, in-8); p 74: „Oto teraz Alexander Voloszyn vygnaniec, zturczyvszy sie voiuie „Voloska ziemie, vykorzeniaiac z niey korzen i tez macice vszystkiego pleme- „nia i narodu Voloskiego, a Tureckim narodem vszystke ziemie Voloska osadzaiac...

16) Okolski; *Orbis Polonus* (Cracoviae, 1641, in-f); t. 2, p. 227: „debilitate „oculorum et corporis consumebatur."

séŭ patru annĭ, ne presintă date fórte sigure, dar pe carĭ noĭ nu le putemŭ esplica.

Aventurierulŭ ne appare de uă dată ca millionarĭu, ca cellŭ maĭ avutŭ commerciantŭ de petre scumpe in capitala Turcieĭ, intunecândŭ prin bogăţiele şi luxulŭ seŭ pe paşale şi pe agale![17])

Factulŭ e totŭ atătŭ de certŭ, precum e certŭ că d. Torok séŭ d. Bossel possedŭ celle maĭ frumóse şi celle maĭ scumpe case in Bucurescĭ, de şi istoriculŭ, — pariămŭ, — nu va fi in stare de a arreta izvorulŭ acestorŭ avuţie.

In commerciŭ ne intimpină lucrurĭ estraordinarie, minunĭ puţinŭ probabile şi, cu tóte astea, fórte adeverate; principiele de creditŭ, de circulaţiune, de concurrenţă, etc. etc., acelle principie, orĭ-cătŭ de lărgite, orĭ-cătŭ de elastice, totŭ incă se refusŭ de a ne limpeḑi unele mistere: neguţitorulŭ, ca şi popa, pretinde să-lŭ credemŭ.

§ 13.

Unŭ Germanŭ, carele, peste un secol maĭ in urmă, scrise prima incercare critică assupra vieţeĭ erouluĭ nostru, observă, intre altele: „Ionŭ deveni domnŭ din prăvăliaşŭ, pre„cum in vechime la Romanĭ şi Sarmaţĭ plugariĭ se urcaŭ

---

17) Gorecki; op. cit.; p. 24: „animum ad amplam copiosamque mercatu„ram exercendam adjecit, cujus magnitudine ac splendore non solum in purpura„torum, qui Bassae, id est capita, vocantur, notitiam pervenit, sed et ipsius Se„lymi."—J. C. Bulengerus; *Historiarum sui temporis libri* XXX (Lugduni, 1619, in-f.); p. 141: „cum Ioannes ex antiqua Vaivodarum stirpe Constantinopoli mer„caturam faceret, cum eo agunt (Moldavi), ut per Portam purpuratum, cui inti„mus erat etc." — De Thou; *Historiarum sui temporis Opera* (Francofurti, 1610, in-f): t. 2, p. 14: „ampla ac nobili mercatura magnam sibi inter Turcas auctori„tatem conciliaverat"

„la cărma Statuluĭ, séŭ precum astă-ḑĭ în Belgia com-
„merciançiĭ devinŭ capĭ aĭ marineĭ[18]).

Aceste essemple sunt frumóse; dar Ionŭ ellŭ însuşĭ, de sigurŭ, nu cugetâ vr'uă dată de a imita nicĭ pe Romanĭ, nicĭ pe Sarmaţĭ, nicĭ pe Belgĭ.

Planulŭ seŭ era multŭ maĭ prosaicŭ.

Ellŭ avea inaintea ochilorŭ probe de ceĭa ce póte uă marfă şi, maĭ allesŭ, uă pétră scumpă, assupra Porţeĭ Ottomane.

Cu treĭ-ḑecĭ de annĭ maĭ 'nainte, dăruindŭ fiiceĭ sultanuluĭ Suleĭmanŭ unŭ simplu gĭuvaerŭ, Petru Rareşŭ îşĭ redobundise domnia Moldoveĭ[19]).

Chiarŭ in timpulŭ luĭ Ionŭ, unŭ Ovreŭ din Portugallia, introducêndu-se prin mărfurĭ pe longă sultanulŭ Selimŭ, adjunse de uă dată duce de Naxos[20]).

Gĭuvaergiiĭ schimbaŭ unŭ rubinŭ pe uă coronă: commerciulŭ plăcu luĭ Ionŭ; şi, ca să-lŭ pótă essercita şi maĭ cu succesŭ, ellŭ îşĭ lăpedâ religiunea pentru a doua óră.

Crescutŭ in armenismŭ, luteranisatŭ apoĭ de către Polonulŭ Firlei, Iónŭ imbrăţişâ acum mahometismulŭ.

§ 11.

Amicŭ cu vizirulŭ, cunnoscutŭ cu paşiĭ ceĭ maĭ de frunte, familiarŭ cu insuşĭ sultanulŭ Selim; ellŭ pândĭa cu

---

[18]) Schurzfleisch; *Opera historica antehac separatim edita* (Berolini, 1699, in 4) p. 710: „Ex mercatore evaderet regulus Valachorum. Olim apud Romanos Sar-„matasque ab aratro acciti, qui gererent summos magistratus . . . Neque id pror-„sus insolens putabimus, qui sciamus, extitisse negotiatores apud Belgas, a com-„merciis maritimis subductos ad clavum navalis rei."

[19]) Relaţiunea contimpurénă, publicată in *Magyar Törtėnelni tar* (Pest, 1857 in-8); p. 52: „. . . dandoli in donno doi perle d'orrechia grande come doi peri-„moscatelli."

[20]) Hammer; *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Pest, 1828, in-8); t. 3, p 563-5.

nerebdare numaĭ prima occasiune pentru a apuca de multŭ visatulŭ tronŭ allŭ Moldoveĭ, unde, după mórtea Lăpuşnénuluĭ, se installâ fiiŭ seŭ Bogdanŭ, copilŭ de 15 annĭ, despre care cronicarulŭ ḑice, că iubĭa două lucrurĭ nenaţionale: glumele şi pe Polonĭ[21]).

În chipŭ de neguţitorŭ, Ióanŭ cutriera neîncetatŭ hotarele ţerreĭ, cândŭ prin Galiţia, cândŭ prin Podolia, cândŭ la Prutŭ, cândŭ la Nistru[22]).

Unŭ amicŭ devotatŭ şi nedespărţitŭ, boerulŭ moldovenescŭ Ieremia Golia, emigratŭ încă sub Lăpuşnénulŭ, îllŭ însoţĭa şi-ĭ înlesnĭa înţellegerea cu toţĭ ceĭ nemulţumiţĭ de domnia luĭ Bogdanŭ.

Se formâ astŭ-felĭŭ unŭ partitŭ puternicŭ, în fruntea căruĭ-a se pusseră toţĭ boĭeriĭ ceĭ marĭ, şi carele adressâ uă plângere către Pórta Ottomană[23]).

§ 15.

Sultanulŭ de multŭ aştepta uă assemenea manifestaţiune naţională.

Bogdanŭ era trădătorŭ officialŭ în privinţa Turcieĭ.

In dată după mórtea păronteluĭ seŭ, ellŭ încheĭasse unŭ tractatŭ cu Polonia, prin care se recunnoscea vassalŭ allŭ regeluĭ Sigismundŭ Augustŭ[24]), şi de atuncĭ încóce

21) *Letopiseţele*; t. 1, p. 190.

22) Gorecki; op. cit.; p. 24.

23) *Letopiseţele*; loco supra: „Aceste lucrurĭ de hulă trăgêndu-se pone la „urechile vrăjmaşilorŭ la Imperaţiă, nu cum era, ci maĭ pre susŭ le adăogea.." Isthuanffi; *Regni Hungarici Historia* (Coloniae, 168, in-f.); p. 340: „Gra„vissimis prius criminibus apud Selimum, ac defectione ad Polonos, crudelique „insignium aliquot Turcarum caede obiecta, accusatum (Bogdanum), tacitis con„siliis conjurarunt."

24) Actulŭ întregŭ e publicatŭ in Dogiel: *Codex diplomaticus Poloniae* (Vilnae, 1758, in-f.); t. 1, p. 620.

medita numaĭ assupra momentuluĭ pentru a înceta de a maĭ plăti tributŭ Turcieĭ.

Sultanulŭ, încurcatŭ în luptă cu Veneţia, se făcea de uă cam dată că nu scie nemica, temêndu-se de a maĭ apprinde unŭ altŭ resbellŭ în părţile Dunăriĭ, la casŭ déca Moldoveniĭ vorŭ voi a susţiné pe principele lorŭ.

Cândŭ scrisorile boĭerilorŭ sossiră la Constantinopole, cu tânguirĭ contra luĭ Bogdanŭ şi cerêndŭ pe Iónŭ, sultanulŭ se grăbi de a-lŭ trimitte la Moldova.

Turcia ţotŭ se maĭ ferĭa înse de a-şĭ attrage cum-va unŭ resbellŭ din partea Polonieĭ: numirea luĭ Iónŭ la domnia Moldoveĭ remase secretă, şi plecarea-ĭ către Dunăre fu desvulgată a fi pentru treburĭ commerciale.

Îllŭ întovăreşĭa numaĭ uă mică óste séŭ, maĭ bine ḑicêndŭ, uă caravană de Turcĭ, ca în chipŭ de escortă contra nesiguranţeĭ drumurilorŭ.

Trecêndŭ prin Tessalia şi Bulgaria, Iónŭ maĭ ademeni în serviciulŭ seŭ uă sémă de voluntarĭ Serbĭ, Grecĭ, Bulgarĭ.

Dar în orĭ-ce casŭ, forţa numerică a armateĭ sélle nu putea întrece ciffra de 4 pone la 5 miĭe de ómenĭ.

Nicĭ atăţĭa nu-ĭ trebuĭaŭ, căcĭ îllŭ chiăma ţérra!

§ 16.

Cândŭ Ionŭ trecea Dunărea, Bogdanŭ cu toţĭ aĭ seĭ se grăbi de a fugi, scăpândŭ din mâna boierilorŭ, decişĭ de a-lŭ estrada Turcieĭ.

De la Galaţĭ pone la Sucéva nu se veḑu unŭ singurŭ adversarŭ.

La intrare in capitală, îllŭ intimpinară boieriĭ şi poporulŭ, acclamându-lŭ, dupe anticulŭ obiceiŭ strămoşescŭ,

„Părinte allŭ Moldoveĭ“ intocmaĭ precum vechiĭ imperaţĭ romanĭ se numĭaŭ „Patres patriae“.[25])

Acestŭ măreţŭ titlu, Moldoveniĭ îllŭ dedeaŭ acellorŭ principĭ, carĭ venĭaŭ să-ĭ scape de jugulŭ vre-unuĭ tiranŭ: Despota îllŭ priimise după allungarea cruntuluĭ Lăpuşnénŭ [26]); Ionŭ îllŭ căpetâ prin surparea nepopolaruluĭ Bogdanŭ, pe care, precum ḑisserămŭ, ţérra nu lŭ putea suferi din causa gusturilorŭ sélle pentru glume şi pentru Polonĭ.

§ 17.

Pe cândŭ acestea se petreceaŭ in Moldova, Bogdanŭ, închiḑêndu-se in cetatea Hotinuluĭ, cerşitoria sprijinulŭ regeluĭ Sigismundŭ-Augustŭ şi allŭ magnaţilorŭ amicĭ din Polonia.

Regele făcu totŭ ce putu sĕrmanulŭ: trimise uă ambassadă la Pórta-ottomană; dară ambassadorulŭ se întórse înapoĭ fără nicĭ unŭ resultatŭ, affară numaĭ că fuse luatŭ în risŭ de către Ionŭ-vodă[27]), carele îllŭ lăssâ să trécă in linisce prin Moldova, după ce mse într'uă audienţă îllŭ regalase cu uă cătătură atâtŭ de furiósă, încâtŭ bietulŭ diplomatŭ incepuse a tremura, recunnoscêndŭ, că n'a veḑutŭ uă altă maĭ înfricoşată.

25) Veḑĭ *moneta luĭ Ionŭ-vodă*, planşa 2, pe care Seulescu o esplica aşa: „Oteţ Moldoveĭ, adecă Pater Moldaviae, că aşa s'a proclamatŭ pe sine Ionŭ părinte.“ Nu s'a proclamatŭ, ci fu acclamatŭ, precum urmézā din descripţiunea priimirii, ce i se făcuse în Moldova, veḑĭ în Lasicki, *De ingreessu Polonorum in Valachiam cum Bogdano Voivoda* (ad calcem Goreckii); p. 128: „cui obviam primates profecti, salutatumque reverenter etc.“ — Cf. Bolliacŭ; *Cullegere de maĭ mulţĭ articolĭ* (Bucurescĭ, 1861, in 8); p. 88.

26) Bolliacŭ; *Daco-Romane*, nr. 112 şi 113, inscripţiunea moneteĭ luĭ Despota: „Heraclidis Despotae Patris Patriae“, ceia ce se esplică prin Sommer; *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli* (Vitebergae, 1587, in-4): p. 16: „e servitute „in libertatem vocari sibi videbatur (gens Moldaviae)“.

27) Lunga descripţiune a acesteĭ audienţe, la care a assistat insuşĭ Paprocki, veḑĭ inaluĭ *Herby rycerstva polskiego* (Kracov, 1584 in-4) p. 234-35.

In adeverŭ, eroulŭ nostru avea nesce ochĭ miceĭ şi negri, in carĭ se restrângeaŭ cu uă deosebi ă energiă şi răpeḑiciune tóte passiunile şi tóte mişcările sufflетuluĭ: in momente de mulţumire prin espressiunea cea maĭ simpatică; in momente de mâniă, se impleaŭ de sânge, fulgerândŭ din umbra unorŭ stuffóse sprincene, ce se imbinaŭ, sburlite prin convulsiva acţiune a nervelorŭ[28]).

Magnaţiĭ, cuscri aĭ luĭ Bogdanŭ, isprăviră ce-va maĭ multŭ decâtŭ regele. Cu vaĭ cu chiŭ, cum se ḑice, eĭ reuşiră a aduna ca la 3,000 de luptătorĭ alleşĭ, unulŭ ca altulŭ, totŭ junĭ din famılliele celle maĭ illustre alle Poloniei.

§ 18.

Pe longă stăpânirea Hotinuluĭ, celleĭ maĭ puternice fortereţe a ţerreĭ, şi pe longă adjutórie polone, Bogdanŭ, ca toţĭ principii destronaţĭ, maĭ numera vr'uă căţı-va partisanĭ între boierĭ.

Pentru a se feri de duşmanĭ casnicĭ, Ionŭ-vodă îĭ puse pe toţĭ sub sabiă.

Aristocraţia se înfiorâ, veḑendŭ în mâna Ţiganilorŭ, carĭ essercitaŭ în România professiunea de cal ěi, pe boierii ceĭ maĭ de frunte, pe stălpiĭ nobilimii, maĭ cu sémă pe betrânulŭ Ionaşcu Zbierea[29]), mare vornicŭ allŭ ţerreı de

---

28) Scriorea mea *Filosofia portretuluĭ luĭ Ţepeşŭ* (Bucureştĭ, 1864, in-16), p. 20-21: „e de adjunsŭ de a alătura, de pildă, portretulŭ luĭ Ionŭ vodă cellŭ cum-„plitu (1572-74) de pe moneta luĭ cu acellŭ făcutŭ guaccio într'unŭ formatŭ „maĭ mare, pe pergamenă, şi care se află la mine. Pe monetă Ionŭ e liniscitŭ; sprin-„cenele luĭ, bine conformate, vedescŭ uă frumósă intelligenţă, şi nimicu maĭ multŭ. „Pe pergamenă, ellu e furiosŭ, ellŭ trage sabia din técă: sprincenele luĭ s'au strînsŭ „pe d'uă parte d'assupra radăcineĭ nasuluĭ şi aŭ rădicatŭ în susu capetele opuse, „ca aripele unuĭ vulturu. Aci plecarile morale alle luĭ Ionŭ s'aru putea citi chiarŭ „numaĭ de pe sprincene." — Gorecki; op. cit; p. 24: "oculis gracilibus, quodam-„modoque minacibus."

29) *Letopisețile*; t. I. p. 191.

josŭ şi dintr'unŭ némŭ de celle maĭ antice alle Moldovei.[30])

Capulŭ seŭ se rostogoli la piciórele gâdeluĭ tocmaĭ în ḑioa Pascelorŭ.

Ionŭ-vodă vru să arrete, că nu póte fi scutéla serbătóreĭ pentru a pedepsi orĭ-ce ameninţă sicuranţa Statuluĭ.

Ţérra maĭ ânteiu de tóte . . Pascele maĭ pe urmă![31]).

§ 19.

Noulŭ vornicŭ de ţérra de josŭ, Dumbravă, era de némŭ micŭ, dar avea uă ânimă mare.

Ionŭ-vodă îllŭ însărcinâ de a respinge invasiunea polonă[32]).

Instrucţiunea, ce-ĭ dede Domnulŭ cu acéstă occasiune, ne adduce a-minte principiulŭ mareluĭ Scipionŭ: „Lassă duşmanuluĭ nu numaĭ miḑloculŭ de a fugi, ci încă însuţĭ înlesnesce ĭ callea."

Dumbravă avea vr'uă 6,000 de ostaşĭ alleşĭ, din districtele ţerreĭ de josŭ, Soroca, Orheĭu, Fălciĭu, din vechime renumite, ca celle maĭ bellicóse în Moldova[33]); către carĭ se maĭ adause unŭ contingentŭ de Turcĭ bessarabianĭ, veniţĭ, după cererea luĭ Ionŭ-vodă, sub commanda saugiaculuĭ de Ak-kerman[34])

Cu atarĭ oştĭ era lesne de a sfărîma pe ceĭ 3,000 de Polonĭ, azardaţĭ într'uă ţérră străină şi antipatică; dar dom-

30) *Arhiva istorică a Româniеĭ*; t. I. nr. 92 etc

31) Pentru pedepse în ḑiua Pascelorŭ cf. Photius; *Nomocanon, interprete Agylaeo* (Lutetiae Paris. 1715, in 4); p. 145 (de sepulchrorum violatoribus), p. 150 (de virginum raptoribus) etc. Numaĭ patria e uitată!

32) Lasicki; op. cit; p 133: „dictor Dambrova".

33) Cantimir; *Beschreibung der Moldau* (Frankfurt, 1771, in 8); p. 287-8: „Die Einwohner der untern Moldau sind bessere Soldaten und auch wildere Leute, „als die übrigen."

34) Heidenstein; *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti lib. XII* (Francofurti, 1672, in-f) p. 3. „aliqui etiam Turcae ac sendziakus se conjunxerant."

nulŭ Moldoveĭ nu avea nicĭ unŭ zorŭ de a-şĭ attrage urra unuĭ puternicŭ regatŭ invecinatŭ, a căruĭ amiciă, din contra, ellŭ prevedea deja că-ĭ va puté servi la unŭ timpŭ de nevoiă.

Ast-feliŭ, Dumbravă priimise ordinulŭ de a cruţa pe duşmanĭ.

§ 20.

Poloniĭ trecură Nistrulŭ maĭ susŭ de Hotinŭ şi începură a se pogorî spre Prutŭ, trecêndŭ prin famosulŭ codru dela Cozminŭ[35]).

Unŭ codru terribilŭ!

Acollo, cu optŭ ḑecĭ de annĭ maĭ'nainte, strămoşulŭ luĭ Ionŭ-vodă, Stefanŭ cellŭ Mare, strivise flórea armateĭ polone; şi óssele cellorŭ seceraţĭ în acea ḑi remâneaŭ pone acum elocuenţĭ marturĭ, formândŭ numeróse movile de schelete albe pe'ntre verdéţa cea viuă a arborilorŭ.

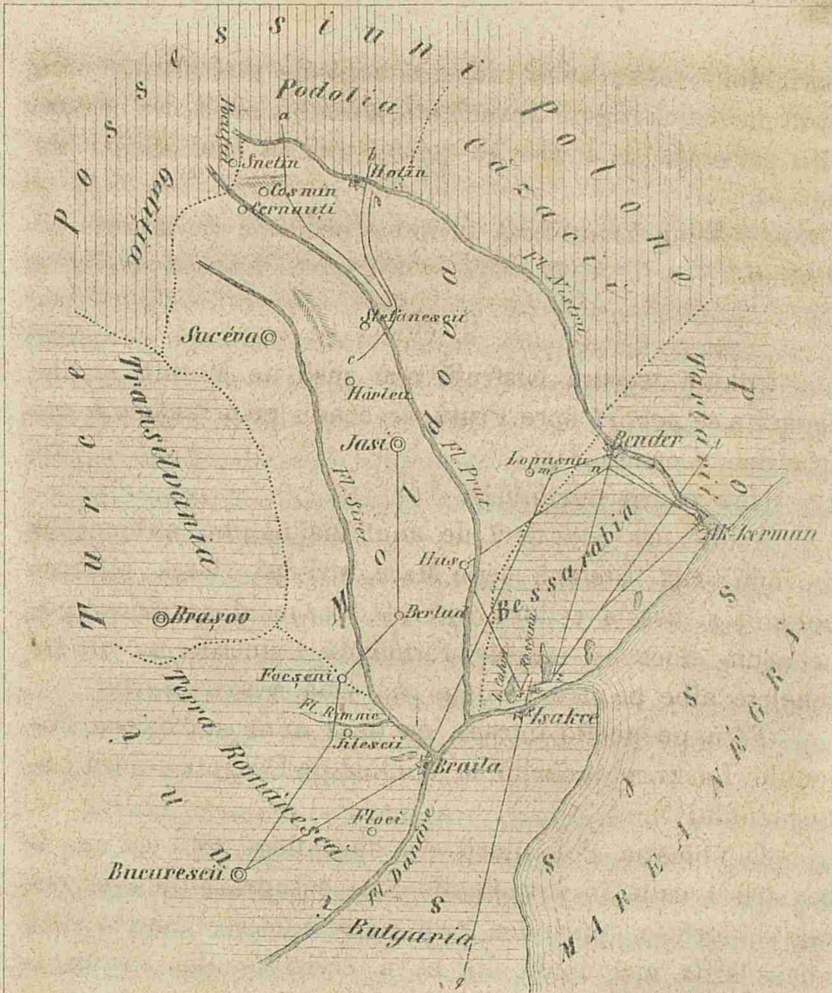
Totŭ pe acollo intrase, cu ḑece annĭ maĭ'nainte, Polonulŭ Laski, adducêndŭ la domniă pe Despota contra Lăpuşnénului[36]).

Diplomaţia Polonilorŭ era de a allege totŭ-d'a una acea tristă calle în invasiunile lorŭ assupra Moldoveĭ: curagiulŭ lorŭ se apprindea prin simţulŭ de resbunare; cacĭ nu se affla nicĭ unulŭ din ei, a căruĭ familiă să nu fi

---

35) Lasicki; op. cit; p. 133. „per silvam faginam, quae quondam ab incolis „callide succisa, nostris perniciosa fuit, ad Prutum amnem pervenere; unde misso „Pilavskio centurione cum Bogdani famulis, ut Chocimo tormenta bellica ad„veherent."

36). Guagnini; *Rerum polonicarum tomi tres* (Francofurti, 1584, in-8); t. I. p. 117: „ubi adhuc signa huius cladis infelicis ossa videlicet albentia in hac silva „ipsemet vidi, cum magnificus dominus a Lasko Despotam [illegible] in occu„panda Valachia iuvaret, in cuius castris ego peditum praefectus fui, anno domini „1562." Deşi cartea fu cunoscuta, totuşi passagiulŭ scăpă, nu sciŭ cum, din vederea istoricilorŭ nostri.

Teatrulŭ resboielorŭ luĭ Ionŭ-vodă 1572-74.

Linia **ab** arrétă mişcarea ostiĭ polone în 1572.

Linia **cd** mişcarea vorniculuĭ Dumbrava, gonindŭ pe Poloni.

Linia între Jaşi, Berlad, Focşeni, Jilesci, Bucuresci, Braila, punctulŭ **m**, Bender, Akkerman, punctulŭ **n**, Huş, punctulŭ **s**, şi Roşcanii mişcările luĭ Ionŭ-vodă contra Muntenilorŭ şi Turcilorŭ în 1574.

Linia **qx** mişcarea beglerbeiuluĭ.

Liniele convergințĭ dela Bender, dela punctulŭ **t**, şi dela Akkerman spre puncturile **zz'** mersulŭ sangiacilorŭ şi allŭ Tătarilorŭ la întelnirea beglerbeiuluĭ.

Delineavit B. P. Hajdeu — Sculpsit K. Danielis.

plânsŭ vre-uă victimă, unŭ tată, unŭ bunicŭ, între ceĭ căḑuţĭ din mâna marelui Stefanŭ!

§ 21.

În capulŭ Polonilorŭ se affla Mielecki, cellŭ maĭ bunŭ generalŭ allŭ lorŭ de atunce[37]), pe care, cu căte-va lune maĭ în urmă, eĭ cătŭ p'aci eraŭ să şi'lŭ allégă de rege, numaĭ în favorulŭ strălucitelorŭ selle merite personale.

Lipsitŭ de artilleriă[38]), ellŭ trimise la Hotinŭ de adduse tóte tunurile cetăţiĭ, şi apoĭ păşi la valle pe ţermulŭ Prutuluĭ pone în dreptulŭ Stefănescilorŭ, adecă pe aceĭaşi liniă cu Sucéva, ţellulŭ séŭ, în limbagiulŭ militarŭ, punctulŭ obiectivŭ allŭ invasiuniĭ.

Aci vorniculŭ Ionaşcu Zbierea, să maĭ fi trăitŭ, era să unéscă ostea moldovénă din ţérra de josŭ cu acea polonă, şi apoĭ să mérgă cu toţiĭ assupra luĭ Ionŭ vodă.

Mórtea trădătoruluĭ, de carea Mielecki se insciinţâ pré tărḑiŭ, dărmâ planulŭ duşmanilorŭ: în locŭ de Zbierea eĭ găsiră pe Dumbravă.

Avant posturile moldovene, împrăştiate pe ambele ţermurĭ alle fluviuluĭ, se retrăgeaŭ mereŭ de'naintea Polonilor şi, în fine, trecură Prutulŭ, în speranţă de a-ĭ attrage dûpă sine assupra corpuluĭ armateĭ moldovene, ascunsŭ în nesce pădurĭ neströbăttute maĭ susŭ de Hârlêŭ: acollo duşmanulŭ arŭ fi fostŭ silitŭ de a depune armele chiarŭ fără versare de sânge.

Poloniĭ înţelleseră greşélla şi, infioraţĭ de suvenirea infernală a codrilorŭ Moldoveĭ, începură a da dosŭ pe uă calle maĭ scurtă, dreptŭ spre Hotinŭ.

Atuncĭ Dumbravă se puse a-ĭ urmări, superându-ĭ din

37) Starowolski, *Sarmatiae bellatores* (Coloniae, 1631, in-4); § CVIII.
38) Zubrzycki; *Kronika miasta Lwowa* (Lwów, 1844, in-8); p. 194.

cândŭ în cândŭ prin jucăria unorŭ mice attacurĭ de avant-guardă, în care ellŭ ţinea inadinsŭ totŭ pe Turci[39]), pentru ca se dea a înţellege, încâtŭ priivesce pe însişĭ Moldovenii, că eĭ arŭ fi bucuroşĭ de a nu a avé duşmăniă cu regatu ŭ polonŭ.

În acestŭ modŭ, adjungêndŭ pone la Nistru, Mielecki se rădemâ de cetatea Hotinuluĭ.

Dumbravă se opri şi ellŭ.

Posiţiunea inemicilorŭ devenia din ce în ce maĭ critică: eĭ nu puteaŭ a se închide în fortereţă, unde caiĭ lorŭ arŭ fi peritŭ de fóme; nu puteaŭ furragia, din causa esploratorilorŭ luĭ Dumbravă, ce-ĭ pândia în tóte unghiurile; nu puteaŭ a se întórce în Polonia, căcĭ Nistrulŭ se affla tocmaĭ atuncĭ în periodulŭ seŭ de crescere. . .

Strinşĭ in kinge, bieţiĭ fugarĭ se adressară cu rugăminţĭ către capulŭ contingentuluĭ turcŭ, cerêndŭ permissiunea de a se retrage în Polonia şi jurându-ĭ de a nu se maĭ vêrî în trebele Moldoveĭ.

Póte să fi fostŭ şi banĭ la miḑŭ-locŭ: orientaliĭ, începêndŭ de la sultanŭ şi pone la ultimulŭ dervişŭ, nu facŭ nemicŭ fără darurĭ.

O ĭ-cum să fie, sangiaculŭ de Ak-kerman se dede cu óstea ĭ în laturĭ.

Dumbravă, credinciosŭ politiceĭ luĭ Ionŭ-vodă, făcea chipŭ că împuşcă în duşmanĭ; dar în realitate glonţiĭ allunecaŭ totŭ d'assupra capetelorŭ.

In cursŭ de cincĭ ḑille, Poloniĭ abia putură opera treccerea furiosuluĭ fluviŭ; şi cândŭ se veḑură, în fine, pe ţermulŭ oppusŭ, eĭ se îngenuchiară şi mulţumiră luĭ D-ḑeŭ.

39) Heidenstein; loco cit: „a nostris aliquot cum Turcis dopugnatum fuisset“.

§ 22.

„Evenementele se repetŭ,“ — ḑisse marele Shakespeare[40])

In ḑillele nóstre, Moldova priivi rennoindu-se uă altă încercare polonă sóră-gemenă cu acea din timpiĭ luĭ Ionŭ-vodă; cu simpla differință, că în loculŭ unuĭ Mielecki era unŭ Milkowski: precum vedețĭ, azardulŭ assemenă pone și numile capilorŭ!

In ambele casurĭ uă mână de ómenĭ nesocotițĭ cuteḑară a infrunta uă țérră;

In ambele casurĭ, Poloniĭ,—ceĭ din 1572 prin affișarea persónei luĭ Bogdanŭ-vodă, ceĭ din 1863 prin proclamaţionĭ în ḑiarulŭ Românulŭ,—ne încredințaŭ, că vinŭ ca amicĭ, nu ca dușmanĭ;

În ambele casurĭ, Domniĭ românĭ, de uă potrivă basațĭ pe considerațiunĭ de uă înaltă politică, recommendară generalilorŭ,—în 1572 vorniculŭ Dumbravă, în 1863 colonellulŭ Călinesco,—de a menagia nebunia adversarilorŭ;

În fine, în ambele casurĭ, Poloniĭ, retrăgêndu-se cu rușine, îșĭ găssiră totușĭ admiratorĭ: pe ceĭ din 1572 îĭ celebraŭ istoriciĭ lorŭ naționalĭ, pe ceĭ din 1863, vaĭ nouĕ! îĭ celebrase chiarŭ unŭ Românŭ, allŭ căruĭ nume îllŭ dămŭ tăcerriĭ pentru a nu huli pe cine nu ne póte respunde!

§ 23.

Hotinulŭ totŭ remase în possessiunea Polonilorŭ.

---

40) *King Henry IV;* part 2, act 3, sc. 1:
„There is a history in all men's lives. . . .

Despre appusŭ îllŭ apperaŭ murĭ fórte înalţĭ şi fosse fórte adunce; despre resăritŭ—stîncele Nistruluĭ[41]).

Unŭ călletorŭ, ce lŭ visitase chiarŭ în ḑillele luĭ Ionŭ-vodă, îllŭ assémenă cu Kockenhausen în Liflandia[42]); unŭ altŭ căllĕtorŭ cu Convay în Anglia[43]); unŭ allŭ treilea cu Rumili-hissar de longă Constantinopole[44]).

Uă naivă tradiţiune naţională încredinţézǎ, că prima fundaţiune a fortereţeĭ se urcă în epoca, pe cândŭ Domnulŭ Hristosŭ âmbla pe pâmêntŭ[45]).

Temêndu-se ca Poloniĭ să nu reţină acestŭ bullevardŭ allŭ ţerreĭ, ca uă basă de operaţiunĭ, în asteptare ca destronatulŭ Bogdanŭ să şĭ adune uă altă óste maĭ puternică; Ionŭ vodă trimise pe episcopulŭ Isaia Radouţénulŭ cu alţĭ deputaţĭ de frunte pentru a neguţa unŭ tractatŭ de pace

Poloniĭ simţiră deja, ce feliŭ de braţŭ ţine cărma Moldoveĭ.

Cu uă amabilitate nepilduită pone atuncĭ din parte-le, eĭ se grăbiră a indestulla tóte cererile luĭ Ionŭ-vodă.

Fugarulŭ Bogdanŭ arŭ fi fostŭ estradatŭ, să nu fi fu-

---

41) Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens* (Wien, 1781. in-8); t. l. p. 439: „war sie auf der Abendseite mit sehr hohen Mauern und tiefen Graben, „auf der Morgenseite mit dem steilen Ufer des Niesters, und rauhen Felsen von „Natur befestiget"—Douza; *De itinere suo Constantinopolitano* (Lugduni Bat. 1599, in-16); p. 16: „Chotimum . . est hic Arx in edita rupe".

42) Strykowski; *Ktora przedtym nigdy svviata nie widziala kronika polska* (Królevviec, 1582, in-f); p. 763: "Jest Chocim zamek piekny obronny na skale, „podobny Kokonhauzovvi w Liflanciech, jakom sie sam obiema przypatrzyl, „wszakzem jusz Turkami ossadzony widzial roku 1574; ale w nim przedsie ma vo- „jevvoda swego Borkolaba, ktory nas tam dvva kroc imieniem hospodarskim „podejmovval".

43) Weltman; *Kartiny svieta* (Moskva, 1836, in-4); t l. p. 239.

44) Resmi-Ahmed-effendi; reprodusŭ in a mea *Archivă istorică a României*; *t. 1 p. 183.*

45) Ibidem.

gitŭ din Polonia: în lipsa-ĭ, fu remissŭ în mânele ambassadorilorŭ moldovenĭ unŭ frate allŭ seŭ, peritŭ apoĭ fără veste în robia turcéscă.

Cetatea Hotinuluĭ fu înapoiată Moldoveĭ.

Pentru a arreta tótă importanța acesteĭ acuisițiunĭ, căpetate atâtŭ de lesne contra speranțeĭ, Ionŭ-vodă numi acollo purcalabĭ duoĭ bărbațĭ, pe carĭ punea temeiŭ ca pe sine-însușĭ: socru-seŭ boierulŭ Lupea Hurulŭ, și cellŭ maĭ intimŭ allŭ seŭ amicŭ, Jeremia Golia, cu carele îllŭ vedurămŭ mâncândŭ impreună pânea streinetățiĭ . . . . .

II.

DOMNULU.

Era grato alli amici, alli nimici terribile; giusto con i sudditi, infedele con li esterni.....

Era iubitŭ de amicĭ, terribilŭ pentru inemicĭ, justŭ cu suppușiĭ, perfidŭ cu străiniĭ.....

MACCHIAVELLI: *Vita di Castruccio.*

§ 1.

În fine, eronlŭ nostru se veḑu stăpânŭ liniştitŭ allŭ Moldoveĭ.

Hotinulŭ fu assicuratŭ.

Pe Turcĭ îĭ avea patronĭ, pe Polonĭ—amicĭ.

Rivallulŭ Bogdanŭ retăcĭa prin lume: din Polonia trecu la Vienna, din Vienna la Dresda, din Dresda la Paris, din Paris la Copenhaga, în sfîrşitŭ la Moscva, unde se povestesce că ţarulŭ, cosêndu-lŭ într'unŭ sacŭ, l'arŭ fi arruncatŭ în fluviŭ: pedépsă de creḑutŭ din partea unuĭ Moscovitŭ, dar pe care o şi merita unŭ Românŭ vîndutŭ străinismuluĭ!

§ 2.

Unŭ filosofŭ anticŭ ḑise sunt acum două miĭe de annĭ: „cândŭ Cerulŭ voesce a încredinţa unuĭ omŭ allesŭ „uă mare missiune, ellŭ începe totŭ-d'a-una prin a ispiti „suffletulŭ şi cugetulŭ seŭ în amărăciunea ḑillelorŭ grelle; „îĭ obosesce muschiĭ şi óssele prin lucrărĭ durerόse; îĭ tor„tură carnea şi pellea prin casna fómiĭ; îĭ arruncă fiinţa „în tóte lipsele săracieĭ şi alle nevoeĭ; vrea ca faptele „luĭ să capete totŭ resultate contrarie cellorŭ dorite; în „fine, îĭ aţiţă ânima, îĭ întăresce natura, îĭ măresce şi a-

"dauge forţele prin uă energiă, fără care ellŭ n'arŭ fi fostŭ „în stare de a-şĭ împlini înnalta ursită." [1])

Aşa fu trecutulŭ luĭ Ionŭ-vodă, pone a dobundi tronulŭ Moldoveĭ: în cursŭ de uă jumetate de secolŭ, ellŭ nu cunnoscusse decâtŭ vagabunde colindărĭ din ţérră în ţérră; speranţe la totŭ passulŭ amăgite; durerĭ morale şi muncă fisică!

Să vedemŭ, care fu missiunea cea mare, ce-ĭ încredinţase Cerulŭ.

§ 3.

Armenistŭ din légênŭ, luteranŭ în Polonia, turcitŭ în Constantinopole, Ionŭ-vodă se arretâ crestinŭ ortodossŭ ca domnŭ allŭ Moldoveĭ, precum s'arŭ fi arretatŭ catolicŭ să fi domnitŭ în Spania [2]).

Cesarŭ în Gallia adorâ pe ḑeiĭ druiḑilorŭ.

Napoleonŭ în Egiptŭ se închinâ în giamia mamelucilorŭ.

Oamenii ceĭ marĭ, Cesariĭ şi Napoleoniĭ, nu aŭ toţĭ decâtŭ uă singură religiune: religiunea glorieĭ, nestrămutată în fundulŭ ânimeĭ lorŭ ca albia măriĭ, pe cândŭ cul-

1) Pauthier; *Confucius et Mencius* (Paris, 1852, în-8); p. 429: "C'est ains „que, lorsque le ciel veut conférer une grande mission à ces hommes d'élite, il „commence toujours par eprouver leur âme et leur intelligence dans l'amertume „de jours diffi il s; il f tigue leurs nerts et leurs os par des travaux pénibles; ili „torture dans les tou ments de la faim leur chair et leur peau; il réduit leur per- „sonne à tout s l s privations de la misère et du besoin; il ordonne que les résul- „tats de leurs actions soient contraires a ceux qu'il se proposaient d'obtenir. C'est „ainsi qu'il stimule leur âme, qu'il endurcit leur nature, qu'il accroît et augmente „leurs forc s d'une énergie sans laquelle ils eussent été incapables d'accomp ir „leur haute d stin e".

2) Cronica turcă, tradusă in Mignot; *Histoire de l'empire ottoman* (Paris, 1773, in 12; t. 2, p. 210: "Comme il s'étoit fait musulman pour plaire au Turcs, „il se retit chré ien pour regaguer l'affection des Moldaves".—Scrisórea vizirulu Mehmed, ce amu publicat'o din manuscriptŭ în *Archiva istorică a Românieĭ*; t. I. p. 44: „sicuti vos illum christianum putastis, ita nos turcam".

Iscăllitura luĭ Ionŭ-vodă din documentulŭ, publicatŭ în Archiva istorică a Românieĭ; t. 1, p. 133-4.

Simile fecit B. P. Hajdeu

Sculpsit K. Daniels.

tulŭ esteriorŭ se alunecă pe marginile buzelorŭ, ca undele ce se jocŭ pe supra faţă.

§ 4.

În maĭ puţinŭ de duoĭ annĭ de domniă în pace, Ionŭ-vodă introduse în ţérra sea următóriele cincĭ reforme, affară de căte ne maĭ remânŭ pone acum necunnoscute:

1. Controlulŭ personalŭ allŭ actelorŭ, emanate din cancellaria domnéscă;

2. Schimbarea capitaleĭ;

3. Eliberarea poporuluĭ de josŭ din jugulŭ aristocraţieĭ clericale şi laice;

4. Batterea moneteĭ naţionale de aramă;

5. Stricteţa contribuţiunilorŭ fiscale.

Şi tóte astea, Ionŭ-vodă le făcuse fără adjutorulŭ uneĭ „camere legislative“: *camérele legislative* nu facŭ unŭ „2 maĭu“.

§ 5.

Pone la 1572 nu găssimŭ, assupra transacţiunilorŭ în interiorulŭ ţerreĭ, nicĭ unŭ documentŭ subscrisŭ cu mâna domnéscă.

Amŭ veḑutŭ cu ochiĭ nostri cellŭ puţinŭ vr'uă ḑece miĭe de documente originale: vorbimŭ dupre căte amŭ pututŭ vedé.

Marele logofĕtŭ, ca primŭ-cancellariŭ allŭ Statuluĭ, intipăria pe hărtiă sigilliulŭ princiarŭ în josulŭ crisovelorŭ séŭ îllŭ anina pe şvară de metasă către pergamenă; apoĭ uricarulŭ, adecă scribă, îşĭ subsemna numele unde-va în códă; şi, în fine, fără vr'uă altă formalitate, documentulŭ, carele putea să fi fostŭ chĭarŭ pe uă sută de moşie, trecea bunŭ datŭ în mânele celluĭ în dreptŭ.

Se întempla, firesce, ca marele logofĕtŭ, ca omŭ şi, maĭ allesŭ, ca ministru, să abuse de sigilliulŭ princiarŭ: domnulŭ nu sciea nemica.

Ionŭ-vodă, cellŭ de 'ntâiu, veḑêndŭ nedreptăţile, ce se puteaŭ face fără scirea-ĭ[3]), începu a subscri ellŭ-însuşĭ [4]) specificândŭ une-orĭ cu propria sea mână pone şi data documentuluĭ.

În primulŭ annŭ allŭ domniriĭ sélle, ellŭ schimbâ, unulŭ după altulŭ, duoĭ marĭ logofeţĭ: cellŭ allŭ treilea nu maĭ cuteḑâ de a glumi cu încrederea luĭ vodă.

§ 6.

Pone la 1572 capitala Moldoveĭ fu Sucéva.

Ea se bucurâ de acéstă prerogativă în cursŭ de treĭ sute de annĭ, avea 16,000 de case, 40 de biserice, maĭ multe palaturĭ[5]), unŭ fluviŭ limpede, uă posiţiune pitorescă, şi unŭ castellŭ, carele, cu unŭ secolŭ maĭ 'nainte, respinsese tótă furia uneĭ puternice armate polone[6]).

Totulŭ déră se părea a ĭ assicura linistita possessiune a vechĭelorŭ sélle drepturĭ, consănţite prin uă tripplă paragrafiă „immemorială“ [7]).

De uă dată, peste căte-va lune de domniă, Ionŭ-vodă strămută scaunulŭ ţerreĭ la Iaşĭ.

Acesta era unŭ orăşellŭ micŭ şi fără apă.

---

3) Veḑĭ, dreptŭ dovédă, documentulŭ ce l'amŭ publicatŭ în *Archiva istorică a Românieĭ*; *t. 1. nr. 164.*

4) *Zapiski Odesskago Obsczestva; t. 3. p. 254.*

5) Cantemir; op. cit; p. 66: "Ausser des Fuersten und der Vornehmen „Palaesten, zaehlte man daselbst 40 steinerne und verschiedene hoelzerne Kirchen, „und 16,000 Privathaeuser; welche aber alle, nachdem die fuerstliche Residenz „von da verlegt worden, verfallen sind . . .“

6) Bălcescu; *Magazinulŭ istoricŭ; t. 2, p.* 60.

7) Pothier; *Traité de la possession* (Paris, 1807, in-8): p. 264: "possessio „centum annorum sive temporis immemorialis“.

Domniĭ ceĭ vechĭ, cărora le plăcea de a clădi palaturĭ orĭ-unde se oprĭaŭ căte două-treĭ ḑille pe annŭ, desfetându-se cu vênatulŭ prin codriĭ învecinaţĭ, zidiseră şi aci unŭ frumosŭ castellŭ de pétră la capĕtulŭ sudicŭ allŭ tĕrguluĭ, pe marginea uneĭ rîpe, încătŭ să pótă servi la nevoiă şi în timpĭ de resbellŭ.

Maĭ avea Iaşulŭ uă capisce armenéscă, uă capellă catolică şi treĭ biserice române.

În fine, îllŭ împodobĭa uă baiă de pétră de architectura orientală[8]).

Astŭ-feliŭ, se părea că nemicŭ nu putea prevesti acestuĭ tĕrguşorŭ unŭ viitorŭ strălucitŭ între oraşele Moldoveĭ.

Se nasce întrebarea: care causă să fi pututŭ împinge pe Ionŭ-vodă de a părăsi Sucéva? de a îmbrăţişa Iaşulŭ?

Sucéva se affla aşeḑată pré-aprópe de hotarele polono-ungare, pré-departe de Turcĭ şi de Tatarĭ; încătŭ principele, în casŭ de resboiŭ, lesne putea fi surprinsŭ prin uă invasiune din partea Galiţieĭ séŭ a Transilvanieĭ, pe cândŭ, totŭ de uă dată, ellŭ nu putea adjunge la timpŭ pentru a împedeca uă invasiune de peste Nistru séŭ de peste Dunăre.

Iaşulŭ sta în miḑŭ-loculŭ Moldoveĭ.

Acestŭ supremŭ avantagiŭ strategicŭ era de adjunsŭ pentru a determina allegerea unuĭ Ionŭ-vodă.

Decisŭ de a impune respectŭ tuturorŭ vecinilorŭ, ellŭ căta să-şĭ rădice unŭ cuĭbŭ centralŭ, de unde să pótă veghĭa în tóte părţile, ca vulturulŭ, ce de pe verfulŭ stân-

---

8) Heidenstein; op. cit; p. 318: „Templa tria circiter Graeci ritus, Armenorum unum, ex lapide omnia; catholicum ex materia unum; super omnia balneum Asiatici operis ex lapide pro captu loci satis elegans".

ceĭ pândesce şi pe puşcaşulŭ, de care trebuĭ să se feréscă, şi biéta turmă, din care îşĭ va ochi uă victimă.

§ 7.

Strigat'aŭ óre Sucevenii contra Iaşuluĭ în 1572, precum strigă acum Iaşeniĭ contra Bucuresciuluĭ?

E sigurŭ că, prin retragerea capitaleĭ, Sucéva, care nu maĭ are nicĭ 1000 de case[9]), perduse peste 90 la sută.

E sigurŭ, că atuncĭ nu era pusă în jocŭ sublima cestiune a Uniriĭ, pentru care saltă orĭ-ce ânimă română.

E sigurŭ, că Ionŭ-vodă nu lăssâ Suceveĭ, dreptŭ mângăére, nicĭ măcarŭ uă curte de appellŭ séŭ uă universitate;

E sigurŭ . . şi cu tóte astea, istoria nu ne arrétă să se fi plânsŭ Suceveniĭ.

§ 8.

Totŭ ce remăsese fosteĭ capitale din antica-ĭ strălucire era sicriulŭ cu móscele unuĭ sântŭ.

Ioanŭ cellŭ Noŭ,—aşa-ĭ ḑicea pe nume,—era Trapezunténŭ de origină; căcĭ Româniĭ, eĭ singurĭ intre tóte popórele creştine, nu produseră nicĭ unŭ sântŭ din propriulŭ lorŭ sînŭ, lăssândŭ acéstă frumósă sarcină Muscalilorŭ şi Grecilorŭ, intre carĭ ceĭ vrednicĭ de imperăţia ceruluĭ se numeraŭ totŭ-d'a-una cu millióne.

Cu vr'uă duoĭ secolĭ maĭ 'nainte, unŭ domnŭ fórte religiosŭ cumperâ, adduse in Moldova şi aşeḑâ in biserica mitropolitană de la Sucéva móscele fericituluĭ, pe care îllŭ declarâ a fi patronŭ allŭ ţerreĭ[10]).

9) Bendela; *Die Bukowina* (Wien, 1845, in-8); p. 21.

10) Mitropolitulŭ Varlaamŭ; *Invăţătură duminecele preste annŭ* (Iaşĭ, 1643, in-f°; p. 84 verso, in appendice.

De atuncĭ incóce, maĭ multŭ din patriotismŭ de cătŭ din religiositate, sântulŭ cellŭ cu diploma de naţionalŭ deveni obiectulŭ celleĭ maĭ infocate veneraţiunĭ din partea Moldovenilorŭ: la ḑiŭa luĭ, Sucéva se implea de numeróse glóte de bărbaţĭ, femeĭe, copiĭ, veniţĭ in peregrinagĭu de prin tóte unghiurile ţerreĭ[11]).

Străiniĭ affirmaŭ, cum că totŭ cultulŭ Moldovenilorŭ se mărginea in adoraţiunea luĭ Ioannŭ cellŭ Noŭ[12]): in adeverŭ, noĭ ne închinamŭ numaĭ aceluĭa, pe care îllŭ credeamŭ, că ne apperă ţérra.

Móscele sântuluĭ formaŭ unulŭ din principalele veniturĭ alle Suceveĭ: Ionŭ-vodă respectâ acéstă proprietate, şi sermaniĭ Suceveni, attinşĭ la slăbicĭune, remaseră mulţumiţĭ.

§ 9.

Priivindŭ assupra stăriĭ sociale a ţerreĭ sélle, eroulŭ nostru vedea uă naţiune mare sbuciumându-se sub appesarea uneĭ classe mice, assemenea atletuluĭ muşcatŭ de unŭ şerpe: era statua luĭ Laocoon, dar uă statuă viă şi de proporţiunĭ immense!

De uă parte sta ceĭa ce cronicele nóstre numescŭ *ţérră;* de altă parte sta ceĭa ce nu era „ţérră“: boieriĭ şi călugĕriĭ.

Ţérra eraŭ mulţĭ, eraŭ aprópe toţĭ, dar vaĭ, curatŭ numaĭ „suflete“!

11) Paul of Aleppo; *The travels of Macarius, Patriarch of Antioch, in arabic* (London, 1836, in 4); t. 1, p. 85: „The people of this country have entire „faith in him; and resort, in pilgrimage, to his festival, on the Thursday after „Pentecost, from the remotest towns and villages.“

(12) Coyer; *Histoire de Jean Sobieski roi de Pologne* (Amsterdam, 1761, in 8); t. 2, p. 23.

Boerii și călugĕrii eraŭ puțini, eraŭ vr'uă cățĭ-va, dar „materiă": tóte pămînturile, tóte veniturile, tóte folosurile eraŭ alle lorŭ; și orĭ-cine nu era din eĭ, nu avea nicĭ atâtă locŭ propriŭ, câtŭ trebue pentru uă inmormêntare.

Resultatulŭ acesteĭ stărĭ de lucrurĭ îllŭ descrie cronica țerreĭ: „In Moldova aŭ ceĭ micĭ despre ceĭ marĭ a„cestŭ obiceiŭ, de pierŭ fără județŭ, fără vină, fără sémă"![13])

Unŭ poetŭ modernŭ, infocatulŭ Aricescu, se pare a se fi inspiratŭ de aceste rêndurĭ, cândŭ zugrăvesce, cu uă pénă de maĭstru, in câte-va versurĭ pline de culóre antică, cea ce simțĭa țerranulŭ românŭ in privința stăpânilorŭ seĭ:

„Îțĭ adducĭ a-minte, scorpiă betrână,
„Cândŭ jupuĭaĭ lumea cu *crucea* in mână?
„Imĭ âmblaĭ in *butcă* cu *caĭ de Misirŭ*;
„Și-mĭ purtaĭ *tătarcă* cu *ceprazŭ de firŭ;*
„Și in capŭ *căcĭulă de samurŭ* d'âllŭ bunŭ;
„Și'n picĭóre *cisme roșiĭ* ca de nunŭ;
„Și acestea tóte, din spinarea nóstră:
„Căcĭ țerranulŭ este visteria vóstră!"[14])

Ți se pare că audĭ resunetulŭ cântecelorŭ țerrânescĭ din intunericulŭ feodalŭ allŭ evuluĭ mediŭ: „Stăpâniĭ ne „facŭ numaĭ reutățĭ; eĭ nu ne daŭ nicĭ cuvîntŭ, nicĭ drep„tate; eĭ aŭ tóte, ĭeaŭ tóte, mănâncŭ tóte, lăssându-ne a „trăi in săraciă și in durere. . . "[15])

---

13) *Letopisețele;* t. 1, p. 187.

14) *Șoĭmulŭ Carpațilorŭ* (Bucurescĭ, 1860, in-8); p. 19.

15) Thierry; *Récits des temps mérovingiens* (Paris, 1856, in-8); t. I, p. 25: „Les seigneurs ne nous font que du mal, nous ne pouvons avoir d'eux raison „ni justice; ils ont tout, prennent tout, mangent tout, et nous font vivre en pau„vreté et en douleur . . . "

Intre cronica luĭ Urechea şi cânteculŭ luĭ Robert Wace, este la miḑŭ-locŭ uă distanţă de treĭ secolĭ; alţĭ treĭ secolĭ—intre Urechea şi Aricescu; dar intre clăcaşiĭ românĭ şi serviĭ feodalĭ noĭ nu vedemŭ nicĭ uă distanţă!

§ 10.

Intr'unŭ statŭ astŭ-feliŭ constituitŭ, principele putea să-şĭ allégă numaĭ una din treĭ căĭ: séŭ să ţină cu boieriĭ şi călugĕriĭ contra poporuluĭ, orĭ să ţină cu poporulŭ contra boierilorŭ şi călugĕrilorŭ, séŭ in fine să-ĭ impace uniĭ cu alţiĭ.

Căte-şĭ-trelle metode fură incercate.

Cu poporulŭ contra boĭerilorŭ şi călugĕrilorŭ ţinuse Petru Rareşŭ[16]): ellŭ muri pe tronŭ, după uă domniă gloriósă aprópe de duo-ḑecĭ de annĭ.

Cu boieriĭ şi călugĕriĭ contra poporuluĭ ţinuse Alesandru Lăpuşnénulŭ în prima sea domniă[17]): fu trădatŭ, resturnatŭ şi allungatŭ.

A impăca poporulŭ cu boĭeriĭ şi călugĕriĭ se silise Iacobŭ Despota[18]): attrăgêndu şĭ uă neîncredere din ambe părţile, ellŭ peri sub loviturele uneĭ coaliţiunĭ universale.

Aceste treĭ essemple eraŭ tóte próspete: avêndu-le plăpânde de 'naintea ochilorŭ, Ionŭ-vodă, chiarŭ din egoismŭ, îşĭ allese callea, prin care scăpa naţiunea din ghĭarele classeĭ, pe ceĭ mulţĭ din mânele cellorŭ puţinĭ, pe turma din gura lupuluĭ.

§ 11.

Amŭ veḑutŭ, cum unŭ mare-vornicŭ peri sub cuţitulŭ callĕuluĭ chĭarŭ în ḑiua Pascelorŭ.

---

16) *Ms. Ossolinianum* apud Engel; *Geschichte der Moldau* (Halle, 1804, in-4); t. 2, p. 184-5.

17) *Letopiseţe*; t. 1, p. 177-8; „şi cu dragoste îllŭ primiră boĭeriĭ".

18) Sommer; op cit; p. 36-37.

Alţĭ boĭerĭ îĭ urmară unuluĭ după altuluĭ, de şi nu toţĭ avuseră plăcerea de a muri înfruptaţĭ de oŭe roşie.

„De pre boĭeriĭ de cinste şi ceĭ maĭ de josŭ sabia luĭ „Ionŭ-vodă nu lipsĭa, ci cu multe felurĭ de morţĭ îĭ omo-„rĭa," ḑice cronica ţerreĭ.

§ 12.

Monastirile consumaŭ în trăndăviă şi în desfrênărĭ sudórea Moldoveĭ [19]).

Ionŭ-vodă dede uă pildă, neaudită pone atuncĭ în istoria Românilorŭ.

Unŭ vlădică fu convinsŭ de crima celleĭ maĭ negre nemoralităţĭ; divanuluĭ domnescŭ essecutâ întocmaĭ uă legĭuire din Codicele Teodosianŭ: „Sodomistuluĭ să péră prin flacărĭ in presenţa poporuluĭ" [20]); mărşavuluĭ episcopŭ fu arsŭ de viŭ [21]): Ionŭ-vodă ţinea pré-multŭ, pe semne, la littera dreptuluĭ romanŭ!

Mitropolitulŭ, putredŭ de bogăţie, adunate prin vinḑarea Cuvîntuluĭ luĭ D-ḑeŭ, scăpâ de caznă şi de mórte fugindŭ la munţĭ.

Unŭ boĭerŭ, carele de 'ntâiŭ trădase pe treĭ domnĭ in şirŭ, apoĭ se făcuse capitanŭ de haĭducĭ de codru, şi in fine creḑu a-şĭ ascunde negrulŭ trecutŭ imbrăcândŭ haĭna şi maĭ négră a monachismuluĭ, fu ingropatŭ de viŭ in pămêntŭ.

„Temniţele eraŭ pline de călugĕrĭ," ḑice cronica ţerreĭ.

Popimea îşĭ resbunâ intr'unŭ modŭ curiosŭ: nicĭ in-

19) Veḑĭ a mea *Lumina*; t. 3. p. 51—56.

20) *Lex Dei*; tit. 5, c. 3. — *Cod. Theod*; lib. 6, ad leg. Iul. de adult: „spectante populo, flammis vindicibus expiabit."

21) *Letopiseţe*; t. 1, p. 192: „băgat'a in focŭ de viŭ pre vlădica Georgie „de a arsŭ, dându-ĭ vină de sodomie."

tr'uă monastire a Moldoveĭ nu ni s'a intemplatŭ a găsi portretulŭ luĭ Ionŭ-vodă séŭ numele seŭ inscrisŭ in vre-unŭ pomelnicŭ; éră peste uă sută de anni maĭ incóce unŭ mitropolitŭ îllŭ sterse chĭarŭ din catalogulŭ domnilorŭ ţerreĭ, ce-lŭ scrisese in versurĭ, şi in carele, bună óră, cântă in următorĭulŭ modŭ virtuţile Lăpuşnénuluĭ:

„Domni ş'acesta bine, şi'n Slatina şĭ fece
„Monastire frumósă, pe tóte le 'ntrece!"[22]):
Apoĭ dĕ!

§ 13.

Urra sea pentru boĭerĭ şi călugĕrĭ, despreţulŭ seŭ pentru aristocraţia de totŭ felĭulŭ, Ionŭ-vodă, în unele casurĭ, sciea să le manifeste şi fără adjutorĭulŭ gelaţilorŭ.

În tótă Moldova ceĭ marĭ îşĭ mascaŭ faptele lorŭ celle neevangelice prin cea maĭ zelósă păḑire a posturilorŭ; pecândŭ ţerraniĭ, din contra, destullŭ de storşĭ numaĭ prin appesare, se ferĭaŭ de a maĭ slăbi şi maĭ multŭ prin lăssărĭ de carne şi de brânză, déca aveaŭ cum va, din întemplare, vre-una din acestea.

„La Muntenĭ, boĭeriĭ şi poporulŭ sunt de uă potrivă „religioşĭ;—ḑice unŭ căllugĕrŭ orientalŭ în interesanta „sea căllĕtoriă; dar în Moldova chĭarŭ postulŭ cellŭ mare „îllŭ observŭ numaĭ classele de susŭ; érŏ încătŭ privesce „pe ceĭ de josŭ, eĭ de locŭ nu-lŭ bagŭ în sémă, şi irreli„giositatea lorŭ, cea maĭ multŭ decătŭ tătăréscă, merge „pone acollo, încătŭ Patriarculŭ de Antiochia cândŭ intra „în casele lorŭ, eĭ nu eşĭaŭ înaintea luĭ nicĭ măcarŭ cu „uă fărmătură de pâne . . "[23]).

---

22) Cipariu; *Crestomatia séŭ analecte* (Blajŭ, 1858, in-8); p 236.

23) Paul of Aleppo; op. cit. t. I. p. 63: „The fast of Lent is strictly „observed by the court and the higher classes of the people; but the lower or-

Eĭ bine! Ionŭ-vodă era întocmaĭ ca ţerranii ceĭ nelegĭuiţĭ aĭ ţerreĭ sélle; rîḑendŭ de toţĭ popiĭ şi de tóte posturile, de toţĭ şi de tóte, fără esceptiune!

Unŭ cronicarŭ mare-logofĕtŭ strigă cu unŭ feliŭ de spaĭmă bigotă: „nu creḑŭ să fĭ fostŭ crestinŭ pravoslav-„nicŭ, că de arŭ fĭ fostŭ crestinŭ, nu s'arŭ fĭ însuratŭ „în postulŭ mare!“ [24]).

Unŭ cronicarŭ mitropolitŭ îllŭ numesce: „Ionŭ cellŭ Reŭ.“ [25])

Şi marele logofĕtŭ şi mitropolitulŭ aveaŭ dreptate.. ..din puntulŭ lorŭ de vedere.

§ 14.

Ucciḑendŭ pe boĭerĭ şi pe călugĕrĭ, pone atuncĭ atătŭ de puternicĭ, Ionŭ-vodă, pentru uă deplină sicuranţă, luâ mesure ca să-ĭ impedece de a-şĭ uni forţele contra tronuluĭ; măcarŭ că orĭ-ce ligă e pré-slabă, cândŭ nu o susţine poporulŭ de josŭ [26]).

Precum dişerămŭ, toţĭ aristocraţiĭ, atătŭ clericĭ cum şi laicĭ, aveaŭ unŭ singurŭ D-ḑeŭ: egoismŭ, interesŭ personnalŭ, banŭ.

Ionŭ vodă îşĭ dede unŭ frumosŭ spectacolŭ, făcêndu-ĭ

„ders keep no fast, nor perform any prayer, nor appear to have any religion at „all . . . But in Wallachia, which God preserve! it is very different; and the „religiousness of its inhabitants, their moderation, and good conduct, are pre-„eminent.“—P. 117: „It is very different from Moldavia; where, when the Pa-„triarch entered the abode of any of the inhabitants, not one of them came to „stand before him, nor treated him to a cake of bread, than whom, even the „Tartars are more religious“.

24) Mironŭ Costinŭ; *Letopis*; t. I, appendice, p. 86

25) Cipariu; loco cit. în notă.

26) Bacon; *Essais de morale et de politique* (Oeuvres, tr. p. Riaux; Paris, 1851, in-8); t. 2, p. 284: „les grands ne pouvant presque rien en ce genre, şi „la multitude n'est disposée a se soulever d'elle-même“.

să se battă uniĭ cu alţiĭ, pe cândŭ ellŭ îĭ băttea pe toţĭ de uă potrivă.

Luândŭ, bună óră, uă moşiă monastiréscă, ellŭ o dedea unuĭ boĭerŭ[27]): étă călugĕriĭ ţipândŭ contra boĭerimiĭ!

Séŭ, luândŭ proprietatea vre-uneĭ monastirĭ, o dedea uneĭ alte: étă celle duo monastirĭ intrândŭ în luptă!

Séŭ, în fine, luândŭ dela boĭerulŭ cutare, dedea unuĭ altŭ boĭerŭ: étă boĭeriĭ inşfăcându-se de pĕrŭ!

Ţérra ridea, priivindŭ între sfîşiarea fostilorŭ seĭ appesătorĭ.

Domnulŭ ridea, vedęndŭ cătŭ de próstă e lumea!

§ 15.

Ionŭ-vodă nu împroprietări pe ţerranĭ; nu! căcĭ se ferĭa de uă crisă, alle căriĭ effecte pe de uă parte nu eraŭ destullŭ de limpedĭ, éră pe de alta, nu puteaŭ să-şĭ manifeste fructele lorŭ celle bune, decătŭ numaĭ dóră după unŭ şirŭ îndelungatŭ de annĭ, străcuraţĭ în tristă şovăitură.

Improprietărirea ţerranilorŭ din proprietatea cea usurpată cl[illegible]co boeréscă este uă bucăţire, în urma căriĭ, ca resultatŭ immediatŭ, ceĭ puţinĭ bogaţĭ sunt fórte sărăciţĭ şi ceĭ mulţĭ săracĭ nu sunt de locŭ îmbogăţiţĭ: decimĭ de annĭ trebuĭ să trécă maĭ 'nainte de a reveni lucrurile la uă nouă stare normală, maĭ bună, firesce, de căt starea normală cea vechiă . . . dar pone atuncĭ? pone atuncĭ egalitatea sărăcieĭ pentru toţĭ şi în tóte!

---

27) Wickenhauser; *Die Urkunden des Klosters Moldowiza* (Wien, 1862, in-8); p. 27 şi 87, documentulŭ din 1577: „Diese Handveste habe nun Jeremias, „der Hatmann gewesen, dem heil. Kloster damals genommen, als er den Kaelu-„gaern in den Tagen des Woewoden Johann, ohne ihnen hiefuer etwas zu geben, „diese zwei Doerfer weggenommen hatte".

Ionŭ-vodă improprietărĭa nu numaĭ pe ţerranĭ, ci chĭarŭ pe Ţiganĭ, cândŭ aceĭ Ţiganĭ aveaŭ miḑŭ-lóce de a-şĭ plăti pe-şinŭ uă proprietate[28]; cândŭ nu, nu; ci-ĭ înzestra încetŭ-încetŭ cu nesce atarĭ miḑŭ-lóce, întrebuinţândŭ unŭ metodŭ, prin care departe de a produce uă crisă, ellŭ din contra înflorĭa finaucele Statuluĭ.

Secretulŭ erouluĭ nostru fu de uă simplitate nespusă: ellŭ nu lăssă pe boĭerĭ şi pe călugĕrĭ să abuse cătŭ unŭ firŭ de pĕrŭ de munca ţerranuluĭ

Ionŭ-vodă vedea, că cĭocoĭulŭ ĭea aprópe totŭ căstigulŭ ţerranuluĭ, despoiândŭ astŭ-felŭ, totŭ de uă dată, vistieria ţerreĭ, câriĭ-a boĭeriĭ şi călugĕriĭ nu-ĭ dedeaŭ nemica, éră ceĭ-l'alţĭ nu maĭ aveaŭ de unde să-ĭ dea.

Josŭ abusulŭ! — numaĭ atăta.

§ 16.

Aice e loculŭ de a analisa cesţiunea proprietăţiĭ territoriale la Românĭ, dupe vechĭele nóstre legĭ nescrise, dar cu atătŭ maĭ raţionale, basate nu pe imaginaţiunea vre-unuĭ juristŭ, ci pe insăşĭ natura cea intimă a poporuluĭ.

Boĭeriĭ séŭ monastirile nu eraŭ proprietarĭ, ci numaĭ nesce possessorĭ ereditarĭ aĭ respectivelorŭ porţiunĭ territoriale, carele de'ntru 'ntâiŭ le-aŭ fostŭ accordate lor din partea domnieĭ ca locurĭ deşerte şi fără valóre, pentru a le colonisa cu ómenĭ şi a le da astŭ-felŭ uă utilitate.

Domnulŭ ţerreĭ remănea pentru tot-d'a-una adeveratulŭ proprietarŭ allŭ intreguluĭ territoriŭ naţionalŭ, incătŭ boerulŭ séŭ monastirea, avêndŭ facultatea de a vinde, de a schimba, de a ipoteca, de a dărui moşiele lorŭ, pentru

28) Documentulŭ, ce l'amŭ publicatŭ în *Archiva istorică a Românieĭ*; t. 1, nr. 156: „Amŭ datŭ acestuĭ Ţiganŭ anume Nicola uă treime din cincimea satuluĭ „Bolotescii şi cu locu de moră în apa Putnei, care territoriŭ şi-lŭ cumperase etc"

fie-care din atarĭ transacţiunĭ trebuĭa să capete uă nouă specială incuviinţare domnéscă, insoţită de uă dare in banĭ séŭ in natură, şi in carea principele intărĭa acuisiţiunea nouluĭ possessorŭ prin următórĭele caracteristice cuvinte: „i-lŭ *dâmŭ* luĭ acellŭ satŭ etc.“ 29)

Pe basea acesteĭ constituţiunĭ a proprietăţiĭ territoriale, ţerraniĭ românĭ aveaŭ dupple îndatorirĭ; unele către fisculŭ domnescŭ, altele către posessorulŭ ereditarŭ; din carĭ celle principale eraŭ:

Indatoririle ţerrănescĭ către fiscŭ:

1-o. Dărĭ şi glóbe judeciare, precum de pildă: banĭ de divorciŭ, banĭ de maritagiŭ, glóbe pentru furturĭ, duşegubine pentru omorurĭ etc.

2-o. Uă mică summă bănéscă annuală, şi decĭmă în natură de oĭe, de porcĭ, de mĭeĭ.

Din tóte aceste veniturĭ alle fisculuĭ, possessorulŭ moşieĭ îşĭ reţinea, ca unŭ felŭ de resplată pentru munca percepţiuniĭ, căte uă a treĭa parte.

Îndatoririle ţerrănescĭ către possessorŭ:

1-o. Treĭ ḑille de lucru, anume una arândŭ, alta cosindŭ, a treĭa secerândŭ;

2-o. De duo orĭ pe annŭ, la Crăciunŭ şi la Pasce, darurĭ numite „cinste“, anume: oŭe, găine, caşurĭ. 30)

Sub Domnĭ de principie aristocratice, fie prin concessiunĭ formale, fie prin îngŏduirĭ tacite, boĭeriĭ şi călugĕriĭ reuşiră pe de uă parte de a usurpa tóte folosurile,

---

29) Veḑĭ maĭ tóte documentele teritoriale muntene şi moldovene, in a mea *Archiva istorică a României*.

30) Tóte acestea se deducŭ in parte din documentele locale, dar maĭ cu sémă din „jus valachicum“ allŭ colonistilor românĭ din Moldova şi Transilvania, carĭ se stabilĭaŭ in Polonia şi despre carĭ veḑĭ uă preţiósă collecţiune de acte officiale în Stadnicki; *O Wsiach Wołoskich* (Lwów, 1848, in-4); p. 25-92. Unele acte sunt din epoca luĭ Ionŭ-Vodă.

căte se cuveniaŭ fiscului şi din carĭ eĭ nu aveaŭ dreptŭ de cătŭ numaĭ assupra uneĭ treimĭ; pe de altă parte, de a sterge cu deseverşire condiţionnalitatea obligaţiunilor ţerrănescĭ, silindŭ pe sătenĭ să le lucreḑe şi să le dea maĭ în tóte ḑillele!

Fisculŭ se fecunda, maĭ allesŭ, prin confiscaţiunĭ; prin vâme, căte nu încăpuseră încă în mânele particularılorŭ[31]; prin decĭma de céră şi de miere[32]: dările territoriale, adeverata avuţiă a unuĭ Statŭ bine constituitŭ, eraŭ ca şi nulle!

Restringêndŭ cu totulŭ drepturile celle abusive alle cĭocoĭuluĭ assupra căstiguluĭ ţerrănescŭ, Ionŭ-vodă adjungea la treĭ scopurĭ de uă importanţă supremă:

1-o. Îmbogăţĭa pe ţerranĭ, adecă pe ceĭ mulţĭ séŭ, şi maĭ bine, pe ceĭ „toţĭ".

2-o. Luândŭ de la ţerranĭ numaĭ $^1/_5$, $^1/_{10}$ din căte le răpĭa cĭocoĭulŭ, implu vistieria ca nicĭ uă dată.

3-o. Reuşi a deveni idollulŭ acellorŭ ce eraŭ „ţérră".

Şi, cu tóte astea, ellŭ nu improprietărise pe ţerranĭ!

§ 17.

Unŭ altŭ factŭ concurge de a proba geniulŭ administrativŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă.

Pentru transacţiunĭ importante, priivitórie maĭ cu sémă către classa de susŭ, Moldova întrebuinţa banĭ străinĭ de aurŭ şi de argintŭ, carĭ intraŭ în ţérră, în mare cătime, în schimbŭ pentru esportaţiunea vitelorŭ.

---

31) Charriere; *Négociations de la France dans le Levant* (Paris, 1853, in-4); t. 3, p. 913, nota: „. . une eschelle ou dace d'un port vallant trois mil du„cats par au . . succession et hoyrie d'un seigneur exécuté par justice . ."

32) Botero; *Le relationi universali* (Venetia, 1600, in-4); t. l. p. 95-6: „Il „prencipe tira da cento mila scudi, della decima della cera, et del mele . . . Vi „passa il moscatello, e malvagia di Candia per Polonia, e per Alemagna: onde il „prencipe cava grande entrata . . ."

I

II.

I. Moneta lui Ion-vodă, dupre cum a publicat'o reposatului Géorge Seulesco, în Jaşi, în 1859, litografia lui Parteni, pe hărtiuţe separate.

II. Idem dupre cum e reprodusă de Papiu în alău sei ***Tesauri de monumente istorice****; t. 3. p. 205.*

Sculpsit K. Danielis.

Dar banii de aramă eraŭ puţinĭ, incâtŭ ţerranulŭ, în transacţiunile sélle celle mice, se vedea forţatŭ de a opera maĭ multŭ în natură, — moneta cea maĭ nedréptă şi maĭ nesigură.

Domniĭ precedinţĭ, Despota şi Lăpuşnénulŭ, făcură banĭ naţionalĭ de argintŭ[33]): eĭ nu se gândiră la nevoĭele ţerranilorŭ.

Ionŭ-vodă pricepu pe dată tóte avantagiele moneteĭ de aramă, a căriĭ fabricaţiune, custândŭ puţinŭ Statuluĭ, adducea totŭ-d'uă-dată folóse immense prin îmbogăţirea ţerranilorŭ, vrea să dică a fiscului.

Gologaniĭ naţionalĭ începură, în fine, a circula prin tóte unghĭurile Moldoveĭ.

Pe longă altele, eĭ familiarisaŭ ţérra cu icóna frumóseĭ figure a principeluĭ, în gĭurulŭ căriĭ se citĭa patrioticulŭ titlu: „Părintele Moldoveĭ".

E de observatŭ, că eĭ fură la noĭ nu numaĭ ceĭ de 'nteĭu banĭ de aramă, ci încă ceĭ de 'nteĭu cu uă inscripţiune românéscă: nu latinéscă, ca pe aĭ luĭ Despota şi aĭ Lăpuşnénuluĭ; nicĭ slavonéscă, ca pe ceĭ anteriorĭ.

Boĭeriĭ şi călugĕriĭ vorbĭaŭ lătinesce şi slavonesce; ţerranulŭ —românesce.

§ 18.

Puterniculŭ patronagĭu, accordatŭ poporuluĭ de josŭ contra classelorŭ de susŭ, avea în idea luĭ Ionŭ-vodă, precum lesne ne-amŭ pututŭ convinge, maĭ cu deosebire uă ţintă financiară.

Ellŭ făcu acum în priivinţa ţerranilorŭ întocmaĭ ceĭa ce regiĭ occidentalĭ făcuseră maĭ 'nainte în privinţa com-

33) Bolliac; *Daco-Romane;* nr 112-118

munelorŭ municipale, eliberându le din jugulŭ seniorilorŭ feudalĭ[34]): immensele abusurĭ neregulate alle aristocraţilorŭ isolaţĭ se prefăcură într'unŭ venitŭ periodicŭ allŭ fisculuĭ, maĭ moderatŭ individualmente şi colossalŭ în totalitate; cursulŭ apeĭ fu schimbatŭ şi canalisatŭ în profitulŭ tronuluĭ astŭ-feliŭ, încâtŭ pěraĭele celle împrăştiate, numeróse şi imflate se reduseră de uă dată la proporţiunile unuĭ singurŭ fluviŭ de aurŭ.

Aşa déră, e vederatŭ că, îmbunătăţindŭ sórtea ţerranilorŭ, Ionŭ vodă avea dreptulŭ de a cere din parte-le nu numaĭ uă recunnoscinţă morală, ci încă pe acea materială, manifestată prin essactitudine şi sinceritate în plata dărilorŭ fiscale, ce formaŭ acum uă mică parte din câte le storceaŭ obicĭnuitŭ boĭeriĭ şi călugěriĭ.

Lipsa séŭ abundenţa financiară a unuĭ Statŭ, în celle maĭ multe casurĭ, nu depindŭ de sărăcia séŭ avuţia ţerreĭ, ci numaĭ şi numaĭ de modulŭ percepţiuniĭ impositelorŭ; încâtŭ unŭ poporŭ săracŭ póte să aĭbe unŭ fiscŭ abundentŭ, din causa uneĭ percepţiunĭ energice şi bine organisate, pecândŭ, din contra, unŭ poporŭ avutŭ póte să aĭbe unŭ fiscŭ lipsitŭ, din causa uneĭ percepţiunĭ molleşite şi reŭ organisate . .

Ionŭ-vodă reuşi de a face, ca baniĭ să curgă, aşa ḑicêndŭ, dela sine în visteria Domnéscă, fără concursulŭ uneĭ miriade de agenţĭ salariaţĭ, fără directorate statistice, fără comptabilĭtate francesă, fără inspectorĭ financiarĭ . . . ellŭ se mulţumi a applica în tótă rigórea terribila lege penală contra neplateĭ dărilorŭ.

Maĭ bine legĭ puţine, dar bine essecutate!

---

34) Estracte din Bréquigny, Guizot şi Thierry in *Encyclopédie moderne;* nouv. éd. t. 10, p. 272-87.

Iată tabloulŭ, ce-lŭ dá unŭ biografŭ contimpurénŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă:

„Décă cine-va vindea fară scirea domnéscă unŭ stru-„gurŭ din viiă[35]), séŭ orĭ şi-care lucru suppusŭ censuluĭ, „pe unulŭ ca acella Ionŭ-vodă, infigêndu-ĭ uă verigă prin „nările nasuluĭ, cu mânele legate la spate, îllŭ da callei-„lorŭ, ca să-lŭ biciuéscă pe pieţele publice, şi apoĭ cada-„vrulŭ lăssa jăcêndŭ fără inmormêntare, hrană cânilorŭ!"[36])

Astădĭ, legile nóstre pedepsescŭ cu temniţa pe debitorulŭ unuĭ particularŭ, de celle maĭ multe orĭ allŭ unuĭ Grecŭ séŭ Ovreiŭ, căcĭ Româniĭ nu pré aŭ banĭ de datŭ cu imprumutŭ.... debitorulŭ Statuluĭ remâne nepedepsitŭ!

Preferŭ sistemulŭ luĭ Ionŭ-vodă.

§ 19.

Istoriciĭ incriminéză crudimea erouluĭ nostru.

Sunt nedrepţĭ.

Iată ce dise peste duoĭ secolĭ şi jumĕtate Napoleonŭ cellŭ Mare, cândŭ istoriciĭ îlŭ incriminaŭ şi pe ellŭ de crudime:

---

35) Cf. despre celebrulŭ Wallenstein, unulŭ din geniele celle maĭ marĭ al-le timpilorŭ modernĭ, in Gualdo Priorato; *Vite et azzioni di personnagi mil'tari e politici* (Vienna, 1674, in-f); litt. w, p. 5 nenumerotată: „Castigó severamente „piccioli errori per spaventar i gravi falli."

36) Lasicki; op. cit; p. 129:" . . ipse Ivonia, vel ob levissimum delic-„tum, poenam capitis insontes statuebat, vivos excoriabat, palis infigebat, oculis „privabat (quae poena apud Valachos familiaris est) naso et auribus praecisis de-„formes homines reddebat: breviter, și quis illo invito seu racemum suae vineae, „seu quidpiam aliud, ex quo census penditur, vendidisset: hunc ille aut occidebat „aut hamo per nares illius traducto, manibusque post tergum colligatis, tortoribus „velsi isti non essent, Nigritis (quos Ziganos vocant) per plateas immisericorditer „flagellandum obiiciebat: et (quod immanius est) caesorum cadavera insepulta „etc. "

„Amŭ ţinut totŭ-d'a una cu majoritatea poporuluĭ: la „ce óre mĭ-arŭ fi pututŭ servi crima?[37])"

Uă logică sublimă!

Ionŭ vodă ţinuse şi ellŭ tot d'a-una cu majoritatea poporuluĭ.

Majoritatea poporuluĭ îllŭ iubĭa, ca nicĭ pe unulŭ din câţĭ l'aŭ precesŭ şi ĭ-aŭ succesŭ pe tronulŭ Moldoveĭ.

Insişĭ istoriciĭ ceĭ incriminatorĭ recunnoscŭ, toţĭ intr'uă vóce, suprema popolaritate a luĭ Ionŭ-vodă.[38])

Decĭ, unde e crima?

Nu e crudŭ acellŭ principe, care, cu preţulŭ cătorŭ-va capete aristocratice şi cu neimblânḑita păḑire a legiĭ, îşĭ cumperă idolatra ĭubire a uneĭ ţerre intrege!

§ 20.

Miraculosulŭ resultatŭ allŭ administraţiuniĭ luĭ Ionŭ-vodă se póte esprime prin puţine cuvinte.

In 1572, la intrarea-ĭ in domniă, tóte calamităţile eraŭ grămădite assupra Moldoveĭ.

Uă terribilă cĭumă ḑecĭuĭa prin sate şi prin oraşe;[39])

---

37) Emerson; *Les représentants de l'humanité* (Paris, 1863, in-8); p. 291-2: „on m'accuse, disait-il, d'avoir commis de grands crimes; les hommes de „ma trempe ne commettent pas de crimes ... J'ai toujours marché avec l'opinion „des grandes masses et avec les événements. A quoi m'auraient servi de scrimes."

38) Cronica turcă ap. Mignot; op. cit; t. 2, p. 215: „Pierre fut placé sur le trône de Moldavie, au milieu des larmes des peuples qui regrettaient Ivan." —Gorecki; op. cit; p. 90: „pedites, gens rustica, singulari fide ac animo in Ivo„niam fuere". — Lasicki; op. cit; p. 130:". . . illum postea non modo hono„rarint horruerintque, verum etiam fortiter pro eo depugnaverint."

39) *Archivi Antiqui Leopoliensis Liber MCLXV* (MS. in magistratulŭ dela Lemberg, in-f); anno 1572, p. 613: „Pestis fuit eodem anno gravissima." — *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (Coronae, 1847, in-4); p. 66: „Saevissima pestis Barcensem Provinciam depopulatur et pene exhaurit." — Charrière; op. cit; t. 3, p. 241, janvier 1572: „la peste est la plus extresme et eschauffée qu'elle „feut, cent ans a, en Levant".

Unŭ cometŭ speria imaginaţiunea poporuluĭ;[40])
Uă furiósă inundaţiune devasta câmpiele;[41])
Visteria era secată prin nebuniele luĭ Bogdanŭ-vodă, carele se plimba cu trăssure accoperite cu argintŭ şi aurŭ;[42])
Turciĭ şi Tătariĭ, veniţĭ in adjutorulŭ luĭ Ionŭ-vodă, nu se putură reţiné, firesce, de a nu committe jafurĭ, violinţe, omorurĭ;[43])
In fine, era unŭ potopŭ de relle!
In cursŭ de duoĭ annĭ, principele nostru realisâ visulŭ domnilorŭ cellorŭ maĭ marĭ: financele eraŭ in flóre şi contribuabiliĭ mulţumiţĭ.

§ 21.

Cronicarulŭ Urechĭa servise în tinereţele selle, ca uricarŭ séŭ scribă, la curtea luĭ Ionŭ-vodă; dar era aristocratŭ din una din familliele celle maĭ illustre alle Moldoveĭ[44]), inruditŭ cu ceĭ-l'alţĭ boierĭ, devotatŭ călugĕrismuluĭ şi, prin urmare, duşmanŭ sistematicŭ allŭ stăpânuluĭ seŭ.

Eĭ bine! cu tótă urra-ĭ personnală, ce respiră maĭ în tóte rêndurile povestiriĭ sélle, încâtŭ nu se teme de a ride

---

40) G e s s n e r; *Bibliotheca instituta et collecta* (Tiguri, 1583, in-f); p. 265, 312, etc.

41) S c h a r d; *Scriptores rerum Germanicarum* (Basileae, 1574, in-f); p. 2522, sub annulŭ 1572: „Danubius ita inundare coepit, ut post hominum memoriam maiorum aquarum illuvies non fuisse existimetur." .

42) F o r g a c s; *Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii* (Posonii, 1788, in-8); p. 698: „Bogdanus . . . sponsa, quam stolido luxu ambiverat, spoliatus, cui carpentum mirifico sumptu confecerat, ut rotarum quoque circumferentias, quo uspiam ferri usus fuit, argenteis laminis, auratis exornasset . . ."

43) L a s i c k i; loco supra.

44) C a n t e m i r ŭ; *Chroniculŭ Romano-Moldo-Vlachilorŭ* (Iaşĭ, 1835, in-8); t. 1, întroducere, p. LXX: „. . Corvinos, cuius ex prosapia derivantur Urecestii". -Cf. *Archiva istorică a României*; t. 1, nr. 203.

pone şi de mórtea vitézuluï[45]); eï bine! cu tóte astea, însuşï cronicarulŭ Urechïa se simte forţatŭ de a caracterisa pe Ionŭ-vodă în următorulŭ modŭ: „era la minte ascuţitŭ, „la cuvîntŭ gata, şi se vedea a fi nu numaï de domnia „acesteï ţerre, ci şi altorŭ ţerre să fie capŭ şi maï mare".

Atarï cuvinte din gura unuï inamicŭ!

§ 22.

Nu maï puţinŭ dibace fu politica esterióră a luï Ionŭ-vodă; deşi, din nenorocire, noï nu cunnóscemŭ din ea, pone acum, decâtŭ numaï uă singură cestiune, în care diplomaţia cea machiavellică a unuï micŭ principe românŭ era câtŭ p'aci să arrunce într'unŭ grozavŭ labirintŭ de complicaţiunï treï din Statele celle maï ponderóse alle Europeï: Turcia, Franţa şi Polonia.

§ 23.

Currendŭ după intrarea luï Ionŭ-vodă în Moldova murise betrânulŭ rege polonŭ Sigismundŭ-Augustŭ.

Ellŭ fu ultimulŭ din dinastia iagellonă şi, tronulŭ remănêndŭ vacantŭ, maï mulţi principï străinï se grăbiră a se presinta ca pretendenţï la coronă, între carï şi Enricŭ de Valois, fratele regeluï francesŭ Carolŭ IX.

Pórta Ottomană sprijinïa acéstă candidatură.

In Polonia o susţinea, maï cu deosebire, famosulŭ Laski, carele adjutase uă dată luï Despota, dar acum se dumeri de a se face maï bine domnŭ ellŭ singurŭ, decâtŭ să facă pe alţiï, şi cerea coróna Moldoveï dela in-

---

45) *Letop;* t. I. p. 196.

fluinţa francesă în Constantinopole, ca resplata servicielorŭ sélle în cestiunea luĭ Enricŭ de Valois[46]).

Franţa incepu a neguţa în taĭnă destituirea luĭ Ionŭ-vodă.

Astŭ-felĭu, politica moldovénă se affla pusă în luptă cu acea francesă

Să urmărimŭ peripeţiele întrigeĭ.

§ 24.

In dată după mórtea luĭ Sigismundŭ-Augustŭ, Ionŭ-vodă espedi în acellaşĭ momentŭ duoĭ ambassadorĭ: unulŭ la Constantinopole, către visirulŭ Mehmed-Socolli; altulŭ la Cracovia, către camera polonă.

Ambassadorulŭ, trimisŭ în Turcia, sollicitâ unŭ adjutorĭu de Tătarĭ, în fruntea căror-a Ionŭ-vodă promittea, cu mândriă, că lesne va cuceri tótă Polonia, slăbită prin anarchiă[47]).

Domnulŭ sciea pré bine, că sultanulŭ, legatŭ prin amiciă cu Franţa, nu-ĭ va încuviinţa cererea.

In adevĕrŭ, vizirulŭ se grăbi a-ĭ respunde de a se

---

46) Languet; *Arcana seculi XVI, epistolae secretae ad Augustum Saxoniae ducem* (Halae, 1699, in-4); scrisórea dela Dresda, din 1572, pridie Cal. Dec. liber 1, pars 1, p. 182: „Dicunt Turcas promittere Polonis Moldaviam si Gallum eligant. „An promittant nescio, sed scio eos nequaquam tradituros, etiamsi decies promise„rint . . Petit praeterea Lasky, ut Rex Galliae perficiat adud Turcas, ut Mol„davia tradatur ipsi, tanquam praemium suorum laborum“.

47) Charriére; op. cit; t. 3, p. 522, nota: „pendant l'interrégne de Pologne, „il avoit souvent demandé congé au Grand-Seigneur d'entrer en vostre royaume; „et que, y venant aussy de son costé le Tartare, il asseuroit que s'il ne pouvoit „y exécuter tont ce qu'il voudroit, qu'au moins dévasteroit-il, ruineroit et perdroit „une grande partie de pays, etc.“—Cf. scrisórea viziruluĭ in *Archiva istorică a Românieĭ*; t. I, nr 47: „Mortuo enim Rege vestro, subinde nos litteris suis solicitavit, „ut quinque (?) millibus solum Turcarum adiunctis, licentiam illi in Poloniam „daremus, et se illis totam Poloniam subiugatoriam tributariamque Caesari nostro „invictissimo facturum praedicavit . . “

opri dela orĭ-ce încălcare contra Poloniei; înse, totŭ-d'uădată, îĭ lăudâ zellulŭ şi îndrăznéla.

De altă parte, ambassadorulu trimisŭ in Polonia încredința, cumcă uă armată de 100,000 de Turcĭ, Tătarĭ şi Muntenĭ, profitândŭ de mórtea luĭ Sigismundŭ-Augustŭ, eraŭ gata a năvălli in Galiția; inse, din mila luĭ D-ḑeŭ, îĭ impedecâ Ionŭ-vodă prin rugămințile sélle pe longă vizirulŭ Mehmed-Socolli.[48])

Poloniĭ, petrunşĭ de spaĭmă[49]), nu scieaŭ cum să mulțuméscă maĭ bine generosuluĭ principe allŭ Moldoveĭ.

Dreptŭ resplată pentru prețiosulŭ serviciŭ ce ḑicea că le făcuse, Ionŭ-vodă cerea dela camera cracoviană duo lucrurĭ:

1-o. Inapoĭarea Pocuțieĭ.

Acéstă mică provinciă, pitulată la nordulŭ Moldoveĭ intre Prutŭ şi Nistru, formà in anticitate uă parte a Dacieĭ luĭ Traĭanŭ, precum dovedesce nu numaĭ posițiunea sea geografică, ci chĭarŭ numile cellorŭ duo alle sélle oraşe, Colomia, adecă *Colonia Romana*, şi Snetinŭ, in vechime Netin-dava.

Decĭ, ca urmaşĭ aĭ Romeĭ, Moldoveniĭ aveaŭ unŭ dreptŭ tradiționnalŭ assupra Pocuțieĭ.

Ştefanŭ cellŭ Mare o cucerise dela Polonĭ şi o reți-

---

48) Bielski; *Kronika polska* (Krakow, 1597, in-f); p. 653: „Posla Wo-„iewody Woloskiego, ktory to ukazował ze za swą namowa 100,000 Turkow, Ta-„tarow i Multanow od korony polskiey odwrocil etc."

49) In Europa se respândise deja vestea de invasiunea turcă, ca de unŭ factŭ accomplitu, precum vedemŭ in istoriciĭ venețianĭ, Paruta, *Dell'historia veneziana parte seconda* in *Degli istorici delle cose veneziane* (Venezia, 1718, in-4); t. 4, lib. 3. anno 1572, p. 275: „Essendo a Turchi nato sospetto, che haves-„sero i Polachi favorito il Valacco in pregiudicio dell'imperio Ottomano, per ven-„dicarsi dell'ingiuria, erano improvisamente entrati nel paese soggetto a quella Co-„rona, et fatto diverse incursioni nella Prussia, nella Podolia, et nella Russia, mi-„nacc'avano ancora d'interire danni maggiori . . . ."

nu pone la mórte; Bogdanŭ cellŭ Chiorŭ o perdu; Petru Rareşŭ o redobundi şi éroşĭ o scăpâ in vr'uă căte-va rênduri; urmaşiĭ seĭ o lăssară, fără protestaţiune, in cursŭ de patru-ḑecĭ de annĭ, sub sceptrulŭ Polonieĭ; pone ce, in fine, demnŭ strănepotŭ allŭ mareluĭ Stefanŭ, Ionŭ-vodă îşĭ rădicâ glasulŭ.

„Pocuţia e unŭ patrimoniŭ allŭ meŭ," — scriea ellŭ către camera polonă.[50])

2-a. Inapoĭarea tesaurelorŭ moldovene, confiscate in Polonia.

In 1564, fugindŭ de'naintea Lăpuşnénuluĭ, carele intra in ţérră cu uă óste turcéscă, Ştefanŭ-vodă Tomşa, ucciḑaşulŭ luĭ Despota, fu prinsŭ de către Polonĭ şi descapitatŭ in Lemberg, din ordinea regeluĭ Sigismundŭ-Augustŭ séŭ, maĭ bine ḑicêndŭ, dupre porunca unuĭ espressŭ ambassadorŭ turcŭ.

Tomşa ducea cu sine tótă visteria ţerreĭ: Poloniĭ,— callêiĭ sultanuluĭ,—confiscară sacele cu aurŭ alle victimeĭ, măngăiându-se cu metallulŭ pentru ruşinea de a se fi suppusŭ orbesce voinţeĭ păgânilorŭ, contra frăţieĭ crestine şi contra legilorŭ ospitalităţiĭ.

Ionŭ-vodă pretindea acum restituţiunea acelleĭ proprietăţĭ naţionale[51]).

Ambassada moldovenéscă îşĭ împlini missiunea cu uă aşa mândriă şi demnitate, încătŭ camera cracoviană, cupprinsă de mirare, îĭ arretâ maĭ multŭ respectŭ decâtŭ chiarŭ ambassadeĭ imperiale dela Vienna!

---

50) Heidenstein; p. 8: „Pocutiam tamen, tanquam antiqui juris possessionisque Valachicae" .... — Bielski; loco supra: „upominal Pokucia, mieniac ie bydz oyczyzna swa." Aice cuvêntulŭ „oyczyzna" este luatŭ in inţellesŭ de „ocină," adecă „patrimoniŭ," iar nu „patriă," cum înţellesese Engel.

51) Heidenstein; p. 8: „Thesauros quos Thomsa ex Ualachi a in Regnum importarat, repetit".

Polonii nu cutedară a ne tăgădui dreptulŭ de possessiune assupra Pocuţieĭ, nicĭ pe acellŭ de moştenire assupra averilorŭ luĭ Tomşa; ci, recurgêndŭ la callea amânăriĭ, eĭ promiseră a respunde în dată după ce-şĭ vorŭ fi allessŭ unŭ rege.

Ionŭ-vodă sciea de maĭ 'nainte, că Polonii nu-ĭ vorŭ înapoi Pocuţia, pentru carea eĭ versară atâta sânge în cursŭ de unŭ secolŭ; şi că de arŭ vrea, totŭ încă n'arŭ puté să-ĭ întórcă tesaurele luĭ Tomşa, de demultŭ împărţite, cheltuite şi uĭtate; dar nu Pocuţia, nicĭ Tomşa, formaŭ adeverata ţintă a ambassadeĭ moldovene.

Atâtŭ in Constantinopole, unde stăruise contra Polonieĭ, precum şi in Cracovia, unde intrigase contra Turcieĭ, Ionŭ-vodă reuşi deplinŭ in planurile selle:

In Constantinopole, ellŭ se intărĭa in buna opiniune a Ottomanilorŭ, pentru ca nu cum-va să fie destituitŭ dupre uneltirile Francieĭ;

In Cracovia, attribuindŭ Turcilorŭ, cu uă fineţă diabolică, celle dise de ellŭ insuşĭ[52]), îĭ compromittea in ochiĭ Polonilorŭ; ceĭa ce-ĭ şi trebuĭa pentru a surpa candidatura protegiatuluĭ ottomanŭ Enricŭ de Valois.

§ 25.

Peste puţinŭ timpŭ, Ionŭ vodă răpedi alte duo ambassade, érŏşĭ una la Constantinopole şi alta la Cracovia.

Ambassadorulŭ, trimisŭ la Constantinopole, insciinţâ Pórta Ottomană, cumcă destronatulŭ Bogdanŭ vodă adu-

52) Bacon; loco cit.; p. 308: „il est une autre ruse du même genre, que „les Anglais désignent assez ridiculement par cette expression proverbiale: retour- „ner le chat dans la poêle, et qui consiste a attribuer a une autre personne ce „qu'on lui a dit soi-même dans le tête-a-tête. Or il est facile d'en imposer aux „autres sur ce point, etc."

nă in Polonia, cu adjutorulŭ magnaţilorŭ, uă numerósă óste pentru a năvălli din noŭ assupra Moldoveĭ; şi că se şi apropiă deja de fortereţa Hotinuluĭ....[53])

Ambassadorulŭ, trimisŭ la Cracovia, rugâ Camera de a nu sufferi nicĭ uă încercare din partea luĭ Bogdanŭ[54]).

Pretextulŭ ambelorŭ ambassade era de totŭ imaginarŭ.

Bogdanŭ de multŭ nu se maĭ affla pe territoriulŭ polonŭ.

Cu tóte astea, Turciĭ se înfuriară contra camereĭ cracoviane, éră camera cracoviană, credendŭ că în adeverŭ Bogdanŭ s'arŭ fi ţinêndŭ ascunsŭ unde-va în Polonia, respândi în tóte direcţiunile currierĭ şi emissarĭ, pentru a surprinde pe nenorocitulŭ fugarŭ[55]): atâtŭ de gróznicŭ sciuse a deveni Ionŭ-vodă faciă cu unulŭ din celle maĭ puternice regate alle Europeĭ!

Care să fi fostŭ scopulŭ cellŭ secretŭ allŭ Domnuluĭ moldovenescŭ în aceste duo ambassade?

1-o. De a provoca în Constantinopole din partea Ottomanilorŭ vre-uă demonstraţiune duşmană contra Polonilorŭ, făcêndŭ astŭ-felŭ uă lovire îndirectă, dar durerósă, în candidatura luĭ Enricŭ de Valois;

2-o. Sub apparinţa de a urmări pe Bogdanŭ, să căstige timpulŭ şi occasiunea de a lucra prin ambassadorulŭ seŭ în Cracovia, împrăstiândŭ banĭ şi întrige, contra politiceĭ francese.

---

53) Charriere; t. 3, p. 318 nota, şi 325.

54) Bielski; p. 660.—Heidenstein; p. 21.

55) *Archivi Antiqui Leopoliensis lib. MCCX* (MS. in magistratulŭ dela Lemberg, in-f); p. 180: „Anno 1573 Sabbato ante St. Andreae Apostoli, Gregorio „Anteurbano misso Samboriam ad exquirendam certitudinem rumoris de Bohdani „ductu ad Moldaviam, et Trellio alio suburbano in eodem negotio ad Zaderowacz „misso expositorum eorundem ac pro equis meritoriis 3 zl. 16 gr.“

§ 26.

Veḑêndŭ că Turcia, dupre sollicitaţiunile Curţiĭ dela Paris, totŭ maĭ cruţă hotarele Poloniei, Ionŭ-vodă espedi unŭ allŭ treilea ambassadorŭ la Constantinopole.

Reproducemŭ chĭarŭ cuvintele agentuluĭ francesŭ pe longă Pórta Ottomană în scrisórea sea către Enricŭ de Valois:

„M'amŭ insciinţatŭ, că Domnulŭ Moldoveĭ trimise ai-„ce unŭ céuşŭ, carele assigură că ţarulŭ moscovitŭ fu pri-„mitŭ in Vilna şi in tótă Litvania, cu voea şi ingăduirea „ţerreĭ intrege, şi că este de temutŭ, că şi camera polonă „i se va suppune, sciendu-lŭ armatŭ şi aşa de aprope; ca-„re veste a turburatŭ fórte multŭ pe Turcĭ, făcêndu-ĭ să „hotărescă in divanulŭ de ĭerĭ unŭ resbellŭ contra Po-„loniei.[56]) . . . ."

Iată déră, că diplomaţia luĭ Ionŭ-vodă era cătŭ p'aci să restórne candidatura luĭ Enricŭ de Valois, déca Poloniĭ nu s'arŭ fi grăbitŭ de a risipi bănuellele Turcieĭ.

§ 27.

In fine, puţinŭ maĭ 'nainte de momentulŭ decisivŭ allŭ electiunii de rege, sosi şi la Cracovia unŭ allŭ treilea trimisŭ moldovenescŭ.

Ionŭ vodă reuşise de a pune mâna pe duo scrisorĭ turcescĭ din partea viziruluĭ Mehmed-Socolli, una către

56) Chariére; t. 3, p. 374: „J'ay eu advis que le bogdan a envoyé un chaoux à ceste Porte, qui asseure que le Moscovite a esté receu à Vilna et en toute la Lithuanie, du gré et consentement de tout le pays, et qu'on craignoit que les estats de Polongne se laisseroient aller audit Moscovite, le voyant armé et fort si près d'eux. Ceste nouvelle a merveilleusement troublé ces gens-icy, car c'est le pis qui leur pouvoit arriver . . ceux-ci résolurent hier, en divan, la guerre contre la Polongne. . . ."

camera cracoviană, cea-l'altă către episcopulŭ Montluc, ambassadorulŭ francesŭ in Polonia.

In epistola-ĭ către camera, vizirulŭ poruncĭa Polonilorŭ de a allege pe Enricŭ de Valois, inchiaiând'o aşa: „să nu intărḑiaţĭ cu implinirea ordinilorŭ sultanuluĭ")[57]; in epistola către Montluc mărturisĭa innalta sollicitudine a Turcieĭ pentru interessele Francieĭ.

Scandallulŭ fu universalŭ.

Păgânulŭ dedea porunce „inclituluĭ" regatŭ polonŭ! Enricŭ de Valois appărea ca unŭ cirécŭ allŭ sultanuluĭ!

Uă indignaţiune generală cupprinse pe mândriĭ magnaţĭ, cu atâtŭ maĭ vertosŭ că trimisulŭ moldovenescŭ le maĭ citi in şedinţă plenariă următórĭa ironică scrisóre din partea luĭ insuşĭ Ionŭ-vodă:

„Din celle allăturate afflaţĭ porunca măarieĭ selle sul„tanuluĭ de a pune in capulŭ vostru pe fratele craĭuluĭ „franţosescŭ; aţĭ fi avêndŭ, credemŭ, destullă pricepere, „ca să puteţĭ inţellege, că măria sea sultanulŭ nu lucréză „pentru binele crestinĕtăţiĭ."[58])

Speriatŭ prin effectulŭ viclenieĭ luĭ Ionŭ vodă, Montluc striga, jura, şoptĭa, sbucĭumându-se a dovedi, cum că celle duo epistole sunt născocite din capulŭ Moldovenilorŭ.

Totuşĭ, secretarulŭ ambassadeĭ francese, Jean Chois-

---

57) Choisnin; *O elekcyi Henryka Walezyusza na króla Polskiego* (Wilno, 1818, in-8); p. 266: „co du listu od Paszy o którymysmy wzmianke uczynili, nie„tylko ze nicby nam niemógl pomódz, ale omal cala nie zerwal negocyacya dla „nastepuiacych slów w nim znalezionych: Nie omieszkacie byc poslusznemi rozka„zóm Soltana. . . . "

58) Ibidem; p. 213-14: „Dowiecie sie Wwmsc Panstwo zlistu który tu do„laczam, ze Sultan Ygmsc daje wam rozkaz, abyscie na tronie waszym osadzili „brata króla Francuzkiego. Mam was za nadto roztropnych abyscie sie jego woli „poddali, bo poniewaz Sultan zyczy sobie mieć go na tym mieyscu, domysliecie „sie latwo ze pewnie bedzie chcial miec w nim silnego nieprzyjaciela calego chrze„scianstwa."

nin, recunnósce, in memoriele selle, că infernala diplomaţiă a principeluĭ românŭ pussese candidatura luĭ Enricŭ de Valois intr'un pericolŭ estremŭ, din care abia-abia o putu scăpa renumita abilitate politică a luĭ Montluc.

§ 28.

Óre pe cine să fi doritŭ Ionŭ-vodă de a vedé pe tronulŭ Polonieĭ?

Pe Ernestŭ, fiĭulŭ imperatuluĭ Maximilianŭ?

Nu; căcĭ ellŭ appreţuise deja uă dată, prin própria esperiinţă, caracterulŭ nedecisŭ şi egoisticŭ allŭ Austriacilorŭ.

Pe Sigismundŭ, fiĭulŭ regeluĭ Svedieĭ?

Nu; căcĭ venĭa pré de departe....

Simpatiele luĭ Ionŭ-vodă eraŭ căstigate anume pentru acella, de care maĭ cu deosebire se temeaŭ Ottomaniĭ ca nu cum-va să apuce coróna Polonieĭ: ţarulŭ moscovitŭ famosulŭ Ivan cellŭ Gróznicŭ[59])

Cu acestŭ scopŭ, episcopulŭ Isaia Radouţénulŭ,—intelligentulŭ diplomatŭ, pe care vĕ-lŭ adduceţĭ a-minte, la începutulŭ istorieĭ nóstre, neguţândŭ tractatulŭ de pace cu Polonia,—fu trimisŭ în taĭnă la Moscva.[60])

Ce va fi isprăvitŭ acollo? nu scimŭ.

§ 29.

Astŭ-feliŭ, principele Moldoveĭ, în ceĭ duoĭ annĭ aĭ domnieĭ sélle, desfăşurâ uă activitate diplomatică de uă fineţă rară, de uă întindere estraordinară, şi alle căriĭ tóte

59) Despre duşmănia de atuncĭ intre Turcia şi Moscovia, veḑĭ Karamzin: *Istoria Gosudarstva Rossiiskago* (Petersburg, 1843, in-8); t. 9, p. 104-5.

60) Despre acéstă călĕtoriă veḑĭ actulŭ officialŭ, publicatŭ in *Akty Zapadnoi Rossii* (Petersburg, 1848, in-4); t. 3, anno 1573.

mişcările manifestaŭ, din ce în ce maĭ clarŭ, măreţulŭ visŭ allŭ erouluĭ:

Scuturarea juguluĭ musulmanŭ! . .

§ 30.

Moldova plătia Turcieĭ unŭ tributŭ annualŭ de 40,000 de galbeni[61]; dar măéstra administraţiune a luĭ Ionŭ-vodă o adduse într'uă stare atâtŭ de înflorită, încâtŭ Pórta Ottomană se credu acum în dreptŭ de a pretinde uă dare multŭ maĭ mare.

Sultanulŭ Selimŭ II şi vizirulŭ seŭ Mehmed-Sokolli eraŭ atuncĭ duoĭ ómenĭ ceĭ maĭ lacomĭ de pe facia pămêntuluĭ[62].

Unŭ céuşŭ presintâ luĭ Ionŭ-vodă înnalta poruncă de a plăti 80,000 de galbenĭ.

„Patru-decĭ de miĭe să plătescĭ ca beĭu allŭ Mol-„doveĭ, ĭar celle-l'alte patru-decĭ de miĭe ca ghĭaurŭ, de „vreme ce aĭ cutedatŭ a te lăpeda de credinţa luĭ Maho-„med"; scriea epistola vizirială, ascundêndŭ mărşava aviditate sub uă sofismă bigotă[63].

Trimisulŭ turcescŭ sosi la Iaşĭ tocmaĭ în diua, în

---

61) Cronica turcă în Ricaut; *Estat présent de l'empire ottoman* (Paris, 1670, in-4) p. 113: „On trouve dans l'Histoire des Turcs, que cette Province payoit „en ce tems-la (en l'année mil cinq cens soixante et quatorze) quarente mille „Sequins ou quatre-vingts mille écus de tribut . . ."

62) Charriere; t. 3, p. 283: „il n'y eust oncques avarice si extresme ne „si sordide en ce monde qu'est celle dudit Grand-Seigneur et de sondit Bassa . . ."

63) Cronica turcă în Mignot; t. 2, p. 210: „les Ministres du Grand Seig-„neur prétendirent doubler le tribut qu'Ivan devoient, disoient-ils, a la Portet „premièrement comme Vaivode de Moldavie, secondement comme Chrétien . . qua-„rante mille écus au lieu de vingt mille." Ciffra aci e greşită, precum se vede nu numaĭ din Ricaut, ci chĭarŭ din Charrière, t. 3, p. 913, nota, unde tributulŭ, cellŭ dupplu allŭ Moldoveĭ e arretatŭ: „ottante mil ducats." Nu cum-va sub „écus" Mignot arŭ fi înţellegêndŭ „lire" turcescĭ?

care Enricŭ de Valois primĭa în Cracovia coróna regală a Poloniei: fatalitatea vru să triumfe în acellaşĭ momentŭ, la nordŭ şi la sudŭ, duşmaniĭ luĭ Ionŭ-vodă!

§ 31.

Pentru allegerea Domnuluĭ, pentru facerea legilorŭ, pentru cestiunĭ de uă mare importanţă, Româniĭ procedeaŭ prin convocarea uneĭ adunărĭ obscescĭ, aşeḑate în principiŭ pe nesce basĭ multŭ maĭ large decâtŭ chĭarŭ „votulŭ nostru universalŭ".

În termenĭ generalĭ, luaŭ parte la decisiunĭ, ca şi dupre legea actuală: „boĭeriĭ, popiĭ şi ţérra"[64]); dar analisândŭ cu amênuntulŭ acéstă definiţiune, descoperimŭ în ea elemente desmostenite astăḑĭ de anticulŭ lorŭ votŭ.

Nobilimea electorală se compunea atuncĭ din toţĭ boĭeriĭ fără distincţiune: boeriĭ ceĭ marĭ, ceĭ de classa a duoa, ceĭ de classa a treĭa, ceĭ în demissiune, boĭerinaşiĭ de prin judeţe şi toţĭ capiĭ militarĭ.

Clerulŭ electoralŭ se compunea din mitropolitŭ, toţĭ episcopiĭ şi toţĭ egumeniĭ.

În fine, „tótă ţérra"[65])

Cu tóte astea, nu numaĭ iniţiativa, ci incă discussiunea proĭectelorŭ era uă sacră prerogativă ministerială, adunarea obscéscă fiindŭ strictŭ mărginită în dreptulŭ de a pronuncia uă affirmaţiune séŭ uă negaţiune.

Divanulŭ domnescŭ, adecă ceĭ optŭ séŭ nouĕ ministri, hotărĭaŭ de maĭ nainte în ascunsulŭ cabinetuluĭ; apoĭ mitropolitulŭ, orĭ marele logofĕtŭ, séŭ chĭarŭ însuşĭ Domnulŭ eşĭa pe esplanada curţiĭ princiarie şi, adressându-se

64) *Letop*; t. 1, p. 118, 146, 156, etc.

65) Documentulŭ, ce l'amŭ publicatŭ din manuscriptu în *Archiva istorică a Românieĭ*; t. 1, nr. 259.

către glótele, grămădite pe piaţă, iĭ întreba: „Vreţĭ lucrulŭ cutare?“

Poporulŭ respundea din inspiraţiune: „da“ séŭ „ba“; fără desbatterĭ, fără şicane, fără amendamente![66])

Era justŭ.

Glótele nu raţionnéză; dar elle pricepŭ fórte bine, prin unŭ feliŭ de instinctŭ, totŭ ce e bunŭ şi ce e reŭ.

De pildă:

Intrebaţĭ norodulŭ cellŭ maĭ prostŭ, cellŭ maĭ necĭoplitŭ, cellŭ maĭ orbŭ; intrebaţi-lŭ: „Vreĭ a te înfrăţi cu Ovreiĭ?“

De sigurŭ, nicĭ uă vóce, decâtŭ dórá a vre-unuĭ botezatŭ, nu va respunde: „da!“

Aşa déră, legislaţiunea nóstră cea vechiă era basată, în acésta, pe uă profundă cunnoscinţă a natureĭ umane: majoritatea, adecă instinctulŭ adeveruluĭ cellŭ înnăscutŭ şi spontaneŭ, approba séŭ desapproba minoritatea, adecă raţionnamentulŭ cellŭ suppusŭ errorilorŭ sistemeĭ şi alle interesuluĭ.

Anima sanctionna mintea.

„Anima este care simte pe D-ḑeŭ!“ ḑise marele Pascal[67]).

Amŭ puté adăugi: „ânima este care simte pe Satana“.

Cu alte cuvinte, în planurile minţiĭ, ânima simte cândŭ pe D-ḑeŭ şi ḑice „da“; cândŭ pe Satana şi ḑice „ba“.

Da séŭ *ba* . . nu cereţĭ alta dela unŭ votŭ universalŭ, carele nu e şi nu póte fi, decâtŭ unŭ *juriŭ* în causele naţiuniĭ întrege.

---

66) Veḑĭ descripţiunea allegeriĭ domnescĭ în Paul of Aleppo.

67) Pensées; part. 2, art. 17, LXII: „C'est le coeur qui sent Dieu“.

§ 32.

Istoria ne-a conservatŭ propriele cuvinte alle luĭ Ionŭ-vodă către obscésca adunare a ţerreĭ[68]):

„Dragiĭ meĭ boerĭ şi voĭ, ĭubitele melle sluge!

„Greulŭ de astăḑi întrece tóte grellele de maĭ 'nainte.

„Lăcomia Turcilorŭ cere unŭ haracĭu înduoitŭ.

„De-lŭ vomŭ da, ea nu va zăbăvi de a ne stórce şi maĭ multŭ, pone ce ne va stinge cu totulŭ, căcĭ acésta o vrea păgânulŭ.

„De nu vomŭ da, ne aştéptă resboiŭ, stricarea ţerreĭ, focŭ şi sabiă.

„Cugetaţĭ şi allegeţĭ.

„Suppunêndu-ne orbesce vrăjmaşuluĭ nostru, vomŭ peri de sigurŭ, şi vomŭ peri ca mişeĭ; scullându-ne assupra-ĭ, chĭarŭ de nu vomŭ isbuti pentru peccatele nóstre, totŭ încă vomŭ avé mângăerea de a peri bărbătesce, noĭ, femeiele nóstre, copiiĭ . . . cu toţiĭ!

„Voĭ sciţĭ, că haracĭulŭ nu-lŭ plătescŭ eŭ; ci voĭ şi aĭ voştri.

„Puţinŭ déră mĭ-arŭ păssa, de nu m'arŭ duré ânima pentru ţérră!

Mĭ-e milă de voĭ, şi pentru voĭ îmĭ voĭu pune capulŭ meŭ, dragilorŭ meĭ tovarăşĭ!

„Să chiămămŭ pe D-ḑeŭ într'adjutorŭ, ca să plece pe vrăjmaşiĭ nostri sub piciórele nóstre.

„Să trăimŭ slobodḑĭ, orĭ să ne péră pon'şi urma nóstră!

„Fiţĭ cu mine, şi cu noĭ va fi izbânda! . . . "

§ 33.

Pentru a puté inţellege impressiunea, produsă prin

---

68) Gorecki, p. 31: „universo senatu ad se convocato, in hunc modum ad „eum verba fecit."

electrica vóce a principeluĭ assupra numeroşilorŭ seĭ ascultătorĭ, trebue maĭ ânteĭu să cunnóscemŭ poporulŭ moldovenescŭ din 1574.

Tocmaĭ atuncĭ unŭ căllĕtorŭ polonŭ cutrierâ Moldova în tóte directiunile, visitâ oraşele, avu curiositatea de a vedé unele monastiri, petrecu prin case boĭerescĭ şi prin bordeĭe de ţerranĭ, şi învetâ unŭ cântecŭ, pe care îllŭ audise în atâtea rendurĭ, încâtŭ chĭarŭ fără voĭă i se întipărise în memoriă.

Vreţĭ a approfunda caracterulŭ unuĭ poporŭ? studiaţĭ poesia sea naţională.

Cântecululŭ moldovenescŭ, memoratŭ de acellŭ călletorŭ şi reprodusŭ de ellŭ polonesce, fu:

Ştefanŭ, Ştefanŭ, Domnŭ cellŭ mare,
Sémĕnŭ pe lume nu are:
Sémĕnŭ pe lume nu are,
Decâtŭ numaĭ mândrulŭ sóre!

Ştefanŭ, Ştefanŭ, Domnŭ cellŭ mare,
La Sucéva cuĭbu-şĭ are:
La Sucéva cuĭbu-şĭ are,
Şi din ellŭ adesŭ ellŭ sare!

Ştefanŭ, Ştefanŭ, Domnŭ cellŭ mare,
Pune peptulŭ la hotare:
Pune peptulŭ la hotare,
Ca unŭ zidŭ de aperare!

Ştefauŭ, Ştefanŭ, Domnŭ cellŭ mare,
Batte órdele tătare:
Batte órdele tătare,
Şi Turciĭ pe zmeĭ căllare!

Ştefanŭ. Ştefanŭ, Domnŭ cellŭ mare,
Batte Leşĭ fără cruţare:
Batte Leşĭ fără cruţare,
Şi Ungurĭ fără 'ncetare!

Ştefanŭ, Ştefanŭ, Domnŭ cellŭ Mare,
Are-uă ţérră mică tare:

Ţérra-ĭ mică, ţérra-ĭ tare,
De stă lumea la mirare![69])

Ionŭ-vodă, mare strănepotŭ allŭ acelluĭ mare Ştefanŭ, se adressa acum către nesce ómenĭ, deprinşĭ a celebra în tóte dillele, cu sonulŭ alăuteĭ, suvenirulŭ strălucitelorŭ victorie dela Lipineţŭ, dela Racova, dela Cozminŭ, dela Baĭa!

Trecuse abia şepte-decĭ de annĭ după mórtea vitézuluĭ: icĭ-collea maĭ întělnĭaŭ încă centenarĭ, cari aŭ servitŭ uă dată sub stégurile selle şi alle cărorŭ povestirĭ volcanisaŭ ânimele noueĭ generaţiunĭ.

Ionŭ-vodă scíea către cine vorbesce!

§ 34.

Născuţĭ cu tradiţiunĭ eroice in peptŭ şi pe bude; entuziasmaţĭ prin infeţişarea, prin tonulŭ, prin cuvintele principeluĭ; imbetaţĭ prin illusiunea unuĭ viitorŭ gloriosŭ, Moldoveniĭ strigară cu glasurĭ marĭ,—scrie cronica ţerreĭ, —„Vomŭ peri toţĭ longă măria ta! toţĭ vom peri!"

Fu addusŭ Sântulŭ Evangeliŭ.

„Nu cerŭ să-mĭ juraţĭ mie,—sunâ Ionŭ-vodă,—nu mie, ci juraţĭ unulŭ altuĭa[70])"

A jura unulŭ altuĭa se dicea a se face „fraţĭ de

---

69) Strykowski: „O tym Wolosza i Multani spiewaia ustawicznie w ka„zdej biesiedzie na serbskich skrzypicach przygrywajae swoim jezykiem:
„Stefan, Stefan, Wojewoda!
„Stefan, Stefan, Wojewoda!
„Bijal Turków, bil Tatarów!
„Bijal Wegrów, Rus, Polaków . . ."

— Românesce restabili şi publicâ acestŭ cântecŭ d. Alexandri, în Pencovicĭ; *Cartea scólelorŭ de ânteĭulŭ gradŭ* (Bucuresci, 1863, in-16); p. 51-52—Engel, t, 2, p. 154, n'a înţellesŭ pe Strykowski, cândŭ dice: „nach dem Serwischen gemodeltes Lied" in locŭ de „cîntecŭ accompaniat de guslea serbéscă séŭ alăută."

70) Gorecki; p. 33: „inter se."

cruce"; una din celle maĭ nobile instituţiunĭ cavalerescĭ d'alle străbunilorŭ nostri, carea se insoţĭa de simbolica formalitate a gustăriĭ dintr'o pâne făcută in forma crucefissuluĭ[71]: ceĭ legaţĭ prin unŭ assemenea jurămentŭ deveniaŭ nedespărţiţĭ la viéţă şi la mórte.

Toţĭ jurară.

Jurară că, déca vre-unulŭ din eĭ îşĭ va vicleni credinţa, atuncĭ să-lŭ battă pămêntulŭ, foculŭ, apa, vezduhulŭ, pânea, vinulŭ, sabia, D-ḑeŭ şi Maĭca Domnuluĭ!

Aşa era jurămêntulŭ ostaşuluĭ românŭ[72])

Sunt momente sublime in trecutulŭ nostru!

§ 35.

Ionŭ-vodă promisese a nu-şĭ cruţa viéţa pentru libertatea patrieĭ.

Trebuĭa déră a se assicura, maĭ ânteiŭ de tóte, situaţiunea Moldoveĭ, la casŭ déca uă lovitură duşmană va precurma ḑillele generosuluĭ principe.

Adunarea obscéscă incuviinţâ duo mesure:

1-o. Tesaurulŭ ţerreĭ şi familia domnéscă fură trimise la fortereţa Hotinuluĭ, unde se grăbiră a refugi şi casniciĭ boĭerilorŭ, sub paḑa socruluĭ princiarŭ, purcalabulŭ Lupea Huru.

2-o. Prunculŭ Petru, fragedulŭ fiiŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă, fu declaratŭ erede allŭ tronuluĭ moldovenescŭ, şi numele seŭ incepu a figura in documente allăturea cu allŭ părinteluĭ.

---

71) Sommer; p. 56: „bolum in crucis formam compositum (quod sanctissi-„mum apud illos foedus existimatur) edere...."

72) Dalla Valle; *Una breve narracione etc.* in *Magyar Toerténelmi tar;* t. 3, p. 45: „promettiamo per il Dio, la vergine Maria, per li quatro elementi, per „il panne, per il vino, per la nostra scimittara...."

Patriotismulŭ, treḑitŭ din amorţire in faţa pericolului, înţellese necessitatea eredităţiĭ tronuluĭ: fie-ne dreptŭ învĕţătură!

§ 36.

Ionŭ-vodă chiămâ atuncĭ pe céuşulŭ turcescŭ.

„Plécă!“ îĭ ḑise cu mândriă principele românŭ.

„Plécă, şi spune imperatuluĭ teŭ, că de aḑĭ inainte' „necum să-ĭ plătimŭ optŭ-ḑecĭ miĭe de galbenĭ, dar nu „va vedé nicĭ cătŭ primĭa pon'acuma: cu baniĭ haracĭu-„luĭ îmĭ voĭu face ostĭ şi apoĭ.... apoĭ vom vorbi.

„Plecă!“ [73])

73) Mignot; t. 2, p. 211: „Le Moldave répondit fierement qu'il emploieroit „cet argent a lever des troupes qui soustrairoient ses sujets a la vexation qu'on „prétendoit exercer contre eux; et il ordonna au Chiaoux de se retirer....“

III.

CAPITANULU.

. . . Aber der Krieg laesst die Kraft erscheinen;
Alles erhebt er zum Ungemeinen!

. . . Dar resbellulŭ face să appară forţa;
înnalţă tóte pone la sublimŭ!

Schiller; *Die Braut von Messina.*

§ 1.

Infricoşată era posiţiunea Moldoveĭ.

In Ţérra-Românéscă şi în Transilvania stăpânĭaŭ duoĭ vassalĭ orbĭ şi muţĭ aĭ Turcieĭ.

In Polonia se încoronase Enricŭ de Valois.

Germania era departe; Muscalliĭ—şimaĭ departe...

Nicĭ uă dată istoria nu ne arrétă unŭ poporŭ maĭ micŭ şi maĭ isolatŭ, chiămândŭ fără sfiélă la uă luptă de mórte pe unŭ duşmanŭ maĭ puternicŭ!

§ 2.

Sciţĭ cine eraŭ Turciĭ din 1574?

Iată ce ḑice famosulŭ Robertson[1]):

„Uă lungă successiune de principĭ agerĭ dede uă aşa „vigóre şi tăriă guvernuluĭ ottomanŭ, incătŭ ellŭ adjunse

---

1) Robertson; *History of Charles V*, in *The works complete* (Paris, 1828, in-8) t. 2, p. 106: „The long succession of able princes, which I have mentioned, had given such vigour and firmness to the Ottoman government, that it seems to have attained, during the sixteenth century, the highest degree of perfection of which its Constitution was capable. Whereas the great monarchies in christendom were still far from that state which could enable them to act with a ful exertion of their force. Besides this, the Turkish troops in that age possessed every advantage which arises from superiority in military discipline. At the time when Solyman began his reign, the janizaries had been embodied near a century and a half; and, during that long period, the severity of their military discipline had in no degree relaxed. The other soldiers, drawn from the provincies of the empire, had been kept almost continually under arms, in the various wars which the sultans had carried on, with hardly any interval of peace. Against troops thus trained and accustomed to service, the forces of the christian powers took the field with great disadvantage. The most intelligent as well as impartial authors of the sixteenth century acknowledge and lament the superior attainments of the Turks in the military art."

„în secolulŭ XVI la putincĭósa culme a desvoltăriĭ sélle;
„pecândŭ statele celle marĭ alle crestinătățiĭ eraŭ încă de-
„parte de a se urca în sfera lorŭ la uă tréptă analógă.

„Totŭ atuncĭ óstea turcă se bucura de tóte avan-
„tagele, căte se nascŭ din superioritatea disciplineĭ militare.

„La întronarea luĭ Suleĭmanŭ, corpulŭ enicerilorŭ
„era deja vechĭu de unŭ secolŭ şi gĭumetate; şi urmâ,
„fără contenire, păşindŭ totŭ înainte pe callea disci-
„plinăriĭ.

„Ceĭ-l-alțĭ soldațĭ, recrutațĭ de prin provinciele im-
„periuluĭ, fură ținuțĭ neincetatŭ sub arme in differite-
„le resbelle alle sultanilorŭ, aprópe fără nicĭ unŭ inter-
„vallŭ de pace.

„Contra unorŭ armate astŭ-feliŭ organisate şi esser-
„citate, forțele Statelorŭ crestine eşĭaŭ la luptă cu unŭ
„mare desavantagiŭ.

„Autoriĭ ceĭ maĭ intelligențĭ şi ceĭ maĭ nepărtenitorĭ
„din secolulŭ XVI recunnoscŭ şi deplângŭ inferioritatea
„militară a crestinilorŭ fécă cu Turciĭ . . . "

Ambassadorulŭ francesŭ in Constantinopole scriea in
1572 către curtea parisiană:

„Nicĭ uă dată n'aşŭ fi credutŭ, că Turciĭ sunt atătŭ
„de gróznicĭ, să nu-ĭ fi vedutŭ cu ochiĭ . . . " [2])

După calcululŭ unuĭ matematicŭ de atuncĭ, venitulŭ
annualŭ allŭ sultanuluĭ se compunea din şesse-decĭ bu-
tóie marĭ cu aurŭ [3]) . . . .

---

2) Charriere; t. 2, p. 269: „Bref, je n'eusse jamais creu la grandeur de ceste monarchie, si je ne l'eusse jugée à l'oeil."

3) Camerarius; *Vocabula rei nummariae, ponderum et mensurarum* (Lipsiae, 1564, in-8); p. 26 nenumerotată: „sexaginta tonnas auri, quantam nunc summam dicunt esse annui reditus Regni Turcici."

Iată pe ce feliŭ de duşmanŭ cutedâ a infrunta domnulŭ Moldoveĭ, de şi îllŭ cunnoscuse de aprópe!

§ 3.

Primindŭ insolentulŭ respunsŭ, ce i-lŭ addusese bietulŭ céuşŭ, revenitŭ cu ruşine; sultanulŭ Selimŭ destitui pe Ionŭ-vodă şi numi domnŭ in locu-ĭ pe Petru poreclitŭ cellŭ Schĭopŭ, fratele domnuluĭ muntenescŭ şi carele, după mumă, descindea din sângele vechilorŭ domnĭ moldovenĭ.

Acesta era unŭ june, crescutŭ intre Grecĭ[4]), amicŭ allŭ boerismuluĭ[5]): prin urmare, urîtŭ poporuluĭ.

Ellŭ promisese Turcieĭ unŭ tributŭ induoitŭ.

Pe dată Pórta ottomană espedi ordinĭ la sangiaculŭ de Nicopole, la Muntenĭ şĭ a Transilvanĭ, de a intra cu ostile lorŭ în Moldova.

Sultanulŭ trimisese şi la Enricŭ de Valois, dar Moldovenii surprinseră pe céuşŭ, căcĭ altŭ-feliŭ cine scie déca şi turcofilulŭ rege allŭ Polonieĭ nu s'arŭ fi grăbitŭ de a lua parte la vênatulŭ leuluĭ românŭ.[6])

Fost'a cine-va să adjute luĭ Ionŭ-vodă contra acesteĭ formidabile coaliţiunĭ?

Ţerranii moldovenĭ şi.....uă mână de Cozacĭ!

§ 4,

Peste Nistru, la marginea Polonieĭ cu Ţérra-Tătăréscă, se formase cu vr'uă cincĭ-decĭ de annĭ maĭ'nainte

4) Crusius; *Turco-Grecia* (Basileae, 1584, in-f.) p. 274—5 —Dorotheos; *Biblion historikon periechon en synopsei diaphorous kai exochous historias* (Henetiisin, 1798, in-4); p. 455-6.

5) *Letopisețe*; t. 1, p. 205.

6) Charriere; t. 3, p. 522, nota.

uă mică republică de ómenĭ desperaţĭ, a cărora devisă era nimicirea duşmanilorŭ crestinătăţiĭ.

Acea cavallerésca republică se contoni din treĭ popóre invecinate: Românĭ, Polonĭ şi Moscoviţĭ[7]), carĭ uĭtaŭ aci urrele lorŭ naţionale pentru a nu maĭ urrî cu toţiĭ decâtŭ numaĭ pre mahometanĭ.

Eĭ vorbĭaŭ in uă limbă ammestecată, pe care lesne o inveţaŭ căte-şĭ-trelle naţiunile[8]).

In toţĭ anniĭ séŭ, maĭ bine, pentru fie-care espediţiune militară, eĭ îşĭ allegeaŭ, prin suffragiŭ universalŭ, căte unŭ capŭ numitŭ „hatmanŭ“ [9]).

Reşedinţa lorŭ era la gurele Niprului, unde eĭ îşĭ inchipuiră uă mică flotillă de luntri séŭ „şeĭce“, cu cari devastaŭ, fără frică, ţermiĭ Crimuluĭ şi aĭ Turcieĭ.

Eraŭ căllăreţĭ, pedestri, marinarĭ, de tóte pe rêndŭ, după cum le venĭa maĭ la socotélă: căllăreţĭ pe câmpie, pedestri în munţĭ, marinarĭ pe apă.

Cetele lorŭ se compuneaŭ din căte uă sută de ómenĭ commendaţĭ de centurionĭ séŭ „sotnicĭ“.

Strategia lorŭ era maĭ multŭ tătărésca, tactica maĭ multŭ polonă.

Viéţa lorŭ se petrecea într'unŭ neincetatŭ vagabundagĭu la pânda vrăjmaşuluĭ; armele eraŭ: arcŭ, sabiă, suliţă, dar maĭ allesŭ puşca, din care nu scieaŭ a da greşŭ.

Toţĭ eraŭ băeţĭ fără femeĭe şi fără copiĭ, rennoindu-se mereŭ prin voĭnicĭ, prin criminalistĭ, prin aventurierĭ, ce se adăpostĭaŭ aci din tóte părţile.

7) Documentulŭ ce l'am reprodusŭ in *Arhiva istorică a României*; t 1, nr. 281.

8) Caracteristica acestuĭ dialectu veḑi-o in Miklosich; *Lautlehre der Slavischen Sprachen* (Wien, 1852, in-8); p. 340-70.

9) Veḑĭ tabloulŭ atăriĭ elecţiunĭ in *Cztenia Moskowskago Obsczestwa Istorii i Dremostei*, nr. 9 (Moskva, 1847, in-8), de unde amŭ imprumutatŭ pentru ecrierea nóstră şi planşa cu imaginea Cozaculuĭ.

Cozacutŭ dela Nipru.

Delineavit B. P. Hajdeu

Sc: K. Danielis.

Astŭ-felĭu, eĭ devenirĕ gróznicĭ sub numele de Cozacĭ, adecă ómenĭ uşorĭ ca uă căprióră.

§ 5.

Pe acestĭ nelegĭuiţĭ,—*outlaws*—îĭ chiămâ Ionŭ-vodă, cu lĕfă mare, la luptă contra sultanuluĭ Selimŭ.

Duo-spre-ḑecĭ centurie de bravĭ venirĕ la chiămare.

Era pe la miḑŭ-loculŭ luĭ Martiŭ; primă-véra română începea a-şĭ desboboci frumseţile; Ionŭ vodă se affla în corturĭ la marginea Iaşuluĭ, pe întinsa câmpiă dela Copoŭ.

Ellŭ făcu Cozacilorŭ uă priimire strălucită: le eşi întru întimpinare, încungĭuratŭ de flórea boĭerimiĭ, cu împuşcăturele tunurilorŭ şi sgomotósa armoniă de trâmbiţe, tobe, fluere, timpane . . .

Urmâ unŭ prânḑŭ, după care toţĭ Cozaciĭ căpetară generóse darurĭ de aurŭ şi de argintŭ.

Şesse buţĭ cu vinŭ fură destupate pentru scumpiĭ ospeţĭ, carĭ le deşertară cu veseliă în sănĕtatea luĭ Ionŭ-vodă.

„Nu sunteţĭ decâtŭ numaĭ uă miĭă duo-sute,—le ḑise „principele;—dar fie-care sută face câtŭ uă miĭă!"[10])

§ 6.

Cu tótă puţinetatea miḑŭ-lócelorŭ selle, decisiunea luĭ Ionŭ-vodă de a sfărma robia ottomană era basată nu pe temeritate, ci pe cea maĭ profundă convicţiune că va puté reuşi:

---

10) Paprocki; în *Tesaurŭ de monumente;* t. 3, p. 278: „Ir wollet mirs „glauben, das ich euch gleich so lieb hab, als wenn ich sonst an der Volck zwelff „tausent bei mir hette".

Ellŭ sciea ce póte ellŭ-însușĭ;
Ellŭ sciea ce potŭ Românii!

§ 7.

Ionŭ-vodă studiase arta militară la Polonĭ, la Tătarĭ, la Germanĭ, la Turcĭ; și immensa-ĭ intelligență, appropriându-șĭ în sintesă tóte resultatele progressuluĭ epoceĭ merse și maĭ departe.

Astŭ-felĭu, noĭ vedemŭ cu admirațiune, că principiele selle ostășescĭ, elaborate prin propriulŭ seŭ geniŭ, differescŭ, în mare parte, de alle tuturorŭ domnilorŭ românĭ de maĭ 'nainte; differescŭ, în maĭ multe priivințe, chĭarŭ de starea lucrurilorŭ de atuncĭ la popórele celle maĭ civilisate; și se inrudescŭ de minune cu preceptele sciințeĭ de astădĭ.

Ne va fi permisŭ de a da aci din capulŭ loculuĭ duo essemple maĭ generale.

Pecândŭ in Franța artilleria era încă atâtŭ de puținŭ apprețuită, incâtŭ abia peste treĭ-decĭ de annĭ maĭ in urmă Enricŭ IV isbuti de a avé in arsenalulŭ de la Paris 100 gure de focŭ[11]); eĭ bine! Ionŭ-vodă, in scurta-ĭ domniă de duoĭ annĭ, îșĭ înzestrâ armata cu unŭ numĕrŭ induoitŭ maĭ mare.

Pecândŭ în tótă Europa nu era incă destullŭ de simțită predomnitórĭa importanță a infanterieĭ in comparațiune cu cavaleria, — deși celebrulŭ Machiavelli se silise

---

11) De la Barre Duparcq; *Eléments d'art et d'histoire militaires* (Paris, 1858, in-8); p. 235: „reunit a l'arsenal de Paris jusqu'a 100 bouches a feu, nombre „considerable."

de demultŭ a desamăgi acéstă retăcire[12]; — eĭ bine! Ionŭ-vodă adjunge deja la conclusiunea, cumcă óstea căllĕréţă trebuĭ să formeze numaĭ uă mică parte din ciffra totală a armateĭ.

Artilleria şi infanteria ca temeliă, cavalleria ca accessoriŭ, — aşa credea eroulŭ nostru; cavalleria ca temeliă, artilleria şi infanteria ca accesoriŭ, — aşa creḑuseră Stefanŭ cellŭ Mare, Ţepeşŭ, Petru Rareşŭ, Allessandru Lăpuşnénulŭ; ba aşa credeaŭ pela 1574 maĭ toţĭ generaliĭ italianĭ, francesĭ şi germanĭ!

Puteţĭ judeca, cine fu Ionŭ-vodă.

§ 8

Armata moldovenéscă se împărţĭa din timpiĭ ceĭ maĭ vechĭ in *arcaşĭ* séŭ infanteriă şi *căllăraşĭ* séŭ cavalleriă[13].

Uniĭ şi alţiĭ devenïră celebri.

Arculŭ moldovenescŭ era de dimensiunĭ marĭ[14]; dar ostaşulŭ îllŭ mănuĭa cu atăta artă, încătŭ „intrecea vêntulŭ prin răpeḑiciunea sboruluĭ şi covĕrşĭa zăpada prin mul-

---

12) *Dell'arte della Guerra*; lib. 2: „Dico per tanto che quelli popoli o regni „che istimeranno piu la cavalleria che la fanteria, sempre fieno deboli, ed esposti „ad ogni rovina; come si e veduta l'Italia ne'tempi nostri, la quale e stata pre- „data, rovinata, et corsa da forestieri, non per altro peccato che per haver tenuta „poca cura della militia di pie, et essersi ridotti i soldati suoi tutti a cavallo. „Debessi bene havere de'cavalli, ma per secondo, et non per primo fondamento „dell'essercito suo....“

13) *Archiva istorică a Românieĭ*; t. I, nr. 254, p. 168.

14) Bellon; *Plurimarum singularium et memorabilium rerum observationes* (Antverpiae, 1589, in-8); p. 348: „Tartarorum et Vallachorum arcus illos (Arabi- „cos) adhuc superant latitudine et longitudine, attamen molles sunt.“

ţimea descărcăturelorŭ," dupe espressiunea uneĭ ballade germane din evulŭ-meḑiŭ[15]).

Numaĭ dóră renumiţiĭ arcaşĭ englesĭ arŭ fi pututŭ intra in rivalitate cu arcaşulŭ moldovénŭ.

Astăḑĭ, cândŭ puşca înlocui cu totulŭ întrebuinţarea arcelorŭ, s'a calculatŭ că, in fie care băttălliă, se perde în deşertŭ aprópe 1500 de glónţe séŭ 80 oca de plumbŭ pone a uccide séŭ a răni unŭ singurŭ duşmanŭ [16]); óre unŭ bunŭ ărcaşŭ de maĭ 'nainte nu întrecea prin resultate pe unŭ puşcaşŭ modernŭ?

Turciĭ şi Tătariĭ păstrară usulŭ arcelorŭ maĭ pone maĭ dĕunăḑĭ: săgettele lorŭ făceaŭ şirurilorŭ crestine nesce perderĭ cellŭ puţinŭ egale cu effectulŭ puscelorŭ.

Arculŭ custa maĭ nemica; încătŭ nu era, póte, nicĭ unŭ Moldovénŭ, care să nu fi avutŭ acéstă armă şi să nu se fi essercitatŭ din ea aşa ḑicêndŭ din légênŭ.

Puşca possedă óre unŭ assemenea avantagĭu?

Tóte aceste supreme raţiunĭ eraŭ causa, că arculŭ pré cu-a-nevoiă s'a pututŭ desrădecina din óstea moldovenéscă, şi nicĭ pone la 1700 nu-lŭ allungase încă muschettulŭ séŭ arcabusa.

---

15) *Heldenbuch Biterolf und Dietlieb*, vers. 10185; apud Klemm; *Attila nach der Geschichte, Sage und Legende* (Leipzig, 1827, in-8); p. 66:

„Die Vlachen kamen angeritten
„Mit manigeu huernen pogen
„Die waren hoch aufgezogen
„Ze schusse manigen pfeyle
„Die sach man an der weile
„So dicke von der sene gau
„Sam oft der sne hat getan
„Da den treibet der wind . . . "

16) *România militară*; t. 2, p. 213: „In băttăllia dela Solferino s'aŭ trassŭ „cellŭ puţinŭ 15 mill óne de cartuşe pentru a se omorî séŭ răni 10 miĭe de Aus„triacĭ cellu multŭ."

Ş'apoĭ curiosŭ lucru: epoca gloriei nóstre militare fu tocmaĭ epoca arcăşieĭ!

Pe longă arce, infanteria moldovenéscă maĭ avea cĭomege, carĭ, ca armă curatŭ naţională, meritŭ unŭ cuvêntŭ a-parte.

Elle se numĭaŭ „ghĭóge“ şi „fuşturĭ“.

Eraŭ subţirĭ in mănuchĭu, gróse şi ghintuite cu cuĭe la capĕtulŭ oppusŭ.

Cĭomagulŭ era in priivinţa arculuĭ ceĭa ce baĭonetta este in privinţa pusceĭ: terribilulŭ seŭ aspectŭ, intr'unŭ attacŭ de pedestrime, arrunca spaĭmă, demoralisândŭ curagĭulŭ duşmanilorŭ.

Cu acéstă armă ţerranulŭ era deprinsŭ de micŭ şi o fabrica ellŭ singurŭ: duo marĭ avantagie!

In fine, unele părţĭ din infanteriă eraŭ inarmate cu cóse, cu carĭ seceraŭ, cândŭ picĭórele cailorŭ inamicĭ, cândŭ pe prisonnierĭ: de acollo se născu espressiunea „a snopi pre vrăjmaşĭ“.

Eraŭ nisce snopĭ gloriosĭ pentru ţérra nóstră!

Cavalleria moldovenéscă se compunea din toţĭ proprietariĭ territorialĭ, marĭ şi micĭ, numindu-se *óste nemeşéscă.*

Caiĭ, străpunşĭ la năiĭ pentru inlesnirea resufflăriĭ, se deosebĭaŭ nu prin mărime séŭ frumuseţe, ci prin răpeḑicĭune şi neobosélă.

Unde este astăḑĭ acea mândră rassă, care aţiţa uă dată admiraţiunea streinilorŭ, şi era oprită cu totulŭ de a se esporta affară din hotarele Moldoveĭ?[17])

Unde este? unde, ah! unde sunt multe lucrurĭ!

Cavalleria nu custa Statuluĭ nicĭ unŭ banŭ: era unŭ serviciŭ feudalŭ.

---

17) *Archiva istorică a Românieĭ;* t. I, nr. 189.

§ 9.

Din legea marţială a vechilorŭ Moldovenĭ, cunnóscemŭ unŭ singurŭ articolŭ:

„Fugarulŭ, carele va lăssa câmpulŭ băttălliei, să fie „pedepsitŭ cu uă mórte maĭ cumplită, decâtŭ acea ce „i s'arŭ fi pututŭ întempla în luptă din partea vrăjmaşu„luĭ.“ 18)

§ 10.

Vomŭ adduce uă seriă de mărturie despre proverbiala bravură a Moldovenilorŭ . . . în secolulŭ XVI.

Citâmŭ numaĭ uă mică parte din căte lesne s'arŭ puté cita.

1. Gratiani:

„Eĭ se battŭ cu uă aşa indrăsnélă, cu unŭ aşa des„preţŭ pentru duşmanĭ, cu uă aşa incredere în sine, în„cătŭ adessea cu uă mână de ómenĭ înfrânseră marĭ ar„mate alle vecinilorŭ . . . “ 19)

2. Vigenère:

„E unŭ poporŭ totŭ-d'a-una fórte ciudatŭ, capriţiosŭ, „ţifnosŭ; dar atătŭ de durŭ şi resboĭnicŭ, incătŭ nu uă dată „a datŭ inveţăture acellora ce nu lŭ lăssaŭ în pace...“ 20).

---

18) Dantiscus; ap. Schard; op. laud, p. 1276: „Haec est Valachorum „consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur, suppliciis „gravioribus quam si in bello cecidissent affliciant.“ E vorba despre armata luĭ Petru Rareşŭ.—Cf. Boemus; *Mores, leges et ritus omnium gentium* (Lugduni, 1582, in-16); p. 210: „Jussi ad bellum exire capitale est non paruisse“.

19) *De Heraclide Despota*; p. 22: „Tanta autem audacia praelia ineunt, „tantaque hostium contemtione, et fiduci sui, ut saepe haud magna manu vel „integras finitimorum exercitus fuderint. . . “

20) *La description du royaume de Poloigne et pays adjacens* (Paris 1573, in-4); p. 38 verso: „Car ce a esté tousiours une nation fort bizarre, fantastique „et despitte, et au reste fort endurcie et belliqueuse, et qui a souventes fois donné „beaucoup d'affaires a ceux qui luy ont voulu demander quelque chose . . “

3. Reichersdorf:

„Némulŭ moldovenescŭ e feroce, cam barbarŭ, dar fórte agerŭ, după propria sea manieră, în arta militară...“ 21)

4. Ruggieri:

„Sunt ómenĭ fórte vitejĭ, dar nu pré aŭ arme, în-„trebuinţândŭ în offensivă maĭ allesŭ arce . . “ 22)

5. Veranzio:

„ Moldoveniĭ întrecŭ pe Muntenĭ în bravură; dar Munteniĭ întrecŭ pe Moldovenĭ în ospitalitate . . . “ 23).

6. Bielski:

„Ostaşiĭ moldovenĭ sunt vitejĭ şi meşterĭ de a mânui „suliţa şi a se apera cu scutulŭ, deşi sunt nesce ţerranĭ „proştĭ luaţĭ dela plugŭ . . . 24)

7. Miedzieleski:

„Domnulŭ Moldoveĭ are 30,000 de soldaţĭ, din carĭ „15,000 sunt ostaşĭ de ceĭ maĭ bunĭ şi luptătorĭ de ceĭ „maĭ vitejĭ . . . “ 25)

8. Gorecki:

„Fie-care Moldovénŭ, pone şi cellŭ maĭ săracŭ, cată

---

21) *Transilvaniae ac Moldaviae succincta descriptio* (Coloniae Agr. 1595, in-f) p. 50: „gens ista Moldavica ferox est, et admodum barbara, rebus tamen milita-„ribus et bellicis suo more eximie instructa . . “

22) *Relatione del Regno di Polonia nel'anno 1568*, estrasŭ de d V. Alexandresco din manuscriptele dela Madrid, p. 286: „sono quei huomini molto bellicosi, „ma disarmati, et nell 'offendere usano per il piu gli archi . . “

23) Kovachich; *Scriptores Rerum Hungaricarum minores* (Budae, 1798, in-8); t. 2, p. 103: „Moldavi sunt bellicosiores quam Transalpini, qui etiam cedunt „eis, et Transalpini sunt Moldavis hospitaliores . . . “

24) *Sprawa rycerska* (Kraków, 1569, in-4); p.137: „Dzielni sa i dobrze sie „podkaja z drzewcem za tarcza, chocia chlopi prosci od plnga . . . “

25) *Acta Tomiciana*; t. 3, p. 170: „communis populi triginta milia habere, „ac de illis quindecim milia dilectissimorum militum et ferocissimorum pugna-„torum cogere solet . . . “

„să aĭbe unŭ callŭ, pe care incallecă pentru prédă şi pen-
„tru resbellŭ . . . "[26])

9. Orzechowski:

„Sunt ómenĭ gróznicĭ şi fórte vitejĭ; şi nicĭ că este „pe facia pămêntuluĭ unŭ altŭ poporŭ, care pentru glo-„ria resbellică şi eroismŭ să appere uă ţerrişóră maĭ mică „contra maĭ multorŭ duşmanĭ, attacându-ĭ séŭ respingên-„du-ĭ fără incetare. . . ."[27])

§ 11.

Dar ceĭa ce făcea pe unŭ ostaşŭ moldovénŭ formidabilŭ in ochiĭ vrăşmaşilorŭ, era nu atâtŭ furiósa-ĭ vitejiă, precum uă virtute a anticuluĭ legionarŭ romanŭ.

Scipioniĭ, Metelliĭ, chiarŭ străbunulŭ nostru Traĭanŭ, îşĭ mulţumĭaŭ stomaculŭ, in timpĭ de resbellŭ, cu uă bucăţică de slănină şi cu uă fărmĕtură de caşŭ [28])

Unŭ burdufŭ de brânză şi uă pâne de grâŭ — adjungeaŭ soldatuluĭ moldovénŭ pentru uă espediţiune. [29])

Chĭămându-ĭ sub stégurĭ, principele îĭ înşciinţa de maĭ 'nainte de numĕrulŭ dilelorŭ, pentru care trebuĭ să se approvisioneze cu hrană [30]): nicĭ uă dată eĭ nu luaŭ

---

26) P. *18*: „quivis, vel egentissimus, domi equum alit, quo praedatur ac „militat . . . "

27) *Annales* (Lipsiae, 1711, in-f, ad calcem Dlugossi); t. 2, p. 1555: „sunt-„que homines feri, magnaeque virtutis; neque alia gens est, quae pro gloria belli „et fortitudine angustiores fines cum habeat plures ex propinquitate hostes susti-„neat, quibus continenter aut bellum infert, aut illatum defendit. . . ."

28) Spartianus; *Vita Hadriani*: „Cibis etiam castrensibus in propatulo libenter utens, hoc est larido, caseo et posca, exemplo Scipionis Aemiliani et Metelli, et authoris sui Trajani."

29) Bielski; *Sprawa rycerska*; p. 138; „Strawe na leku przed soba nosza, to jest bryndze w koziéj skórce z bialym chlebem, bom to widzial na onczas gdy z nimi bitwa byla u Obertyna."

30) *Acta Tomiciana*; t. 1, p. 96.

maĭ multŭ, decătŭ ceĭa ce puteaŭ accăța de șea séŭ a purta de-a umerĭ.

Astŭ-feliŭ, istoria nu ne arrétă nicĭ un singurŭ casŭ, unde armata moldovénă să se fi plânsŭ séŭ arŭ fi sufferitŭ din lipsa provisiuniĭ.

Fără acéstă frugalitate cu greŭ ne-amŭ puté esplica illustrele campanie alle luĭ Ștefanŭ cellŭ Mare séŭ Petru Rareșŭ!

§ 12.

Artilleria română, deși pré puțină in numerŭ pone la domnia luĭ Ionŭ vodă, totușĭ arŭ merita prin caracterulŭ seŭ uă mențiune de totŭ a-parte in istoria arteĭ militare moderne.

Se scie, că fusese Românŭ acella, carele dirigiase tunurile sultanuluĭ Mahomed la luarea Constantinopoleĭ [31]): constatâmŭ aptitudinea națională, jelindŭ inse din ânimă impregĭurarea, prin care îșĭ dobîndise primulŭ seŭ lustru.

Meșterĭ în artilleria de assediŭ, Româniĭ se destinseră și maĭ multŭ în priivința artillerieĭ de câmpŭ.

Reposatulŭ Bălcescu făcu cellŭ de'ntâiŭ următórĭa profundă observațiune, pe care o reproducemŭ întrégă: ea este de Bălcescu!

„Artilleria la Români a fostŭ multŭ maĭ în bună stare „decătŭ la celle maĭ multe némurĭ.

„La aceste, tunurile fiindŭ pré-marĭ, capiĭ nu puteaŭ „nicĭ nu scieaŭ a le schimba posiția de'ntâiŭ, și ast-feliŭ „de multe orĭ adjungeaŭ a fi nefolositórie în bàttălie.

„Pentru aceĭa, în Europa scădu multŭ artilleria și în„cepu a se întrebuința maĭ cu sémă în isbirea și apperarea „cetăților̆; astŭ-feliŭ a urmatŭ pone în véculŭ allŭ XVII.

31) Chalcocondylas; lib. 8. — cf. Șincaĭu; t. 2, p. 24.

„Tunurile românescĭ eraŭ mice: de aceĭa eraŭ maĭ „mobile şi se putea trage totŭ folosulŭ dintr'ênsele.

„În planurile din cartea luĭ Georgio Tomasi se vedŭ „tunurile românescĭ şi moldovenescĭ tărîte numaĭ de duoĭ „caĭ, în vreme ce celle imperătescĭ sunt tărîte de patru caĭ."[32]

Vom complecta acéstă preţiósă notiţă prin cuvintele unuĭ autorŭ polonŭ din epoca luĭ Ionŭ-vodă, şi carele vorbesce nu de pre audite, ci ca marturŭ ocularŭ:

„Tunurile moldovenescĭ de câmpŭ sunt de ferrŭ.

„Elle se formézǎ din căte şése séŭ căte optŭ tube, „aşedate numaĭ pe duo róte mice, în aşa modŭ, încătŭ „dându-se focŭ uneĭa din tube, pe dată isbucnescŭ pe „rêndŭ şi celle-l-alte, urmândŭ şésse séŭ optŭ detunete.

„Cartuşele sunt invellite în hărtiă.

„Încărcarea se face cu multă uşorinţă.

„Lungimea tubelorŭ e ce-va peste unŭ cotŭ.

„Glónţele sunt de ferrŭ séŭ de plumbŭ, cum se intemplă.

„Nemicŭ nu póte fi maĭ bunŭ şi maĭ trebuincĭosŭ „pentru infanteriă, decătŭ aceste tunurĭ, carĭ lesne se stră„mutŭ din locŭ în locŭ, încătŭ uă óste pedéstră, incun„gĭurându-se in mağşĭ de unŭ atare zidŭ, infruntă orĭ-ce „attacŭ de cavaleriă...."[33]

---

32) *Puterea armată şi arta militară a Valachiei (Iaşĭ, 1844, in-8) p. 48.*

33) Bielski; *Sprawa rycerska;* p. 138: „hakownice zelazne, ktorych bylo w „jedném lozu po szesci i w drugim po osmi na dwu kolkach lekkich przyprawio„ne, iz niemoze nic lepszego byc i potrzebniejszego wszedzie pieszemu ludowi „jako takie, bo je moze drab za soba wozic kedy chce, i obrócic na wszytkie „strony, gdzie potrzeba ukaze w ciagnieniu, kiedy po wszytkich stronach wojska „takowe postanowi, moze isc kedy chce z nimi, zaden nieprzyjaciel jezdny na to „nie przytrze, bo tam jedno od drugiego sie zapala, gdy z jednego puscisz, ktemu „predkie nabicie moze byc; gdy masz gotowe nabicie w papierze zawinione, a „tém moze predko nabijac, tak iz bez przestania moze strzelba isc; sa troche dluz„sze nizli na lokciu, kulka w nie wchodzi tak wielka jako do hakównicei, „chocia zelazna albo olowiana . . . "

Iată déră că Moldovenii cunnoscură, sunt acum treĭ secolĭ, nu revolvere celle in miniatură din ḑillele nóstre, ci tunurĭ-revolvere!

Aci admiraţiunea devine pré-viuă pentru ca s'o putemŭ esprime prin cuvinte......

§ 13.

Amŭ arretatŭ, cine fu Ionŭ-vodă.

Amŭ veḑutŭ, ce feliŭ era óstea moldovenéscă.

Inchipuiţi-vĕ acum uă óste moldovenéscă sub unŭ Ionŭ-vodă!

§ 14.

Sultanulŭ Selimŭ uĭtâ că, cu unŭ secolŭ maĭ'nainte, Stefanŭ cellŭ Mare cu 40,000 de Moldovenĭ bättuse 120,000 de Turcĭ conduşĭ de insuşĭ sultanulŭ Mahometŭ; şi că multŭ maĭ incóce illustrulŭ sultanŭ Suleĭmanŭ credu de trebuinţă 300,000 de Ottomanĭ pentru a puté allunga din Moldova pe Petru Rareşŭ.

Dormitândŭ pe sofalele haremuluĭ sub vaporile vinuluĭ de Chipru, ellŭ credea, că uă armată de şesse-ḑecĭ miĭe de başi-buzucĭ lesne va călca in picĭóre mormêntulŭ luĭ Stefanŭ cellŭ Mare şi allŭ luĭ Petru Rareşŭ, prinḑêndŭ şi legândŭ cotŭ la cotŭ pe desmeticulŭ Ionŭ-vodă.

20,000 de Turcĭ de la Nicopole, 40,000 de Muntenĭ, cu domnulŭ lorŭ in frunte, şi vr'uă 2,000 de Secuĭ trimişĭ din partea beĭuluĭ transilvanŭ, păşĭaŭ cu sunetele tabulhanaleĭ, ducêndŭ cu triumfŭ pe Petru cellŭ Schiopŭ pentru a-lŭ aşeḑa pe tronulŭ Moldoveĭ.....

§ 15.

Ionŭ-vodă prândĭa.

Eraŭ întinse duo marĭ mese: la una şedea principele, avêndŭ la drépta-ĭ pe marele logofĕtŭ, la stânga pe hatmanulŭ, şi in gĭurŭ pe căpiteniele Cozacilorŭ; la cea-l'altă mésă şedea boĭerimea ţerreĭ.

De uă dată unŭ călăraşŭ adduce scire despre mişcarea duşmanilorŭ.

Ionŭ-vodă se scólă din miḑŭ-loculŭ prânḑuluĭ.

Ellŭ are adunaţĭ lôngă sine, de uă cam dată, numaĭ 9,000 de cavalleriă şi celle duo-spre-ḑecĭ cete de Cozacĭ.

Dar nu se speriă Ionŭ-vodă: planulŭ seŭ e gata.

Ellŭ chiamă pe credincĭosulŭ vornicŭ Dumbravă, cunnoscutŭ deja prin artistica respingere a invasiunniĭ polone.

„Iea pe Cozacĭ; sbóră cu repeḑicĭunea ventuluĭ, şi „appucă pe neaşteptate străjile vrăjmaşuluĭ. . . .“

Ḑisŭ, făcutŭ.

Insuşĭ eroulŭ, cu remăşiţa cea maĭ grea a miceĭ sélle oştirĭ, urméză maĭ încetŭ după Dumbravă. . . .

§ 16.

În judeţulŭ Slam-Rimniculuĭ, pe mallulŭ riuleţuluĭ Rimna, în uă depărtare aprópe egală dela hotarele turce, transilvane şi moldovene, se affla satulŭ Jilisce.

Acollo fu punctulŭ naturalŭ, unde se concentrară Munteniĭ, Secuiĭ şi Ottomaniĭ, pentru a năvălli assupra luĭ Ionŭ-vodă.

Dossulŭ armateĭ lorŭ era spre vadulŭ Rimneĭ, faţa priivĭa spre Focşanĭ, avant-posturile se intindeaŭ pone la ţermiĭ Siretuluĭ.

Plinĭ de incredere în puterea forţeĭ numerice, sigurĭ

că Moldovenii sunt pré-slabĭ pentru a se puté oppune, basațĭ pe urra aristocrațieĭ cătră Ionŭ-vodă; inamiciĭ sperau că vorŭ adjunge la scopulŭ lorŭ chĭarŭ fără versare de sânge.

Astŭ-felĭu, oprindu-se la Jilisce, Petru cellŭ Schĭopŭ trimise porunce la toțĭ boĭeriĭ Moldoveĭ să vină a i se închina la marginea țerreĭ, priimindu-lŭ ca pe unŭ stăpânŭ noŭ, venitŭ cu stégŭ de domniă dela Înnalta Împerățiă.

Pone atuncĭ, în asteptare, domnulŭ munteneseŭ bea vinŭ de Drăgășanĭ în sănetatea frăține-seŭ; Turciĭ beaŭ hașișŭ în onórea Proroculuĭ; Secuiĭ beaŭ ce găssĭaŭ pentru a nu remâné nicĭ eĭ în urmă. . . .

Taběra era fără șanțurĭ.

Străjile steteaŭ la uă pré-mare distanță . . .

Ce le pěssa, fie orĭ-cum va fi, cândŭ victoria era atâtŭ de certă?

§ 17.

Vorniculŭ Dumbravă, înaintândŭ în cea maĭ mare tăcere, surprinse intr'a-murgulŭ sereĭ, încongĭurâ și desarmâ 400 de Muntenĭ, carĭ pădĭaŭ de departe intrarea tabereĭ.

Nu scăpâ nicĭ unulŭ pentru a preveni pe ceĭ-l'alțĭ.

Apoĭ cu apropiarea nopțiĭ ellŭ apprinse focurĭ, dândŭ a crede dușmanilorŭ, cum că avant-posturile lorŭ urméză à veghĭa.

Maĭ 'nainte de zĭorĭ sosesce Ionŭ-vodă cu grosulŭ o stiĭ.

Afflă numerulŭ, spiritulŭ și dispositiunea vrăjmașilorŭ; și concertéză pe momentŭ, cu schînteĭa giganticuluĭ seŭ geniŭ, schița acțiuniĭ.

Deminéța era brumósă, ca maĭ totŭ-d'a-una în invecinărĭle apelorŭ.

Inamiciĭ dormĭaŭ în linisce, ĭar caiĭ lorŭ păsceaŭ în voiă pe câmpŭ.

Ionŭ-vodă trimite înainte pe bravulŭ Dumbravă cu Cozaciĭ pentru a incungĭura tabĕra și a o lovi din dosŭ despre vadulŭ Rimneĭ.

Ellŭ-însușĭ îșĭ desfășură armata într'uă singură liniă puținŭ profundă, reține centrulŭ, înaintéză aripele, și se răpede assupra inamicilorŭ din celle-l'alte treĭ părțĭ, isbindŭ cu centrulŭ seŭ fața tabereĭ, cu aripa stângă pe acea drépta și cu aripa dréptă pe acea stângă a vrăjmașilorŭ.[34])

§ 18.

Tabĕra dușmană, dupre maniera turcă, introdusă atuncĭ și la Muntenĭ[35]), era așeḑată în următorulŭ modŭ.

Parculŭ, compusŭ din cărruțe și cămille, forma dosulŭ.

Maĭ încóce, spre miḑŭ-loculŭ tabereĭ, se afflaŭ corturile căpitenielorŭ, in gĭurulŭ cărora stetea în cuadratŭ infanteria.

Batterie de tunurĭ o accoperĭaŭ: unele de'nainte, celle-l'alte la spate.

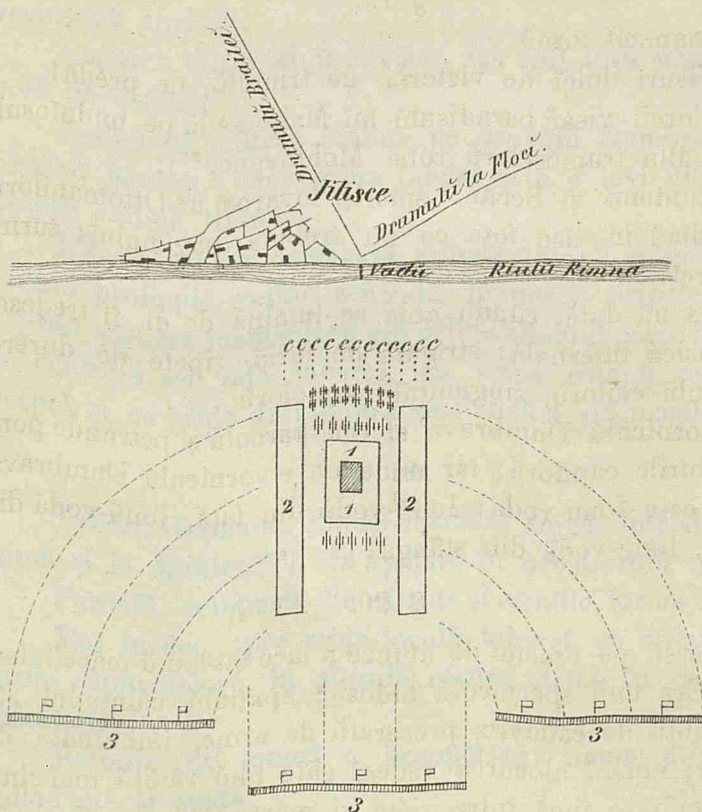
Cavalleria se lungĭa în duo linie perpendicularie parculuĭ, în interiorulŭ cărora era închisă tótă tabera ca între duo zidurĭ parallele[36]).

---

34) Paprocki; in *Tesaurŭ de monumente;* t, 3, p. 279: „Er aber Ivon hatte „seine Ordnung so gemacht, das die Feinde von ihm auf dreien Seiten, und von „Polen auf der vierten ueberfallen wurden.“—Gorecki; p. 49: „sua acie in „longitudinem extensa, tribus ex partibus hostium castra, omni praesidio nudata, „aggreditur . . “

35) Veranzio; ap. Kovachich; op. cit; t. 2, p. 103: „Transalpini, nullis de „re vestiaria aut militari legibus obnoxii, omnia cum Turcis habent promiscua, „propter mutuam consuetudinem.“

36) Veḑĭ gravura uneĭ tabere turce în Bielski; *Sprawa rycerska.*

Ordinea primitivă a băttălliei dela Jilisce.

__Esplicațiunea__ 1-cuadratulŭ pedestrimiĭ inamice, in vidulŭ căruia staŭ corturile generalilorŭ; 2-cavalleria inamică; ‡‡‡-artilleria; ╫╫╫-parculŭ; 3-armata luĭ Jonŭ-vodă; ccc...-Cozacii; ⋮ -direcțiunea de attacŭ.

Delineavit B. P. Hajdeu

Sculpsit K. Danielis.

§ 19.

Inamiciĭ visaŭ.

Visurĭ dulcĭ de victoriă, de triumfŭ, de prédă!

Turciĭ visaŭ paradisulŭ luĭ Mahomedŭ pe undoĭosulŭ sinŭ allŭ frumóselorŭ róbe Moldovence[37]);

Munteniĭ şi Secuiĭ, smeriţĭ tovaroşĭ aĭ Ottomanilorŭ, dobândĭaŭ in visŭ totŭ ce nu trebuĭa pâgânuluĭ: turme de porcĭ![38]). . .

De uă dată, cândŭ abia se lumina de ḑi, ĭĭ treḑesce uă musică infernală: strigăte de furiă, ţipete de durere, tropotulŭ cailoiŭ, zingânitulŭ armelorŭ . . .

Vorniculŭ Dumbravă sférmă parculŭ şi petrunde pone la corturile capilorŭ; ĭar unde nu e vorniculŭ Dumbravă, acollo este Ionŭ-vodă: Ionŭ-vodă din faţă, Ionŭ-vodă din drépta, Ionŭ-vodă din stânga!

§ 20.

Lassŭ pe ómeniĭ de atunce a face tabloulŭ măcelluluĭ:

„Era unŭ spectacolŭ hidosŭ; spaţiulŭ câmpuluĭ sta „aşternutŭ de cadavre, preseratŭ de arme, imbuĭbatŭ de „sânge; numaĭ alocurea vedeaĭ căte unŭ râuitŭ maĭ sbu-„cĭumându-se încă între viéţă şi mórte, vrêndŭ să fugă, „vrêndŭ să se ţină pe picĭóre, încércândŭ a se rădica „din ţerrînă, şi érăşĭ câḑêndŭ . . "[39])

37) Saedino Turco; *Chronica dell'origine e progressi della casa Ottomana* (Madrid, 1652, in-4); t, 2, p. 302: „donzelle Bogdanesi di cotanta bellezza, che il „contemplarle n'era il capitale dell'eterno godimento . ." Autorulŭ, carele trăi pe timpulŭ luĭ Ionŭ-vodă, descrie impressiunile Turcilorŭ după victoria lorŭ assupra luĭ Stefanŭ cellŭ Mare.

38) Ibid: „le greggi delli porci, che in quella vasta Provincia furono ritro-„vate, ne toccarono tutte all'essercito Vallaco."

39) Gorecki; p. 50: „Tum spectaculum fuit horribile, in campis patentibus „omnes viri afflicti; ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quie-„tem pati, niti modo, et statim concidere. Postremo, omnia qua visus erat, con-„strata telis, armis, cadaveribus, et humus infecta sanguine . . "

Orgolliósa armată a luĭ Satana, sdrobită de mânia Ceruluĭ, în poemulŭ luĭ Milton!

§ 21.

Cincĭ-ḑecĭ miie de inamicĭ îşĭ dederă suffletele, invocândŭ in agoniă, uniĭ pe Cristŭ, alţiĭ pe Mohammed.

Petru cellŭ Schĭopŭ scăpâ, nu se scie cum, la învecinata Brăilă.

Frate-seŭ, domnulŭ muntenescŭ, fugi la Flocĭ, datorindŭ mântuirea vieţeĭ eroismuluĭ uneĭ illustre famillie, în care virtuţile se parŭ a fi fostŭ ereditarie.

Cu treĭ-ḑecĭ de annĭ maĭ 'nainte visterniculŭ Radu Golesco fuse celebru prin vitejiele sélle[40]).

Ellŭ lăssâ duoĭ fiĭ demnĭ de tată: clucerulŭ Albŭ şi vorniculŭ Ivaşco Golescĭ.

Acestia sunt cariĭ scăpară în băttăllia dela Jilisce ḑillele domnuluĭ muntenescŭ, precum o mărturisĭa maĭ în urmă ellŭ-însuşĭ într'unŭ actŭ officialŭ: „maĭ mare „dragoste amŭ veḑutŭ dela jupânulŭ Ivaşco vel-vornicŭ „şi dela frate-seŭ jupânulŭ Albŭ vel-clucerŭ decâtŭ dela „toţĭ ceĭ-l'alţĭ; fiindŭ fórte bucuroşĭ a-şĭ pune eĭ capetele „lorŭ pentru capulŭ domnieĭ melle; căcĭ să nu se fi în„torsŭ eĭ assupra ostiĭ moldovenescĭ cu suliţele, apoĭ ca„pulŭ domnieĭ melle arŭ fi căḑutŭ; şi atuncĭ jupânulŭ „Ivaşco vel-vornicŭ a scăpatŭ din resboĭu rănitŭ, ĭar ju„pânulŭ Albŭ vel-clucerŭ şi-a lassatŭ capulŭ seŭ acollo, „la vadulŭ ce se ḑice Rimna, lângă satulŭ Jilisce, pentru „capulŭ domnieĭ melle . . ."[41])

Golesciĭ, nu Petru cellŭ Schĭopŭ, meritaŭ de a se

---

40) *Condica crisóvelorŭ monastiriĭ Vieroşuluĭ* (MS. in Archiva Statuluĭ, 1780, in-f); p. 145.

41) Ibidem; p. 160.

batte cu unŭ Ionŭ-vodă . . o nu! fericită arŭ fi fostŭ România, déca tocmaĭ ceĭ alleşĭ aĭ seĭ n'arŭ fi rădicatŭ nicĭ uă dată uă fratricidă armă unulŭ assupra altuĭa!

§ 22.

Pecândŭ boĭeriĭ munteni scăpaŭ viéţa domnuluĭ lorŭ, domnulŭ moldovenescŭ scăpa vieţele boĭerilorŭ seĭ.

Purcalabulŭ Jeremia Golia, de care avurămŭ deja occasiunea de a vorbi în vr'uă căte-va rênduri şi vomŭ maĭ vorbi şi maĭ la valle, combăttea cu uă deosebită bravură allăturea cu Ionŭ-vodă, adecă acollo unde lupta era maĭ crâncenă, resistenţa maĭ inverşĭunată, pericolulŭ maĭ mare.

Uă armă inamică se rădicâ assupra vitézuluĭ boĭerŭ.

In foculŭ băttăllieĭ nu e chipŭ a te feri de tóte loviturele.

Incă uă clipă şi purcalabulŭ era mortŭ.

Ionŭ-vodă preveni acea clipă: buzduganulŭ principeluĭ[42]) turti pe indrăzneţulŭ duşmanŭ[43]).

Jeremia Golia remase viŭ . . . . .

§ 23.

Pentru a micşura gloria erouluĭ nostru in strălucita victoriă de la Jilisce, unŭ criticŭ maliţiosŭ arŭ puté, la prima vedere, s'o represinte ca un resultatŭ allŭ nesciinţeĭ şi allŭ negligințeĭ capilorŭ armateĭ celleĭ biruite.

1-o. De ce óre să se fi opritŭ eĭ la Jilisce, pecândŭ trebuĭa să păşéscă dreptŭ inainte assupra Iaşuluĭ?

---

42) Domniĭ intrebuinţaŭ buzdugane, precum veḑĭ în *tabloulŭ băttălliei de la Obertinŭ*, planşa 4.

43) Acestŭ factŭ l'a conservatŭ numaĭ cronica turcă in Mignot; t. 2, p. 212: „a qui il avoit sauvé la vie dans le dernier combat . . . .“

2-o. De ce, oprindu-se cum aŭ făcutŭ, eĭ nu-şĭ întăriră posiţiunea?

Aceste duo imputărĭ, ce se parŭ a fi capitale, devinŭ puţinŭ serióse în faţa uneĭ approfundate esposiţiunĭ de motive.

Era forţa magĭoră ca duşmaniĭ să se oprèscă la Jilisce şi, dèca nu era de assemenea uă forţă magĭoră, cellŭ puţinŭ era uă puternică raţiune militară ca eĭ să nu se retranşeze in posiţiunea lorŭ.

Să analisămŭ.

§ 24.

1-o. Armata luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ se compunea din treĭ elemente eterogene, Turcĭ, Muntenĭ şi Secuĭ, carĭ, venindŭ din differite părţĭ, nu puteaŭ năvălli în Moldova maĭ 'nainte de a se fi întèlnitŭ şi concentratŭ unde-va affară din hotare: Jiliscea fu, prin natura sea, puntulŭ cellŭ maĭ nimeritŭ pentru atare operaţiune.

Sosirea căte-şĭ-trellorŭ detaşamente nu putea occurge in aceĭaşĭ ḑi, fiindŭ plecate din distanţe şi în împregĭurărĭ variate; astŭ-feliŭ încătŭ detaşamentulŭ sositŭ la Jilisce cellŭ de 'ntâĭu trebuĭa să aştepte acollo sosirea celluĭ de allŭ duoilea, şi apoĭ ambele să adăstea pone la sosirea celluĭ de allŭ treilea: ètă deja unŭ intervallŭ de maĭ multe ḑille.

Turciĭ veniaŭ de departe, Secuiĭ de peste Carpaţĭ, chiarŭ Munteniĭ nu eraŭ toţĭ de pe aprópe, cetele cele maĭ brave fiindŭ tocmaĭ de la Oltŭ: în cătŭ, după unŭ marşŭ fórte indelungatŭ pone la Jilisce, le trebuia tuturorŭ de uă potrivă unŭ timpŭ de odihnă.

În acestŭ modŭ se respinge accusaţiunea strategică

cea maĭ gravă, ce se putea face armateĭ luĭ Petru cellŭ Schiopŭ: de ce nu merse inainte?

2-o. Dela Focşanĭ pone la Iaşĭ este uă distanţă de 18 ḑille de marşŭ ordinarŭ, 8 ḑille de marşŭ forţatŭ pe drumŭ mare, 6 ḑille de marşŭ forţatŭ pe drumurĭ lăturaşe; iar cu tóte inlesnirile căte se maĭ póte procura prin unŭ sezonŭ frumosŭ—cellŭ puţinŭ 5 ḑille.

Astŭ-feliŭ, uă depărtare minimum de 5 ḑille se intrepunea intre armata de la Jilisce şi intre reşedinţa luĭ Ionŭ-Vodă.

Către acéstă consideraţiune se maĭ adaugea uă altă şi maĭ ponderósă: Petru cellŭ Schiopŭ sciea, că Domnulŭ moldovenescŭ nu avuse incă timpulŭ de a-şĭ aduna uă armată, de care se affla in uă pré-mare lipsă, de oră ce se veḑuse silitŭ a allerga la sprijinul cător-va sute de Cozacĭ.

Ne avêndŭ de cine a se teme şi maĭ fiindŭ şi de totŭ depărtată de la desarmatulŭ seŭ adversarŭ, contra cuĭ óre să-şĭ fi retranşatŭ tabĕra armata dela Jilisce?

În fine, pone şi într'uă necessitate veghĭată, totŭ incă fortificarea tabereĭ arŭ fi fostŭ pré-vătemătóriă, dândŭ cellorŭ retranşaţĭ uă ideă essagerată de puterea adversaruluĭ şi de propria lorŭ slăbicĭune, ceĭa ce ĭ-arŭ fi demoralisatŭ de maĭ 'nainte.

§ 25.

Care déră să fi fostŭ greşélla celluĭ băttutŭ?
Geniulŭ, numaĭ geniulŭ acelluĭa ce-lŭ băttuse!

§ 26.

Prin minunata essecuţiune a ordinilorŭ luĭ Ionŭ-vodă, vorniculŭ Dumbravă fu principalulŭ instrumentŭ allŭ victorieĭ dela Jilisce.

Ambele sélle missiunĭ, acea de a surprinde avant-posturile inamicilorŭ şi acea de a-ĭ lovi din dosŭ, fură de uă potrivă de uă greutate estraordinariă.

Să fi scăpatŭ unŭ singurŭ omŭ din avant-posturĭ, vrăşmaşiĭ s'arŭ fi pregătitŭ şi atuncĭ totulŭ era perdutŭ!

Să fi intărḑiatŭ cu uă singură clipă lovire.. din dosŭ — duşmaniĭ arŭ fi avutŭ spaţiulŭ deschisŭ ca sa fugă peste Rimna, unde arŭ fi pututŭ a se reorganisa.

Pentru a isbuti in aceste duo artistice ope ţiunĭ, prin răpeḑiciunea mersuluĭ, tăcerea mişcăriĭ, calcululu timpuluĭ, apropositulŭ ataculuĭ, se cerea din partea ca· luĭ detaşamentuluĭ intelligenţa cea maĭ viuă unită cu gele cellŭ maĭ rece.

§ 27.

Dar sublimulŭ victorieĭ consistă in modulŭ, in caer insuşĭ Ionŭ-vodă attacâ pe vrăşmaşĭ.

In arta militară acea speciă de attacŭ se numesce „ordine concavă“.

Din causa acesteĭ ordinĭ Annibal fu biruitorŭ la Canna, Narses la Casilino, Eduardŭ III la Crécy.

Totŭ din causa acesteĭ ordinĭ, Petru Rareşŭ fu biruitŭ la Obertinŭ.

Ea presintă, prin urmare, şi avantagie şi desavantagie, pe carĭ le potŭ appreţui, în minutulŭ decisivŭ, numaĭ crieriĭ unuĭ adevĕratŭ generalŭ.

Iată ce ḑice renumitulŭ Montecuculli:

„Ordinea concavă reuşesce maĭ cu sémă pe unŭ timpŭ „nourosŭ, cândŭ e prafŭ, cândŭ e fumŭ, séŭ în alte as-

Ordinea concavă, în care Petru Rareşcĭ attacă pe Polonĭ în băttăllia dela Obertinŭ în 1531;

desemnată de Martinŭ Bielski, carele luase parte la acea băttăliă.

„semenĭ occasiunĭ, cândŭ adversarulŭ nu póte observa „mişcările télle“ 44)

Ce e dreptulŭ, întindêndu-ţĭ pré-multŭ fruntea armateĭ, ca să încingĭ pe vrăjmaşĭ, răresci peste mesură şirurile şi le espuĭ a fi rupte.

Acésta se putea applica maĭ cu deosebire către óstea luĭ Ionŭ-vodă, carea era maĭ multŭ decâtŭ mică în comparaţiune cu acea a rivaluluĭ.

De aceïa nicĭ eroulŭ nostru nu recurse la ordinea concavă, decâtŭ numaĭ uă singură dată: cândŭ avea a face cu nesce duşmanĭ orbiţĭ prin somnŭ şi prin bruma demineţeĭ.

Ellŭ ghicise pe Montecuculli!

§ 28.

Victoria de la Jilisce deslégă una din problemmele politice celle maĭ vitale: unŭ principe póte ellŭ óre a pune temeiŭ pe uă armată mică şi compusă din recruţĭ?

Astădĭ România are sub arme intreitŭ atâţïa, cu câţĭ Ionŭ-Vodă infrânsese pe Petru cellŭ Schiopŭ.

Petru cellŭ Schiopŭ avea uă óste de şésse orĭ maĭ numerósă, decâtŭ acea a luĭ Ionŭ-Vodă.

Déca atuncĭ 10,000 de Moldovenĭ băttuseră 60,000 de inamicĭ; de ce óre acuma 30,000 de Românĭ n'arŭ fi in stare de a batte 180,000 de duşmanĭ?

---

44) Acestŭ passagĭu lipsesce in prima ediţiune italiană, *Memorie che rinfermano una esatta instruzzione dei generali* (Colonia, 1704, in-8); t. 1, p. 44; şi fu adausŭ de către autorulŭ in urma unorŭ maĭ profunde meditaţiunĭ in ediţiunea posteriórĭă francesă, *Mémoires divisez en trois livres* (Strasbourg, 1735, in-8); p. 45: „Cecy réussiroit mieux dans un tems couvert de nuages, de poussiére, de „fumée, et toutes fois et quantes que l'ennemi ne pourra pas s'appercevoir de vos „mouvemens . . .“

Atuncĭ, ca şi acuma, invingătoriĭ eraŭ adunaţĭ in pripă, reŭ disciplinaţĭ, nedeprinşĭ cu focŭ, fără esperiinţă militară.

Atuncĭ eĭ aveaŭ in fruntea lorŭ unŭ căpitanŭ mare; unŭ căpitanŭ mare ne trebuesce acuma . . .

§ 29.

Immense fură consecuenţele acesteĭ prime bătălie:

1-o. Ea suppuse luĭ Ionŭ-vodă tótă Ţérra-Românéscă;

2-o. Ea topi una din celle maĭ frumóse armate duşmane;

3-o. Ea fu căştigată maĭ fără nicĭ uă perdere din partea Moldovenilorŭ . . . .

Uă assemenea victoriă merită cu totŭ dreptulŭ de a fi recunnoscută, ca una din celle maĭ remarcabile in istoria modernă!

§ 30.

Ionŭ-vodă remase patru ḑille pe câmpulŭ de băttălliă:

Ingropâ pe ceĭ căḑuţĭ, intre carĭ avu desplăcerea de a nu găssi pe Petru cellŭ Schiopŭ;

Impărţi intre ostaşĭ bogata prédă, surprinsă in tabera inamiculuĭ;

Dede obositeĭ sélle armate unŭ timpŭ de repaosŭ;

Se maĭ intări ce-vaşĭ prin nuoĭ soldaţĭ de prin judeţele maĭ de aprópe alle Moldoveĭ.

Apoĭ se mişcâ spre centrulŭ Ţerreĭ-Românescĭ; arḑêndŭ, tăiândŭ, jefuindŭ tóte in calle-ĭ, dupre obiceĭulŭ timpuluĭ; căcĭ Hugo Grotius nu venise incă pentru a restringe setea sângeluĭ la proporţiunile stricteĭ necessităţĭ.

Astŭ-feliŭ Ionŭ-vodă adjunse la Bucurescĭ.

§ 31.

Eroulŭ nostru era allŭ duoilea domnŭ moldovenescŭ, căruia i s'aŭ inchinatŭ ţermiĭ Dimboviţeĭ.

Cu uă sută de annĭ maĭ 'nainte, Bucurescenií veḑură aci pe strămoşulŭ seŭ, mârele Ştefanŭ, carele, după ce băttuse pe domnulŭ muntenescŭ de atuncĭ intr'uă băttăliă generală de pre la marginea ţerreĭ, merse cu iuţéla săgetteĭ, intocmaĭ ca Ionŭ-Vodă, dreptŭ assupra capitaleĭ: uă regulă de strategiă.

Dar in acelle timpurĭ Bucuresciulŭ fusese maĭ tare: pe innălţimile mallului nordicŭ allŭ Dimboviţeĭ, unde remase pone in ḑillele nóstre memoria „Curţiĭ-vechie", se affla[45]) uă citadellă, numită „Cetatea Dimboviţeĭ", carea in cursŭ de uă ḑi intrégă respinsese armata luĭ Ştefanŭ cellŭ Mare.[46])

Vechiele fortificaţiunĭ răsipindu-se de atuncĭ incóce, Ionŭ-Vodă putu intra acum in Bucurescĭ fără a fi intimpinatŭ cea maĭ mică opposiţiune, nu de uă ḑi, ci astă-dată nicĭ măcarŭ de uă óră.

§ 32.

Studiândŭ istoria română, adesea ne cupprinde mirarea, cum de n'a luminatŭ nicĭ uă dată in mintea străbunilorŭ noştri, deşi occasiunĭ aŭ fostŭ pré-destulle, mântuitória ideă de unire administrativă a unorŭ ţerre maĭ multŭ decâtŭ surorĭ.

Veḑurămŭ stégurĭ moldave in Bucurescĭ, veḑurămŭ stégurĭ muntene in Sucéva şi in Iaşĭ; darŭ Unire totŭ nu era.

45) Dupe opiniunea d-luĭ Berindeiu; *Revista română;* t. I, p. 324.
46) *Letopisiţe;* t. I, p. 125.

Mircea cellŭ Mare a fostŭ cupprinsŭ Moldova şi, in locŭ s'o incorporeze pentru totŭ-d'a-una cu Ţérra-Românéscă, ellŭ se mulţumise a-ĭ da unŭ domnŭ din mâna şi sub protecţiunea sea.

Ştefanŭ cellŭ Mare imitâ acestŭ essemplu in privinţa Muntenilorŭ.

Multŭ maĭ tărḑiŭ Mihaĭu Vitézulŭ reuşise a intruni sub sabia sea Transilvania, Ţérra-Românéscă şi Moldova; eĭ bine! ellŭ îşĭ lăssâ şie numaĭ Transilvania, dândŭ Ţéra-Românéscă unuĭ fiĭu şi Moldova unuĭ nepotŭ de frate.

De unde óre să fi provenitŭ acea curiósă tendenţă tradiţională, pe care abia-abia o putu stĕrpi ĭerĭ-al'altă-erĭ murmurulŭ Europeĭ intrege?

§ 33.

Reŭ-voitoriĭ Românilorŭ represintŭ acestŭ fenomenŭ ca uă consecuenţă a uneĭ antipatie, ce arŭ fi despărţindŭ din timpiĭ ceĭ maĭ vechĭ, po Munteni de Moldovenĭ.

Dar să fi fostŭ aşa, Mircea şi Mihaĭu n'arŭ fi datŭ Moldovenilorŭ unŭ domnŭ separatŭ, nicĭ Stefanŭ Muntenilorŭ; ci fie-care din eĭ şĭ-arŭ fi intăritŭ propriulŭ jugŭ, fără care nu putea să-şĭ esserciteze urra.

Purtarea luĭ Ştefanŭ, Mihaĭu, Mircea, fu simpatică, nu antipatică.

Munteniĭ se bătteaŭ cu Moldovenĭ, precum in anticitate Ateneniĭ se băttuseră cu Beoţianĭ, Spartaniĭ cu Arcadianĭ, tóte orăşellele Elladeĭ unulŭ cu altulŭ, fără a rumpe prin atari „petrecerĭ" legămentulŭ frăţieĭ grece.

Cândŭ venĭa vorba de unŭ Omerŭ, toţĭ Elliniĭ se grăbĭaŭ a striga cu mândriă: fu alţŭ nostru.

La Muntenĭ şi Moldovenĭ sentimentulŭ unităţiĭ glorieĭ naţionale pan române fu, póte, şi maĭ desvoltatŭ.

Voiŭ da unŭ singurŭ essemplu.

Ştefanŭ celle Mare strivise in maĭ multe rêndurĭ pe Muntenĭ; dar ellŭ illustrase prin eroismulŭ seŭ numele tuturorŭ Românilorŭ; şi Muntenii, uĭtândŭ tóte căte aŭ fostŭ sufferitŭ din parte-ĭ, nu numaĭ cântaŭ cântece in onórea-ĭ, ci încă portretulŭ seŭ îllŭ găssi insuşĭ Ionŭ-vodă in palatulŭ domnescŭ din Bucurescĭ, făcutŭ *fresco* chĭarŭ pe păretele etaculuĭ princiarŭ, in tótă statura, cu coróna pe capŭ şi cu unŭ toégŭ in mână[47]).

Cronicele muntene merseră şi maĭ departe: elle pretindŭ că vitézulŭ Moldoveĭ arŭ fi domnitŭ şésse spre-ḑece annĭ assupra Ţerreĭ-Româneseĭ[48]).

Unde déră fost'a vre-uă-dată antipatiă? — numaĭ dóră in imaginaţiunea Cabinetuluĭ viennesŭ séŭ in allucinaţiunile Turcieĭ!

§ 34.

Mircea, Ştefanŭ, Mihaĭu, fură ómenĭ de geniŭ: eĭ nu puteaŭ a nu fi inţellesŭ supremele avantagie alle uneĭ Unirĭ, prin care se dupplicaŭ forţele lorŭ şi se micşuraŭ in acellaşĭ gradŭ acelle alle duşmanilorŭ; prin urmare, cată să fi fostŭ uă causă fórte seriósă, pentru ca să-ĭ fi impedecatŭ pe eĭ de a pune culme măririĭ naţionale.

Noĭ uniĭ intrevedemŭ in misteriulŭ trecutuluĭ aceĭaşĭ tristă causă, ce era cătŭ p'aci să zădărnicéscă realisarea Uniriĭ in ḑillele de acum: aristocraţia.

---

47) Strykowski; loco cit: „Gdym jachal do Turck, vidzialem w Bukorestu „stolecznym miescie i w dworze hospodara Multanskiego, u któregosmy byli na„czci, obraz wymalowany z possochem staroswieckim, wzrostru wysokiego (?), „tego Stephana, w koronie królewskiej, na murze w swietlicy hospodarskiej po„kojowej."

48) Engel; t. 1, p. 210. — *Magazinŭ istoricŭ*; *t. 4. p. 234.*

Boeriĭ preferĭaŭ să fie maĭ multe tronurĭ, maĭ multe logefeţie, maĭ multe vornicie, maĭ multe visterie, maĭ multe postelnicie . . . maĭ multe „locurĭ boĭerescĭ".

Boeriĭ muntenĭ se temeaŭ de rivalitatea boerilorŭ moldovenĭ şi vice-versa.

Boeriĭ din ambele ţerre dorĭaŭ a se ţiné maĭ in familliă, pentru a fi cu atâtŭ maĭ tarĭ.

In fine, boeriĭ, dela începutŭ şi pone maĭ dĕ-ună-ḑĭ, formaŭ unŭ zidŭ nestrăbăttutŭ contra a orĭ-ce încercare de unire administrativă.

La 1859 opposiţiunea boeréscă fu invinsă, pentru că boeriĭ nu maĭ eraŭ decâtŭ uă fantomă a trecutului lorŭ; dar in secoliĭ XV şi XVI îĭ apperaŭ incă duo arme formidabile:

1-o. Fie-care boerŭ nutrĭa sute de sluge, ce-ĭ lingeaŭ tipsiele şi juraŭ în numele seŭ;

2-o. Fie-care avea facultatea de a reversa in totŭ momentulŭ assupra ţerreĭ sélle uă invasiune turcă, maghĭară, polónă.

Şi la 1859 boeriĭ arŭ fi vrutŭ să lucreze totŭ prin sluge şi prin invasiunĭ; dar slugele se imputinară, se molleşiră, se săturară de atâta slugăritŭ; ĭar politica Europeĭ inchise callea invasiuniĭ, pentru a nu se călca „equilibrulŭ"—ideă necunnoscută în ḑillele luĭ Stefanŭ, Mihaĭu, Mircea.

§ 35.

Ionŭ-vodă fácu şi ellŭ, in cestiuuea Uniriĭ, totŭ ce-ĭ permittea starea impregĭurărilorŭ.

Ellŭ vrea să véḑă Ţérra-Românéscă de 'ntâiŭ mulţumită şi allŭ duoilea unită cu Moldova prin cea maĭ strinsă legătură.

Pentru a satisface pe Munteni, ellŭ le dede unŭ principe de'ntre eĭ şi din némŭ domnescŭ; inse, firesce, dintr'uă familliă duşmană de mórte cu acea a luĭ Petru cellŭ Schiopŭ.

Cu vr'uă două-ḑecĭ de annĭ maĭ 'nainte, domnise acollo unŭ bastardŭ — bastarḑiĭ eraŭ pré-mulţĭ nu numaĭ in Moldova — unŭ bastardŭ renumitŭ prin caracterulŭ seŭ blândŭ şi pacínicŭ, şi carele, otrăvitŭ de către boĭeriĭ seĭ, deşi eĭ-insişĭ îĭ recunnoscuseră titlulŭ de „cellŭ Bunŭ", lăssâ orfanĭ treĭ fiĭ:

1-o. Petru Cercellŭ;

2-o. Mihaĭu cellŭ Vitézŭ;

3-o. Vintilă.

Căte-şĭ-treĭ remasseră despoĭaţĭ de tronŭ, pe care-lŭ appucase uă altă dinastiă de assemenea bastardă, anume tatălŭ luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ.

In intervallŭ, ceĭ treĭ fraţĭ desmosteniţĭ cercaŭ valurile lumiĭ sub orizonturĭ străine: Petru Cercellŭ căllătorĭa prin Italia şi Franţa, inveţâ aprópe tóte graĭurile Europeĭ, scriea versurĭ in limba luĭ Tasso şi attrăgea asupră-şĭ, prin maniere şi inveţătură, admiraţiunea curtesanilorŭ cellorŭ maĭ raffinăţĭ şi a ómenilorŭ cellorŭ maĭ instruiţĭ aĭ epoceĭ; Mihaĭu cellŭ Vitézŭ era incă micŭ, dar deveni gigantŭ peste treĭ-ḑecĭ de annĭ; Vintilă îşĭ găsise unŭ refugiŭ in Moldova, şi Ionŭ-vodă îllŭ puse acum domnŭ allŭ Ţerreĭ-Românescĭ.

Devotamentulŭ acestuĭ noŭ principe muntenescŭ era assicuratŭ nu prin recunnoscinţa, ce o datorĭa bine-făcĕtoruluĭ seŭ,—căcĭ recunnoscinţa de celle maĭ multe orĭ, e muma vrăjmăşieĭ;—ci-lŭ assicura simţulŭ ereditarŭ de resbunare contra familliei luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ: amiciĭ

ceĭ maĭ bunĭ sunt tocmaĭ aceĭa ce unescŭ impreună accellaşĭ lucru.

Cu tóte astea, intr'uă cestiune atătŭ de gingaşă, eroulŭ nostru nu se mulţumi cu uă singură garanţiă; spre deplină linisce, ellŭ lăssâ în Bucurescĭ, pe longă Vintilă, pe gloriosulŭ vornicŭ Dumbravă cu vr'uă căţĭ-va Moldovenĭ, ca să-lŭ appere, să-ĭ slujéscă . . . să-lŭ preveghĭeze.

Era óre-cum uă semi-unire.

§ 36.

După patru ḑille de odihnă în capitala Ţerreĭ-Românescĭ, Ionŭ-vodă sunâ acum trâmbiţa plecăriĭ şi conduse triumfătórea-ĭ armată la Brăila, unde se affla refugitŭ rivallulŭ seŭ Petru cellŭ Schiopŭ.

§ 37.

Ne intrerumpemŭ aci unŭ picŭ pentru a face uă observaţiune assupra muvementuluĭ numericŭ allŭ ostiriĭ moldovene: altŭ-felŭ cu greŭ ne amŭ puté orienta in urmarea acesteĭ campanie.

Amŭ veḑutŭ că, in ḑiua dela Jilisce, Ionŭ-vodă avuse 9,000 de aĭ seĭ, cavalleriă grea, şi peste 1,000 de Cozacĭ, cavalleriă uşóră: infanteria îĭ lipsĭa cu deseverşire, şi nicĭ că ĭ-arŭ fi fostŭ de vre-unŭ folosŭ, atătŭ din causa miraculóseĭ răpeḑicĭunĭ a mersuluĭ, precum şi din acea a caracteruluĭ curatŭ ecuestru allŭ lupteĭ.

Dar ellŭ se gândise la importanţa pedestrimiĭ chĭarŭ din ḑiua declaraţiuniĭ de resbellŭ: „craĭniciĭ“ adecă heralḑiĭ domnescĭ âmblaŭ din judeţŭ în judeţŭ, din oraşŭ în oraşŭ, din satŭ în satŭ, chiămândŭ ómenĭ bunĭ carĭ să mérgă cu léfă mare să servéscă principeluĭ lorŭ contra urgieĭ păgâne.

Era timpulŭ lucruluĭ de câmpŭ; dar orĭ-cum să fi fostŭ, totŭ încă voĭnicĭ s'aŭ găssitŭ destuĭ şi se immulţĭaŭ mereŭ pe ḑi ce mergea.

Astŭ-felĭu, vr'uă căte-va miĭe din infanteriă adjunseră la Ionŭ-vodă in intervallulŭ repaosuluĭ după victoria dela Jilisce; ceĭ maĭ mulţĭ, de sigurŭ, din invecinaţiĭ munţĭ aĭ Vranceĭ, poporŭ totŭ-d'a-una vestitŭ ca cellŭ maĭ bravŭ intre Moldovenĭ.

Apoĭ în cursulŭ treceriĭ prin Ţérra-Romănéscă şi in timpulŭ şederiĭ în Bucurescĭ, infanteria moldovenéscă crescu prin unŭ mare numerŭ de Muntenĭ, veniţĭ uniĭ de bună voĭă, pentru a se distinge sub stindardele vitézuluĭ; alţiĭ din antipatiă contra fósteĭ dinastie; uă sémă puşĭ sub arme din obligaţiune de allianţă din partea luĭ Vintilă-vodă.

In acestŭ chipŭ, sosindŭ sub muriĭ Braileĭ, Ionŭ-vodă avea deja aprópe la 14,000 de infanteriă.

§ 38.

Cu uă sută de annĭ maĭ 'nainte, unŭ istoricŭ bisantinŭ numĭa Braila „cea maĭ celebră piaţă in tóte ţerrele române“ 49).

Negoţulŭ seŭ era atătŭ de intinsŭ, incătŭ in cursulŭ evuluĭ-meḑiŭ o visitaŭ ponĕ şi vasurĭ spanióle, venite din depărtatele ţermurĭ alle Barcelloneĭ 50).

Turciĭ, cuprinḑênd'o, după ce allungaseră pe famosulŭ Ţepeşŭ, nu numaĭ nu desfiinţară commerciulŭ Braileĭ, ci incă îllŭ innălţară pone la culme.

49) Ap. Stritter; *Memoriae populorum olim ad Danubium incolentium* (Petropoli, 1789, in-4); t. 2, p. 926: „Prailabum urbem Dacorum, quae tottus Daciae forum erat celeberrimum . . . .“

50) Precum s'a incredinţatŭ D. V. Alecsandresco, visitândŭ archiva municipală din Barcellona.

Pentru a-şĭ assicura acéstă importantă posiţiune, eĭ incungĭurară oraşulŭ cu unŭ parcan, şi zidiră pe uă stâncă a Dunăriĭ uă formidabilă citadellă cu cincĭ bastióne[51]).

Unŭ beĭu commenda garnisónea.

§ 39.

Ca şi la Bucurescĭ, Ionŭ-vodă fu allŭ duoilea domnŭ moldovenescŭ venitŭ sub muriĭ Braileĭ.

Cu unŭ secolŭ maĭ 'nainte ea fusese arsă de către Ştefanŭ cellŭ Mare, pe alle căruĭ urme păşĭa acum vitézulŭ seŭ strănepotŭ.[52])

§ 40.

Ionŭ-vodă ceru estradarea luĭ Petru cellŭ Schiopŭ.

Capulŭ cetăţiĭ trimise patru Turcĭ cu ḑece ghĭullele, ḑece glónţe şi duo săgette, pentru ca să spună domnuluĭ moldovenescŭ că-lŭ va ospeta cu acestŭ felĭu de măncărĭ, déca nu se va grăbi a se retrage cu pace de 'naintea Braileĭ.

Ionŭ-vodă dede pe ceĭ trimişĭ pe mânele callĕilorŭ; le tăiâ nările, buzele şi urechĭele; îĭ restigni cu cuĭe de ferrŭ pe uă prăjină, cu capetele in josŭ; şi-ĭ espuse astŭfeliŭ in faţa inspăĭmaţilorŭ orăşenĭ, strigândŭ că aceĭaşĭ sórtă aştéptă pe toţĭ păgâniĭ.

Apoĭ, fără a lăssa pe uĭmiţiĭ spectatorĭ aĭ terribiluluĭ suppliciŭ să revină din inlemnirea lorŭ, ellŭ porunci pedestrimiĭ a escalada muriĭ.

Scărele de assediŭ eraŭ gata: imitate dupre acelle

---

51) Sulzer; op. cit.; t. 1, p. 370: „die Festung, welche in einem mit „Basteyen umgebenen Schlosse besteht, auch deswegen noch betraechtlich, „weil sie auf einem steilen Ufer der Donau liegt, und an einem Arm derselben, „der ihr zum Hafen dienet, unten durch eine Redoute vertheidigt wird . . . .“

52) Letop.; t. 1, p. 123.

intrebuinţate atuncĭ in Germania, elle conservară in limba nóstră militară pone şi numele lorŭ cellŭ nemţescŭ: „loĭtre" dela „leiter"[53]).

Infanteria moldovenéscă nu avusese încă occasiunĭ de a se distinge sub ochiĭ eroiculuĭ principe.

Pe de altă parte, ea sciea din famă, cătŭ de avută era neguţitoréscа Brailă.

Amorulŭ propriŭ şi lăcomia unite făcură minunĭ: pedestraşiĭ se arruncară assupra ziduluĭ cu atâtă furiă, răsipiră petrele şi făcură uă lată breşă cu atâta iuţéllă, încâtŭ garnisónea turcă nu avuse nicĭ timpulŭ nicĭ curagĭulŭ de a respinge turbatulŭ assaltŭ: câţĭ putură, fugiră în citadellă.

Virtutea infanterieĭ nóstre la escaladarea Brailéĭ egalâ pe acea a cavallerieĭ la surprinderea tabereĭ dela Jilisce.

Arcaşulŭ era demnŭ de căllăraşŭ, căllăraşulŭ era demnŭ de arcaşŭ!

§ 41.

Ionŭ-vodă dede acum armateĭ sélle uă deplină libertate de a se scălda cu toţiĭ în sângele vrăjmaşuluĭ, de a se resfĕţa în prédă, de a se imbuĭba în peccate!

Jafulŭ Brăileĭ fu din acellaşŭ secolŭ şi avu acellaşĭ caracterŭ cu famosulŭ jafŭ allŭ Romeĭ, despre care unŭ istoricŭ italianŭ ne lăssâ următorulŭ tabloŭ:

„După luarea oraşuluĭ, soldaţiĭ se imprăştiară in tó„te direcţiunile.

„Trecêndŭ pe podurĭ, eĭ veḑură pe părinţĭ, taţĭ şi „mume, şeḑêndŭ pe pragurile locuinţelorŭ, plângêndŭ

53) Letopiseţe; t. I, appendice, p. 89: "avendŭ loĭtre gata, a oborîtŭ gardulŭ têrguluĭ." —Paprocki; în *Tesaurŭ;* t. 3, p. 279: „sie schon bereite Leitern „hatten, auff denen sie die Mauern in einem hin mit grossem geschrey erstiegen."

„mórtea copiilorŭ uccişĭ in luptă şi jelindŭ calamitatea „patrieĭ.

„Aceştĭ nenorocițĭ, imbrăcațĭ in haĭne de doliŭ, offe-„rĭaŭ soldatuluĭ casele, mobilele, tóte avuțiele lorŭ, ce-„rêndŭ, cu uă vóce sfăşietóriă şi cu lacrime pe gene, nu-„maĭ grația vieţeĭ.

„In zădarŭ!

„Impinşĭ la măcellŭ prin sunetulŭ tobelorŭ şi allŭ „trâmbițelorŭ, selbatecii invingĕtorĭ se aruncară assupra „bĭetelorŭ victime şi le bucățiră, fără distincțiune de sexŭ „séŭ de vĕrstă, pe strade, prin case, sub altarele bi-„sericelorŭ.

„Apoĭ urmară scene nu maĭ puținŭ orribile.

„Vedeaĭ copille asvêrlindu-se in brațele nefericitelorŭ „mume, carĭ, despletite, apucaŭ pe soldațĭ de barbă, de „pĕrŭ, silindu-se indeşertŭ a-ĭ opri dela crimă: irritațĭ şi „maĭ multŭ prin resistență, eĭ desonoraŭ femeiă peste „femeiă, şi apoĭ le măcellaŭ pe tóte sub ochiĭ părinţilorŭ „séŭ a bărbaților, pe carĭ țineaŭ legațĭ, — mutĭ, in-„țepenițĭ, dessuffleţițĭ ca nesce statue,—priivindŭ cumpli-„tulŭ spectacolŭ!

„Unele mume îşĭ scóseră ochiĭ cu degetele ca să nu „fie marture atărorŭ scene!... “ 54)

Iată şi unŭ altŭ tabloŭ, maĭ scurtŭ, dar maĭ ener-gicŭ, assupra jafuluĭ Brăileĭ:

„Nemine nu fu cruțatŭ; sângele curgea perîŭ in Du-„năre; nu remase nu numaĭ unŭ omŭ, ci chĭarŭ nicĭ unŭ

54) Buonaparte; *Sac de Rome;* in Buchon; *Choix de chroniques et mémoires, XVI siècle* (Paris, 1836, in-8); p. 204-5.

„câne viŭ; nu remase uă pétră pe pétră: pojarulŭ nemici „totŭ ce scăpase de sabiă . . . .“[55])

Aşa eraŭ ómeniĭ pe atuncĭ.

Déca Ionŭ-vodă fu barbarŭ, snopindŭ pe musulmanĭ; apoĭ cu cătŭ óre maĭ barbarŭ fusese ducele de Bourbon, adducêndŭ uă armată de gâḑĭ assupra grandióseĭ capitale a crestinătăţiĭ!

Pentru a judeca de gradulŭ civilisaţiuniĭ unuĭ poporŭ, nu trebue să ne basâmŭ pe propriele nóstre idee moderne, ci să-lŭ confruntămŭ, fără prevenţıune, cu tóte celle-l'alte popóre din aceĭaşĭ epocă.

§ 42.

După obiceĭulŭ seŭ, Ionŭ-vodă permise armateĭ numaĭ patru ḑille de odihnă:

Patru ḑille la Jilisce;

Patru ḑille la Bucurescĭ;

Patru ḑille la Brăila.

Acestŭ intervallŭ de patru ḑille de repaosŭ după uă izbândă se pare a fi fostŭ una din regulele militare d'alle luĭ Ionŭ-vodă.

Stefanŭ cellŭ Mare, in assemenea casurĭ, se odihnĭa totŭ-d'a una numaĭ treĭ ḑille[56]).

§ 43.

Citadella Braileĭ remase in possessiunea Ottomanilorŭ.

---

55) Gorecki; p. 54: “Ibi ingens caedes Turcarum facta fuit, nemini par- „sum: ubi ex caesorum cadaveribus sanguis instar rivi in Danubium profluxit . . . . „tota urbs direpta, ac per iram incensa, nullo hominum, ac ne canum quidem „inter incendia ruinasque relicto. Nam a victore hoste ne una quidem domus „integra relicta fuit: omnia eversa ac solo adaequata fuere . . . .“

56) *Letop*; t. I, p. 119, 125, 127.

Ionŭ-vodă o lăssâ in pace, din următóriele cause:

1-o. Petru cellŭ Schĭopŭ nu maĭ era acollo, fiindŭ fugitŭ peste Dunăre la Constantinopole;

2-o. Assediulŭ arŭ fi addusŭ multă scădere în cifra armateĭ moldovene;

3-o. Generaliĭ ceĭ marĭ. începêndŭ dela Alexandru şi pone la Napoleonŭ I. nu-şĭ perdeaŭ nicĭ uă dată timpulŭ de'naintea cetăţilorŭ, ci bătteaŭ pe adversarŭ în câmpŭ deschisŭ; şi apoĭ fortereţele celle maĭ tarĭ, remânêndŭ fără speranţă de spijinŭ, se inchinaŭ dela sine.

§ 44.

Assicuratŭ din partea Ţerreĭ-Romănescĭ prin victoria dela Jilisce, ruina Braileĭ şi installarea amiculuĭ seŭ Vintilă, Ionŭ-vodă nu maĭ avea temerĭ din acéstă parte.

Dar acum îllŭ maĭ amenința resăritulŭ: Turciĭ şi Tătariĭ se concentraŭ in sandjacaturile ottomane de peste Prutŭ, gata a reversa „cĭambulurile" lorŭ assupra Moldoveĭ.

Ionŭ-vodă îşĭ mişcâ armata, allŭ cariĭ numĕrŭ sporĭa necontenitŭ pe drumŭ prin inrollarea nouilorŭ amatorĭ de gloriă şi de prédă.

In avant-gardă mergea hatmanulŭ domnescŭ Slăvilă cu Cozaciĭ şi cu 8,000 din cavalleria moldovenéscă.

După ellŭ urma insuşĭ principele cu tótă infanteria.

Remăşiţa cavallerieĭ inchidea mersulŭ şi voltigĭa, pentru paḑă, la flancurile oştiriĭ.

§ 45.

Teatrulŭ lupteĭ se strămută in Bessarabia.

Astă-ḑĭ sub acestŭ nume se inţellege totŭ territo-

riulŭ românescŭ, lungitŭ intre Prutŭ şi Nistru, cu piciórele muĭate in Marea-négră şi cu fruntea umbrită la pólele Carpaţilorŭ.

In vechime, numaĭ partea sudică a acesteĭ regiunĭ se numĭa „Bessarabiă", nordulŭ purtândŭ unŭ singurŭ nume cu restulŭ Moldoveĭ.

Intr'uă vreme, maĭ allesŭ pone la mórtea luĭ Mircea cellŭ Mare, totŭ ţermulŭ Dunăriĭ, dela Severinŭ pone la gura Nistruluĭ, appărtenĭa Muntenilorŭ, a cărorŭ ţérră, dupre porecla dinastieĭ princiarie, se numĭa „Bessarabiă" séŭ „Ţérra Bassarabilorŭ" 57).

După ce Moldoveniĭ se laţiră cu incetulŭ, bucată căte bucată, şi, în fine, sub Stefanŭ cellŭ Mare, tăĭară tocmaĭ la Milcovŭ hotarulŭ Ţerreĭ-Românescĭ, territoriulŭ de 'ntre ustiele Nistruluĭ şi Dunărea conservâ ellŭ singurŭ, ca suvenirŭ, numele de Bessarabiă 58).

Sub Petru Rareşŭ, sultanulŭ Suleĭmanŭ cucerindŭ dela Moldova acestŭ preţiosŭ peticŭ de pămentŭ, stabili acollo duo sandjacaturĭ ottomane: unde fusese Cetatea-albă a Românilorŭ se audi numele turcescŭ de Ak-kerman, éră Tighinea moldovenéscă deveni Bender.

De atuncĭ încóce, Bessarabia perdu aprópe cu totulŭ primitiva-ĭ popolaţiune română, împlêndu-se de Osmanlâĭ şi, maĭ cu sémă, de Tătarĭ, năvălliţĭ cu miĭe de peste

---

57) **Raczynski**; *Kodex dyplomatyczny Litwy* (Wroclaw, 1845, in-4); p. 351.—**Karano-Tvrtkovics**; *Srbskii Spomenitzi* (Biograd, 1840, in-8); p.—**Venelin**; *Vlacho-Bolgarskiia gramaty* (Petersburg, 1840, in-8); p. 1-4.—**Dogiel**; op. cit.; t, 1, p. 623, unde este unŭ documentŭ dela unŭ Vladŭ-vodă, din 1396, datŭ în Argeşŭ, şi in care acestŭ principe se intitulézá: „Waywoda Bessarabiae nec non comes de Severino."

58) **Sarnicki** in **Mizler**; *Historiarum Poloniae collectio magna* (Varsaviae, 1761, in-f); t. 1, p. 259: „Besarabes autem in veteribus sedibus Gotthorum habitant inter Tyram et Istrum seu Danubium."

Nistru şi carĭ îĭ dederă pone şi unŭ nume in limba lorŭ: „Budjacŭ“ adecă *unghĭu.*

Unŭ şanţŭ anticŭ, cunoscutŭ la poporŭ sub numele de Troĭanŭ-de-Susŭ, incepêndu-se de la Prutŭ maĭ josŭ de Fălciiŭ şi sferşindu-se la Nistru maĭ susŭ de Benderŭ, despărţĭa Moldova propriă de acéstă nouă provinciă musulmană.

§ 46.

Natura Bessarabieĭ differesce şi differĭa totŭ-d'a una cu deseverşire de acea a cellorŭ-l'alte ţerre române.

In locŭ de majestóse pădurĭ şi daurite holde nu veḑĭ acollo decătŭ monotóne deşerturi, aşternute cu luciulŭ năsipuluĭ séŭ preserate cu debile arbuste, pĕduceĭ séŭ măcieşĭ, şi cu selbatece erburĭ şi buruene, intre carĭ cellŭ maĭ caracteristicŭ e fantasticulŭ scaĭete, allŭ căruĭ capŭ, rotundŭ ca uă mince, spinosŭ ca unŭ aricĭu şi uşure ca pufulŭ, se deslipesce tómna de putreḑitulŭ seŭ trunchĭu şi apoĭ, gonitŭ de cea maĭ slabă sufflare a vêntuluĭ, rotesce mereŭ d'a-lungulŭ pustiĭuluĭ, pon'ce se innécă in Nistru séŭ in Dunăre.

In locŭ de posomorîţiĭ Carpaţĭ, urieşe sentinelle alle Moldoveĭ, nu veḑĭ acollo decătŭ pitulate şi impräştiate grămeḑióre de pămêntŭ, ce se parŭ a fi innălţate cu mâna omuluĭ, căcĭ producerile naturcĭ nu potŭ fi atătŭ de meschine.

In locŭ de nenumerate ape şi riuleţe veḑĭ căte uă baltă sărată, căte unŭ perîŭ efemerŭ, ce nu-lŭ veĭ maĭ găsi mânĭ, sorbitŭ de arşiţa sóreluĭ; séŭ daĭ din intemplare peste unŭ puţŭ . . . veĭ âmbla multŭ, sermane, pone a-ĭ descoperi uă perechiă!

§ 47.

Asţă ḑĭ pacea şi industria impoporară Budjaculŭ cu vr'uă căte-va orăşelle şi maĭ multe sate.

In secolulŭ XVI, sub têmpitória dôminaţiune turco-tătară, affară de Akkerman şi Bender, implântate tocmaĭ la margine, nu intimpinaĭ acollo nicĭ uă locuinţă umană pe suprafaţa pămêntuluĭ.

Bordeĭele eraŭ săpate pe sub-pămêntŭ[59]) şi numaĭ fumulŭ, ce se furişa din fundulŭ acellorŭ ingrozitórie suterrane, putea conduce căte-uă-dată paşiĭ retăcituluĭ căllĕtorŭ.

Maĭ zăriaĭ icĭ-collea căte uă turmă albindŭ la piciórele vre-uneĭ colline ....

Adăŭge uă pestriţă societate de mĭerle, gangurĭ, graurĭ .... şi veţĭa vé uă ideă complectă despre tótă vitalitatea Bessarabieĭ!

§ 48.

Maĭ susŭ de Bender, cam in prejmetele Lopuşneĭ, deja pe territoriulŭ moldovenescŭ, avant-gŭarda condusă de hatmanulŭ Slăvilă surprinse unŭ detaşamentŭ de inamicĭ, Turcĭ şi Tătarĭ.

Eĭ eraŭ sigurĭ, că Ionŭ-vodă se afflă departe, la Brailă!

Attacaţĭ in pripă şi descuragĭaţĭ chĭarŭ inainte de lovire, duşmaniĭ fură infrânţĭ, răsipiţĭ, allungaţĭ, seceraţĭ ...

Abia uă miiă reuşi a scăpa teferĭ la Bender, ducêndŭ cu sine cĭuma spaĭmeĭ.

§ 49.

Ionŭ-vodă, adjungêndŭ la câmpulŭ lupteĭ, nu permise nicĭ unŭ momentŭ de zăbavă.

59) Douza; op. cit; p.

Inainte cu toţiĭ!

Pe şessŭ, sub muriĭ Benderuluĭ, stetea unŭ altŭ detaşamentŭ de vrăjmaşĭ, către care se adauseră acum fugariĭ dela Lopuşna.

Astă dată iĭ lovi însuşĭ Ionŭ-vodă.

Goniţĭ pone la porţele Benderuluĭ, invinşiĭ intrară uă dată cu invingĕtoriĭ.

Oraşulŭ fu cuprinsŭ; puţin ĭ isbutiră a se inchide in citadellă.

Urmâ, firesce, unŭ jafŭ frate gemenŭ cu acellŭ dela Braila, cu acea numaĭ deosebire că, in casulŭ de faţă, préda, din necessitate, fu maĭ modestă.

§ 50.

Băttaĭa dela Lŏpuşna şi cupprinderea Benderuluĭ se successeră cu atâtă răpeḑiciune şi se realisară cu atâtă uşurinţă, incâtŭ nu credemŭ să maĭ fie in istoria română unŭ altŭ essemplu, către carele maĭ bine să se pótă applica sublimulŭ laconismŭ allŭ luĭ Cesarŭ: „veniĭ, veḑuĭ, vinseĭ.“

§ 51.

După izbândă, eroulŭ nostru, lăssândŭ fără assediŭ citadella, dupe cum făcuse şi la Braila, se aşeḑâ cu tabera de 'naintea Benderuluĭ, cu faţa spre inamicŭ şi cu dossulŭ spre hotarulŭ Moldoveĭ.

Aci ellŭ dede armateĭ sélle, pentru prima óră, unŭ dupplu intervallŭ de repaosŭ: optŭ ḑille.

Acéstă neobicĭnuită prelungire avea uă gravă causă politică.

Incă la inceputulŭ resbelluluĭ Ionŭ-vodă scrisese către

duoĭ dintre ceĭ maĭ puternicĭ din aristocraţia polonă, rugându-ĭ să-ĭ ajute la nevoiă chiarŭ contra poruncelorŭ turcituluĭ lorŭ rege.

Unulŭ era celebrulŭ Laski, pré-adessea menţionnatŭ in cursulŭ acesteĭ istorie.

Cellŭ-l'altŭ era principele Ostrogski, gubernatorulŭ Polonieĭ meridionale.

Laski era furiosŭ pe Turcĭ pentru că in loculŭ luĭ Ionŭ-vodă puseră domnŭ pe Petru cellŭ Schiopŭ, iar nu pe ellŭ, dupre cum stăruise; era furiosŭ pe Enricŭ de Valois pentru că nu-şĭ pussese pe longă Pórta Ottomană tóte silinţele in acéstă cestiune; era furiosŭ şi pe Turcĭ şi pe Enricŭ de Valois şi, prin urmare, din rivallŭ periculosŭ deveni acum amicŭ devotatŭ allŭ principeluĭ moldovenescŭ.

Ostrogski, pe de uă parte fiindŭ de ritŭ grecescŭ, simpatisa cu correligionariĭ Românĭ şi despreţuĭa fanaticulŭ papismŭ allŭ nouluĭ rege polonŭ; pe de altă parte, fiindŭ capŭ allŭ marginilorŭ meridionale alle Polonieĭ, ellŭ nu se putea resuffla de necurmatele invasiunĭ tatare şi căpetâ uă urră nestinsă pentru tótŭ ce era musulmanŭ; incâtŭ rugămintea luĭ Ionŭ-vodă îllŭ attinse la córda sea cea maĭ delicată.

Aşa déră, Laski şi principele Ostrogski respunseră amenduoĭ intr'uă vóce că, deşi deosebite impregĭurărĭ nu le ĭértă a veni in persónă in adjutorulŭ scumpluuĭ prietenŭ, totuşĭ se vorŭ grăbi a-ĭ trimitte ostaşĭ, muniţiuuĭ, banĭ, orĭ-ce le va sta in putinţă[60]).

---

60) Orzelski; *Res post obitum Sigismundi Augusti gestae ab anno 1572 ad annum 1576* (MS. in Biblioteca dela Lemberg, in-f., sub Nr. CXIV); p. 92: „Lascus et Dux Constantinus litteras, quae ad manus Bassae venissent, praecaventes, et ad bellum stimulantes, auxiliaque promittentes, dederint . . . .“ —In-

Ambiĭ magnaţĭ eraŭ in stare de a pune sub arme 20,000 de ómenĭ alleşĭ, căllărĭ séŭ pedestri, proveḑuţĭ cu arme de mână, insoţiţĭ de artilleriă, şi conduşĭ de capitanĭ desteptĭ: eĭ bine! pentru unŭ assemenea contingentŭ, maĭ frumosŭ decâtŭ acellŭ allŭ regeluĭ Sardinieĭ in campania dela Crimea,—pentru unŭ assemenea contingentŭ Ionŭ-vodă putea perde patru ḑille peste numĕrŭ!

Posiţiunea dela Bender era in casulŭ de faţă cea maĭ potrivită: puţinŭ maĭ susŭ, de ceĭa parte a Nistruluĭ, se incepea territoriulŭ polonŭ, pone la care era abia vr'uă căte-va óre de depărtare.

§ 52.

Afflândŭ de băttaĭa dela Lopuşna şi de arderea oraşuluĭ Bender, sandjaculŭ de Ak-kerman trimise 10,000 de păgânĭ in sprijinulŭ citadelleĭ, remase pone acum în mânele Ottomanilorŭ.

Ionŭ-vodă chiămâ pe Swierczewski, cellŭ maĭ renumitŭ dintre capitanii Cozacilorŭ.

Voescŭ a-ţĭ arreta astăḑí uă deosebită a mea incredere,—îĭ ḑise principele;—ĭea Cozaciĭ vostri şi treĭ miĭe din căllărimea moldovenéscă; uă óste vrăjmaşă se apropiă pentru a ne respinge de aice; aştépt'o după a-

---

săşĭ scrisórea e cupprinsă in acea vizirială, ce amŭ publicat'o din manuscriptŭ in *Archiva istorică a României*; t. 1, nr. 47, p. 43: "Amice nobis dilecte! nunc „agi de vita tua intelligimus, quod profecto dolemus vehementer; auxilium quo„que tibi non denegaremus, si modo loci distantia non prohiberemur; nostris ta„men ducibus et capitaneis in illis finibus existentibus mandavimus firmiter ut „advigilent, tibique auxilium ferant: tuum ipsum est litteris illos solicitare, et „illi modis omnibus tibi opem ferent." — Cf. Charriere; t. 3, p. 523: "ledit „bassa m'a faict dire qu'on luy avoit porté lettres que ledit seigneur Lasky es „le duc Constantin escrivoient audit voyvoda, par lesquelles ils le confortent a „la continuation de ceste guerre avec promesse de luy mener bientost secourt „d'hommes, de chevaux, d'armes et de toutes choses nécessaires a son entreprise„.

celle moville,—ellŭ arretâ cu mâna,—aştépt'o şi sdrobesce-o; fă astă-dată, ca slava biruinţeĭ să fie numaĭ a ta!

Cozaculŭ se simţi măgulitŭ pone'n adênculŭ amoruluĭ propriŭ: cuvintele luĭ Ionŭ-vodă l'arŭ fi făcutŭ eroŭ, să nu-lŭ fi făcutŭ eroŭ natura!

§ 53.

De ce óre principele nu se porni cu tóte forţele sélle intru intimpinarea inamiculuĭ?

Séŭ de ce óre, detaşândŭ unŭ corpŭ de óste, ellŭ nu-ĭ porunci a merge maĭ departe, ĭar nu de a aştepta pe duşmanŭ chĭarŭ in apropiarea Benderuluĭ?

Aceste duo intrebărĭ sunt fórte legitime: unŭ generalŭ e datorŭ a da séma de tóte passurile sélle, arretândŭ limpede, pentru ce a făcutŭ aşa cum a făcutŭ şi nu altŭminte, şi probândŭ lămuritŭ, că trebuĭa să facă anume celle făcute.

Să se fi mişcatŭ Ionŭ-vodă cu intrégа armată, ellŭ lăssa garnizóneĭ din citadella Benderuluĭ facultatea de a-lŭ lovi din dosŭ, incâtŭ s'arŭ fi pusŭ ellŭ singurŭ intre duo focurĭ.

Să fi inaintatŭ detaşamentulŭ seŭ pré-departe, îllŭ lăssa fără sprijinŭ la casŭ de nenorocire; ĭar detaşamentulŭ fiindŭ invinsŭ, pe de uă parte demoralisarea intra în tótă massa armateĭ moldovene, pe de altă parte garnizónea din Bender se unĭa cu contingentulŭ dela Akkerman şi ne attaca cu unŭ adausŭ de forţă materială şi morală.

Aşa déră, Ionŭ-vodă fu constrinsŭ a nu se porni cu tóte forţele sélle, ci numaĭ de a deslipi unŭ detaşamentŭ, poruncindu-ĭ a nu se pré-depărta cum-va de prejmetele Benderuluĭ.

§ 54.

Loculŭ, unde stetu Swierczewski, aţinêndŭ callea Turcilorŭ, era intr'uă aşa distanţă dela tabera luĭ Ionŭ vodă, incătŭ urcândŭ vre-uĭ movillă din acelle cu carĭ e accoperitŭ aci in abundenţĭ totŭ littoralulŭ Nistruluĭ, principele observa cu ochiĭ seĭ tóte evoluţiunile băttăiĭ.

Citadella dela Bender se affla la miḑŭ locŭ intre dosulŭ detaşamentuluĭ luĭ Swierczewski şi intre faţa tabereĭ luĭ Ionŭ-vodă.

Acéstă ingeniósă disposiţiune a armateĭ moldovene îĭ assicura victoria chiarŭ maĭ 'nainte de a se fi incinsŭ lupta; căcĭ:

1 o. Să fi eşitŭ garnizónea turcă din citadellă pentru a lovi pe din derĕtŭ detaşamentulŭ luĭ Swierczewski, in aceĭaşĭ clipă Ionŭ vodă s'arŭ fi răpeḑitŭ lovind'o totŭ pe din derĕtŭ pe ea insăşĭ, ceĭa ce arŭ fi addusŭ după sine căderea citadelleĭ in mânele Moldovenilorŭ.

2-o. Contingentulŭ turcŭ, venitŭ dela Akkerman, să fi reuşitŭ a turbura detaşamentulŭ luĭ Swierczewski, Ionŭ-vodă pe dată arŭ fi mişcatŭ in adjutoru-ĭ alte duo séŭ treĭ miĭe de ómenĭ, fără a inceta de a ţiné totŭ-d'uă-dată inchisă eşirea din citadellă.

§ 55.

In băttaĭa dela Bender Swierczewski fu ceĭa ce fusese Dumbravă in băttăllia dela Jilisce: cellŭ maĭ intelligentŭ essecutorŭ allŭ ordinilorŭ unuĭ omŭ de geniŭ.

Fără duoĭ-treĭ ca acestia, óre s'arŭ fi pututŭ realisa miraculósele izbânde alle luĭ Ionŭ-vodă?

Attingemŭ uă cestiune, ce interesséză tóte popórele

şi toţĭ secoliĭ in genere; ce ne va interessa mânĭ-poĭmânĭ pe noĭ inşi ne, in speciă.

A intreba cum arŭ fi mersŭ Ionŭ vodă fără unŭ Dumbravă séŭ unŭ Swierczewski, este a intreba cum arŭ fi mersŭ Buonaparte fără unŭ Ney, unŭ Murat, unŭ Lannes!

A intreba cum arŭ fi mersŭ Buonaparte fără unŭ Ney, unŭ Murat, unŭ Lannes; este a intreba cum arŭ fi mersŭ Columbŭ fără bussolă.

Columbŭ arŭ fi inventatŭ bussola şi totŭ izbutĭa a merge inainte; Buonaparte arŭ fi descoperitŭ pe mareşalliĭ seĭ in tóte unghĭurile Franceĭ; Ionŭ-vodă arŭ fi creatŭ pe unŭ altŭ Swierczewski şi pe unŭ altŭ Dumbravă.

Prima şi fundamentala trăssetură a ómeniloŭ marĭ, in orĭ ce ramŭ, este că lorŭ nu le lipsescŭ nicĭ-uă-dată instrumente; prima şi fundamentala trăssătură a ómenilorŭ micĭ, ĭarăşĭ in orĭ-ce ramŭ, este că eĭ nu vedŭ instrumentele jăcênde la piciórele lorŭ şi 'n zădarŭ îşĭ frângŭ capulŭ căutându-le aĭurea.

Sub Ludovicŭ XVI Ney arŭ fi murıtŭ dogarŭ, Lannes — vezeteŭ, Murat — birtaşŭ; trebuĭa unŭ Buonaparte ca să recunnóscă in eĭ stofĭa de generalĭ.

Swierczewski nu fusese nimicŭ câtŭ timpŭ se affla in Polonia, Dumbravă era necunnoscutŭ sub predecessoriĭ luĭ Ionŭ-vodă . . . .

Omeniĭ de geniŭ creă totŭ, totŭ, pone şi uneltele creaţiuniĭ!

Pe'n dogărie, pe'n birturĭ, pe'n grajdĭurĭ, mulţĭ Neĭ, Lannĭ şi Muraţĭ românĭ oftéză in totŭ momentulŭ după unŭ sóre, carele să pĕtrundă cu radele sélle pone la soiosulŭ lorŭ intunericŭ!

§ 56.

Swierczewski îşĭ aşeḑâ detaşamentulŭ in următórĭa ordine.

Cozaciĭ formaŭ linia de bătaiă.

La aripa stângă eraŭ patru centurie cu sulițe, in centru patru centurie cu pusce, la aripa dréptă patru centurie cu arce.

La spatele acestorŭ se lungĭa unŭ şirŭ de colnice, din dosulŭ cărora se ascunseiă treĭ miĭe de căllerime moldovenéscă.

De 'ntâiŭ puşcaşiĭ şi arcaşiĭ descărcaiă uă plóiă de săgette şi de glónțe, pentru a produce uă desordine in centrulŭ şi in aripa stângă a duşmanilorŭ.

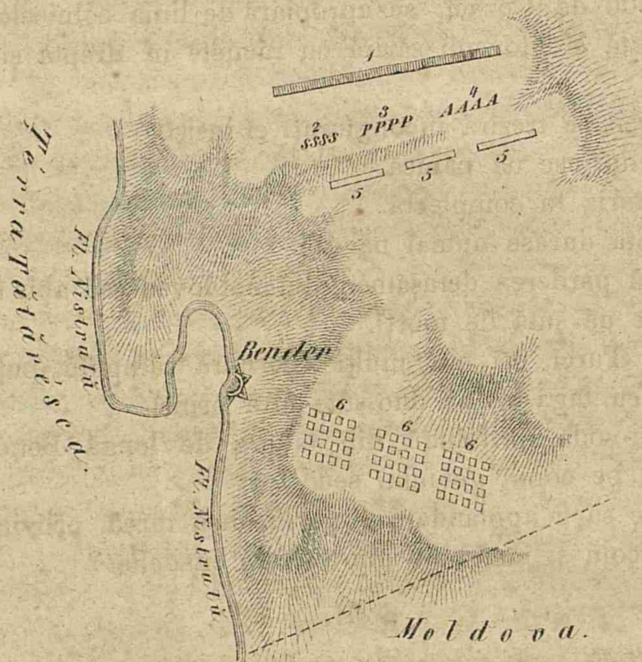
Apoĭ sulițaşiĭ făcură attacŭ assupra aripeĭ drepte.

Inamiciĭ concepură, şi trebuĭa să concépă idea, pe acestŭ corpŭ, azardatŭ pré-inainte, să lŭ despartă de celle-l'alte duo corpurĭ cozace, remase pe locŭ.

Deci, eĭ îşĭ mişcară centrulŭ şi dréptа assupra puşcaşilorŭ şi arcaşilorŭ, punêndu-se la miḑŭ-locŭ intre acestia şi intre sulițaşiĭ ceĭ incăerațĭ cu aripa dréptă.

Pe basea atăriĭ combinațiunĭ, Turciĭ îşĭ inchipuĭaŭ a fi căpetatŭ unŭ avantagĭŭ decisivŭ, putêndŭ acum a incongĭura pe ceĭ optŭ-sute de Cozacĭ, lipsițĭ de uă aripă, allŭ căriĭ terrenŭ remase golŭ, şi carea şi aceĭa, isolată la uă parte fără nicĭ unŭ sprijinŭ şi compusă numaĭ din patru sute de sulițaşĭ, căta neapperat a fi tăiată in bucățĭ.

In acestŭ, modŭ câmpulŭ băttălliei, in urma evolu-țiunilorŭ, presinta duo gruppe: maĭ incóce, peste 6,000 de Turcĭ stringêndŭ 800 de Cozacĭ; maĭ incollo, din dosŭ, 400 de Cozacĭ strinşĭ de peste 3,000 de Turcĭ . . . .

Ordinea băttăii de la Bender.

Esplicațiunea: 1-armata inamică; 2-Cozacii sulițași; 3-Cozacii pușcașii; 4-Cozacii arcași; 5-regimentele moldovene din embuscadă; 6-lagerulŭ luĭ Ionŭ-vodă; ondulațiunea terrenului.

Del. ... B. P. Hajdeu — Sculpsit K. Danielis

Sosi momentulŭ opportunŭ.

Puşcaşiĭ şi arcaşiĭ Cozacĭ, precum ḑiserămŭ, steteaŭ răḑemaţĭ de nesce colnice, la spatele cărora se ţinea in embuscadă cavalleria moldovenéscă.

Cândŭ cornurile attaculuĭ turcŭ, silindu-se a incinge pe ceĭ 800 de Cozacĭ, se apropiară de linia colnicelorŭ, de uă dată Moldoveniĭ săriră cu răcnete in drépta şi in stânga.

Turciĭ se treziră incongĭuraţĭ eĭ-insişĭ.

Îĭ coprinse uă panică.

Victoria fu complectă.

Lupta durase numaĭ uă óră.

Tótă perderea detaşamentuluĭ moldovenescŭ abia trecea peste uă sută de morţĭ.

Din Turcĭ, ceĭ maĭ mulţĭ aşternură câmpulŭ, puţinĭ scăpară cu fuga, vr'uă duo-sute fură prinşĭ.

Ionŭ-vodă, priivindŭ din tabĕra de longă Bender, applauda pe copiiĭ geniuluĭ seŭ[61]).

Oare să fi applaudatŭ şi garnizónea turcă, priivindŭ la spectacolŭ şi maĭ bine din vĕrfulŭ citadelleĭ?

§ 57.

Meritulŭ luĭ Svierczevski se cupprinde in următórĭele:

1-o. Ellŭ permise Turcilorŭ să véḑă in voiă tótă puţinătatea ceteĭ cozace; ceĭa ce-ĭ făcu a nu se forma in duo linie maĭ lâssăndŭ şi uă reservă, după obiceĭulŭ lorŭ, ci să se gruppeze cu toţiĭ intr'uă singură liniă de băttaiă, in speranţă de a scurta astŭ felŭ lupta, turtindŭ in clipă uă mână de Cozacĭ prin greutatea mulţimiĭ.

2-o. Ellŭ pusse in riscŭ uă aripă intrégă, micşurându-şĭ inadinsŭ lungimea fronluluĭ, ceĭa ce, inlesnindŭ

61) Gorecki; p. 60: „Ivonia ex longinquo tam inclytae victoriae spectator fuit".

Turcilorŭ facultatea de a incongĭura pe Cozacĭ, îĭ indemnâ a profita de uă greşéllă imaginară şi-ĭ attrase dreptŭ assupra embuscadeĭ.

§ 58.

Băttaĭa dela Bender dede nascere unuĭ epizodŭ, pe care îllŭ reproducemŭ aci, ca uă poesiă, ce pórtă caşetulŭ epocei.

Unŭ mare filosofŭ a ḑisŭ:

„Cândŭ cine-va devine famosŭ in bine séŭ in reŭ, „poporulŭ se grăbesce a şi-lŭ inchipui in cutare séŭ cutare impregĭurare, şi inventéză apoĭ assupra-ĭ fabule în „armoniă cu caracterulŭ eroului; caiĭ sunt *mincĭunĭ fuctice*, „dar *verităţĭ ideale*, căcĭ glótele nu imaginéză decâtŭ ceĭa „ce este analogŭ cu realitatea.“ 62)

Detaşamentulŭ luĭ Swierczewski prinsese, intre alţiĭ, pe insuşĭ agaŭa, capulŭ armateĭ turce, bărbatŭ frumosŭ, naltŭ, plinŭ de fermeculŭ manierelorŭ, şi atâtŭ de bogatŭ, incâtŭ, voindŭ a se rescumpera din mânele Cozacilorŭ, pentru ca să nu-lŭ ducă de'naintea terribiluluĭ Ionŭ-vodă, le-arŭ fi propusŭ să-lŭ căntăréscă de şésse orĭ, contrabalancĭându-lŭ uă dată cu mărgăritarŭ, de duo orĭ cu aurŭ, de treĭ orĭ cu argintŭ. . .

Mărgăritarŭ in greutatea unuĭ omŭ trupeşŭ . . . nu scimŭ, ḑeŭ, déca Rothschild arŭ fi in stare de a se rescumpera cu unŭ aşa preţŭ, să fi căḑutŭ in robia păgâni-

62) Vico; *Principes de la philosophie de l'histoire* (Bruxelles, 1835, in-8); p. 103: „Qu'un homme soit fameux en bien ou mal, le vulgaire ne manque pas de „le placer en telle ou telle circonstance, et d'inventer sur son compte des fables „en harmonie avec son caractére; mensonges de fait, sans doute, mais vérités „d'idées, puisque le public n'imagine que ce qui est analogue a la réalité. Qu'on „y réfléchisse, on trouvera que le vrai poétique est vrai métaphysiquement, et que „le vrai physique qui n'y serait pas conforme devrait passer pour faux.“

lorŭ; dar fabula nu căuta la atarĭ şicane de detalliŭ: ea tindea numaĭ a da uă ideă pittorĕscă de bogăţia paşallelorŭ turcĭ de atuncĭ şi, in acĕstă privinţă, minciuna e adeverată.

Urmâmŭ maĭ departe cu narraţiunea.

Orĭ câtŭ de splendidă fuse offerta prinsuluĭ agă, totuşĭ Cozaciĭ nu se lăssară a se corrumpe, ci lŭ depuseră viŭ in mânele luĭ Ionŭ vodă, punêndŭ credinţa cea jurată principeluĭ maĭ pe susŭ de orĭ ce avuţiă.

Nu socotimŭ, ca fidelitatea Cozacilorŭ să se fi urcatŭ vre-uă-dată tocmaĭ pone la unŭ aşa gradŭ de cavallerismŭ; dar chĭarŭ câtă a fostŭ, ea totŭ incă era pré-mare şi, am ŭ puté dice, neprobabilă din partea uneĭ ostiri mercenarie din seculŭ XVI[63]); incâtŭ fabula avea óre-cum dreptulŭ de a iperboliza acea minunată fidelitate, caracterisând'o maĭ in relievŭ.

In fine, addusŭ de'naintea luĭ Ionŭ-vodă, nenorocitulŭ agă fu interrogatŭ de către principele in cursŭ de câte-va dille assupra cellorŭ attingĕtórie de Turcia şi apoĭ fu datŭ soldaţilorŭ să-lŭ taiă in buccăţĭ cu cósele; deşi nicĭ luĭ Ionŭ-vodă, de sigurŭ, ellŭ nu va fi uĭtatŭ să-ĭ propună celle şesse mesure de mărgăritarŭ, de aurŭ şi de argintŭ!

Multŭ maĭ eraŭ urîţĭ păgâniĭ in ochiĭ erouluĭ român ŭ: din acestŭ punctŭ de vedere, bine îllŭ cunnoscu fabula!

§ 59.

Pe cândŭ Swierczewski triumfa assupra inamicilorŭ, duo-decĭ şi cincĭ de luntri, pogorându-se pe Nistru dela fruntăriele polone, adusseră luĭ Ionŭ-vodă prima mică

63) Vedĭ ce povestĭa atuncĭ Du Bellay (apud Buchon; op laud; p 329) despre necredinţa lefaşilorŭ Eveţianĭ din armata francesă; deşi acestia intreceaŭ fără comparaţiune pe Cozacĭ in punctulŭ moralităţiĭ.

dovédă, cumcă Laski şi Ostrogski sunt in adevĕrŭ decişĭ a-ĭ trimitte adjutórie: era 600 de Cozacĭ pedestri sub commenda unuĭ vechĭu marinarŭ, Pocotilo.

Orĭ-cătŭ de slabŭ, acestŭ contingentŭ fu de uă valóre nespusă pentru trebuinţa momentuluĭ.

Ionŭ vodă porunci nouilorŭ veniţĭ a se rembarca in luntrile lorŭ, căte 24 in fie-care, lăssându se in josulŭ Nistruluĭ assupra Akkermanuluĭ, unde nu puteaŭ intimpina multă resistenţă, precedêndu-ĭ spaĭma victorieĭ dela Bender.

Insuşĭ principele remase in escellenta-ĭ posiţiune, avêndŭ la spatele seŭ hotarulŭ Moldoveĭ, de unde îşĭ procura in abundenţă provisiunĭ şi-şĭ mărĭa cadrele ostiĭ, şi in invecinarea Polonieĭ, de unde aştepta pe tótă óra deplina realisare a promissiunilorŭ luĭ Laski şi Ostrogski.

Să se fi mişcatŭ ellŭ-singurŭ pe uscatŭ assupra Akermanuluĭ, ariditatea năsiposuluĭ solŭ, lipsa de apă, uccidĕtórĭa căldură a acelleĭ semi-africane regiunĭ, pe care amŭ descris'o cu căte va răndurĭ maĭ susŭ, n'arŭ fi intărḑiatŭ a introduce fómete, sete şi bólle intr'uă armată, crescută deja la uă ciftră destulŭ de considerabilă.

Luntraşiĭ Cozacĭ eraŭ maĭ potriviţĭ pentru atare missiune.

Desbarcândŭ pe neaşteptate la Akkerman, eĭ surprinseră oraşulŭ, măcellară orĭ-ce li s'a părutŭ a fi musulmanŭ séŭ musulmanitŭ, se incărcară de bogată prédă şi, dândŭ focŭ caselorŭ, lăssară numaĭ citadella, innălţându-se ca unŭ monumentŭ funebru d'assupra mormintelorŭ . . .

§ 60.

Să observâmŭ, că Ionŭ-vodă fu uniculŭ principe românŭ victoriosŭ pe uscatŭ şi pe apă.

§ 61.

Trecură numaĭ duo lune dela esplosiunea resbelluluĭ.

In acelle duo lune fu căstigată marea victoriă dela Jilisce, fu cucerită tótă Ţérra Românéscă, fură luate Braila, Benderulŭ şi Akkermanulŭ; marĭ detaşamente inamice fură frânte, uă dată longă Lopuşna şi de duo orĭ longă Bender . . . .

In acelle duo lune periră, de incendiŭ şi de sabiă, cellŭ puţinŭ 200,000 de duşmanĭ, pe cândŭ Moldoveniĭ nu se vede a fi perdutŭ peste totŭ nicĭ uă miiă de ómenĭ . . .

Trecură numaĭ duo lune dela esplosiunea resbelluluĭ!

§ 62.

Pone aci avurămŭ occasiunea de a analisa numaĭ ressórtele parţiale alle fie-căriĭ din băttălliele luĭ Ionŭ-vodă, esplicândŭ victoriele sélle una căte una, fără legătură cu celle-l'alte.

Pone aci veḑurămŭ causele successelorŭ in varietatea miḑŭ-lócelorŭ: differite terrenurĭ, differite arme, differite ordinĭ de băttaiă, differite timpurĭ. . . .

Pone aci arretarămŭ, bună óră, cavaleria illustrându-se in ordinea concavă pe şessulŭ dela Jilisce in bruma dimineţeĭ, infanteria cullegêndŭ laurĭ prin uă furiósă escaladare a Braileĭ, marina arruncândŭ desolaţiune in Akkerman, embuscada reuşindŭ pe terrenulŭ undoiosŭ de longă Bender, şi aşa maĭ departe.

Pone aci, in fine, nu ne attinserămŭ de locŭ de acelle principie sintetice, carile facŭ să reuşéscă nu uă singură băttălliă,—ceĭa ce se póte intempla chiarŭ unuĭ generalŭ mediocru, prin effectulŭ azarduluĭ,—ci carile facŭ să reuşéscă uă campaniă intrégă,—ceĭa ce nu se póte

intempla de cătŭ unuĭ geniŭ militarŭ, prin forţa combinaţiunilorŭ . . . .

§ 63.

Elementele, adunate maĭ susŭ, ne permittŭ acum a attribui minunile luĭ Ionŭ-vodă, in Ţérra-Românéscă şi in Bessarabia, la treĭ cause marĭ şi generale, carĭ planéză de-asupra tuturorŭ cellorŭ l'alte, mice şi speciale:

1-o. Marşulŭ;

2-o. Allegerea teatruluĭ lupteĭ;

3-o. Maniera personnală a capuluĭ.

§ 64.

Tóte mişcările luĭ Ionŭ vodă fuseră astŭ-felĭu, incâtŭ inamiciĭ nu lŭ puteaŭ surprinde nicĭ uă dată, pecândŭ ellŭ, din contra, îĭ surprindea la totŭ passulŭ.

Armata sea mergea inchisă din faţă, din laturĭ şi la dosŭ prin uă intinsă reţe de aşa numite străjĭ, compuse din óste uşóră, şi pe carı le străjuĭaŭ ĭarăşĭ uă mulţime de sentinelle, preserate in tóte direcţiunile, prin sate, pe innălţimĭ, in strimtorĭ, la trecĕtórĭele apelorŭ[64]) . . .

Cea maĭ ascunsă urnire a duşmanuluĭ era pe minutŭ cunnoscută luĭ Ionŭ-vodă, carele se asvĕrlĭa assupra-ĭ, îllŭ stĕrma, îllŭ măcella, făcea să se simţă trăsnetulŭ maĭ 'nainte de a se fi veḑutŭ fulgerulŭ.

Principalele resultate alle acesteĭ estreme răpeḑiciunĭ, unită cu uă estremă paḑă, fură:

---

64) Fredro; *Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezyuszem* (Petersburg, 1855, in-8); p. 103: „Roztropniéj postapil sobie Iwon, ktory zdaleka po „wioskach, po zamkach, po skalach, u wód, na czele i z tylu wojsk swoich, pos„tawil podwójne i potrójne czaty, majac sie na baczeniu tém pilniéj, im blizsze „byly wiadomosci o nieprzyjaciolach.“—Totŭ acésta, deşi cu maĭ puţină claritate, se deduce şi din Paprocki.

1-o. Forțele mice invingeaŭ forțe marĭ;

2-o. Inamiciĭ perdeaŭ miĭe de omenĭ, ĭar aĭ noștriĭ remâneaŭ maĭ intacțĭ.

§ 65.

Allegerea teatruluĭ lupteĭ fu și maĭ fecundă in consecuențe.

Ionŭ-vodă nu lăssâ pe dușmanĭ să calce Moldova, ci-ĭ infruntâ in propria lorŭ țérră, de'ntâĭu in Muntenia, apoĭ in Budjacŭ.

In acestŭ chipŭ, ellŭ adjunse la treĭ scopurĭ de uă supremă importanță:

1-o. Moldoveniĭ, scutițĭ în intrulŭ patrieĭ de nemulțumirile, zăpăcélla și pagubele resboĭuluĭ, remasseră ca uă nesecată reservă de banĭ și de brațe,[65]).

2-o. Inamiculŭ, simțindu-se attacatŭ la propriulŭ seŭ căminŭ, priimĭa pericolulŭ assupră-șĭ în locŭ de a-lŭ da altora, essagera in imaginațiune-ĭ puterea adversaruluĭ, se descuragĭa.

3-o. Afflându se intr'uă țérră vrĕjmașă, ostașiĭ luĭ Ionŭ-vodă, din carĭ ceĭ maĭ mulțĭ fără soldă, aveaŭ dreptŭ impulsŭ perspectiva predeĭ.

§ 66.

Unŭ vechĭu autorŭ polonŭ, carele avu bunulŭ simțŭ de a cupprinde și pe Românĭ in tractatulŭ seŭ universalŭ assupra arteĭ militare,— ceĭa ce n'a făcutŭ pone acum

65) Niccollucci; *Discorsi politici e militari* (Veneția, 1648, in-4); p. 168: „Quel Prencipe, che ha i suoi popoli armati et ordinati alla guerra aspeti sempre „in casa una guerra potente e pericolosa et non la vadi a rincontrare; ma quello „che ha i suoi suditi disarmati et il paese inusitato della guerra, se la discosti „sempre da casa il piu che puó. Et cosi l'uno et l'altro, ciascuno nel suo grado „si difendera meglio . . . .“

nicĭ unŭ autorŭ noŭ francesŭ séŭ germânŭ,—ḑice, intre altele:

„Ionŭ-vodă din Moldova, Mihaĭu cellŭ Vitézŭ din „Ţérra-Românéscă şi Gustavŭ-Adolfŭ, regele Sveḑieĭ, „scieaŭ a infrêna pe numeroşiĭ lorŭ ostaşĭ numaĭ prin pre„stigiulŭ elocuenţeĭ şi prin familiaritate. . "[66]).

§ 67.

Trebuĭe óre să maĭ spunemŭ, că Annibalŭ, Cesarŭ, Wallenstein, Fridericŭ cellŭ Mare, Napoleonŭ, nu avură nicĭ eĭ alte principie, affară de celle de maĭ susŭ? deşĭ fie-care le applicâ in modulŭ cellŭ maĭ potrivitŭ cu impregĭurările proprieĭ selle epoce.

66) Starowolski; *Instituta rei militaris* (Cracoviae, 1640, in-f.); p. 168: „Ita Ivonia Palatinus Valachiae, et Michael Palatinus Moldaviae, et nostra aetate „Gustavus Rex Sveciae, sola suaviloquentia ac libertate adhibita (numerosum ex„ercitum in obedientia continuerunt)"—Cf. Imbert; *Eloquence militaire ou l'art d'emouvoir les soldats* (Paris, 1818, in-8).

IV.

CATASTROFA.

Thus, sometimes, hath the brightest day a cloud . . . Sirs, what's o'clock?

Astŭ-felĭu une-orĭ ḑiua cea maĭ senină are unŭ norŭ . . Domnilorŭ, căte césurĭ sunt?

Shakespeare; *Henry* IV; II, 4.

§ 1.

Turcia din Europa presintă uă mare assemenare cu planta numită *sensitiva*: de'ndaiă ce attingĭ cu indiscretațĭ mânuă una singură din foĭele sélle, tótă flórea resimte attaculŭ și se stringe de durere.

Românii, Bulgarii, Serbii, Grecii și Arnauții sunt celle cincĭ foițe alle sensitiveĭ ottomane: cea maĭ mică mișcare, produsă in vre una din aceste naționalitățĭ, trage după sine immediata convulsiune a tuturorŭ cellorŭ-l'alte.

Românii sunt Latinĭ, Bulgarii și Serbii—Slavĭ, Grecii—uă degenerațiune ellenică,[1]) Arnauții—uă vițĕ celtică; astŭ-feliŭ differința sângeluĭ îĭ desbină, dar îĭ unescŭ duo nerve puternice: frăția religiósă și frăția de sclaviă.

Cândŭ Mircea cellŭ Mare băttea pe Turcĭ, Bulgarii și Serbii se indesaŭ sub stégurile erouluĭ românŭ, a căruĭ memoriă remase pone astădĭ in poesiele lorŭ naționale[2]).

Cândŭ Petru Rareșŭ se pregătĭa a scutura jugulŭ ot-

---

1) **Fallmerayer**; *Fragmente aus dem Orient* (Stuttgart, 2845. in-8); passim.—Deja in **Tacitus**, *Annales*, lib. II, 55, găssimŭ următorulŭ passagĭu chĭarŭ despre Atenianĭ: „non Athenienses, tot cladibus exstinctos, sed colluviem illam nationum.“ Acésta e decisivŭ in privința Grecilorŭ.

2) **Mladinovtzi**; *Bulgarski narodni piesni* (Zagreb, 1861, in-8); p. 282—4.—**Rakowski**; *Poesie naționale bulgare și serbe* (MS).

tomanŭ, Grecii ii serviaŭ in tóte modurile cu cellŭ maĭ curagiosŭ devotamentŭ[3]).

Armatele luĭ Mihaiu cellŭ Vitézŭ eraŭ pline de Serbĭ Bulgarĭ, Grecĭ şi Arnauţĭ . . . .

In fine, căte-şĭ-cincĭ popórele recunnosceaŭ totŭ-d'a-una solidaritatea interesseloŭ respective faţă cu factulŭ communŭ allŭ appesăriĭ turce.

§ 2.

Dar din tótă acéstă gruppă, legătura fără induoéllă cea maĭ strinsă şi cea maĭ trainică unesce, din vechime şi pone astădĭ, pe Românĭ şi pe Bulgarĭ.

In evulŭ-medĭŭ eĭ formaŭ unŭ singurŭ imperiŭ, dela alpiĭ Carpaticĭ pone la alpiĭ Balcaniloŭ, sub sceptrulŭ uneĭ gloriose dinastie române, de care tremura Constantinopole şi pe care o linguşĭa Roma.

In secolulŭ XIII acea grandiósă monarchiă se rumpse in treĭ trunchĭurĭ: Moldova şi Ţérra-Românéscă incepură a se nasce, Bulgaria incepuse a muri.

In locŭ de unŭ singurŭ suveranŭ apparŭ pe scenă treĭ principĭ neatternaţĭ; dar tradiţiunea unităţiĭ primitive nu fu uĭtată: căte-şĭ-treĭ adăugeaŭ către propriele lorŭ numĭ sacramentalulŭ prenume de *Ioannŭ*, conservândŭ astŭ felĭu nemuritórĭa memoriă a imperatuluĭ Ioannŭ Asénŭ, fundatorulŭ măririĭ romăno bulgare unite[4])!

In secolulŭ XIV Bulgaria cădu cu deseverşire sub jugulŭ ottomanŭ: de attuncĭ incóce nefericiţiĭ seĭ fiĭ refugĭaŭ in toţĭ anniĭ cu miimĭ pe territoriulŭ remasŭ pe gĭumetate liberŭ allŭ Româniloŭ, asteptândŭ cu rebdare

3) Documentu Nr. 11, in magistratulŭ municipalŭ dela Lemberg, fasciculŭ 154. Îllu vomu publica cu timpulu in *Archiva istorică a Românieĭ*,

4) Vedi articolulu meŭ in *Buciumulŭ*, 1863, nr. 111, 119.

mântuirea lorŭ dela aceĭ, dintre carĭ avuseseră intr'uă vreme generositatea de a-şĭ priimi uă dinastiă!

Ḑiarulŭ româno-bulgarŭ „Viitorulŭ“, appărutŭ şi din nenorocire appusŭ maĭ annŭ pe ospetósele malluri alle Dimboviţeĭ, fu cea maĭ próspetă, dar nu ultima manifestaţiune a acelleĭ eterne simpatie internaţionale.....

§ 3.

Anima Bulgarilorŭ putea ea óre a nu fi tresăritŭ in profundulŭ seŭ, cândŭ frémetulŭ fluviuluĭ-rege le adducea resunetulŭ miraculóselorŭ fapte alle luĭ Ionŭ-vodă?

Serbiĭ, Arnauţiĭ, Greciĭ remâneaŭ eĭ óre de totŭ surḑĭ la depărtatulŭ echo de libertate?

Unŭ luminosŭ incendiŭ ardea cu vepaiă de'ncóce de Dunăre; tăciunĭ inflăcăraţĭ sburaŭ pone la Balcanĭ; vr'uă duo-treĭ scânteĭe cădeaŭ şi maĭ departe: unde-va pe stâncele Croĭeĭ séŭ pe ruinele Panteonuluĭ!!

§ 4.

Mare fu spaĭma Porţeĭ Ottomane, veḑêndu-se în pericolŭ de a perde, prin uă conflagraţiune generală, totŭ ce usurpase din astă parte a Bosforuluĭ[5]).

In zăpăcirea lorŭ, Turcilorŭ nu le tăia capulŭ, unŭ prinţuşorŭ vassalŭ, unŭ simplu beĭu, unŭ sclavŭ[6]), cum să cuteḑe ellŭ a intreprinde şi cum să reuşéscă a conduce uă revoltă atâtŭ de estravagantă, alle căriĭ consecuenţe ameninţaŭ insăşĭ ânima imperiuluĭ ottomanŭ!

Sultanulŭ Selimŭ recurse, in fine, la treĭ messure:

5) Gorecki; p. 61: „Interea Selymus, Constantinopoli tot Ivoniae victoriis „perturbatus, ac territus ne plane Valachia exneretur, ac e Graecia (quod illi „opinor, contigisset, ni defectio Czarnieviecii ad Turcas obstitisset) pelleretur, „cum suis Deo more suo supplicat.“

6) Epistola viziriala in *Archiva istorică*; t. I, p. 43.

1-o. Se ruga Allahuluĭ şi proroculuĭ seŭ Mohammed in gĭamia Sânteĭ Sofie;

2-o. Fulgerâ contra guvernuluĭ polonŭ, pentru ca să curme orĭ-ce communicaţiune cu Moldova;[7])

3-o. Trimise assupra luĭ Ionŭ-vodă uă nouă armată, de care s'arŭ fi speriatŭ atuncĭ cellŭ maĭ puternicŭ monarcŭ allŭ Europeĭ . . .

§ 5.

Ahmed-Paşa, beglerbeĭulŭ Rumelieĭ[8]), şi Adel-Ghiraĭu, fratele hanuluĭ Crimuluĭ [9]), priimiră ordinĭ de a intra cu tóte forţele lorŭ in Moldova; de a prinde viŭ séŭ mortŭ pe „nebunulŭ tărăe-brâŭ şi vêntură-ţérră“—aşa numĭaŭ pe Ionŭ-vodă Turciĭ superaţĭ peste mesură[10]);—şi de a pune domnŭ pe Petru cellŭ Schiopŭ.

Uă sută miĭe de Turcĭ păşĭaŭ spre Dunăre; uă sută miĭe de Tătarĭ păşĭaŭ spre Nistru . . . .

7) Charriere; t. 3, p. 522, nota: „Il y a quelque temps que j'ay sceu „de bon endroict que dés le commancement de la guerre de Moldavie ces gens „entrérent en opinion que Jean, vayuoda d'icelle, n'estoit pour s'y disposer et „résoudre de la facon qu'il a faict, moins de la pouvoir supporter et maintenir, „comme il se voyt, sans intelligence, appuy et moyen d'autruy, et pensérent non „seulement, mais eurent plusieurs advis que sa principalle faveur luy viendroi „d'aucuns seigneurs de vostre royaume . . .“ Aşa scriea ambassadorulŭ francesŭ in Constantinopole către Enricŭ de Valois, deşi vedurăţĭ că totŭ adjutorulŭ polonŭ trimisŭ in Moldova se reducea la 1200 Cazacĭ veniţĭ la inceputŭ şi 600 sosiţ mai tărḑiŭ.

8) Numele acestuĭ capŭ se afflă numaĭ in cronica turcă ap. Mignot; t. 2, p. 212.—Baudier; *Inventaire de l'histoire generalle des Turcz* (Paris, 1617, in-4); p. 470: “Cependent Selim iugeoit que le Vaivode Ivon pourroit croistre a „telle authorité et a un pouvoir si grand si on le laissoit poursuivre, qu'il seroit „par apres malaisé de l'abaisser . . . . manda au Beglierbeq ou General de l'Eu„rope d'employer toutes ses forces a dompter ce mutin: celuy-cy arme, sa levee „fut d'environ cent mille combattans . . .“

9) Bandtkie; *Dzieje narodu Polskiego* (Wroclaw, 1835, in-8); t. 2, p. 136.

10) Charriére; t. 3, p. 522 nota: “ledict bassa m'adjousta qu'il estoitĭ „remueur de mesnage et chercheur de nouveautez“—Ib., p. 524 nota: „ce fol..“

§ 6.

Afflândŭ dispositiunile duşmanilorŭ, Ionŭ-vodă nu maĭ putea remâné longă Bender: ellŭ trecu Prutulŭ şi şĭ puse tabera la marginea Moldoveĭ, in Huşĭ.

Cu unŭ secolŭ maĭ 'nainte, acestŭ orăşellŭ fu descăllecatŭ de uă coloniă de Hussiţĭ, allungaţĭ din Boemia şi din Ungaria, şi pe carĭ Ştefanŭ cellŭ Mare, ĭertându-le eresulŭ in favorulŭ industrieĭ, îĭ priimise şi ĭ căsnicise in Moldova[11]).

Fugariĭ îşĭ allesseseră unŭ cuĭbŭ, carele să le pótă aminti perduta patriă: déllurile şi pădurile Huşuluĭ reproducŭ pone acum imaginaţiuniĭ căllătoruluĭ pittorescele siturĭ de longă Carlsbad.

Pone a sosi momentulŭ opportunŭ, acéstă forteretă firéscă era, pentru eroulŭ nostru, cellŭ maĭ nemeritŭ şi, putemŭ dice, unicullŭ punctŭ de aşteptare.

Posiţiunea Huşuluĭ presinta următóriele avantagie principale:

1-o. Inlesnire pentru hrană şi pentru recrutaţiunĭ din interiorulŭ Moldoveĭ;

2-o. Apropiare dela fruntărie polone, de unde Ionŭ-vodă totŭ incă nu despera de a căpĕta adjutórie maĭ seriόse;

3-o. Localitate retranşată prin insăşĭ natura şi in care nu putea fi forţatŭ intr'unŭ casŭ de năvăllă neprevedută;

4-o. Facultatea de a se porni, intr'unŭ momentŭ, séŭ la Nistru contra Tătarilorŭ séŭ la Dunăre contra Turcilorŭ . . .

---

11) Timon; *Additamentum ad imagines Hungariae* (Cassoviae, 1735, in-16) p. 27—29.

§ 7.

Aci Ionŭ vodă congediâ tótă infanteria, compussă numaĭ din ţerranĭ.

Fie care pedestraşŭ fu insărcinatŭ de a sbura la satulŭ seŭ, de a adduce brânză şi făină pentru maĭ multe ḑille, de a respândi in ţérră dulcea poveste despre victoriele deja obţinute şi de a inrolla pe aceĭ ce arŭ voi să ĭea parte la gloria şi căştigulŭ victorielorŭ viitórĭe.

Apoĭ dede poruncă la ceĭ 600 de Cozacĭ marinarĭ, carĭ arseseră Akkermanulŭ, să se totŭ plimbe cu luntrile lorŭ pe Nistru, pe Marea Négră şi pe Dunăre, in linia de'ntre Bender şi Braila, pândindŭ mişcările şi intenţiunile turce şi tatare.

Celle-lalte centurie cozace, ecuestre, fură rânduite in altă parte, autorisaţĭ de a cutriera Budjaculŭ in tóte direcţiunile, tăiândŭ, arḑêndŭ şi apucândŭ totŭ ce le va sta in calle.

In fine, remânendŭ in tabĕra dela Huşĭ de uă cam dată numaĭ cu garda personală séŭ curteniĭ, tótă cavaleria moldovenéscă Ionŭ-vodă o espedi la Dunăre, cu missiunea de a opri dessantulŭ Ottomanilorŭ.

§ 8.

Operândŭ in unire cu Tătariĭ, Turciĭ nu se puteaŭ transporta in Moldova decâtŭ prin unŭ singurŭ punctŭ, între Prutŭ şi Marea-négră, pe la cetatea Isakcĭa, numită în vechĭele nóstre cântece istorice: „Vadŭ dela Oblucița." 12)

12) Cantemir; *Chronicul*; t. 1, p. 332: „din pomenirea moşilorŭ strămo-„şilorŭ auḑimŭ, precum unde acum este Oblucița, căriĭa Turciĭ îĭ ḑicŭ Isakcĭa, să „fie chĭămatŭ vadulŭ Dunăriĭ. . . . încă şi în cântecele prostescĭ pe la domnia „luĭ Petru-vodă vadulŭ Obluciţeĭ se pomenesce."

Ce-va maĭ susŭ, Dunărea, lărgită prin numerósele-ĭ gurĭ, nu maĭ presintă nicĭ uă putinţă de trecere; ce-va maĭ josŭ, incepêndu-se Prutulŭ, Turciĭ nu puteaŭ trece fără a cădé in impossibilitatea de a se intêlni cu Tătariĭ.

Astŭ-felĭu, stândŭ zidŭ in faţa Isakceĭ, maĭ fiindŭ susţinută şi prin celle 25 luntri alle Cozaculuĭ Pokotilo, cavalleria nóstră fără greutate putea să apere trecĕtórĭa Dunăriĭ in cursŭ de maĭ multe ḑille, respingêndŭ cu successŭ tóte incercările Turcilorŭ.

§ 9.

Pecândŭ Ahmed-Paşa cu Ottomaniĭ arŭ fi stĕtutŭ in nemişcare pe ţermulŭ oppusŭ allŭ Dunăriĭ, Adel-Ghiraĭu cu Tătariĭ arŭ fi trecutŭ Nistrulŭ longă Bender séŭ longă Akkerman, unde nemicŭ nu-lŭ putea impedeca fiindŭ protegĭatŭ de artilleria cetăţilorŭ.

In acellŭ intervallŭ Ionŭ-vodă, concentrându şĭ tótă infanteria, garda personnală şi cavalleria cozăcéscă, s'arŭ fi răpeḑitŭ cu furiă assupra Tătărimiĭ, arŭ fi sdrobit'o şi apoĭ, cu uă óste deja inaripată prin victoriă, s'arŭ fi intorsŭ cu ĭuţéllă la Dunăre contra Turcilorŭ . . .

Acéstă măréţă combinaţiune era de fellulŭ acellora, carĭ, cu unŭ secolŭ maĭ in urmă, illustrară pe mareşallulŭ de Luxembourg in băttăllia dela Fleurus şi pe celebrulŭ Turenne in băttăllia de la Sintzheim.

A preveni unirea duorŭ armate inamice, băttêndŭ dentâĭu pe cea maĭ slabă şi apoĭ pe cea maĭ tare, este una din operaţiunile celle maĭ frumóse in arta militară[13]).

---

13) **Santa-Cruz**, reprodusŭ in famósa *Encyclopédie methodique; Art militaire* (Paris, 1784, in-4); t. 1, p. 16: „Si deux corps de vos ennemis doivent „se joindre, marchez au plus proche avant leur jonction, comme Turenne a Sitz- „heim, et Luxembourg a Fleurus. . .“

§ 10.

Astŭ-felĭu, tóţă reuşita campanieĭ depindea dela detaşamentulŭ, trimisŭ la Vadŭ dela Oblucița.

In fruntea luĭ fu pusŭ purcalabulŭ Jeremia Golia, carele, precum vedurămŭ, se distinsese prin bravură in băttăllia dela Jilisce.

Ellŭ era cellŭ maĭ intimŭ amicŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă;

Ellŭ însoţise pe Ionŭ-vodă în străinătate;

Ellŭ intrigase pentru a procura luĭ Ionŭ-vodă coróna Moldoveĭ;

Luĭ îĭ încredinţâ Ionŭ-vodă fortereţa Hotinuluĭ, una din cheĭele ţerreĭ.

Luĭ, deja în timpulŭ resbelluluĭ, Ionŭ-vodă îĭ dărui duo marĭ moşie[14]);

Luĭ, îĭ scăpâ Ionŭ-vodă viéţa în foculŭ uneĭ băttăllie, cu pericolulŭ proprieĭ vieţe;

Înainte de a pleca la Dunăre, ellŭ jurâ luĭ Ionŭ-vodă pe sânta Cruce şi pe sântulŭ Evangeliŭ, de a fi credincĭosŭ pone la mórte. . . . .

Garanţiele eraŭ óre destulle?[15])

Eĭ bine! pentru treĭ-decĭ punge cu aurŭ, allŭ duoilea Juda, purcalabulŭ Jeremia Golia vindu uă suvenire, unŭ amicŭ, uă patriă, uă religiune!![16])

---

14) Actulŭ de donaţiune e publicatŭ in *Zapiski Odeskago Obsczestva*; t. 8 p. 254.

15) Cuvintele luĭ Ionŭ-vodă în Gorecki; p.87: „Nec ego tantam rem cuivis „commisi, sed huic, cuius mihi fides semper in dubiis ac difficilimis rebus per„pecta est; quem comitem tot peregrinationum mearum, prope modumque exilii „habui . - "

16) Camerarius; *Operae horarum subcisivarum sive meditationes historicae* (Francofurti, 1658, in-4) t. 1, p. 253-261, pune pe purcalabulŭ Jeremia între trădători celebri.

§ 11.

Turciĭ trecură Dunărea.

Trădătorulŭ însciință pe Ionŭ-vodă, cumcă adjunsese-se pré-tărḑiŭ pentru ca să-ĭ fi pututŭ opri; dar că forța duşmanilorŭ nu se rădică peste 30,000 de óste nedesciplinată[17]).

Planulŭ primitivŭ e resturnatŭ: Domnulŭ se vede silitŭ a batte de'ntâĭu nu pe Tătarĭ, ci pe Turcĭ.

Fie-care minută e prețiósă.

Ellŭ trece Prutulŭ şi sbóiă spre gura Dunăriĭ. . . .

§ 12.

Cu tóte astea, veselia şi speranța domnĭa în óstea erouluĭ.

Cu căte va ḑille maĭ'nainte, la 2 Iuniŭ, ea serbase în fecundele podgorie alle Huşuluĭ uă ḑi mare, națională, de bunŭ ogurŭ: ḑiŭa sfântuluĭ Ionŭ dela Sucéva, patronulŭ Moldoveĭ şi totŭ-d'uă-dată patronŭ allŭ vitézuluĭ principe.

Acum ea păşĭa la luptă cu voĭóse cântece: sgomotósa musică de tobe, trâmbițe, surle, fluere[18]), o ducea la cununiă. . . . cu mórtea!

§ 13.

Apropiându-se de tabera turcă, Ionŭ-vodă trimise pe hatmanulŭ Slăvilă cu Cozaciĭ şi căte-va miĭe de cavaleriă moldovenéscă, să affle numĕrulŭ precisŭ şi dispozițiunile inamiculuĭ.

---

17) Cronica turcă ap. Mignot; t. 2, p. 212: „ce perfide manda a Ivan „que les Turcs avaient passé le Danube avant qu'il eut pu atteindre les rives de „ce fleuve; qu'au reste leur armée montoit au plus a trente mille hommes de „mauvaises troupes. . . .“ Cf. Fredro; p. 114.

18) Paprocky in *Tesaurŭ*, t. 3, p. 281: „zog auff die Feinde zu, lies „Trompeten, Paucken und Trommeln schlagen, zogen also fort mit lust. . . .“— Gorecki; pe maĭ puțin clarŭ: „cum cantu cornicinum tubicinumque pervenit.“

Eĭ dederă peste 4,000, ce formaŭ avant posturile armateĭ duşmane; dar fugărindu-ĭ, nu putură prinde decătŭ unŭ singurŭ Turcŭ greŭ rănitŭ şi carele espirâ maĭ'nainte de a fi pututŭ respunde la intrebările hatmanuluĭ.

Atuncĭ insuşĭ Ionŭ-vodă, luândŭ cu sine 500 căllăreţĭ, carĭ eraŭ garda-ĭ personnală, se suĭ pe uă innălţime, sperândŭ a puté judeca de ciffra inamicilorŭ dupre spaţiulŭ ce va fi occupatŭ armata lorŭ.

Dar nu veḑu nemicŭ, affară de vr'uă patru cete, carĭ păḑĭaŭ in differite direcţiunĭ intrarea tabereĭ păgâne.

Astŭ-feliŭ, pentru prima óră, îĭ lipsĭa acum neaperata prefaţă a uneĭ băttăllie: să affle puterea, situaţiunea şi planulŭ adversaruluĭ.

Norocnlŭ incepu a-şĭ schimba passulŭ

Dar insăşĭ fatalitatea dede astă-dată peste unŭ Prometeŭ gata a provoca la luptă tóte fulgerele Olimpuluĭ!

§ 14.

Cândŭ ostaşiĭ, turburaţĭ de feliŭ prin feliŭ de şopte, citindŭ nedomerire pe frunţile căpitanilorŭ şi sillabizândŭ in propriele lorŭ ânime presimţimêntulŭ catastrofeĭ, veniră sá intrebe pe Ionŭ-vodă de numerulŭ păgânilorŭ; — îĭ vomŭ socoti in luptă!“ le respunse eroulŭ[19]).

§ 15.

Maĭ remâne la miḑŭ-locŭ uă nópte!

A duoa ḑi se va desbatte cestiunea emancipăriĭ creştinilorŭ de sub jugulŭ Turcieĭ.

Pone acum stăpânŭ allŭ Moldoveĭ, cuceritorŭ allŭ

---

19) Fredro; op. laud.; p. 117: „gdy nieprzijaciel vystapi, liczbe jego posnamy...“

Ţerreĭ-Românescĭ, desrobitorŭ allŭ Bassarabieĭ, Ionŭ-vodă mânĭ. . . peri-va?

Maĭ remâne la midĭŭ-locŭ uă nópte!

Să revâmŭ în aşteptarea dilleĭ.

Ionŭ-vodă mânĭ va trece Dunărea, allŭ căriĭ gemetŭ resună deja pone la tabera moldovenéscă; va inarma braţele vênoşilorŭ Bulgarĭ şi, înnălţândŭ pe culmea Balcanilorŭ stégulŭ libertăţiĭ, va striga: „După mine la Con-„stantinopole!"

Maĭ remâne la midĭŭ locŭ uă nópte!

§ 16.

Cândŭ se luminâ de di, treĭ boĭerĭ marĭ lipsĭaŭ din tabera moldovenéscă.

Le punemŭ aci numile pentru a remâné în veciĭ vecilorŭ stigmatisate în memoria strănepoţilorŭ.

Fu vorniculŭ Murgu, stolniculŭ Bilăe, şi hatmanulŭ Slăvilă.

În cursulŭ nopţiĭ, eĭ fugiră la Turcĭ.

Cronicarulŭ Urechĭa se încércă a-ĭ scusa, dicêndŭ: „se temeaŭ să nu cadă în primejdiă."

Curiosŭ!

Cronicarulŭ trebuĭa să fi fostŭ boerŭ pentru a scusa pe alţĭ boerĭ cu atâta naivitate.

§ 17.

Cu tóte desavantagĭele séllе, ba să maĭ fi fostŭ şi altele şi maĭ marĭ, Ionŭ-vodă fu nevoitŭ de a grăbi cu orĭ ce preţŭ băttăllia, din următóriele cause:

1-o. Pentru a preveni sosirea luĭ Adel-ghiraĭŭ cu Tătariĭ;

2-o. Pentru a profita de prima ardóre a ostaşilorŭ;
3-o. Pentru a curma callea deserţiunii. . .

§ 18.

În faţa cetăţiĭ Isakcia, din astă parte a Dunăriĭ, se lungesce, perpendicularŭ fluviuluĭ, lacul̆ numitŭ Cahulŭ, alle căruĭ malurĭ despre resăritŭ, — unde se petrece scena, presintŭ unŭ crescetŭ rădicatŭ cu maĭ multe ramurĭ lăturale, formândŭ văĭ şi vălcelle séŭ, maĭ bine, amfiteatrurĭ închise fie-care prin câte treĭ păreţĭ de pământŭ.

Maĭ'nainte de a deveni celebră în annalele Românilorŭ, acéstă localitate îşĭ căştigase deja unŭ nume istoricŭ din timpiĭ ceĭ maĭ depărtaţĭ: ea se deprinsese a vedé catastrófe!

Aci unde-va în apropiare se affla într'uă vreme unŭ oraşŭ dacicŭ, dărmatŭ de Macedoniĭ luĭ Alexandru cellŭ Mare în espediţiunea lorŭ de'ncóce de Dunăre;

Aci Persiĭ luĭ Dariŭ Istaspŭ trecură şi retrecură Istrulŭ în nefericitulŭ lorŭ resbellŭ cu nomaḑiĭ Sciţĭ;

Aci, maĭ tărḑiŭ, imperatulŭ romanŭ Valinte o păţise azardându-se contra Goţilorŭ;

Aci, pone astăḑĭ, în prejmele satuluĭ Cartalŭ, se desgropŭ în toţĭ anniĭ din misteriulŭ ţerrêneĭ preţióse anticuităţĭ grece şi latine, testamente alle uneĭ lumĭ perdute![20])

§ 19.

La drépta Moldovenilorŭ se întindea în lungime laculŭ, latŭ de peste 2,000 de stânjenĭ şi fără vadurĭ; în centru terrenulŭ era fórte accidentatŭ; la stânga se desfăşura unŭ şessŭ; la spate—uă terrassă naturală.

20) Brunn: *Notices sur la topographie ancienne de la Bessarabie* (Odesa, 1857, in-8); p. 43.

Din partea Turcilorŭ laculŭ era la stânga, éră la drépta și în centru terrenulŭ, formândŭ uă rădicătură cam parallelă cu frontulŭ Moldovenilorŭ, se pogorĭa înnapoĭ pone la țermulŭ Dunăriĭ.

Armata nóstră avea peste vr'uă căte-va miĭe de glótă séŭ recruțĭ; peste 20,000 de infanteriă, peste 10,000 de cavalleriă, peste 1,000 Cozacĭ, 80 obusiere și 60 tunurĭ de câmpŭ de celle micĭ moldovenescĭ, pe carĭ le-amŭ descrisŭ cu uă altă occasiune; adecă în totulŭ pone la 35,000 de ómenĭ și 140 piese de artilleriă.

Turcĭ eraŭ peste 130,000 de ómenĭ, ceĭ maĭ mulțĭ, după obiceĭulŭ lorŭ, cavalleriă; și 120 gure de focŭ[21]).

Fie-care Moldovénŭ căta a se lupta, ellŭ singurŭ, căte cu patru pâgânĭ; dar Ionŭ-vodă, ca unŭ generalŭ adeveratŭ modernŭ, îșĭ assicurase unŭ mare avantagiŭ prin infanteriă și artilleriă, maĭ allesŭ avêndŭ a face pe unŭ câmpŭ undoĭosŭ, precum sunt totŭ-d'a una țermiĭ lacurilorŭ

Pe longă astea, fie-care callarașŭ moldovenescŭ avea căte unŭ callŭ de reservă, pentru a înlocui pe cellŭ truditŭ séŭ uccissŭ.

Parculŭ abunda în arme: săgette pentru infanteriă, pentru cavalleriă sulițe. . . .

Astea eraŭ midŭ-lócele respective alle ambelorŭ armate.

§ 20.

Despre ordinea Turcilorŭ avemŭ pré-puține indice, dupre carĭ să ne putemŭ orienta.

---

21) Ciffra Turcilorŭ se póte cunnósce făcêndŭ uă proporțiune intre ciffra uneĭ aripe a lorŭ, adecă în prima liniă 20,000, și acea a uneĭ aripe moldovene, adecă maximum în prima liniă 5,000; încâtŭ tótă armata moldovénă fiindŭ aprópe 35,000, acea turcă, cuadruplă, este minimum 130,000, ceĭa ce se potrivesce și cu termele medĭŭ trasŭ din differitele ciffre, presintate da istoricĭ, anume 90000 în Mignot, t. 2, p. 211; 200,000 în Baudier, loco supra; 100,000 în Paprocki, Gorecki, Dethou, etc; căcĭ summa totală 390,000, împărittă pe 3, dă 130,000. — Despre ciffra tunurilorŭ, vedĭ Engel; t. 2, p. 224.

Istoricii o laudă: cu atătŭ maĭ reŭ trebuĭa să fi fostŭ pentru Ionŭ-vodă.

Totŭ ce se scie, este că:

1-o Linia lorŭ pe băttaiă avea la aripa stânga 20,000 de luptătorĭ;

2-o. Artilleria nu se affla de'naintea frontuluĭ, ci la dosulŭ luĭ, după colline;

3-o. Armata avea multe linie, lungite, una după alta, pone la ţermulŭ Dunăriĭ;

4-o. Battaliónele şi escadrónele eraŭ profunde. . .

§ 21.

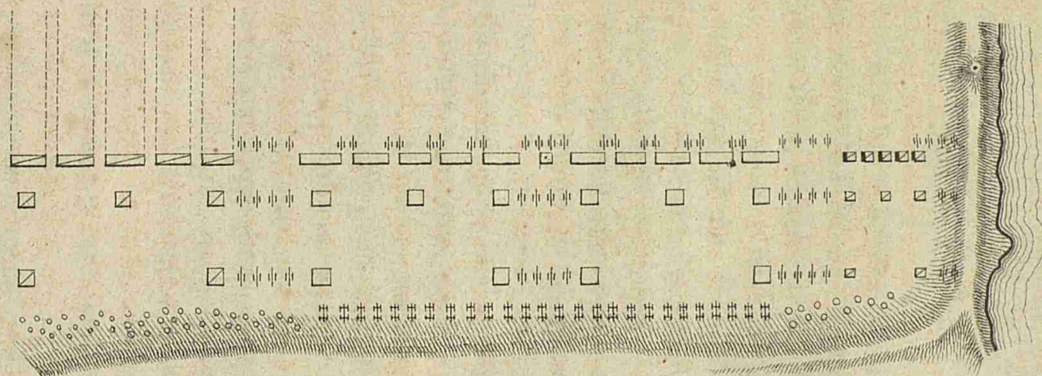
Ordinea de băttaiă a luĭ Ionŭ se póte desfăşura cu destullă claritate.

În România, ca şi în Franţa[22]), armata naţională se împărţia în pâlcurĭ séŭ regimente căte de 1000 de ómenĭ sub căte unŭ capĭtanŭ, subdivise în despărţirĭ căte de 500 de ómenĭ, sub hodnogĭ, vatavĭ séŭ locotenenţĭ.

Ionŭ-vodă conservâ acéstă divisiune, affară numaĭ de Cozacĭ, allŭ cărorŭ numerŭ nu se putea tăia decătŭ cellŭ multŭ în centurie; affară de glótă, carea nu avea nicĭ uă organisaţiune regulată; şi affară de garda personnală, uă mică unitate esceptiunală.

Pe acéstă basă, principele îşĭ împărţi acum armata moldovenéscă propriă în 30 de regimente, 20 de infanteriă şi 10 de cavalleriă; căutâ a da celleĭ una miĭă de

22) Du Bellay; op. cit; p. 501: „Et afin ques oudain il eust les hommes „a son premier mandement, ordonna (Francois I) avec ceux de son conseil de „dresser, a l'exemple des Romains, en chaque province de son royaume, une „légion de six mille hommes de pied, dont il bailleroit la charge a six gentils-„hommes, les quels auroient pour chaque mille hommes deux lieutenans, et soubs „chacune enseigne cinq cens hommes . . .“

Ordinea primitivă a armatei luĭ Jonŭ-vodă
în
Băttăllia dela lăculŭ Cahuluĭ.

Esplicaţiunea semnelorŭ: ▭ cavalleria moldovenéscă desvĕllită; ⊠ idem în colonne; ▭ infanteria desvellită; □ idem în colonne; ▬ centuriele cozace desvĕltite; ▪ idem în colonne; ° óste de adunătură; ╫ artilleria; # parcŭ; ⋮ direcţiunea de attacŭ; ⊡ curtea luĭ Jonŭ-vodă; radicătura terrenuluĭ; lacculŭ Cahuluĭ; ✳ înnalţimea predomnitória.

Delineavit B. P. Hajdeu. Sculpsit K. Danielis.

Cozacĭ uă aşa posiţiune, încâtŭ fie care centuriă a lorŭ să aibe effectulŭ unuĭ regimentŭ românescŭ; iar glóta o lăssâ a fi de uă cam dată numaĭ spectatrice, călindu-se încetŭ şi de departe, ca într'uă şcólă, pentru occasiunĭ viitórie, cu foculŭ lupteĭ.

Formaţiunea tactică a acestorŭ unităţĭ presinta treĭ linie, compuse fie-care, in proporţiunĭ differite, din căte treĭ elemente separate: in centru stetea infanteria, la aripa stîngă—cavaleria, la aripa dréptă — Cozaciĭ.

Tóte aceste elemente speciale eraŭ proveḑute fiă-care cu unŭ elementŭ communŭ: artilleriă.

Prin căte-şĭ-trele liniele treceaŭ treĭ intervallurĭ de uă lărgime egală: unulŭ despărţindŭ cavalleriă de infanteriă séŭ aripa stângă de centru, unŭ altulŭ tăiândŭ infanteria séŭ centrulŭ în duo gĭumetăţĭ, unŭ allŭ treilea despărţindŭ infanteria de Cozacĭ séŭ centrulŭ de aripa dréptă.

În intervallulŭ din miḑŭ-loculŭ infanterieĭ, între prima şi secunda linie, stetea principele, incongĭuratŭ de guarda personnală, 500 voĭnicĭ alleşĭ din tótă armata[23]).

Acollo. la veḑulŭ óstiĭ întrege, se înnălţa stégulŭ cellŭ mare allŭ ţerreĭ[24]), cu capulŭ unuĭ taurŭ instellatŭ pe uă parte şi uă cruce pe reversŭ[25]).

Composiţiunea fie-căriĭ linie differĭa de celle-l'alte duo prin putere, fiindŭ cu atâtŭ maĭ tare in tóte, cu cătŭ maĭ multŭ se apropia de sfera acţiuniĭ inamice: ceĭ maĭ

---

23) Urechĭa; *Letop*, t. I, p. 165, pune garda princiară 600; Bielski, *Kronika*; p. 718, pune 300; noĭ preferim 500 nu numaĭ ca unŭ terme mediŭ, ci maĭ cu sémă ca ciffra regulamentariă a uneĭ vătăvie de curtenĭ domnes-ĭ la Românĭ.

24) Négoiă Bassaraba; *Învăţăture către fiiŭ-seŭ Teodosie-vodă* (*Copia* din 1654, MS. în Biblioteca din Bucurescĭ, in-4); p. 196: „Stégulŭ stă în miḑŭ-„loculŭ resboiuluĭ şi caută tótă óstea la stégŭ. . ."

25) Veḑĭ *planulŭ băttălieĭ dela Obertinŭ*.

mulţĭ ómenĭ şi celle maĭ multe tunurĭ se indessaŭ in prima liniă, linia secundă era maĭ puţină şi maĭ rară; proporţiunea maĭ scădea incă in linia a treĭa.

Astŭ felĭu:

Prima liniă numera 16,000 luptătorĭ, anume 10,000 infanteriă, 5,000 cavalleriă, 500 Cozacĭ şi 500 gardă personnală;

Secunda liniă numera ca la 9,300 luptătorĭ, anume 6,000 infanteriă, 3,000 cavalleriă, 300 Cozacĭ;

A treĭa liniă numera ca la 6,200 luptătorĭ, anume 4,000 infanteriă, 2,000 cavalleriă, 200 Cozacĭ;

Prima liniă avea 30 tunurĭ de câmpŭ, secunda—18, a treĭa—12[26];

Dispoziţiunea precisă a cellorŭ 80 obusiere e necunnoscută, fiindŭ inse maĭ multŭ decâtŭ probabilŭ cum că uă parte occupa innălţimea predomnitóriă, ce se rădica pe ţermulŭ laculuĭ, la drépta armateĭ moldovene, adecă din partea Cozacilorŭ; ĭar remăşiţa va fi fostŭ distribuită, ca şi tunurile de câmpŭ, in calculŭ de căte duo de regimentŭ.

Prima liniă era menită a inaugura lupta; secunda trebuĭa să recépă pe prima, la casŭ de retragere, séŭ s'o susţină, la casŭ de debilitate; a treĭa forma reservă.[27])

Acéstă caracteristică a fie-căriĭ linie in deosebĭ implica luarea următórielorŭ messure necessarie:

1-o. Prima liniă fu desvăllită în lungime, pentru a avé unŭ frontŭ egalŭ frontuluĭ înamicŭ[28]);

---

26) Bielski; *Kronika*; p. 714: „Kazdy ufiec mial dwa dziala, bylo y „mozdzierzow 80 miedzy nimi . . . "

27) Fredro; p. 117: „jedusym powierzajac glówna bitwe, drugim posilko„wanie . . . "

28) Cf. planşa *Băttăliei dela Obertinŭ*.

2-o. Prima liniă avea între regimente şi între centurie intervallurĭ fórte micĭ, pentru a presinta uă resistenţă compactă[29];

3 o. Liniele a duoa şi a treïa fură formate în collone[30], pentru a puté păşi maĭ în ordine la adjutorulŭ linieĭ precedinţĭ respective;

4-o. Secunda liniă avea între regimente şi între centurie intervallurĭ marĭ, în carĭ să se pótă incadra la nevoïă prima liniă[31];

4-o. Linia a treïa avea între regimente şi între centurie intervallurĭ şi maĭ marĭ, în carĭ să se pótă incadra la nevoiă prima şi secunda linie;

6-o. Distanţa dentre prima şi secunda linie era mică, pentru ca sprijinulŭ să pótă fi maĭ grabnicŭ;

7-o. Distanţa dentre secunda şi a treïa linie era mare, pentru a păstra reserva intactă de lovirile projectilelorŭ vrăjmaşe pone la momentulŭ trebuinţeĭ estreme.

În fine, affară de celle treĭ linie de maĭ susŭ, maĭ era uă a patra liniă, supplementară, în dată la spatele reserveĭ, în care se affla parculŭ, caĭ, munitiunĭ, etc; avêndŭ la dosŭ unŭ lungŭ brîŭ de colline, ïar glóta la flancurĭ.

§ 22.

Acéstă ordine primitivă de băttaiă ni se pare a fi unŭ capŭ-d'operă de bunŭ simţŭ militarŭ: nu era cu pu-

---

29) Fredro; loco supra: „W niewielkich odstepach. . ."

30) Cf. *Băttălia dela Obertinŭ.*

31) Macchiavelli; op. cit; lib. 3: „la seconda schiera, perche ha prima „a ricevere gli amici che a sostenere il nimico, convienne che habbia gli inter„valli grandi, et per questa conviene che sia di minor numero che la prima. . ." —Cf. Négoïă Bassaraba; op. cit; p. 179: „şi de se va întempla vre-uă „intemplare străjeĭ ceĭ deîntâiŭ, ea să viïe să se amestece în cea de a duoa. . ." Négoïă Bassaraba este anteriorŭ luĭ Macchiavelli.

tinţă a profita maĭ bine de tóte condiţiunile terrenuluĭ şi de marcata specialitate a differitelorŭ arme.

In priivinţa terrenuluĭ:

1-o. Unŭ lacŭ aperândŭ intr'unŭ modŭ inaccessibilŭ aripa dréptă a óstiĭ moldovene, Ionŭ-vodă, dupre unŭ principiŭ fórte vechĭu in tactică[32]), putu să şĭ strămute tótă cavalleria la aripa stângă; unde, pe longă forţa-ĭ numerică agglomerată, ea devenĭa gróznică óră şĭ prin unŭ altŭ avantagĭu naturalŭ, preţiosŭ anume pentru acţiunea căllărimiĭ: şessŭ.

2 o. La aripa dréptă, assicurată prin posiţiunea lorculuĭ şi prin uă innălţime garnită de artilleriă grea, Ionŭ-vodă credu pré-de-adjunsŭ a lăssa numaĭ uă mână de Cozacĭ, voĭnicĭ devotaţĭ şi carĭ, fiindŭ căllărĭ séŭ pedestri, dupre trebuinţă, lesne se accomodaŭ cu totŭ felĭulŭ de terrenŭ.

3-o. Sciendŭ, că Tătariĭ vorŭ puté supraveni chĭarŭ în cursulŭ băttălliei, lovindu-lŭ din spate; Ionŭ-vodă şi-lŭ accoperi prin căruţele parculuĭ şi prin uă rădicătură de terrenŭ, lăssândŭ, din necessitate, maĭ descoperită numaĭ cavalleria din aripa stîngă, carea inse, precum veţĭ vedé, era să aĭbe unŭ rollŭ maĭ importantŭ numaĭ la inceputulŭ lupteĭ.

In priivinţa armelorŭ:

1-o. Ionŭ-vodă sciu a se feri de uă greşéllă commună generalilorŭ europeanĭ din secolulŭ XVI, şi chĭarŭ maĭ tărdiŭ luĭ Gustavŭ-Adolfŭ, carĭ toţĭ obicĭnuĭaŭ a ammesteca armele la unŭ locŭ, făcĕndŭ monstruóse battallióne eque-

---

32) Vegetius, lib. III, cap. 26: „Qui pauciores, infirmioresque habere „se novit, septimo modo ex uno latere, aut mont m, aut mare, aut fluvium, aut „aliquod debet habere subsidium . . . "

stro-pedestre: in armata eroului nostru, din contra, cavalleria stetea la uă parte, infanteria la uă parte, Cozacii— unŭ felĭu de dragonĭ[33])—érăşĭ la uă parte.

2-o. Deşi in Europa nu se stinsese incă usulŭ feodalŭ din evulŭ meḑiŭ de a planta in centrulŭ armateĭ cavalleria, in care servĭa mândra nobilime şi pentru care mojica pedestrime abia avea dreptulŭ de a forma aripe; deşi uă assemenea ordine se perpetuase, maĭ cu sémă, la vecinii noştri Ungurĭ şi Polonĭ; totuşĭ Ionŭ-vodă, ghicindŭ prin geniulŭ seŭ tóte misteriele arteĭ militare moderne[34]), nu se sfii a aborda uă calle de totŭ oppusă obiceĭuluĭ: ellŭ puse infanteria in centru şi cavalleria la aripe.

§ 23.

Studiândŭ acum în quintessenţă intregulŭ ordinŭ de bàttaĭă allŭ armateĭ moldovene, lesne deducemŭ următóriele treĭ puncturĭ principale:

1-o. Aripa dréptă—Cozacii—prin lacŭ şi prin tunurĭ era tare în priivinţa defensivă;

2-o. Aripa stângă—cavalleria—prin şessŭ şi prin numerŭ era tare în priivinţa offensivă;

3-o. Centrulŭ—infanteria — aşeḑatŭ pe terrenulŭ accidentatŭ cellŭ maĭ propriŭ pentru acéstă armă, era gata a susţiné, offensivŭ séŭ defensivŭ, pe orĭ-care din aripele sélle.

---

33) Cătŭ de greşită léră e opiniunea luĭ Melzo; *Regole militari sopra il governo della cavalleria:* „l'uso degli Archibugieri a cavallo fu inventato da Francesi . . "

34) De la Barre Duparcq; p. 279: „La cavalerie ne saurait former le „centre de la ligne de bataille, parce que toute sa force réside dans le mouvement „et que dans cette position elle ne pourrait se mouvoir, soit en avant, soit en ar„rière, sans désunir la ligne. . . ."

§ 24.

Maĭnainte de a incepe băttăllia, Ionŭ-vodă maĭ urcă, pentru a duoa óră, pisculŭ de pe mallulŭ laculuĭ şi veḑu, astă dată, tótă armata turcă eşindŭ în ordine din văĭ. . .

Era uă mulţime spăĭmêntătóriă!

Erouluĭ totŭ inse nu-ĭ venĭa a-şĭ inchipui să-lŭ fi trădatŭ purcalabulŭ Jeremia Golia, acella căruĭa, — dupre sublima espressiune a luĭ Tacitŭ, — ellŭ îĭ dase totŭ ce póte priimi unŭ suppusŭ![35])

În locŭ de a arresta pe criminalulŭ, ellŭ se mulţumi cu scusele sélle; în locŭ de a-ĭ tăia capulŭ, ellŭ îĭ lăssâ cea maĭ importantă operaţiune a băttălieĭ. . . .

La Waterloo Napoleonŭ cellŭ Mare creḑu pe Grouchy!

§ 25.

Bucimiĭ începură a cânta.

Resunâ fiorosulŭ rêcnetŭ „Uccide! uccide!„ [36]), remasŭ noŭe, ca moştenire, dela vechiĭ Romanĭ, carĭ strigaŭ în momentulŭ attaculuĭ: „feri! feri!“ [37])

§ 26.

Planulŭ luĭ Ionŭ-vodă, precum se putea judeca din însăşĭ disposiţiunea armateĭ selle, în care una din aripele, acea stângă, concentrase în sine tótă forţa offensivă, era de a începe băttăllia în aşa numită *ordine oblică,* ca Epa-

---

35) *Annales*; lib. XIV, 54: „uterque mensuram implevimus, et tu, quantum „princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a principe accipere. .“

36) Lasicki; p. 147: „Tollitur clamor Turcice, Gaur gaur, vur, vur, Vala- „chice autem, Ocide, ocide. . . .“ — Românesce, în limba vechĭă, a uccide insemna a lovi, precum veḑĭ în *Biblia* şi în *Pravila luĭ Vasile-Vodă.*

37) Lipsius; *De militia romana* (Antverpiae, 1595, in-4) t. 2, p. 289: „In „eodem (Plutarchus in Mario) lego, Romanos etiam usurpasse crebro illud Feri „in acie, et cum sese mutuo adhortarentur. . . .“

minondas la Mantinea, Cesarŭ la Farsale, Gustav-Adolfŭ la Leipzig, Buonaparte la Marengo. . .

Admiratŭ deja în anticitate[38]), acestŭ genŭ de attacŭ căpetâ nesce suffragie şi maĭ ponderóse[39]) şi se sancţionnâ prin nesce essemple şi maĭ strălucite în timpiĭ moderni.

Fridericŭ cellŭ Mare resumâ preţiósele avantagĭe alle ordiniĭ oblice în următóriele câte-va cuvinte:

„1-o. Cu uă óste mică înfrângĭ uă óste mare;

„2-o. Lovescĭ pe duşmanĭ din partea, de unde însuţĭ „te sciĭ a fi maĭ tare;

„3-o. Espuĭ pericoluluĭ numaĭ uă porţiune din ar„mată, restulŭ conservându-se próspĕtŭ. . . .“[40])

Arŭ puté crede nescine, cum că eroulŭ prussianŭ justifică aci anume motivele erouluĭ românescŭ!

§ 27.

Ionŭ vodă commenda centrulŭ.

Swierczewski—drépta.

Stânga . . purcalabulŭ Jeremia Golia.

---

38) Vegetius; lib. 3, cap. 26: „Qui imparem se iudicat, dextro cornu „suo sinistrum cornu pellat inimici. . . . qui sinistram alam fortissimam habere se „noverit, dextram alam hostis invadat. . . .“

39) *Encyclopedie méthodique; Art militaire*; t. 3, p. 290: „Cet ordre de bat„taille est regardé par tous les auteurs militaires comme un des meilleurs moyens „de s'assurer de la victoire. C'est, dit M.le chevalier de Folard, tout ce qu'ilya „de plus a craindre et de plus rusé dans la Tactique. . . .“

40) *Mélanges en vers et en prose* (Sine loco, 1792, in-8), t. 3, *Instruction militaire du roi de Prusse pour ses généraux*; p. 213: „C'est ici ou l'on peu faire „une application utile de mon ordre de battaille oblique. Car on refuse une aile „a l'ennemi, et on renforce celle qui doit faire l'attaque. Par la vous portez toutes „vos forces sur l'aile de l'ennemi,que vous voulez prendre en flanc. . . . . Par „cette disposition vous aurez l'avantage: 1-o. de faire tete avec un petit nombre „de troupes a un corps supérieur; 2-o. d'attaquer l'ennemi d'un coté ou l'affaire „sera decisive; et 3-o. votre aile ayant été battue, il n'y aura qu'une partie de „votre armée d'entamée. . . .“

§ 28.

Precum veḑurămŭ, acéstă din urmă trebuĭa să incépă attaculŭ.

Celle cincĭ regimente de cavalleriă se aruncară assupra aripeĭ drepte a Turcilorŭ.

Invecinatele cincĭ regimente de infanteriă se mişcară inainte pentru a sprijini lovirea, ameninţândŭ centrulŭ inamiculuĭ.

Dar vaĭ!

Ionŭ-vodă vede infanteria retrogradândŭ, ĭar cavalleria plecândŭ stégulŭ, rădicândŭ cuşmele pe suliţe, şi trecêndŭ la duşmanĭ.

In capulŭ accelleĭ cavallerie,—o maĭ repetâmŭ uă dată,—fu mascatulŭ pone attuncĭ trădătorŭ, carele, după ce vinduse păgânuluĭ trecĕtória Dunăriĭ, se grăbĭa acum a căstiga deplinŭ preţulŭ patricidulu: fu purcalabulŭ Jeremia Golia!

§ 29.

Secolulŭ XVI fuse fecundŭ in cruḑimĭ: Sânt-Bartelemi, descapitarea Marieĭ Stuart, domnia luĭ Ivan cellŭ Groznicŭ, furorile Incuisiţiuniĭ . . . îllŭ impestriţéză ca nesce pete de tigru!

Varietăţile de pedepse, intrebuinţate atuncĭ maĭ la tóte popórele Europeĭ, îţĭ rădicŭ pêrulŭ, îţĭ încreţescŭ fruntea şi-ţĭ inchiăgŭ sângele[41]).

Dar nu fu, nu este, nu póte fi nicĭ uă penalitate destullu de crudă pentru a correspunde cu fapta unuĭ vinḑetorŭ de patriă!

A impinge millióne de fraţĭ pentru secolĭ in abisulŭ

41) *Acta Tomiciana*; *t. l, p. 11.*

sclavieĭ, este unŭ attentatŭ nu contra unuĭ omŭ, nicĭ chĭarŭ contra uneĭ singure naţiunĭ, ci contra a ḑece, a duo-ḑecĭ de popóre, ce se nascŭ unulŭ după altulŭ şi se numescŭ generaţiunĭ!

Crima este atătŭ de monstruósă, incătŭ imaginaţiunea se refusă a-ĭ inventa uă pedépsă analógă: penalitatea cea maĭ potrivită arŭ fi de a da miserabiluluĭ viéţa Jidovuluĭ Retăcitorŭ, pentru ca să auḑă şi să simţă in cursŭ de uă miriadă de annĭ necurmatele blăsteme alle posterităţiĭ.

Cain fusese sântŭ allăturea cu purcalabulŭ Jeremia Golia!

§ 30.

Uă descuragiare generală cupprinse pe Moldovenĭ.

Numaĭ Ionŭ-vodă conservâ uă frunte senină: ellŭ devenĭa cu atătŭ maĭ mare, cu cătŭ maĭ mare devenĭa furtuna.

Turciĭ aşeḑară pe trădătorĭ de 'naintea linieĭ lorŭ de băttaiă.

„Iată vinḑetoriĭ nostri! „strigă Ionŭ-vodă, poruncindŭ ca tóte focurile, tóte impuşcăturele, tóte lovirile să fie aţintate spre acea parte.

Mişeiĭ periră pone la unulŭ; curagĭulŭ renăscu in pepturile cellorŭ credincĭoşĭ.

Ionŭ-vodă inaintâ cavalleria din secunda liniă la loculŭ celleĭ trecute la duşmanĭ, apropiâ cavalleria din reservă, regulâ din noŭ pedestrimea, restabili orânduéla in tóte . . .

§ 31.

Folosindu-se de momentana terróre a infanterieĭ moldovene şi păşindŭ pe cadavrele trădătorilorŭ, Turciĭ ne at-

tacară acum in *ordine conică*, adecă mişcându-se cu centrulŭ lorŭ assupra centruluĭ nostru şi aţinendu-şĭ aripele.

Eĭ speraŭ a rumpe armata română in duo.

Ionŭ vodă era gata.

Tóte tunurile fiindŭ de uă cam-dată descărcate, ellŭ formâ planulŭ de a lua din cóste conulŭ cellŭ inaintatŭ allŭ păgânilorŭ, poruncindŭ Cozacilorŭ să-lŭ lovéscă cu puscele din drépta, pe cândŭ cavalleria cea rennoită din stânga îllŭ stringea cu suliţele, ĭar infanteria din centru ploŭa nourĭ de săgete.

Turciĭ dederă dosŭ.

Retrăgêndu-se, intenţiunea lorŭ era de a attrage pe Moldovenĭ assupra batterielorŭ ascunse după colline.

Eĭ uĭtară, că Ionŭ-vodă, fostŭ amicŭ allŭ viziruluĭ Mehmed-Sokolli, cunnoscea tóte fineţele tacticeĭ ottomane.

După uă scurtă gónă, Moldoveniĭ primiră ordinea de a reveni inapoĭ in şirurĭ strinse.

Turciĭ nu puteaŭ presuppune ca Ionŭ-vodă să le fi pregătitŭ lorŭ intocmaĭ aceĭaşĭ embuscadă, in care eĭ nu reuşiseră a-lŭ ademeni pe dênsulŭ.

Aşa déră, vedendŭ retragerea nóstră, eĭ se arruncară din noŭ . . . de uă dată şirurile Moldovenilorŭ se destăcură in laturĭ şi, desmascândŭ artilleria, fulgerară, ameţiră, allungară pe inamicŭ.

Duo attacurĭ fură respinse.

Nesciindŭ ce să maĭ facă, Turciĭ năvălliră pentru a treĭa óră, acum cu tótă linia lorŭ de băttaiă, silindu-se a incongĭura mica óste romănéscă . . .

§ 32.

„Sborŭ topórele-arruncate,
„Sbĕrnâĭu arcele 'ncordate,

„Si săgeţele uşóre
„Nouréză mândrulŭ sóre.
„Caiĭ saltă şi nechĭéză,
„Lupta urlă, se 'ncleştéză,
„Şi barbariĭ toţĭ grămadă
„Morţiĭ crude se daŭ pradă!
„Ḑece cadŭ, uă sută morŭ,
„Sute vinŭ in loculŭ lorŭ;
„Miĭ intregĭ se risipescŭ,
„Alte miĭ in locŭ sosescŭ!
„Dar vitézulŭ cŭ-a sa pală
„Face drumŭ pintre năvallă,
„Şi petrunde prin săgeţĭ,
„Că-ĭ Românŭ cu şepte vĭeţì!
„In zădarŭ hidra turbéză,
„Trupu-ĭ gróznicŭ incordéză,
„Geme, urlă şi crăşnesce,
„Şi 'npregĭurŭ se 'ncolăcesce:
„Fiĭulŭ Romeĭ se apprinde,
„Hidra 'n mâne-ĭ o cupprinde,
„Ş'o zugrumă, şi o sfarmă,
„Ş'o invinge şi o darmă . . . ."[42]).

§ 33.

După unŭ potopŭ de sânge din ambe părţile, Turciĭ, respinşĭ pentru a treĭa óră, fură goniţĭ cu atătă inverşunare, incătŭ garnisónea ottomană dela Isakcĭa, pe mallulŭ oppusŭ allŭ Dunăriĭ, in mică depărtare dela câmpulŭ lupteĭ, veḑêndŭ neregulata lorŭ mişcare inděrětŭ, creḑu băttăllia de totŭ perdută şi rumpse la fugă!

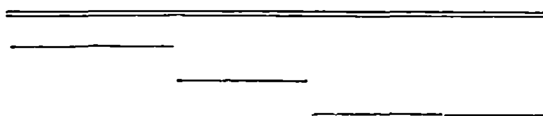
42) V. Alexandri.

§ 34.

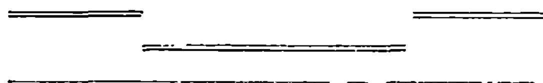
Pentru inlesnirea memorieĭ, resumâmŭ aci, prin căte-va cuvinte, intr'unŭ modŭ plasticŭ, totŭ mersulŭ acţiuniĭ in acéstă primă fază a băttălliei, remasă in avantagĭulŭ luĭ Ionŭ-vodă.

Liniele dupple semnificŭ armata inamică; acelle simple pe aĭ nostriĭ.

1 o. Aripa stângă moldovenéscă, susţinută de jumetatea centruluĭ, attacă aripa dréptă a Turcilorŭ:

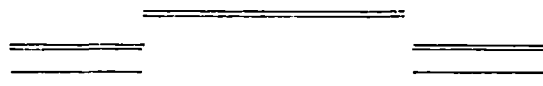
2-o. Centrulŭ inamicŭ, susţinutŭ de ambele sélle aripe, attacă centrulŭ Moldovenilorŭ:

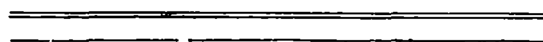
3-o. Ambele aripe moldovene attacŭ din cóste centrulŭ Turcilorŭ:

4 o. Ambele aripe turce attacŭ pe ambele aripe moldovene:

5-o. Tótă linia de băttaiă a Turcilorŭ attacă pe acea a Moldovenilorŭ:

§ 35.

Apoĭ analisândŭ in detalliŭ muvementulŭ corpurilorŭ moldovene pe câmpulŭ băttălliei, noĭ admirămŭ, maĭ alesŭ, precisiunea şi apropositulŭ momentuluĭ, cândŭ, după allŭ duoilea attacŭ din partea Turcilorŭ, aripele nóstre, precum arretarămŭ, îşĭ despicară şirurile, golindŭ foculŭ artillerieĭ: uă evoluţiune fórte grea in genere, ĭar maĭ cu sémă in retragerea uneĭ cavallerie!

Pone atuncĭ Turciĭ se credeaŭ óre-cum numaĭ eĭ singurĭ capabilĭ de a opera acéstă artistică mişcare, pentru care se essercitaŭ in speciă din timpiĭ ceĭ maĭ depărtaţĭ, socotindu-o ca pe una din principalele resórte alle proprieĭ lorŭ tactice, şi prin carea căştigaseră maĭ multe victorie strălucite assupra crestinilorŭ, intre altele pe acea dela Mohacs[43]).

Veḑurăţĭ, cum că Moldoveniĭ luĭ Ionŭ-vodă îĭ intrecură pone şi in acéstă priivinţă!

§ 36.

După ultimulŭ attacŭ şi desordinata respingere a păgânuluĭ, să fi avutŭ eroulŭ nostru uă căllărime próspetă, adecă să nu lŭ fi părăsitŭ la inceputulŭ bătăllieĭ, prin tradarea purcalabuluĭ Jeremia Golia, celle maĭ allesse cincĭ regimente de cavalleriă, victoria era complectă.

Uă dată intorşĭ la fugă, Turciĭ trebuĭaŭ goniţĭ fără unŭ minutŭ de zăbavă: linia lorŭ de băttaiă, allungată şi totŭ lovită cu furiă, s'arŭ fi resturnatŭ peste celle-l'alte linie, deja descuragiate; ĭar neputinţa de a scăpa peste

43) Bielski *Sprava rycerska*; p. 55: „tym hakiem ida, ustepuja sie nazad „potrosze broniac sie niebroniac na dziala, a gdy im najbardziéj przypra, rozsta-„pia sie w strony, odkryja dziala, strzelbe puszcza na nieprzyjaciela, zbija tak, by „najwietszy lud, jako uczynili u Mochacza Wegrom . . . .“

Dunăre arŭ fi topitŭ intr'uă clipă tótă armata, prin ferrulŭ Românilorŭ şi prin undele fluviuluĭ.

Dar lipsitŭ de flórea şi cea maĭ mare parte a cavalerieĭ sélle, mica remăşiţă fiindŭ stórsă de oboséllă, ce óre putea face marele eroŭ allŭ Moldoveĭ?!

§ 37.

Si cu tóte astea, orĭ-care va fi de aci inainte resultatulŭ final allŭ băttălliei, annalele militare trebue să admire cu entuziasmŭ pe acella, carele infruntândŭ uă armată de treĭ orĭ maĭ numerósă, fiindŭ în treĭ rêndurĭ vîndutŭ, după ce susţinuse treĭ attacurĭ terribile, totŭ încă se părea a fi ellŭ învingătorŭ!

§ 38.

Obosiţĭ de crăncenă luptă, Turciĭ se opriră; Moldoveniĭ se puseră la repaosŭ din dosulŭ tunurilorŭ.

„Si aşa stândŭ şi privindŭ uniĭ la alţiĭ, — ḑice cro„nicarulŭ Urechĭa, — a datŭ uă plóiă mare, de a muĭatŭ „prafulŭ cellŭ de puşcă, de unde aveaŭ Moldoveniĭ nă„dejde de adjutorŭ.“ 44)

Precum veḑurămŭ, numaĭ prin infanteriă şi, maĭ allessŭ, prin artilleriă Ionŭ-vodă intrecea pe Turcĭ, contrabalanţândŭ grozava disproporţiune a forţeĭ numerice.

Infanteria era ostenită; artilleria fu abimată. . . .

Elementele se uniră cu trădătoriĭ!

---

44) Unŭ casŭ de acellaşŭ genŭ raportéză Frontinus; lib. IV, cap. 7, ex. 30: „P. Scipio in Lydia, quum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum „Antiochi videret; nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque „madentibus nervis inhabiles factos, exhortatus est fratrem ut postero, quamvis „religioso, die committeretur proelium; quam sententiam secuta victoria est. . .“

§ 39.

Plóïa domolindŭ prafulŭ şi imprăstiândŭ fumulŭ, ce s'aŭ fostŭ rădicatŭ de sub piciórele luptătorilorŭ, caĭ şi ómenĭ, şi din detunetele artillerieĭ; Turciĭ se incredinţară acum limpede de tótă puţinĕtatea armateĭ luĭ Ionŭ-vodă.

La aripa dréptă, eĭ vedură uă adeverată miniatură: numaĭ vr'uă căte-va sute de Cozacĭ, pe carĭ îĭ apperaseră pone atuncĭ formidabile batterie, dar in urma plóeĭ nu-ĭ maĭ appera nemica!

Astŭ-felĭu, ceĭ 20,000 de Turcĭ, carĭ formaŭ aripa stângă a păgânilorŭ, se grăbiră a se asverli cu tótă furia sicuranţeĭ assupra vitejilorŭ alliaţĭ aĭ luĭ Ionŭ-vodă.

Contra acesteĭ inundaţiunĭ de braţe steteaŭ peste totŭ 300 de Cozacĭ: 900 căduseră morţĭ maĭ 'nainte in cursulŭ băttălllieĭ!

Eraŭ 70 de Turcĭ pe unŭ singurŭ puĭu de Cozacŭ!

§ 40.

Spre culmea fatalităţiĭ, sosesce in acellaşĭ momentŭ Adel-Ghiraĭu cu 100,000 de Tătarĭ ,realisându-se nenorocirea, pentru a căriĭ inlăturare Ionŭ-vodă pripise a da băttăllia cu uă óră maĭ 'nainte!

Pe cândŭ aripa dréptă a armateĭ turce năvăllesce din faţă assupra restuluĭ cavallerieĭ nóstre din stânga, Tătarii trecŭ terrassa din dosulŭ Moldovenilorŭ şi lovescŭ din dĕrĕtŭ.

Nu aveamŭ in totulŭ nicĭ 5,000 de căllăraşĭ, cariĭ puşĭ intre duo focurĭ, simţiră acum uă sută de braţe rădicate assupra fie-căruĭ capŭ!

§ 41.

Cozaciĭ aveaŭ pusce, se sprijinĭaŭ de uă parte de

ţermulŭ laculuĭ, de cea-l'altă de infanteria, şi eraŭ attacaţĭ numaĭ din faţă: eĭ resistară contra aripeĭ stânge a păgânilorŭ;

Cavalleria moldovenéscă, lipsită de armă de focŭ, avêndŭ uă cóstă descoperită, şi fiindŭ attacată totŭ-d'uă-dată din faţă şi din dosŭ, de Tătarĭ şi de aripa dréptă a Turcilorŭ, nu era chipŭ a remâné pe locŭ . .

§ 42.

Infanteria se conservâ pone acum din treĭ cause:

1-o. Prin posiţiunea-ĭ centrală, ce nu permittea inamiculuĭ a o distruge maĭ 'nainte de a-ĭ fi nimicitŭ aripele;

2-o. Prin parculŭ, ce-ĭ accoperĭa dosulŭ, aperând'o de năvalla Tătărimiĭ;

3 o. Prin naturala-ĭ stabilitate in comparaţiune cu essenţiala mobilitate a uneĭ cavallerie . . .

§ 43.

Glóta scăpâ furişându-se pe'ntre căruţe . . .

§ 44.

Remasŭ numaĭ cu infanteria, Cozaciĭ şi glóta; perḑêndŭ uă aripă întrégă; părăsindu-lŭ orĭ-ce speranţă, orĭ-ce possibilitate de victoriă; ce óre maĭ putea intreprinde Ionŭ-vodă?

În acestŭ momentŭ i se arretâ la lumină tótă mărimea de suffletŭ.

Ellŭ arŭ fi pututŭ să-şĭ salve propria sea viéţă.

Străvestitŭ într'uă haĭnă ţerrănéscă, încăllecândŭ pe unŭ mândru cursierŭ domnescŭ, nemicŭ nu era maĭ lesne decâtŭ a eşi pe din dosulŭ armateĭ, a ocolli laculŭ Cahulu-

luĭ în direcţiunea Prutuluĭ, pe unde nu petrunseră încă inamiciĭ, a trece în Moldova şi a fugi de aci în Polonia, recurgêndŭ acollo la ospitalitatea luĭ Laski séŭ a principeluĭ Ostrogski.

Cine scie déca, în cursulŭ timpuluĭ, ellŭ nu se va fi reconciliatŭ cu Pórta Ottomană?

Cine scie, déca nu va fi addusŭ din Polonia, ca Lăpuşnénulŭ séŭ ca Despota, uă nouă armată, cu care săşĭ recuceréscă ţérra. . . . . .

Eĭ bine! aceste impulsurĭ egoistice, deşi aŭ pututŭ strebatte in peptulŭ unuĭ Pompeiŭ séŭ Carolŭ XII, totuşĭ nu-şĭ găsiră locŭ in sublimulŭ cugetŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă!

A scăpa remăşiţele armateĭ moldovene fără a se gândi unŭ minutŭ la sine insuşĭ; séŭ déca nu, apoĭ cellŭ puţinŭ a peri cu gloriă de'mpreună cu ĭubita patriă.... numaĭ una din aceste duo putea allege restrănepotulŭ mumeĭ luĭ Ştefanŭ cellŭ Mare, carea inveţa pe fiiĭ seĭ, că *passerea in cuĭbulŭ seŭ pere!*[45]).

§ 45.

Tătariĭ, impinşĭ de nenfrênata lorŭ lăcomiă, purceseră in gónă după imprăştiata cavalleriă, compusă din boĭerĭ şi boĭerinaşĭ, adică, maĭ bine ḑicêndŭ, din blâne de samurŭ, din săbie cu petre scumpe, din lanţurĭ de aurŭ, din punge cu galbenĭ . . . .

Acéstă capitală imprudenţă eliberândŭ de uă cam dată spatele armateĭ moldovene, Ionŭ-vodă,—minte limpede in impregiurărĭ turburĭ [46]),—se grăbi a profita de greşélla vrăjmaşuluĭ.

Ellŭ descallecă de pe callŭ, pedestresce pe Cozacĭ,

45) Neculcea; *Letopis.*; t. 2, p. 198

46) Tacitus; *Hist.*; lib. IV, 77: „turbidis rebus intrepidus“.

gruppéză glóta cu infanteria şi, strigândŭ către eroicele resturĭ alle ostiriĭ sélle: „Fraţilorŭ! caḍă capulŭ meŭ unde vorŭ cădé capetele vóstre!"—face unŭ attacŭ atâtŭ de furibundŭ, incâtŭ apucă dela Turcĭ artileria lorŭ, o strică pentru ca să nu le maĭ pótă servi, şi ĭ lassă inleroniţĭ de ameţéllă şi uĭmiţĭ de admiraţiune!

Cu propriele sélle mâne, in furia acelluĭ momentŭ supremŭ, ellŭ trase din miḍŭ-loculŭ păgânilorŭ unŭ tunŭ de celle marĭ: atâtŭ de colossală fu puterea fisică a acestuĭ Ercule românŭ![47]).

Apoĭ formândŭ uă compactă nestrăbăttută colónnă, Moldoveniĭ se retraseră pone la apropiatulŭ munte, pe vĕrfulŭ căruĭa fumegaŭ ruinele satuluĭ Roşcaniĭ, arsŭ cu câte-va minute maĭ 'nainte de către urdiele tatare!

§ 46.

Ultimulŭ attacŭ, maĭ 'nainte de a se retrage, ca şi tóte celle-l'alte manevre alle acesteĭ memorabile băttăllie, este unŭ strălucitŭ testimoniŭ de sciinţă militară.

Multŭ maĭ in urmă, illustrulŭ Montecuculli ḍise:

„Cată să attacĭ pe duşmanĭ cu uă violinţă extraor-„dinară maĭ cu sémă atuncĭ cândŭ voescĭ a te retrage." [48])

Plecaţĭ déră fruntea de 'naintea luĭ Ionŭ-vodă, carele inţellesese acésta la 1574 in momentulŭ cellŭ maĭ desperatŭ allŭ uneĭ băttăllie deja perdute; nu de 'naintea luĭ Montecuculli, carele rumega cu unŭ secolŭ maĭ tărḍiŭ in liniscea cabinetuluĭ!

---

47) Unŭ altŭ essemplu contimpurénŭ de assemenea forţă veḍĭ in Camerarius; *Operae horarum;* t. 1, p. 380: „Baro a Fronsberg tormentum murale solus „innitens humero, quo vellet, propelleret . . . ."

48) *Mémoires*; p. 168: „ne charger jamais plus fortement l'ennemi que „quand on se veut retirer . . . "

§ 47.

Din aprópe 35,000 de óste, eroulŭ remase abia cu 7,000[49]).

Cellŭ puţinŭ 20,000 de Românĭ aŭ cădutŭ intr'uă jumetate de di, aperându şĭ treĭ idolurĭ, ce le recommendase uă dată marele Stefanŭ in instrucţiunile selle militare: Crucea, Ţérra şi Stégulŭ![50])

§ 48.

Scriendŭ acestea rêndurĭ in singuritatea nopţiĭ, cândŭ misteriulŭ natureĭ şi tăcerea ómenilorŭ ducŭ imaginaţiunea departe: departe—la ceĭa ce nu maĭ este séŭ ceĭa ce nu este incă, uĭtândŭ presentulŭ şi confundândŭ intr'uă radă trecutulŭ şi viitorulŭ; mĕ cutremură băttaĭa ânimeĭ, mĕ arde foculŭ capuluĭ, mĕ furmicŭ prin sânge fluvie de forţă, mĕ electriséză uă şóptă ce vine nu sciŭ de unde, din mine séŭ din affară: „mare e Românulŭ!"

Dar de uă dată se aude troscotulŭ uneĭ birje, ce sdrobesce pavellele stradeĭ; mĕ arruncŭ la ferésta; luna întinde uă melancolică lumină; unŭ june cu mănuşe albe, cu gĭamŭ la ochiŭ, cu havana în gură, se întórce palidŭ de obosélă după uă petrecere nocturnă. . . .

§ 49.

Aşedându-se pentre dărmăture, Ionŭ-vodă ocolli cu şanţurĭ platoulŭ munteluĭ[51]); puse în faţa inamiculuĭ, în gĭurulŭ aşa numiteĭ *creste militare* (crête militaire), adecă

49) Fredro; p. 121: „niewiecéj nad 7,000 rozbitków . . ."

50) Vedĭ unŭ articolŭ allŭ meŭ in *Buciumulŭ*; 1864, nr. 214.

51) Urechi anumesce satulŭ, fără detallie topografice, carĭ găssimŭ numaĭ în cronica turcă ap. Mignot; t. 2, p. 213 „une montagne sur laquelle il se retrancha"

pe linia cea maĭ înnalţată a pogorîşuluĭ, pe ceĭ maĭ bunĭ arcaşĭ şi puşcaşĭ; îĭ întări prin uă secundă liniă; şi, în fine, formâ uă reservă, pentru a susţiné la casŭ de trebuinţă puncturile celle maĭ amenințate.

Cu apropiarea nopţiĭ Turciĭ şi Tătariĭ, uniĭ revenindŭ din zăpăcéllă, ceĭ-l-alţĭ din gónă după fugărita cavalleriă, blocară noŭa taberă a luĭ Ionŭ-vodă.

Resbellele francese în Algeria probésă pone astădĭ, cătŭ de greŭ este a attaca uă înnălţime chĭarŭ lipsită de fortificaţiunĭ şi apperată de unŭ micŭ numerŭ de Beduinĭ; cu cătŭ dar maĭ tare era posiţiunea Moldovenilorŭ, plantaţĭ pe unŭ munte şanţuitŭ, gruppaţĭ în numerŭ de maĭ multe miĭe de ceĭ maĭ bravĭ, şi unind avantagiele înnălţimiĭ cu nesce avantagie nu maĭ puţinŭ preţióse alle ruinelorŭ: „attaculŭ unuĭ satŭ costă pré-multĭ ómenĭ,“ dice Fridericŭ cellŭ Mare.

Maĭ adaugeţĭ că Ionŭ-vodă, in ultimulŭ seŭ attacŭ, stricase uă mare parte din artilleria turcă; ĭar căte tunurĭ le maĭ remâneaŭ bune, tóte îşĭ perdeaŭ in zădarŭ glónţele pe 'ntre zigzagurile ruinelorŭ, fără a nemeri pe Moldovenĭ, pe căndŭ acestia, din contra, ţintindŭ dintr'ascunsŭ şi in linisce, trimitteaŭ păgânilorŭ cu fie-care descărcătură unŭ sigurŭ messagĭu de mórte.

§ 50.

Istoriciĭ accusŭ pe Ionŭ-vodă de a-şĭ fi allessŭ uă posiţiune fără apă şi de a nu fi luatŭ nicĭ uă mesură pentru a şĭ-o procura prin midŭ-lóce artificiale[25]).

Accusaţiunea e basată pe necunnoscinţa localităţiĭ.

52) Fredro; p. 121: "zamiast próżnych i olewum, zdolalby snalz zara-„dzic zlemu, gdyby, rozdzieliwszy robote pomi lzy zastepy, ial w pólnemi silami „kopac studnie . . . .“

1· In totŭ cupprinsulŭ Budjaculuĭ apa e aprópe totŭ atâtŭ de rară, ca şi in centrulŭ Africeĭ;

2 o. Căutândŭ izvóre pe vĕrfulŭ unuĭ munte, trebuĭa săpatŭ pămêntulŭ pone la uă adêncime fórte mare;

3-o. Chĭarŭ reuşindŭ in assemenea azardósă şi grea operaţiune, uă fontână n'arŭ fi adjunsŭ pentru indestularea a 7,000 de ómenĭ . . . .

§ 51.

In cursŭ de treĭ ḑille şi de treĭ nopţĭ Ionŭ-vodă respinse tóte attacurile a 200,000 de păgânĭ!

Lipsiţĭ de uă picătură de apă, Moldoveniĭ aşteptaŭ venirea nopţiĭ pentru a intinde petice de pânḑă d'assupra erburilorŭ: eĭ îşĭ ungeaŭ buzele cu roua![53])

Adessea cu Ionŭ-vodă in frunte, uă sémă eşĭaŭ din şanţurĭ, se răpeḑĭaŭ cu turbare assupra cellorŭ maĭ espuse posturĭ inamice, tăĭaŭ, măcellaŭ, doborĭaŭ tóte de'naintea lorŭ, şi apoĭ crunţĭ de sânge, se intorceaŭ cu mulţumirea luĭ Ugolino din Infernulŭ luĭ Dante, cândŭ róde capulŭ vrăjmaşuluĭ seŭ Ruggieri!

§ 52.

In cursulŭ acellorŭ treĭ ḑille şi treĭ nopţĭ, demne de timpulŭ luĭ Oraţiŭ Cocles, Ionŭ-vodă, să se fi gânditŭ ellŭ cătŭ de puţinŭ la propria-ĭ sicuranţă, scăpa.

Vorbindŭ turcesce ca unŭ Turcŭ, ellŭ putea trece in crepuscula sereĭ chĭarŭ prin miḑŭ-loculŭ păgânilorŭ, precum deja făcuse uă dată Ţepeşŭ . .

Dar tóte demonstră, că eroulŭ nostru, gróză numaĭ pentru păgânĭ, pentru cĭocoĭ şi pentru călugĕrĭ, îşĭ ĭubĭa ţérra maĭ multŭ decâtŭ pe sine insuşĭ!

53) Ibid.; p. 122.

§ 53.

In a patra ḑi Turcii incepŭ a parlamenta.

Ionŭ-vodă arrétă cellorŭ trimişĭ tăria posiţiunii sélle şi numĕrulŭ vitejilorŭ ce-ĭ maĭ remânŭ.

„Precum vedeţĭ,—le ḑice ellŭ,—sum in stare de a maĭ susţiné lupta“.

Apoĭ le propune următóriele treĭ condiţiunĭ:

1-o. Mâna duşmanilorŭ să nu se attingă de ostaşiĭ Moldovení, carĭ să fie liberĭ a merge pe la casele lorŭ, fără a fi prigoniţĭ vre uă-dată pentru trecutŭ de către viitorulŭ domnŭ allŭ Moldoveĭ[54]);

2-o. Cozaciĭ să fie lăssaţĭ a se intórce la ţérra lorŭ;

3-o. Insuşĭ principele să fie trimisŭ, viŭ şi nevătematŭ, d'a-dreptulŭ la sultanulŭ Selimŭ . . . .

§ 54.

Păgâniĭ priimiră tractatulŭ.

Condiţiunile fură jurate de şépte orĭ de către beglerbeĭulŭ Ahmed-Paşa şi de şépte orĭ de către Petru cellŭ Schĭopŭ, devenitŭ in fine in realitate domnŭ allŭ Moldoveĭ:

Mehmed-Paşa le jură de şépte orĭ pe Cartea luĭ Mahomedŭ;

Petru cellŭ Schĭopŭ le jură de şépte orĭ pe Cartea luĭ Cristŭ . . .[55]).

---

54) Cronica turcă ap. Mignot; t. 2, p. 214: „Il offrit au Béglierbeg de se „rendre a lui a condition qu'on le conduiroit a Constantinople, ou il jouiroit de „sa liberté et d'une pension proportionnée a la diguité qu'il perdoit; qu'on lais„seroit tous les siens retourner chez eux, sans attenter ni a leur vie, ni a leur „liberté, ni a leurs biens, et que le nouveau Vaivode de Moldavie accorderoit „une amnistie générale pour tout le passé“

55) Ibid.: „Ces conditions furent jurées solemnellement jusq'a sept fois dif„férentes par le Beglierbeg sur le Koran et sur la tête de l'Empereur; par Pierre „nouveau Vaivode, sur l'Evangile. . . — Tóte acestea sunt desnaturate in relaţiunea luĭ Paprocki şi a cellorŭ-l'alţĭ.

§ 55.

Cu lacrime in ochĭ, fără a puté vorbi de emoţiune, Ionŭ-vodă se despărţi de credincioşiĭ seĭ tovarăşĭ.

Cozacilorŭ, ómenĭ străinĭ, veniţĭ a servi pentru plată, ellŭ lăssâ tóte scullele ce avea longă sine;

Moldovenilorŭ, fraţĭ aĭ seĭ, carĭ se luptaŭ pentru libertatea patrieĭ, le lăssâ suvenirulŭ de a le fi fostŭ unŭ mare domnŭ şi vaga speranţă de întórcerea sea la domniă...

Eroulŭ era convinsŭ că va reuşi prin profunda-ĭ diplomaţiă a recăştiga graţiele sultanuluĭ Selimŭ, precum altă dată, totŭ intr'uă assemenea situaţiune, Petru Rareşŭ, numaĭ prin bărbătésca-ĭ elocuenţă, reuşise a imblânḑi mănia sultanuluĭ Suleĭmanŭ.[56])

Ómeniĭ marĭ nu desperŭ nicĭ chĭarŭ pe insula Elba!

Pone atuncĭ, — adio!

Cozaciĭ plângeaŭ; Moldoveniĭ nu puteaŭ plânge: escessulŭ dureriĭ seca isvorulŭ plânsuluĭ!

§ 56.

Capitulaţiunea dela Roşcanĭ amintesce uă altă incheĭată totŭ cu Turciĭ, nu maĭ departe decătŭ cu vr-uă treĭ annĭ maĭ'nainte, pe cândŭ însuşĭ Ionŭ-vodă petrecea incă în Constantinopole.

După uă eroică aperare a cetăţiĭ Famagusta în Chipru, comendantulŭ Bragadino, redusŭ nu prin arme, ci prin

---

56) Giovio: *La seconda parte dell'istorie del suo tempo* (Venetia, 1560, „in-4) p. 693: „havendo egli raccontc le cagioni et i successi delle guerre mosse „da lui, la poverta del suo errario, il caso del Gritti, gl' inganni del fratello et de „Baroni, et le ragioni antiche de suoi confini co Poloni, et umilmente hebbe di„mandato perdono, parve che e'fosse stato indegnamente trattato dalla Fortuna „di maniera, che i Bassa, ancor che non fossero stati corrotti con alcun dono, „havrebbono in ogni modo difeso questo valoroso huomo illustre per tanti casi, „ilqual con animo invitto non cedeva punto all'insolente Fortuna. . . .“

fómete, impusese păgânilorŭ condiţiunea de a permitte garnizóneĭ uă liberă retragere.

Seraskirulŭ turcŭ iscălise fără greutate, şi totŭ fără greutate se grăbise a-şĭ călca iscăllitura: după deşertarea cetăţiĭ, vitézulŭ Bragadino şi flórea juneţeĭ veneţiane periră in torture!

Cunnoscêndŭ déră perfidia ottomană, Ionŭ-vodă nu se mulţumi cu uă simplă iscălitură a paşallelorŭ: ellŭ ceru şi dobândi, ca garanţiă, unŭ septuplu jurămêntŭ, mahometanŭ şi crestinŭ, din partea luĭ Ahmed-Paşă şi din acea a luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ, dela inamicŭ şi dela rivallŭ . . . .

Eĭ bine! prin acésta tractatulŭ deveni ellŭ óre maĭ sacru?

§ 57.

Povestirămŭ trădarea, să povestimŭ sperjuriulŭ!

§ 58.

Pe longă persóna luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ, pentru a-lŭ installa cu firmanŭ,—uă innovaţiune nepilduită pone atuncĭ in Moldova[57]) — se afla capigibaşi séŭ prim-uşerulŭ Porţeĭ Ottomane, unŭ personagĭu deja importantŭ, dar carele maĭ in urmă adjunse şi maĭ susŭ, visirŭ, ginere şi cumnatŭ allŭ sultanilorŭ . . . .

Era Scipione Cigala, dintr'uă familiă aristocratică neapolitană, renegatŭ sub numele de Djigala-zade[58]): unŭ

57) Annalele turce ap. Ricaut; p. 113: „Jean le Vaivoda ayant esté tué en „trahison, cette Province fut entiérement soumise a la puissance du Turc et „reunie a cet Empire en l'année 1574 . . . ."

58) Rym; *Bericht v. J. 1574;* ap. Hammer; t. 3, p. 608: „Zum Woivo- „den der Moldau ward Peter ernannt, und durch den Kapidschibaschi Dschigala- „sade, den Sohn des in der Schlacht vor Dscherbe gefangenen Cicala, installirt.." —Despre origina-ĭ vedĭ Moréri; *Le Grand Dictionnaire historique* (Paris, 1712, in-f); t. 2, p. 306-7.

june mólle, desfrênatŭ, nestatornicŭ, măncăcĭosŭ, beţivŭ . . . . dar cu atătŭ şi maĭ puternicŭ la curtea unuĭ sultanŭ ca Selimŭ II!

Căndŭ Ionŭ-vodă intrâ in cortulŭ beglerbeĭuluĭ, Ahmed Paşă era încongĭuratŭ de eniceri, agale, beĭ, sangĭacĭ, carĭ toţĭ se imbulḑĭaŭ să véḑă pe terribilulŭ eroŭ dela Jilisce, Braila, Lopuşna, Bender . . . .

Seraskirulŭ incepêndŭ cu mustrărĭ, Ionŭ-vodă îĭ respunse cu tótă demnitatea unuĭ principe, că, pe basea capitulaţiuniĭ selle, ellŭ nu are a da sémă decătŭ numaĭ căndŭ îllŭ va fi întrebatŭ insuşĭ sultanulŭ . . . .

Mândria vitézuluĭ infiorâ pe musulmanĭ; dar grandórea-ĭ se părea a fi inlânţuitŭ braţele lorŭ: eĭ se uĭtaŭ nedomerițĭ unulŭ la altulŭ, indemnându-se care de care a da prima lovitură, şi nemine nu cuteḑa . . . . trebuĭa unŭ apostatŭ; trebuĭa unŭ omŭ indobitocitŭ prin escessulŭ bauchettelorŭ şi unŭ dobitocŭ ameţitŭ prin furia opiuluĭ; trebuĭa unŭ monstru pentru a face unŭ assemenea passŭ contra onoriĭ şi contra jurămentuluĭ.

Acellŭ monstru fu capigibaşi Djigala-zade![59])

§ 59.

Muntênulŭ Petru cellŭ Schĭopŭ addusese armele păgânilorŭ assupra erouluĭ Moldoveĭ;

Italianulŭ Scipione Cigala îĭ infipse cuţitulŭ in ânimă;

Unŭ Muntênŭ, unŭ Italianŭ, unŭ Moldovênŭ!

Se sfăşieaŭ fraţiĭ: ridea Ottomanulŭ, zimbĭa Nêmţulŭ, se pregătĭa a rînji Muscallulŭ!

---

59) Gorecki; p. 108-9: „Ibi Bassa Capucius stricto gladio ventrem taciem„que ejus discidit . . . “

§ 60.

Cândŭ gigantulŭ fu căḑutŭ sub perfidulŭ pumnarŭ allŭ Neapolitanuluĭ Cigala, eniceriĭ, imbărbătaţĭ prin iniţiativă, se asvĕrliră assupra victimeĭ, tăiară majestosulŭ capŭ ce-ĭ speria maĭ-dĕ-ună ḑĭ pone şi'n taĭna visurilorŭ, şi-lŭ înnălţară pe uă suliţă.

Apoĭ temêndu-se, póte, ca unŭ allŭ duoilea capŭ să nu resară cum-va pe desfiguratulŭ corpŭ, eĭ legară trunchĭulŭ martiruluĭ de códele a duo cămille, carĭ gonite in direcţiunĭ opuse, îllŭ rumpseră in hidóse fragmente!

§ 61.

După ce finitulŭ spectacoluluì le recise minţile, păgâniĭ nu putură a nu recunnósce propria lorŭ nullitate in allăturare cu sublimulŭ eroismŭ allŭ mortuluĭ.

Creḑêndŭ că vîrtutea luĭ Ionŭ-vodă îşĭ va fi avutŭ izvorulŭ in ósele din carĭ fusese ţessutŭ şi in in sângele ce-ĭ circulase prin vine; eĭ îşĭ impărţiră intre sine, ca móştie, fărmăturele acellorŭ ósse, şi-şĭ incruntară săbiele in acellŭ sânge, rugându-se luĭ Allah ca să le dea şi lorŭ tuturorŭ ânima principeluĭ românŭ!

Callêiĭ purtaŭ pizmă jertfeĭ lorŭ!

§ 62.

Cătŭ timpŭ a trăitŭ Ionŭ-vodă, Turciĭ, boeriĭ şi călugĕriĭ nu-lŭ sufferĭaŭ de uă potrivă.

După ce murise, inamiciĭ străinĭ se arretară maĭ generoşĭ decătŭ inamiciĭ casnicĭ.

Pe cândŭ eniceriĭ se puseră a adora remăşiţele vitézuluĭ. cĭocoiĭ ceĭ cu işlice şi cu comanace creḑură sositŭ momentulŭ de a-şĭ batte în fine jocŭ de acella, de'naintea

căruĭa, — mişeĭ, — eĭ nu îndrăsnĭaŭ pone atunce să rădice ochiĭ dela pămêntŭ!

Pentru a-ĭ răpi chĭarŭ gloria postumă, eĭ respândĭaŭ acum în poporŭ odiósa anecdotă, cumcă în momentulŭ cândŭ îllŭ rumpeaŭ cămillele, Ionŭ-vodă să fi ḑisŭ: „Ah! „caută că eŭ multe felurĭ de morţĭ groznice amŭ făcutŭ, „iar caznă ca acésta n'amŭ sciutŭ să facŭ!"[60])

Dar cine óre să fi pututŭ rosti acéstă barbară şi atroce glumă: capulŭ cellŭ lipsitŭ de trunchĭŭ? séŭ trunchĭulŭ cellŭ lipsitŭ de capŭ?

Nu pentru prima şi nu pentru ultima óră uă neputincĭósă urră inventa absurdităţĭ!

§ 63.

Cronicarulŭ Urechĭa — o maĭ ḑiserămŭ deja nu uă dată — este unŭ echo allŭ partituluĭ aristocraticŭ.

Aşa ḑéră, ellŭ nu numaĭ profanésă prin satiră ultimele divine momente alle luĭ Ionŭ-vodă, ci încă, prin uă neghĭobă trădare personnală contra adeveruluĭ istoricŭ, se încércă a scusa mărşava trădare naţională a purcalabuluĭ Jeremia Golia.

Cândŭ vine vorba de vinḑarea trecătórĭeĭ Dunăriĭ, annalistulŭ-coconŭ declamă cu unŭ aerŭ de criminală innocinţă: „cu greŭ este cellorŭ puţinĭ a opri pe ceĭ mulţĭ „şi cellorŭ slabĭ pe ceĭ tarĭ; căcĭ trecêndŭ întîiŭ puscele „cu enicerii şi cu pedestrimea să apere vasele, aci şi „tótă a-l'altă óste turcéscă a sositŭ, unde veḑêndŭ Ieremia „purcalabulŭ că nu-ĭ póte opri, s'a întorsŭ. . ."

Cândŭ adjunge la defecţiunea cellorŭ cincĭ regimente de cavalleriă, ellŭ se feresce măcarŭ de a menţionna nu-

---

60) *Letop*; t. 1, p. 196.

mele purcalabuluĭ Jeremia Golia, allunecândŭ numaĭ in trécătŭ următórĭa frasă obscură şi diminutivă: „la inceputulŭ resboĭuluĭ ḑicŭ că uă sémă de Moldovenĭ să se fie „inchinatŭ la Turcĭ. . . .“

Însişĭ cronicariĭ ottomanĭ sunt maĭ Românĭ!

§ 64.

După măcellulŭ dela Roşcanĭ, Petru Schĭopulŭ se grăbi a trimitte caĭmacam la Iaşĭ, ca să-ĭ păḑéscă tronulŭ, pe unulŭ din miserabiliĭ vinḑetorĭ aĭ luĭ Ionŭ vodă, stolniculŭ Bilăe, înnălţatŭ acum la demnitatea de mare vornicŭ allŭ ţerreĭ de josŭ, occupată pone atuncĭ de bravulŭ Dumbravă.

Petru cellŭ Schĭopŭ în loculŭ unuĭ Ionŭ-vodă! Bilăe în loculŭ unuĭ Dumbravă!

§ 65.

Nu numaĭ vitejiĭ dela Cahulŭ, nu numaĭ „fraţiĭ de cruce“ aĭ luĭ Ionŭ-vodă, desarmaţĭ prin jurămentŭ şi măcellaţĭ prin perjuriŭ, avură sórta de a peri, ca tălhariĭ ceĭ osândiţĭ la mórte, fără a se puté appera; nu! nu numaĭ pe ţermiĭ Cahuluĭ şi pe ruinele Roşcanilorŭ curse cellŭ maĭ purŭ sânge şi căḑură celle maĭ nobile capete alle Moldoveĭ; nu! — „s'aŭ pornitŭ Tatariĭ în prédă peste tótă ţérra, — ḑice „cronica, — cătŭ n'a fostŭ nicĭ uă dată maĭ mare pustie- „tate de cătŭ atunce; că pre toţĭ ĭ aŭ cupprinsŭ pre la „casele lorŭ fără grijă, unde pone astă-ḑĭ între Prutŭ şi „între Nistru de atunce a remasŭ pustietate, de nu s'a „maĭ împlutŭ de ómenĭ. . . .“

Petru cellŭ Schĭopŭ, în fruntea urdielorŭ păgâne, priivĭa cu uă sacrilegă nepesare, cum inamiciĭ Românilorŭ şi aĭ Cruciĭ îĭ aşterneaŭ pone la Iaşĭ uă calle

domnéscă de purpură din sânge şi arcurĭ triumfale din capetele Moldovenilorŭ!

§ 66.

Mórtea lui Ionŭ vodă fu semnallŭ de peire pentru treĭ ministri, credincioşĭ pone în fine lucéfĕruluĭ libertăţiĭ naţionale:

Vintila vodă,
Vorniculŭ Dumbravă,
Episcopulŭ Isaia Radouţénulŭ. . . .

§ 67.

Fostulŭ principe muntenescŭ, allungatŭ de'mpreună cu frate-seŭ Petru cellŭ Schĭopŭ, espedi acum uă armată turcă să cupprin̦dă Bucurescĭulŭ.

Deşi Vintilă-vodă nu avea longă sine decătŭ pe vitézul vornicŭ Dumbravă cu uă mână de Moldovenĭ, totuşĭ lupta, incinsă pe cămpia unde este astă-d̦ĭ monastirea Radu-vodă, fu atătŭ de cruntă, încătŭ învingătorulŭ cred̦u de cuviinţă a-ĭ eternisa memoria, zidindŭ uă biserică pe loculŭ băttălieĭ şi înfiinţândŭ uă serbare annuală, remasă pone astăd̦ĭ sub numele de „ Moşĭ."

Uă victoriă, uă biserică. uă serbare, ce ne adducŭ a-minte de ruşinea discordielorŭ române!

§ 68.

Vorniculŭ Dumbravă reuşise a scăpa în Transilvania, avêndŭ nobleţa de a căuta refugiŭ la generositatea unuĭ inamicŭ, alle căruĭ ostĭ se luptară contra Moldovenilorŭ în băttălia de la Jilısce.

Unŭ eroŭ muntênŭ fu trimisŭ pentru a cere mórtea

unuĭ eroŭ moldovénŭ: Ivaşco Golescu midŭ loci estradiţiunea vorniculuĭ Dumbravă!!

Ce infamiă, ce timpurĭ, o Dómne!

Călcândŭ acelle legĭ, ce prin sublimulŭ lorŭ meritară ca ómeniĭ să le numéscă divine, Stefanŭ Batori, beĭulŭ transilvanŭ, dede pe Dumbravă, legatŭ la mâne şi la picióre, în dispositiunea ambassadoruluĭ muntenescŭ.[61])

Sosindŭ la Bucurescĭ, demnulŭ tovarăşŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă fu descapitatŭ!

§ 69.

Vlădică Isaia Radouţénulŭ nu intârdiâ a fi scosŭ din scaunulŭ episcopalŭ de către Petru cellŭ Schĭopŭ[62]): de atunci incóce numele seŭ, illustratŭ unŭ momentŭ prin negoţiaţiunĭ diplomatice cu Polonia şi cu Moscovia, despare pentru totŭ-d'a-una din annalele ţerreĭ . . . .

§ 70.

Nu putemŭ trece cu tăcere, in acestŭ durerosŭ martirologiŭ, pe bravulŭ Cozacŭ Swierczewski.

Fără a fi fostŭ Românŭ, ellŭ merită să-lŭ punemŭ şi pe ellŭ in numerulŭ *Sânţilorŭ:* epitetŭ, ce poporulŭ nostru îllŭ dedea in vechime nu ridicoleĭ ipocrisie ascetice, ci numaĭ aperătorilorŭ ţerreĭ[63]).

După bătăllia de la Cahulŭ, Swierczewski nu maĭ

---

61) *Condica MS dela Vieroşŭ*; p. 102.

62) In locu-ĭ urmâ George Movilă, precum se vede din documentele episcopieĭ de Radouţĭ.

63) *Letop.*; t. 1, p. 145: „după mórtea luĭ îĭ dicea Sfântulŭ Stefanŭ-vodă, „nu pentru sufletulŭ, ci pentru lucrurile selle celle vitejescĭ . . . ."

appare pe scena istorieĭ: productŭ allŭ geniuluĭ luĭ Ionŭ-vodă, ellŭ se stinse uă dată cu creatorulŭ seŭ . . [64])

§ 71.

Cellŭ-l'altŭ Cozacŭ, marinarulŭ Pocotilo, invingĕtorulŭ dela Akkerman, după ce se vedȩuse in impossibilitate de a apera ellŭ-singurŭ trecerea Dunăriĭ contra colossaleĭ armate ottomane, lăssâ portulŭ Galaţuluĭ, unde se ţinuse in embuscadă, şi . . nu-ĭ găssimŭ urme in istoriă!

§ 72.

Maĭ peri atuncĭ, peri fără veste, uă fiinţă gingaşă, de care n'amŭ vorbitŭ nemicŭ in totŭ cursulŭ acesteĭ tragedie pline de caractere séŭ pre-marĭ, séŭ pre-micĭ, dar numaĭ bărbătescĭ: îĭ reservamŭ pateticulŭ finalluluĭ.

Ionŭ-vodă avuse uă amantă, ce-lŭ ĭubĭa atâtŭ de multŭ, incâtŭ îllŭ intovăreşĭa in tóte băttăliele sélle de'mpreună cu unŭ pruncŭ de ţiţă . . . .

Nu vĕ mândriţĭ, Romăncelorŭ: fu uă străină, uă Sassóĭcă, unŭ blondŭ şi melancolicŭ căpşorŭ germanŭ din Transilvania!

In foculŭ ultimeĭ lupte, cupprinsă de acellŭ presentimentŭ profeticŭ, ce insoţeşte totŭ-d'a-una unŭ amorŭ profundŭ şi purŭ,—fie acellŭ amorŭ pentru unŭ bărbatŭ, pentru uă patriă, séŭ pentru insuşĭ D-ȩeŭ!— „ea nu lăs„sa pe Ionŭ-vodă,—ȩice cronica ţerreĭ,— să stea intre óstea „cea călăréţă, temêndu-se să nu-lŭ viclenéscă boĭeriĭ!“ [65])

---

64) Dupre Paprocki, *Tesaurŭ*, t. 3, p. 286, ellŭ scăpă maĭ în urmă din robiă; dupre poezia naţională cozacă, peri în băttălia dela Cahulŭ, „aprópe de „oraşulŭ Kilia, de unde şoimiĭ şi vulturiĭ insciinţară în sborŭ Térra Cozăcéscă „că hatmanulŭ seŭ numaĭ este.“ Veȩi Sreznewskii; *Zaporozskaia starina*; t. 1, nr. 1, p. 31.

65) Mironŭ Costinŭ; *Letop.*; t. l. appendice, p. 91.

Cădêndŭ prisonnieră, veduva fericiriĭ selle, condusă in robiă la Constantinopole, ea se evaporéză din istoriă, dupre espressiunea poetuluĭ:

„Ca nă fantasmă dragă, ce 'n visse lungĭ şi relle,
„Trecândŭ pintre morminte, şoptesce: amŭ trăitŭ!...“ [66])

Sugarulŭ seŭ, născutŭ aşa ḑicêndŭ pe unŭ câmpŭ de bătăliă, crescu în haremulŭ unuĭ paşă.

Peste duo-ḑecĭ şi cincĭ de annĭ Turcia, sicură că natura părinţilorŭ degenerase cu deseverşire in acéstă rămurea transplantată a unuĭ némŭ eroicŭ, îllŭ trimise domnŭ in Ţérra-Românéscă.

Ellŭ domni ce-va peste unŭ annŭ, nu făcu nemicŭ, şi abĭa figuréză in cronice sub porecla de „cellŭ Surdŭ“ [67])

In adeverŭ surdŭ, surdŭ la vocea măreţeĭ selle origine: fiĭu desnaturatŭ allŭ unuĭ tată eroŭ şi allŭ uneĭ mume eroine, maĭ purtândŭ spre derisiune numele strămoşescŭ allŭ mareluĭ Stefanŭ!

Bruma sclavieĭ uccide in rădĕcină chĭarŭ florile cele maĭ allese!

§ 75.

De la amorulŭ nelegitimŭ, dar cu atătŭ maĭ passionatŭ şi poeticŭ allŭ juneĭ Germane, să trecemŭ la călduţa proză a căsătorieĭ luĭ Ionŭ-vodŭ cu féta mareluĭ boerŭ Lupea Huru.

---

66) Bolintinénu.

67) Cronica muntenéscă in *Magadinŭ istoricŭ*; t. 4, p. 276: „Stefanŭ vodă Surdulŭ a venitŭ domnŭ dela Pórtă cu stégŭ, şi a domnitŭ annĭ unu şi jumetate . . .— „*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*; p. 37, anno 1591: “millitur Stephanus, filius quondam Moldaviae Ivan, quem ante annos 26 camelis aligatum pedibus et manibus discerpserat Princeps militiae Turcicae, ut et supra anno 1574. Hic tandem regnum occupat die 23 Iulii . . . .“—Documentulŭ din Bucurescĭ 1591, oct. 1, in Venelin; p. 231: „Ion Stefan voevoda i gospodin vsoi zémli „ungrovlahiiskoe, sin velikago i predobrago Ioanna voevodi . . .“

Veḑurămŭ, că Dómna, de'npreună cu fiĭu-seŭ Petru, declaratŭ prin votulŭ ţerreĭ moşténŭ allŭ tronuluĭ moldovenescŭ, refugise contra neliniştiĭ resbelluluĭ la marginea Polonieĭ, după muriĭ formidabiluluĭ Hotinŭ.

Insuşĭ socrulŭ princiarŭ commenda cetatea, ca unulŭ ce avea unŭ interesŭ personalŭ în mântuirea fiĭceĭ selle şi a coronatuluĭ seŭ nepoţellŭ.

Familliele cellorŭ maĭ insemnaţĭ boĭerĭ căutară sicuranţa lorŭ pe longă familia domnéscă.

Adjungêndŭ scire despre calamitatea dela Cahulŭ, eĭ cu toţiĭ trecură Nistrulŭ, ducêndŭ cu sine tesaurulŭ princiarŭ, şi insoţiţĭ de 200 nobilĭ Polonĭ, cariĭ se grăbiră a forma uă frumósă escortă in gĭurulŭ nefericitelorŭ Romănce, se retraseră la moşia unuĭ magnatŭ vechĭu amicŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă!

In zadarŭ Turcia ceruse in maĭ multe rêndurĭ estradiţiunea fugarilorŭ, maĭ allesŭ a principeseĭ cu copillulŭ şi cu bogăţiele luĭ Ionŭ vodă: ospitalierulŭ magnatŭ, credincĭosŭ suveniruluĭ amicieĭ, respinse tóte stăruinţele Porţeĭ Ottomane şi chĭarŭ alle regeluĭ polonŭ, pone ce, in fine, fiindŭ ameninţatŭ, ellŭ se căsători cu veduva eroului moldovenescŭ şi numaĭ aşa o putu scăpa de robia păgână!

Dómna Moldoveĭ deveni soţia luĭ Christofŭ Strus [68]),

Orĭ-cătŭ de mesalliată s'arŭ puté socoti acéstă cássătoriă la prima vedere, ea era multŭ maĭ onorabilă de cătŭ sórta uneĭ cadâne orientale.

---

68) Orzelski: p. 102: „Interea temporis Ivani Satrapae Valachiae conjux „vidua Christoforo Strussio nuptura, curae Palatini Podoliae una cum Thesauris „cum ea ablatis mandata est. . . .“ — Aşa déră e greşită asserţiunea luĭ Heidenstein; p. 64: „Uxor Chroscovam ad Strussios contigit, postea per Czaussium „repetita deditur. . . .“.

Pe longă prestigiulŭ seŭ de mântuitorŭ, noulŭ bărbatŭ allŭ veduveĭ luĭ Ionŭ-vodă avea uă calitate ce-lŭ făcea demnŭ de uă assemenea însoţire: ellŭ se trăgea dintr'uă familliă atâtŭ de eroică, încâtŭ în Polonia devenise proverbialŭ că fie-care Strus móre pe câmpulŭ bătăliei.[69])

Duo-ḑecĭ şi patru din acestŭ némŭ periră în lupte cu păgânii![70])

Peste treĭ-ḑecĭ de annĭ, fiastrulŭ luĭ Christofŭ Strus, eredele luĭ Ionŭ vodă, stringêndŭ uă mână de Cozacĭ, năvălli în Moldova ca să cupprinḑă tronulŭ părintescŭ, pe cândŭ Domnulŭ Aronŭ-vodă se affla atuncĭ dusŭ la Constantinopole: dupe uă domniă de duo lune, neputêndŭ a resiste unorŭ forţe centuple, ellŭ fu silitŭ a se întórce în Polonia, fu arrestatŭ şi trimisŭ în essiliŭ la fortereţa Marienburg.

Prin unŭ azardŭ curiosŭ, totŭ acollo în essiliŭ şĭ-a fostŭ petrecutŭ juneţea unŭ strămoşŭ şi omonimŭ allŭ seŭ, famosulŭ Petru Rareş![71])

Trecêndŭ vre-uă-dată prin Marienburg, o călătorule românŭ, nu uĭta de a versa duo lacrime!

---

69) Potocki; ap. Niesiecki; *Herbarz Polski* (Lipsk, 1841, in-8); t. 8, p. 538: „Ex Strussia gente raro aliquis integrum corpus sepulchro intulit. . ." — Starovolski: *Sarmatiae bellatores*, in *Tractatus tres* (Vratislaviae, 1734, in-4); p. 147: „Multa claritudine generis et veteri origine conspicua Strussorum domus, improspera „semper fuit. Nullusque sane illorum aut pauci sua morte perierunt, sed in acie „quilibet et pro tuitione patriae libertatis, a barbaris interempti propemodum omnes." Varszevicki; *Turcicae Quatuordecim* (Cracoviae, 1595, in f.) p. 139: „. . . „sic ut unos illos in Polonia Strussos, a quarta aut quinta iam progenie, non nisi „in patentibus contra Tartaros campis in acie cecidisse constiterit. . ."

70) Paprocki; ap. Niesecki; loco supra.

71) Despre acestŭ factŭ veḑĭ uă summă de documente in *Acta Tomiciana*, passim, necunnoscute istoricilorŭ precedinţĭ.

§ 74

Aşa finiră celle duo femeĭe şi ceĭ duoĭ fiĭ aĭ luĭ Ionŭ-vodă!

§ 75

Voindŭ a încheĭa acestŭ registru mortuarŭ, îmĭ tremură mâna, ca şi cândŭ prin descrierea crimelorŭ aşŭ resimţi eŭ, în loculŭ uccidaşilorŭ, remuşcările consciinţeĭ!

Puţinŭ în urma băttălieĭ dela Cahulŭ, unŭ străinŭ visitâ Bucuresciulŭ.

Pe pórta palatuluĭ domnescŭ ellŭ veḑu espuse duo domnescĭ capete.

Unulŭ, de currêndŭ seceratŭ, conserva încă ce-va sufletescŭ, assemenea undeĭ de care attingêndu-se în sborŭ aripa uneĭ păsserĭ, intipărise în ea pentru uă clipă uă vagă mişcare.

Cellŭ-l'altŭ, cositŭ de demultŭ şi addusŭ de departe, lividŭ, fixŭ, speria prin unŭ aerŭ de ironiă mortală, nu din astă lume, din nesce sfere superióre: terribila espressiune a capetelorŭ mórte pe tablónele luĭ Caravaggio!

Acelle duo infernale trofeurĭ era capulŭ luĭ Vintilă-vodă, Domnulŭ Ţerreĭ-Muntenescĭ, şi capulŭ luĭ Iónŭ cellŭ Cumplitŭ, Domnulŭ Moldoveĭ . . .[72])

Fraţĭ pone la mórte, fraţĭ după mórte: adeveratulŭ simbolŭ de Unire!

72) Strykovski: „Ivonie Voloskiego hospodara glova na bramie v „Bukorestu stolecznym dvorze i miescie multanskim, i Drakulina podlo niego, kto„rego byl vsadzil Ivonia na hosopdarstvo multanskie vygnavszy Alexandra. . .“

V.

DUPA ELLU . . . .

Tak strόny lutni od tengiego ciosu
Zabrzmia i penkna: zmieszanemi dzwienki
Zdaja sie glosic poczatek piosenki,
Ale jéj konca nikt sie nie spodziewa.

Astŭ-felĭu cόrdele alăuteĭ, lovite prétare, resunŭ şi plesnescŭ: confusulŭ sonŭ se pare a promitte abia inceputulŭ cânteculuĭ, dar nemine nu se maĭ aştéptă a-ĭ audi sferşitulŭ! . . .

Mickiewicz; *Konrad Wallenrod.*

§ 1.

Era annulŭ 1577: treĭ annĭ dela peirea luĭ Ionŭ-vodă.

Pe tronulŭ Moldoveĭ, după ce şi-lŭ cumperase cu unŭ tributŭ induoitŭ şi cu peraĭe de sânge românescŭ, domnĭa în linisce, ca intr'unŭ cimitirŭ, Petru cellŭ Schĭopŭ, incongĭuratŭ de cĭocoĭ, carĭ îllŭ numĭaŭ „matcă fără acŭ“ [1]), şi de călugĕrĭ, ce-ĭ admiraŭ cunnoscinţele in astronomiă şi in musică [2]).

Ţerranii nu aveaŭ ce mânca.

Visteria era sécă [3]).

Enicerii, carĭ formaŭ garda princiară, eraŭ stăpânĭ prin oraşe şi prin sate [4]) . . .

De uă dată sosesce unŭ currierŭ: Cozacii se pregăt... a trece Nistrulŭ, avêndŭ in fruntea lorŭ pe unŭ frate allŭ luĭ Ionŭ-vodă . . .

---

1) Urechĭa; t. 1, p. 205.

2) Dorotheos; op. laud; p. 455.

3) Languet; op. laud, p. 169, uă epistolă din 1576: „tantam ibi esse rerum „omnium penuriam, ut ipsi (Bathoreo) per Moldaviam facienti iter Voivoda (Petrus) „cui erat notus, miserit panem hordeaceum pro eximio munere.“

4) Paszkovski; *Kronika* (Krakow, 1611, in-f); t. 3, p. 35: „skarzac sie „przy tym na Piotra Voievode swego, iz od niego wiele krzywd nieznosnych cier„pieli, takze i od Turków, w ktorych sie on kochal, i na dworze swym mial. . . .“

§ 2.

Multŭ póte unŭ nume!

La Roma era de adjuusŭ, ca unŭ Commodŭ séŭ unŭ Eliogabalŭ să se numéscă Antoninĭ, pentru ca pe dată totŭ imperiulŭ să ĭ acclame cu entuziasmŭ, adducêndu-şĭ aminte de ferieiţiĭ timpĭ sub Antoninŭ cellŭ Piŭ şi sub Marcŭ-Aureliŭ-Antoninŭ!

In ochiĭ Francesilorŭ, unulŭ din celle maĭ marĭ merite alle luĭ Napoleonŭ III fu calitatea sea de nepotŭ allŭ luĭ Napoleonŭ I.

Judecaţĭ déră de impressiunea, produsă assupra Moldovenilorŭ prin vestea veniriĭ unuĭ frate allŭ neuĭtatuluĭ martirŭ dela Cahulŭ!

§ 3.

Pretendintele era fiĭulŭ Armenceĭ, mumeĭ luĭ Ionŭ-vodă; inse fiĭu din unŭ altŭ tată, unŭ tată nedomnŭ şi chĭarŭ ne românŭ.

Déca boĭeriĭ şi călugĕriĭ imputaŭ, ca uă crimă, origina armenéscă numaĭ maternă a luĭ Ionŭ-vodă, apoĭ cu cătŭ maĭ pronunciată cată să fi fostŭ aversiunea lorŭ pentru acestŭ frate, nu fiĭu domnescŭ, Arménŭ şi de pe tată şi de pe mumă!

Prima aşeḑare a Armenilorŭ in Moldova fuse anteriórià descăllecăriĭ aşa numituluĭ Dragoşŭ vodă[5]; dar in cursŭ de treĭ secolĭ de emigraţiune mica lorŭ coloniă nu

5) Soutzo; *Notions statistiques sur la Moldavie* (Iassy, 1849, in-8); p. 52-3: „Dès le XI siecle des Arméniens abandonnant leurs foyers envahis par les „Perses se réfugièrent en Pologne et en Moldavie. Des émigrations subséquentes „eurent lieu en 1342 et en 1606 . . . . Ils ont huit églises en Moldavie, dont „les plus anciennes sont celle de Botochany bâtie en 1350 et celle d'Iassi qui „date de 1395 . . . . "

M M
Stefanŭ cellŭ Mare (1456–1504)

M M
Bogdanŭ cellŭ Chiorŭ (1504–1517)

M M
Petru Rareș (1527–1546)

Sharbay

V.
Armĕncă

M M
Stefanu cellŭ Tenerŭ
(1517–1527.)

M M
Alexandru Lăpușnĕnŭ
(1552–1568)

Despina

V V
Mircea II (1546–1559)

M M
Ivanŭ

M M
Alexandru

V.
Hĭrŏĭă

M M
Jonŭ cellŭ Cumplitŭ

V.
Sască

M M
Bogdanŭ

M V
Petru cellŭ Schiopŭ

M M
Petru

V V
Stefanŭ cellŭ Surdŭ

Genealogia luĭ Jonŭ-vodă,

in legătură cu acea a rivalilorŭ seĭ Bogdanŭ Lăpușnĕnŭ și Petru Schioputŭ, si a frațilorŭ seĭ de mumă Ivanŭ Podcovă și Alexandru.

Notă: cuadraturile tresurite arrĕta bastardeță.

Delineavit B. P. Hajdeu. Sc: H. Daniel

sciu a se intruni cu Româniĭ: ea remase differită prin religiune, prin limbă, prin obiceiurĭ, prin occupaţiunĭ, prin incuscrirĭ . . .

Din acéstă causă, Moldoveniĭ priivĭaŭ totŭ-d'a-una cu unŭ despreţŭ supremŭ pe laborioşiĭ Armenĭ, accufundaţĭ cu totulŭ in negoţulŭ lorŭ, numindu-ĭ *păgânĭ* şi bisericeĭ lorŭ ḑicêndu-ĭ *capisce*.

Eĭ bine! unŭ Arménŭ, unŭ paria allŭ societăţiĭ moldovene, fu priimitŭ acum cu braţele deschise, numaĭ pentru că avuse aceĭaşĭ mumă cu nemuritorulŭ eroŭ allŭ României!

§ 4.

Carabied Serbega, — aşa-ĭ era numele armenesce, — e cunoscutŭ in cronicele nóstre sub porecla de Iónŭ Creţulŭ, dupre caracteruluĭ pĕruluĭ, ĭar in annalele cozace sub acea de Ivan Potcóvă, fiindŭ că frângea in degete potcóve de callŭ.

Naltŭ, bine-făcutŭ, avêndŭ uă forţă estraordinară, bravŭ pone la temeritate, acestŭ domnŭ, adeveratŭ frate cu Ionŭ-vodă, fugindŭ în urma catastrofeĭ dela Cahulŭ, îşĭ găsise unŭ refugiŭ peste Nistru.

Antipatiele selle şi alle Cozacilorŭ eraŭ commune: îĭ însuffleţĭa de uă potrivă acellaşĭ simţŭ de resbunare contra păgânilorŭ.

Aşa déră, în currêndŭ Potcóvă îşĭ căştigâ unŭ renume terribilŭ, ce resuna pone'n fundulŭ Moscovíeĭ[6]) şi pone la haremurile Stambululuĭ: vitejiele sélle contra Tur-

6) Unŭ documentŭ in Karamzin; t. 10, nóta 193 ‹ „takova rytzaria Pod„kova, kakova u vas i ne byvalo . . .“ adecă „unŭ vitézŭ ca Potcóvă nicĭ n'aŭ „avutŭ vre-uă dată Poloniĭ,„ ḑiceaŭ ambassadoriĭ moscoviţĭ regeluĭ Stefanŭ Batóri.

cilorŭ din Budjacŭ şi a Tătarilorŭ din Crimŭ îllŭ făcură gróza mahometanilorŭ[7]) şi „Bayard“ allŭ poesieĭ slavo-orientale![8])

Născutŭ şi crescutŭ în Moldova, frate allŭ unuĭ mare domnŭ moldovenescŭ, ellŭ se scărbĭa de numele de Arménŭ şi se fălĭa cu acellŭ de Românŭ, pe temeiŭ că e Românŭ orĭ cine voesce şi simte romănesce: la anticiĭ nostri străbunĭ duoĭ imperaţĭ din ceĭ maĭ eminenţĭ, Traianŭ şi Alexandru Severŭ, aŭ fostŭ unulŭ — barbarŭ din Spania, cellŭ-l altŭ — barbarŭ din Siria. . . .

Astŭ feliŭ, gloria personală a luĭ Potcovă măgulĭa amorulŭ propriŭ naţionalŭ allŭ Moldovenilorŭ, ce şĭ attribuĭaŭ şi aveaŭ cuvîntŭ de a-şĭ attribui loruşĭ cu mândriă victoriele instrăinatuluĭ vitézŭ, a căruĭ figură le appărea cu atâtŭ maĭ mare, cu câtŭ maĭ multŭ o essagera fama depărtăriĭ şi cu câtŭ maĭ mică se vedea de aprópe caricatura domnéscă a luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ. . . .

§ 5.

După fatala băttălliă dela Cahulŭ reuşise a scăpa in patriă capitanulŭ cozacescŭ Kopycki[9]), păstrândŭ in ânimă unŭ devotamentŭ postumŭ şi religiosŭ pentru memoria luĭ Ionŭ-Vodă.

---

7) *Lvovskaia russkaia letopis*, reprodusă in *Russkii istoriczeski sbornik* (Moskva, 1839, in-8); t. 3, sub annulŭ 1578: „Batoryi kazal kozaka Podkovu „stiati, bo posol turetzkii skarzil na nego sczo Tataruv bil. . .“

8) Kostomarov; *O znacz. nii russkoi narodnoi poezii* (Harkov, 1843, in 8); p. 94-95. — In poeziele cozace Potcóvă conservă numele seŭ armenescŭ Serpega séŭ Serbega.

9) Paprocki; in Tesaurŭ, t. 3, p. 286: „Die Polaken aber so von „Tuercken lebendig gefangen wurden, waren diese . . . . . . Kopytski . . . Die„se allen wurden von iren Herrn vider ausgeloeset und erkaufft.—“ Istoriciĭ luĭ Potcóvă scăpară din vedere acéstă legătură a luĭ Kopycki cu reposatulŭ Ionŭ-vodă.

Totŭ atuncĭ se retrăsese peste Nistru, de frica persecuţiunii luĭ Petru cellŭ Schiopŭ, fostulŭ purcalabŭ de Romanŭ Ţopa[10]; îşĭ cumperase uă buccată de pămêntŭ la hotarulŭ Moldoveĭ; se insurase cu uă femeiă Cozacă[11] şi, priivindŭ cu dorŭ de pe ţermulŭ fluviuluĭ la părăsita ţérră, gemea după unŭ trecutŭ, ofta după unŭ viitorŭ . . . .

Acestĭ duoĭ, Kopycki şi Ţopa, intreprinseră acum a da luĭ Potcóvă córóna frăţine-seŭ luĭ Ionŭ vodă, vestedĭtă de treĭ annĭ pe fruntea unuĭ trăndavŭ ciracŭ allŭ Porţeĭ Ottomane.

Pe de uă parte, eĭ îşĭ formară unŭ puternicŭ partitŭ in interiorulŭ ţerreĭ, pe'ntre vechiele sluge alle glorióseĭ domnie trecute; pe de altă parte, prin banĭ şi promissiunĭ, adunară căte-va centurie de Cozacĭ; in fine, arrĕtândŭ luĭ Potcóvă scrisorile Moldovenilorŭ, ce-ĭ propuneaŭ cu stăruinţă tronulŭ fraternŭ, îllŭ indemnară a profita de occasiune . . .

§ 6.

Afflândŭ despre mişcarea periculosuluĭ rivallŭ, Petru

---

10) Documentele din 1572, Decembre 13, şi din acelaşĭ annŭ, Decembre 20, ambele in *Condica MS. moldovenéscă* sub nr. 1015. in Archiva Statuluĭ, p. 119, 130, unde ellŭ este specificatŭ ca unulŭ din purcalabĭ de Romanŭ, cellŭ-l'altŭ fiindŭ unŭ Tóderŭ. Unŭ portretŭ anticŭ pe pânză allŭ acestuĭ strămoşŭ allŭ famillieĭ Hăjdeŭ se afflă in judeţulŭ Hotinuluĭ, Bessarabia, in satulŭ Cristinescii moşia părinteluĭ meŭ: intru cătŭ îmĭ adducŭ aminte, este uă figură fórte brună, cu ochĭ marĭ, şi cu uă manta roşiă. Vechia genealogiă a familliei nóstre, depusă din parte-mĭ la Biblioteca din Bucurescĭ, şi pe care, confrontând'o cu documente originale, a confirmat'o guvernulŭ moscovitŭ, îllŭ numesce: Gavrilă Hăjdeŭ poroclitŭ „Cĭampa."—In Engel, t. 2, p. 228, stă „Ţampă."—Urechia; t. 1, p. 197 îĭ ḑice „Cepla." —Noĭ înse preferimŭ forma Ţopa, ce ne intimpină in tóte documentele, şi pe care o adoptase şi Mironŭ Costinŭ; *Lepot.*, t. 1, appendice, p. 96.

11) Paszkowski; op. laud; t. 3, p. 35-6: „Czapa Woloszyn ieden, ktory „sie tu byl ozenil, y w Braclawskiey wlosci mieszkal . . . ."

cellŭ Schĭopŭ incepu a-şĭ organisa armata, rugândŭ totŭ-d'uă-dată pe comandanţiĭ polonĭ de pe la fruntările Moldoveĭ, ca să oprésca Cozăcimea de a călca tractatulŭ de pace dintre Polonia şi imperiulŭ Ottomanŭ.

Potcóvă, Kopycki şi Ţopa, ne avêndŭ incă sub arme maĭ multŭ de 300 de voĭnicĭ, credură de cuviinţă a maĭ amâna intreprinderea pone la unŭ momentŭ maĭ opportunŭ, se retrasseră dela hotarulŭ Moldoveĭ, şi se imprăsciară cu scopŭ de a recruta maĭ multe forţe: Kopycki merse la cetatea Bar, Ţopa la oraşulŭ Braslaw, insuşĭ Potcóvă se aşedâ in terguşorulŭ cozacescŭ Nemirov.

In acestŭ intervallŭ, guvernulŭ polonŭ, strimtoratŭ de cererile unuĭ céuşŭ turcescŭ venitŭ din partea luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ, se vedu silitŭ a arresta pe turburătorĭ: unŭ capitanŭ fu espeditŭ la Nemirov cu treĭ escadróne pentru a pune mâna pe Potcóvă.

Vitézulŭ avea pe longă sine numaĭ 50 de Cozacĭ pedestri cu pusce; dar in peptulŭ seŭ băttea ânima unuĭ frate allŭ luĭ Ionŭ-vodă[12]): ellŭ nu se infricoşâ a eşi in câmpŭ intru intimpinarea unuĭ detaşamentŭ de şesse orĭ maĭ numerosŭ, infruntândŭ Polonia in midŭ-loculŭ Poloniei!

Pentru a puté intra in Nemirov, capitanulŭ polonŭ trebuĭa să trécă unŭ riuleţŭ: Potcóvă se puse in calle-ĭ, vĕrîndu-se cu aĭ seĭ in apă pone la brâŭ, cu pusce aţintate....

Renumele adversaruluĭ şi tăria posiţiuniĭ ce-şĭ allessese speriară pe trimisulŭ regalŭ: ellŭ se retrase cu cel-

12) Espressiunea luĭ Titus-Livius; I, 47: „fratri similior quam patri".

le treĭ escadróne fără a fi slobodļitŭ unŭ singurŭ focŭ; Potcóvă se intórse liniştitŭ în tîrguşorŭ[13])

Dar orizontulŭ seŭ se posomorîse: ellŭ nu maĭ putea remâné in Polonia.

In acestŭ momentŭ hatmanulŭ cozăcescŭ Şahŭ îĭ propuse serviciele sélle, carĭ, unite cu alle luĭ Ţopa şi Kopycki, se rădicaŭ in totulŭ pone la uă miĭă de ostaşĭ de frunte.

Nu era timpŭ de a se maĭ gîndi.

Tobele resunară; Potcóvă trecu Nistrulŭ, lăssândŭ la spate resbunarea guvernuluĭ polonŭ şi priivindŭ in faţă armata luĭ Petru cellŭ Schiopŭ...

§ 7.

Invasiunea Cozacilorŭ in Moldova se operâ prin judeţulŭ de Soroca.

Popolaţiunea acestuĭ districtŭ, uă ammestecătură de Românĭ cu Tătariĭ-Pecenegĭ din secolulŭ XIII[14]) şi cu uă coloniă de Genovezĭ din secolulŭ XIV[15]), se distingea prin spiritulŭ seŭ bellicosŭ.

Aşedļaţĭ la hotarulŭ ţerreĭ, eĭ scieaŭ totŭ d'a una a-lŭ apera cu peptulŭ lorŭ, cândŭ contra Polonilorŭ, cândŭ contra Tătarilorŭ: abia se areta inamiculŭ pe sacrulŭ ţermŭ allŭ Nistruluĭ, in clipă Sorocenii se stringeaŭ gră-

---

13) Paszkovski; t. 3, p. 36: „Ale sie Podkova v czas postrzegl, y vyja„chal zmiasta, majac przy sobie 50 pieszych z rusznicami, przyiachal na ieden „brod, v ktory vcbrnavszy koniem do brzucha, postavil strzelce przed soba na „czolo. gdy Bobolecki v on brod przyiachal, obaczyvszy lud spraviony v mieyscu dobrym a trudnym do potkania, vrocil sie nazad...“

14) Constantinŭ Porfirogeneta; *De administrando imperio*, 37, illŭ menţionézá intre oraşe pecenège sub numele de Krakna séŭ Sracna-katai, adecă oraşulŭ Soroca, finalulŭ katai insemnândŭ *locuinţă* in limbele mongole.

15) Brunn; op. laud; p. 54.

madă, îllŭ respingeaŭ, şi-lŭ goniaŭ adesea chiar de'ncolo de fluviŭ[16])

Insişĭ Cozaciĭ o păţiseră nu uă dată, şi o păţiseră fórte reŭ, cu *Hunsariĭ*, — aşa se numia brava miliţiă districtuală, commendată de purcalabulŭ Sorocei[17]).

Prin urmare, să fi fostŭ iubitŭ séŭ, cellŭ puţinŭ, să fi fostŭ respectatŭ Petru cellŭ Schiopŭ, Potcóvă cu uă miiă de aventurieri cu greŭ străbăttea prin resbelnicele mallurĭ alle Niştruluĭ.

Dar Soroceniĭ, ca şi tótă ţérra, urrîndŭ şi despreţuindŭ pe necapabilulŭ lorŭ domnŭ, Cozaciĭ fură priimiţĭ ca nesce amicĭ, Potcóvă — ca unŭ mântuitorŭ . . . .

„Acollo mulţĭ i s'aŭ închinatŭ"; ḑice cronicarulŭ Urechia.

§ 8.

Apropiându-se de Iaşĭ, eroulŭ nostru fu opritŭ de armata luĭ Petru cellŭ Schiopŭ, carele puse în prima-ĭ liniă 500 de Turcĭ, dându-li ordinulŭ de a trage de'ntâiŭ din tunurĭ şi apoĭ a se arrunca în attacŭ cu armă albă[18]).

---

16) Bielski; *Sprawa rycerska*; p. 138: „lecz na tym porzadek dobry iz „sie predko na nie sbiora y nie dadza sobie szkod czynic.. "

17) Urechia; t. 1, p 204: „In annulŭ 7095, genariŭ 8, rădicatu-s'aŭ uă „sèmă de Cozacĭ ca nesce lupĭ inveţaţĭ de pururea la pré lă, şi aŭ intratŭ în ţérră „şi multe bucate din ţinutulŭ Sorocei aŭ luatŭ; iară Pârvulŭ purcalabulŭ de Soroca „s'aŭ indemntaŭ cu hunsarĭ şi cu alţiĭ càţĭ aŭ vrutŭ de bună voiă, de a mersŭ „după Cozacĭ şiĭ-a adjunsŭ la Periaslavŭ; acolò Cozaciĭ vrândŭ să nu dea do„bânda, iar Moldoveniĭ să scóţă allŭ seŭ, tare resboiŭ s'aŭ făcutŭ, şi în duo ḑille „bâttându-se abia aŭ spartŭ pre Cozacĭ; şi déca ĭ-aŭ biruitŭ, pre toţi ĭ-aŭ tăiat „numaĭ unulŭ ḑicŭ să fie scăpatŭ. . . ." — Acestŭ passagiŭ, între altele, póte servi de lecţiune istoricilorŭ poloni, cari essageréză în tóte importanţa specială a Cozacilorŭ.

18) Paszkovski; t. 3, p. 37: „vyciagnal z ludem, ktorego przy sobie mial „niemalo, i naprzod Turki, ktorych bylo piecset, przy strzelbie na czolo uszykoval."

Dar Potcóvă moştenise uă scînteiă din acellŭ geniŭ militarŭ, ce caracterisa într'unŭ gradŭ supremŭ pe reposatulŭ Ionŭ-vodă, făcêndu-lŭ să prevéḑă şi sa preintimpine tóte planurile inamicilorŭ.

Inţellegêndŭ gândulŭ luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ, ellŭ porunci Cozacilorŭ a se culca josŭ la pămêntŭ, pone ce glónţele tunurilorŭ vorŭ trece d'assupra capetelorŭ.

Atuncĭ, sărindŭ pe neaşteptate în picióre, eĭ descărcară în Turcĭ tóte puscele: treĭ sute Ottomanĭ căḑură morţĭ. . . .

Petru cellŭ Schĭopŭ creḑu totulŭ perdutŭ şi rumpse la fugă. . . .

Victoriă. gónă, măcellŭ. . . .

§ 9.

Moldoveniĭ nu luară de locŭ parte la băttălliă.

Tótă acţiunea se petrecuse numaĭ între ceĭ 500 Turcĭ din prima liniă şi între Cozacĭ.

Din dată ce Ottomaniĭ fură băttuţĭ, óstea cea curatŭ moldovenéscă a luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ se grăbi a trece la Potcóvă, pe care-lŭ dorĭa de maĭ'nainte.

§ 10.

Prin uă singură victoriă Potcóvă luâ acellŭ tronŭ, ce Petru cellŭ Schĭopŭ nu-lŭ putuse lua cu tótă armata turcă-maghĭară-munténă, decâtŭ cu adjutorulŭ celleĭ maĭ mărşave trădărĭ, după treĭ lune de uă luptă necurmată, în care fusese băttutŭ şi totŭ băttutŭ în ḑece rêndurĭ! acellŭ tronŭ, ce încă maĭ nainte Ionŭ vodă ellŭ-însuşĭ a fostŭ luatŭ dela Bogdanŭ-vodă fără a versa uă picătură de sânge!

În acéstă cronologiă se cupprinde uă profundă lecţiune filosofică, la care cată să se gândéscă multŭ, fórte multŭ, toţĭ Domniĭ de pe faţa pamêntuluĭ: tronurile se dobândescŭ lesne şi se perdŭ cu greŭ de către aceĭ ce-ĭ vrea ţérra, se dobândescŭ cu greŭ şi se perdŭ lesne de către aceĭ ce ţérra nu-ĭ vrea!

Aşa fu, aşa este, aşa va fi totŭ d'a una!

§ 11.

Intrândŭ in Iaşĭ, Poicóvă fu coronatŭ sub memorabilulŭ nume de Ionŭ-vodă.

Dar domnia-ĭ fu atâtŭ de scurtă, incâtŭ nu e chipŭ a ne pronuncia assupra capacităţiĭ administrative şi diplomatice a acestuĭ mare ostaşŭ.

Prima-ĭ grijă fu de a trimitte ambassadorĭ la Constantinopole, ca să cerce nu cum-va vorŭ reuşi a-ĭ scóte investitura domnéscă.

Apoĭ eliberâ de prin inchisorĭ glóte de prisonierĭ creştinĭ, căduţĭ in trecutŭ la mâna păgânilorŭ şi pădiţĭ in capitala Moldoveĭ, sub preveghĭarea temniceruluĭ turcescŭ — Petru cellŭ Schiopŭ.

In fine, numi boĭerĭ: Ţopa deveni mare vornicŭ allŭ ţerreĭ de josŭ, Kopycki—purcalabŭ de Hotinŭ, Şahŭ—hatmanŭ . . . .

§ 12.

Nu trecu multŭ timpŭ şi eternulŭ nostru fugarŭ, Petru cellŭ Schiopŭ, reveni cu uă puternică armată de Muntenĭ, Tătarĭ din Budjacŭ, Turcĭ din Dobrodja,—adunaţĭ prin firmanulŭ imperialŭ allŭ luĭ Amuratŭ III . . . . uĭtasemŭ a spune, că sultanulŭ Selimŭ II nu maĭ era: ellŭ

murise de beţiă chĭarŭ in annulŭ morţiĭ celleĭ vitejescĭ a luĭ Ionŭ-vodă.

Maĭ mulţi Moldovenĭ, — Moldovenĭ, vaĭ! de felĭulŭ purcalabuluĭ Ieremia Golia,—se adauseră către óstea păgână, ce se rădica ea singură la uă ciffră, de 'naintea căriĭ arŭ fi tremuratŭ orĭ-cine affară de Potcóvă.

Fidelŭ sistemuluĭ fraternŭ, acesta nu aşteptâ a fi attacatŭ a-casă, ci cu mulţĭ-puţinĭ, câţĭ avu longă sine, eşi cu semeţiă ellŭ insuşĭ dreptŭ contra inamiculuĭ, adjunsŭ deja in prejmele Iaşuluĭ . . . . .

§ 13.

Reposatulŭ Bălcesco analisâ băttăllia dela satulŭ Docolina in următóriele căte-va cuvinte, pline de acea limpeḑicĭune critică, ce distingea pe nemuritorulŭ nostru istoricŭ:

„La 1578 vedemŭ pe Petru cellŭ Schiopŭ a intre-„buinţa aceĭaşĭ tactică, ce vestitulŭ Cartaginesŭ Annibalŭ „intrebuinţâ in băttăllia dela Zama.

„In lipsă de elefanţĭ inse, ellŭ puse in fruntea li-„nieĭ selle de băttăliă cirede de vacce şi herghelie de caĭ, „pentru ca să calce pedestrimea luĭ Potcóvă.

„Luĭ i se prileji aceĭaşĭ nenorocire, ce intimpinâ „vestitulŭ biruitorŭ dela Canne; căcĭ Cozaciĭ, stândŭ pe „locŭ şi lăssâudŭ să se apropie oştirea luĭ Petru-vodă, „de uă dată sloboḑiră focurile intr'ênsa.

„Atuncĭ acea hergheliă de caĭ şi cirédă de boĭ spăĭ-„mêntându-se, se intórse inapoĭ; şi, năvăllindŭ peste ós-„tea luĭ Petru-vodă, o puse in neorênduélă.

„Cozaciĭ se folosiră d'acéstă impregĭurare, o isbiră de „uă dată d'a drépta şi d'a-stânga şi lesne o invinseră...“ [19]),

19) *Magasinŭ istoricŭ*, t. 2. p. 58.

§ 14.

Cĭudatŭ lucru!

Petru cellŭ Schĭopŭ, carele sciea bine ellinesce[20]), citise pe Polybiŭ numaĭ pentru a imita greşellele luĭ Annibalŭ, dândŭ astŭ-felŭ luĭ Potcóvă uă frumósă occasiune de a birui intocmaĭ ca marele Scipionŭ....

Natura, nu lectura face adeveraţĭ generalĭ, carĭ sunt şi eĭ poeţĭ, adesea poeţĭ sublimĭ prin varietatea şi mărimea ideelorŭ, prin frumseţea şi armonia formeĭ, prin uşurinţa conceptiunii, prin effectulŭ finaluluĭ, prin darulŭ de a improvisa!

§ 15.

După victoria dela Docolina, Pórta Ottomană se speriase, intocmaĭ ca şi cândŭ arŭ fi veḑutŭ inviândŭ din morţĭ pe terribilulŭ Ionŭ-vodă: nouĭ ordinĭ fură espedite la Muntenĭ, la Transilvanĭ, la Tătarĭ şi la beglerbeĭulŭ Rumelieĭ, ca să intre cu toţiĭ in Moldova, reaşeḑândŭ pe tronŭ pe Petru cellŭ Schĭopŭ.

§ 16.

Caracterulŭ luĭ Potcóvă presintă unŭ tipŭ de cavalerismŭ din evulŭ mediŭ: despreţŭ pentru folóse materiale, amorŭ furiosŭ de renume.

Cu uă mână de ómenĭ, ellŭ arretâ lumiĭ că sciu a-şĭ cuceri uă purpură.

Cu uă mână de ómenĭ, ellŭ arretâ lumiĭ că sciu a invinge uă hidră.

De patru annĭ in luptă necurmată cu păgâniĭ, ellŭ nu fu băttutŭ nicĭ uă dată . . .

20) Dorotheos; p. 455.

Eĭ bine! decâtŭ să-şĭ risce uă reputaţiune, câstigată prin unŭ şirŭ de vitejie minunate, ellŭ preferi acum, după uă lună de domniă şi după duo victorie strălucite, să renuncie de bună voiă la coróna fraternă, perḑêndŭ tronulŭ, dar conservândŭ gloria!

Pecândŭ Petru cellŭ Schĭopŭ fuge cu ruşine şi cu desperaţiune de pe câmpulŭ Docolineĭ, Potcóvă adună divanulŭ ţerreĭ şi-ĭ declară, cu demnitatea unuĭ invingĕtorŭ, că ellŭ „nu voesce a maĭ domni„

Apoĭ ĭea cu sine celle 14 tunurĭ, cucerite in băttăllia de longă Iaşĭ, şi pe carĭ le socotĭa cu totŭ dreptulŭ ca unŭ netăgăduitŭ trofeŭ personalŭ,—şi se retrage in linisce peste Nistru . . .

§ 17.

Prin capriciulŭ azarduluĭ, guvernulŭ polonŭ insărcinâ cu arrestarea luĭ Potcóvă tocmaĭ pe generalulŭ Mielecki [21]), acella carele, déca vĕ maĭ adduceţĭ a-minte, se incercase cu cincĭ annĭ maĭ 'nainte a restabili pe tronŭ pe Bogdanŭ-vodă şi fuse allungatŭ de pe territoriulŭ Moldoveĭ de către vorniculŭ Dumbravă.

Mielecki cunnoscuse pe Ionŭ-vodă, auḑise de Potcóvă, şi păţitŭ uă dată dela unulŭ din fraţĭ, se temea a nu maĭ păţi uă a dŭoa óră şi dela cellŭ-l'altŭ: astŭ-feliŭ, deşi avea in disposiţiune-ĭ tóte forţele armate alle regatuluĭ contra unuĭ singurŭ omŭ, totuşĭ ellŭ creḑu maĭ demnŭ a birui prin trădare . . . .

Amăgitŭ cu promissiunĭ de ĭertare şi chĭarŭ de resplată pentru mărețele sélle fapte contra vrăjmaşilorŭ numeluĭ crestinŭ, Potcóvă se dede ellŭ insuşĭ, cu tótă artilleria şi cu tóte tesaurele sélle, in ghĭarele

21) Senkowski; *Collectanea z dziejopisów tureckich* (Warszawa, 1825, in-8); t. 2, p. 303.

perfidieĭ[22]): fu ferecatŭ la mâne şi la picióre şi arruncatŭ in temniţă!

§ 18.

Cozaciĭ şi Moldoveniĭ fură cuprinşĭ de indignaţiune; dar o resimţiră maĭ cu sémă Kopycki şi Ţopa, in carĭ uă nestinsă ĭubire pentru familha luĭ Ionŭ-vodă se unĭa cu uă urră mortală contra luĭ Petru Schĭopulŭ.

Hatmanulŭ Şahŭ şi astă-dată se inţellese cu dênşiĭ.

Potcóvă avea unŭ frate bunŭ, maĭ micŭ de annĭ, numitŭ Alessandru; ca şi dênsulŭ, Arménŭ prin sânge şi Românŭ prin cugetŭ; caşi dênsulŭ, refugitŭ peste Nistru; ca şi dênsulŭ, semenândŭ in caracterŭ cu neuĭtatulŭ Ionŭ-vodă.

„In lipsa potcóveĭ avemŭ uă talpă!“ strigară Cozaciĭ, adducêndŭ in Moldova pe noulŭ pretendinte[23]).

Petru cellŭ Schĭopŭ remase fidelŭ principielorŭ sélle: ellŭ fugi sprintenŭ maĭ 'nainte de a fi veḑutŭ faţa inamicului[24]).

22) Paszkowski; t. 3, p. 39: „iachal z voivoda do Hetmana, ktoremu 12 „dzial daroval, a Hetmanovi dvie; takzec go Hetman Krolovi odeslal do Varszavy „na Seym: vszakze go Krol nie vdziecznie przyial, y kazal go zaraz do viezie„nia dac, a okovy na nogi wlozyc, y straz pilna nad nim miec . . . “ Mielecki inşellă pe Potcóvă prin intermediulŭ principeluĭ Zdaraski, voevodulŭ de Braslav.

23) Ibid.; t. 9, p. 27: „poviadaiac, ze choc Podkovy niemasz, przedsie po„deszva zostala . . . .“

24) Charrière; t. 3, p. 733, nota: „Jeudi dernier, 20 de ce moys (fev„rier), arriva un ullac de Moldavie despesché par le sangiac de Salistria pour „donner advis qu'un frére de celui qui estoit derniérement entré audit pays et en „avoit chassé le vayvode, y estoit de nouveau entré fort acompagnié, et avoit „contraint ledit vayvode de quitter sa demeure et se retirer, ensemble ledit san„giac qui estoit prés de luy, bien blessé, et plusieurs de siens, et quelque nombre „de janissaires tués. Le premier bassa fut si fasché de ceste nouvelle etc. . . . „L'on a nouvelles certaines a ceste Porte que le Tartare est party, quarante jours „a, avec plus de 100,000 chevaulx pour aller faire une autre course audit Pol„loigne, et se dit publiquement que c'est pour chastier ceux qui ont donné pas„sage et favory ces deux fréres entrés en ladite Moldavie, s'assurant que les gens „dudit dernier sont la pluspart Cosacques.“

Alessandru-vodă intrâ in Iaşĭ şi priimi corónа ţerreĭ.

§ 19.

Acéstă domniă, ca şi a luĭ Potcóvă, ţinu abĭa uă lună.

Noulŭ principe nu avuse incă timpulŭ de a-şĭ organisa uă armată, cândŭ ĭată uă puternică óste turcă, transilvană şi munteнéscă cotropesce ţérra.

Alexandru-vodă, cu vr'uă căţĭ-va Cozacĭ, se inchide in palatulŭ domnescŭ, decisŭ a susţiné unŭ assediŭ.

§ 20.

Pentru unŭ Ionŭ-vodă ĭĭ fuse de adjunsŭ uă ḑi, uă nópte, să ĭea uă cetate ca Brăila séŭ ca Benderulŭ.

Petru cellŭ Schĭopŭ perdu unŭ şirŭ de ḑille şi de nopţĭ fără a puté reduce uă casă!

„A băttutŭ pregĭurŭ curtea din căşlegĭ pŏn' la mé-„ḑi păresimĭ"; ḑice cronica ţerreĭ.

Lipsitŭ de prafŭ de puşcă şi de provisiunĭ, Alexandru-vodă totŭ inse nu capitulâ.

Eşindŭ cu aĭ seĭ din palatŭ, ellŭ străbăttu in intunereculŭ nopţiĭ prin posturile armateĭ inamice, şi fugi in direcţiunea lacululĭ, ce scaldă uă córtă a capitaleĭ.

Aci inse ĭllŭ adjunseră gonaşiĭ.

După uă luptă furiósă, puĭulŭ de eroŭ fu prinsŭ şi— orróre! - deja pe gĭumetate mortŭ din ranele priimite in băttălliă[25]), ellŭ espirâ in ţépă!

---

25) Charriére; t. 3, p. 739, nota: „ayant Pietro-Vayvoda faict journée „avec son ennemy, qu'il a vaincu et prins vif, mais si fort blessé qu'il est mort" Heidenstein; p. 125: „Alexander enim cum vivus in hostium potestatem ve-„nisset, palo suffixus. . . . ."

§ 21.

Aprópe de loculŭ băttăiĭ, Petru cellŭ Schĭopŭ zidi monastirea Galata, precum frate-seŭ domnulŭ muntenescŭ zidise maĭ dĕ-ună-ḑĭ uă biserică pe loculŭ băttălliei cu vorniculŭ Dumbravă.

Şi biserica unuĭa, şi monastirea celluĭa-l'altŭ incăpură amênduo in griffele a nesce Grecĭ, imbrăcaţĭ in haĭne de călugĕrĭ.

Iată cine trăgea folóse din sinuciderile Românilorŭ!

§ 22.

Dar pe cândŭ Alexandru-vodă móre in Iaşĭ din mâna unuĭ callêŭ turcescŭ, ce óre va fi făcêndŭ grozniculŭ Potcóvă, pe care îllŭ lăssarămŭ in fundulŭ uneĭ puşcărie?

Va muri şi ellŭ, nu vĕ induoiţĭ; va muri şi ellŭ totŭ din mâna unuĭ callêŭ turcescŭ: căcĭ aşa fu scrisŭ in Cartea Destinuluĭ pentru câte-şĭ-treĭ fraţiĭ, legaţĭ prin sânge, prin eroismŭ şi prin martiriŭ!

§ 23.

Enricŭ de Valois de demultŭ nu maĭ domnĭa in Polonia.

Chĭarŭ in annulŭ peiriĭ luĭ Ionŭ-vodă, ellŭ fugi dintr'unŭ regatŭ, ce nu-lŭ meritase, allergândŭ la tronulŭ Franţeĭ, remasŭ vacantŭ, şi pe care urcându-se, dovedi încurrêndŭ şi acollo, că nu merita nicĭ pe acella!

După ellŭ Poloniĭ îşĭ alleseră rege, érăşĭ şi érăşĭ din indemnulŭ Turcieĭ, pe Stefanŭ Battori... acellŭ beĭu transilvanŭ, carele de'ntâĭu trimissese ostĭ contra luĭ Ionŭ-vodă, şi apoĭ estradase Muntenilorŭ pe vorniculŭ Dumbravă.

§ 24

Cu căte-va ḑille maĭ 'nainte de orribila peire a luĭ Alexandru-vodă, regele polonŭ priimi ḑela sultanŭ următórĭa epistolă, reprodusă aci după originalŭ[26]):

„Eternŭ-victoriosulŭ fiiŭ allŭ luĭ Selimŭ-hanŭ, nepotŭ „allŭ luĭ Suleĭman-hanŭ, Amuratŭ-hanŭ.

„Lăudatule intre ceĭ maĭ alleşĭ monarchĭ crestinĭ! „cărmacĭule popórelorŭ luĭ Iisusŭ! tu, carele tărîĭ după „tine pólele generosităţiĭ şi alle veneraţiuniĭ! maĭestosule „şi respectabilule stăpânŭ allŭ ţerrelorŭ polone! rege Ste„fanŭ Batori! — a căruĭ viéţă dea Allah să se sferşéscă „pe callea cea dréptă!

„Pe dată ce acéstă scrisóre imperială va adjunge la „mânele telle, ĭea a-minte ceĭa ce urmézĕ.

„Nu e multŭ timpŭ, decândŭ unŭ turburătorŭ allŭ „ordiniĭ publice, punêndu-se în capulŭ uneĭ monstruóse adu„năture de Cozacĭ din Mankerman, din Czerkas, din Canev „şi din Braslav, de'ntâiŭ cucerise Moldova şi apoĭ, după „miĭe de pustiirĭ şi neorânduele, se intórse inapoĭ în re„gatulŭ teŭ.

„Deşi maĭ în urmă hatmanulŭ teŭ reuşi a pune mâna „pe ceĭ vinovaţĭ, totuşĭ, grâbindu-se a merge întru întim„pinarea personeĭ telle, ellŭ se mulţumi a-ĭ distribui „sub paḑă prin felurite castellurĭ, uă dată cu turbură„torulŭ cellŭ de frunte.

„Afflândŭ noĭ tóte acestea, chĭarŭ cândŭ ne pregatĭamŭ „a cere cu stăruinţă estradiţiunea capuluĭ invasiuniĭ, viŭ „séŭ mortŭ; ĭată că tocmaĭ atuncĭ, spre maĭ marea nós„tră mirare, priimimŭ scirĭ ḑela legitimulŭ beĭu moldove-

26) Textulŭ turcescŭ şi uă traducţiune polonă sunt publicate in Senkovski; op. laud, p. 302-308.

„nescŭ şi dela pré-onorabilulŭ Daud beĭu, sandjacŭ de „Şilistria, cumcă unŭ altŭ nemernicŭ, ce se ḑice a fi frate cu acellŭ de maĭ 'nainte, năvălli acum cu vr'uă „2000 de puscaşĭ Cozacĭ căllărĭ şi pedestri, tăiândŭ şi „arḑêndŭ tótă ţérra Moldoveĭ şi ameninţândŭ insăşĭ ca„pitala Iaşiĭ.

„Sciĭ bine, cum că din timpiĭ respectabililorŭ şi onora„bilorŭ străbunĭ aĭ nostri, — alle cărorŭ morminte Allah „să le incunune cu uă lumină eternă! — şi pone 'n ḑiŭa „de astăḑĭ, ambele nóstre popóre, păḑindŭ strictŭ condi„ţiunile păciĭ, consideraŭ totŭ-d'a-una tractatulŭ ce ne „légă a fi unŭ izvorŭ de putere şi uă temeliă de pros„peritate pentru fie-care din elle.

„Dar acum, cândŭ unŭ hoţŭ netrebnicŭ, eşindŭ din „hotarele Poloniei in fruntea uneĭ bande de vagabunḑĭ „şi tălharĭ, cutéḑă a inrumpe in Moldova, ţérră atternată „de possessiunile nóstre celle de D-ḑeŭ ferite; cândŭ „ellŭ o pustiesce in miĭe şi miĭe de modurĭ şi apoĭ se „intórce inapoĭ in hotarele Poloniei, fără a găssi acollo „pedépsă crimelorŭ sélle; óre unele ca acestea nu sunt „elle uă vederată călcare a tractatuluĭ nostru de pace?

„Maĭ apoĭ, cândŭ hatmanulŭ teŭ, punêndŭ mâna pe „turburătorulŭ cellŭ de'ntâiŭ, îllŭ lassă în linisce, fără a „ni-lŭ trimitte noŭe la Fericita nóstră Pórtă, viŭ séŭ mortŭ; „óre toţĭ vagabunḑiĭ şi toţĭ trântoriĭ din Polonia nu sunt „eĭ incuragĭaţĭ a crede, cum că nesce assemenea hoţie „şi ammestecăture nu numaĭ nu vorŭ fi pedepsite, ci incă „din contra resplătite şi susţinute?

„In adevĕrŭ, nepăssare şi mollecĭune din parţe-ţĭ „sunt singura causă atâtŭ a cuteḑanţeĭ primuluĭ turbură„torŭ, precum érăşĭ a invasĭuniĭ celleĭ de allŭ duoilea!

„Addu-ţĭ aminte, că numaĭ prin innalta nóstră pro„tecţiune urcându-te pe tronulŭ regalŭ, tu insuţĭ ne pro„mitteaĭ noŭe unŭ nemărginitŭ devotamentŭ interesselorŭ „nóstre! óre evenementele astea din urmă, intemplate sub „regimulŭ teŭ şi prin negliginţa tea; óre elle să fie rea„lisarea acellorŭ promissiunĭ alle telle?

„Aşa déră, indată ce attingerea acesteĭ epistole îţĭ va „onora mânele, prudenţa ta şi spiritulŭ amicieĭ ce ne „unesce cerŭ de uă potrivă ca să nu intărḑiĭ a trimitte la „Fericita nóstră Pórtă, viŭ séŭ mortŭ, pe turburătorulŭ „Moldoveĭ, ce se adăpostise in hotarele Polonieĭ şi se afflă „pone acum in a ta disposiţiune.

„Incătŭ privesce pe secundulŭ turburătorŭ, apoĭ „ţi se cade neaperatŭ şi nezăbovitŭ a te pune tu insuţĭ „in capulŭ ostilorŭ telle, cu carĭ, déca poţĭ, prinde lŭ „şi pedepsesce-lŭ cu toţĭ aĭ seĭ; ĭar déca alţĭ inamicĭ es„teriorĭ séŭ debilitatea forţelorŭ telle séŭ vr'uă altă im„pedecare te va fi oprindŭ dela acésta, atuncĭ fă-ne cun„noscută noue slăbicĭunea-ţĭ, şi noĭ inşi-ne îţĭ vomŭ tri„mitte in adjutorŭ nenumerate armate.

„Pe de altă parte, intemplându-se cum-va, ca pověţui„torulŭ acestorŭ nemernicĭ să scape din mânele óstilorŭ „nóstre şi să fugă in Polonia, apoĭ veĭ fi datorŭ in orĭ„ce chipŭ a-lŭ prinde şi a ni-lŭ espedi noŭe viŭ séŭ „mortŭ.

„Căcĭ îţĭ declarămŭ ţie, că nemicŭ nu te va puté „scusa inaintea nóstră, la casŭ de nu ne veĭ trimitte viŭ „séŭ mortŭ pe capulŭ primeĭ turburărĭ, séŭ de veĭ pro„tege orĭ-şi-cum pe turburătorulŭ âstŭ de allŭ duoilea: „atuncĭ pacea nóstră internaţională fiindŭ săpată in celle „maĭ profunde alle selle fundamente, resboĭulŭ va sfăşia „fericirea şi binele popórelórŭ!

„Prin urmare, îţĭ maĭ recommendâmŭ încă uă dată „de a nu cruţa şi a nu amâna nicĭ unulŭ din miḑŭ-ló-„cele, căte se potŭ inchipui prin energiă şi prin inţelep-„ciune, pentru ca să conservĭ bine-facerile păciĭ şi alle „legăturelorŭ de vecinătate, de carĭ se bucurŭ ambele „nóstre ţerre.

„Scrisŭ in ultimele ḑille alle sacreĭ lune Zil-hidjdje, „in annulŭ hegireĭ noue-sute optŭ-ḑecĭ şi cincĭ, in capi-„tala Constantinopole“.

§ 25.

Reproduserâmŭ textualŭ acéstă curiósă epistolă séŭ, maĭ bine, acéstă seméţă poruncă, pentru a arreta deplinŭ gradulŭ de injosorîre vassală, la care adjunse mândra Poloniă faţă cu Pórta Ottomană, prin stupiditatea unuĭ Enricŭ de Valois şi prin barbarismulŭ unuĭ Stefanŭ Batori: ceĭ de 'ntâĭu—ĭea séma, frate Române!—ceĭ de 'ntâiŭ *principĭ streinĭ* pe tronulŭ Iagellonilorŭ!

§ 26.

Sórta grăbise finitulŭ luĭ Alexandru-vodă, fără participaţiunea regeluĭ polonŭ.

Dar Potcóvă remănea: aşa déră, fostulŭ persecutorŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă şi allŭ vorniculuĭ Dumbravă totŭ încă maĭ avea in reservă uă occasiune de a-şĭ demonstra acum, ca rege polonŭ, zellŭ şi suppunere la ordinile luĭ Amurat III, precum şi-le demonstrase altă dată, ca beiŭ transilvanŭ, la ordinile luĭ Selim II!

§ 27.

Scena, ce o vomŭ descri, se petrecu în Leopole, se-

cularia capitală a Galiţieĭ, respectată sub tóte dominaţiunile: rutenă, polonă, austriacă.

Acestŭ oraşŭ se affla totŭ-d'a-una în cea maĭ strinsă legătură cu Moldova şi chiarŭ cu Ţérra Românéscă.

Cândŭ amicŭ, cândŭ neamicŭ, istoria luĭ adessea se confundă cu istoria română, in cătŭ timpŭ avuse şi ellŭ uă istoriă a sea, şi noĭ uă istoriă a nóstră.

Alliată cu Alexandru cellŭ Bunŭ şi cu Mircea cellŭ Mare, Communa Leopoliĭ se bucurâ în secoliĭ XIV şi XV de nesce immense prerogative commerciale în totŭ cupprinsulŭ Romănieĭ, dela Nistru şi pone la Severinŭ[27]).

Apoĭ Stefanŭ cellŭ Mare, in resbellulŭ seŭ cu Poloniĭ, adjunse cu ferrŭ şi sabiă pone sub muriĭ acesteĭ capitale, pustiindŭ intr'un modŭ infricoşatŭ tóte satele din pregiurŭ şi chiarŭ mahallalele[28]), şi se ḑice — noĭ nu ne pronunciâmŭ, — se ḑice că în jafulŭ palatuluĭ unuĭ magnatŭ galiţianŭ arŭ fi găssitŭ acollo cea maĭ vechiă cronică moldovenéscă, descoperită în anniĭ trecuţĭ sub numele de „Cronica luĭ Huru"[29]).

De aci inainte Bogdanŭ cellŭ Chiorŭ, păşindŭ în urmele tătâni-seŭ, veni şi ellŭ cu uă puternică armată a brava zidurile Leopoliĭ şi se întórse încărcatŭ de prédă.

---

27) *Archiva istorică a Romănieĭ*; t. 1, nr. 1 *şi 189*.

28) In memoria acestuĭ evenementŭ pe pòrta numită „Halicka" se affla săpată pe pétră următória curiósă inscripţiune: „Nobilis, at nunquam nubilis Uirgo „sum, semper Vestalis, ex quo per tria saecula mille procis exambita, omnibus „casta virago, repudium feci; et armatis precibus Stephani Palatini Moldaviae, „talem me praestiti; primus ille malo caduceatore cum XL. M. filiorum Agar (?) „paranymphus, thalamos meos exambivit, sed cum omnibus abacibus, expers co„ronae virginalis, plenus ignominiae recessit, ac in minoribus oppidis ardorem „conceptum consumpsit. Anno nati ex Virgine Dei Hominis MCCCCXCVIII." — Veḑĭ Chodyniecki; *Historya miasta Lvova* (Lvóv, 1829, in-8) p. 68 nota.

29) Asaki; *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie* (Iassy, 1859, in-8) t. 1, p. 22.

Ca anticŭ și unicŭ depositŭ allŭ mărfurilorŭ moldovene in Polonia, acestŭ orașŭ se împluse în cursulŭ timpuluĭ de neguțătorĭ Românĭ, din carĭ uniĭ, adjutațĭ de'ntâiŭ de Alexandru Lăpușnénulŭ, cellŭ maĭ religiosŭ dintre tiranĭ, fundară aice, pe la miḑŭ-loculŭ seculuĭ XVI, uă frumósă biserică de ritŭ orientalŭ, cunnoscută pone astăḑĭ sub numele de „biserica moldovenéscă"[30]). . . .

§ 28.

In 1578 petrecea din intêmplare in Leopole unŭ Italianŭ din Florența, numitŭ Filippŭ Talducci.

Ellŭ lăssâ in manuscriptŭ uă narrațiune, păstrată pone astăḑĭ in Archivulŭ Mediceŭ, și pe care o traducemŭ aci din litteră in litteră, precum in tribunalurĭ se inregistréză fără nicĭ uă schimbare depunerile unuĭ marturŭ ocularŭ.[31])

§ 29.

„Plecândŭ din Varsavia, regele poruncise a inchide „in castelulŭ Rawa, in provincia Masovia, sub cea maĭ „aspră paḑă, pe fostulŭ domnŭ moldovenescŭ Potcóvă.

„Maĭ in urmă dede ordinŭ a-lŭ strămuta la Leopole, „unde venise unŭ céușŭ turcescŭ, nu cu altŭ scopŭ, pre„cum scica tótă lumea, ci numaĭ pentru a cere capulŭ „luĭ Potcóvă.

„Totŭ cu aceĭașĭ țintă sosi și unŭ ambassadorŭ din „partea luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ, adducêndŭ regeluĭ peșkeșŭ

---

30) Zubrzycki; op. laud. p. 192.

31) *Archivio Mediceo Vechio;* sezzione Strozziana, filza 303, nr. II. — Acestŭ manuscriptŭ se afflă și la Milanŭ, *Biblioteca Ambrosiana*, Mss. R 94. — Noĭ cunóscemŭ traducțiunea polonă, publicată in Przezdziecki; *Listy Annibala z Kapui* (Varszava, 1852, in-8) p. 253-258.

„50 boĭ, 4 buțĭ de tămăiósă, 2 buțĭ de lămâĭe sărate
„de celle mice, și unŭ frumosŭ armasarŭ.

„De aci lunĭ deminéța, in 16 a luĭ Iuniŭ, regele se
„depărtâ pe duo ḑille din orașŭ, sub pretextŭ de venătóriă,
„după ce maĭ ântâiŭ poruncise ca tótă politia să stea
„sub arme, precum și garda regală, ér pórțele orașuluĭ
„să fie inchise.

„Cĭaușulú turcescŭ fuse indemnatŭ de a eși din Le-
„opole, atătŭ pentru a se feri de pericolŭ personalŭ, cum
„și pentru a se masca rușinea vassalitățiĭ guvernuluĭ in
„priivința Turcieĭ.

„Tóte aceste mesure fură occasionate prin neobicĭnu-
„itulŭ concursŭ de ómenĭ armațĭ, venițĭ la Leopole sub
„cuvîntŭ de a onora presința regeluĭ, dar in realitate,
„precum se vorbĭa, maĭ allesŭ pentru a assista pre Pot-
„cóvă.

„După plecarea regală și regularea cellorŭ poruncite,
„ce-va maĭ 'nainte de a-mé ḑĭ, principele prisonnierŭ fu
„addusŭ pe piață, fără ca să-lŭ țină cine va, căcĭ îșĭ ce-
„ruse acéstă singură grațiă, după ce îĭ fusese annunciată
„sentința de mórte.

„Scena resuna de sgomotulŭ ómenilorŭ și de vuetulŭ
„tóbelorŭ.

„Potcóvă trecu de duo orĭ d'a-lungulŭ piețeĭ, neteḑin-
„du-șĭ barba și priivindŭ la publicŭ fără cellŭ maĭ micŭ
„semnŭ de frică; apoĭ rugâ să lŭ asculte și, făcêndu-se
„tăcere, rosti polonesce următóriele cuvinte:

„*Domnilorŭ Leșĭ! mergŭ la mórte nu sciŭ pentru ce,*
„*căcĭ nu-mĭ adducŭ a-minte să mĕ fiŭ invrednicitŭ prin*
„*faptele melle de unŭ assemenea sferșitŭ.*

„*Sciŭ numaĭ, că totŭ-d'a-una m'amŭ bătutŭ bărbăte-*

*„sce şi vitejesce improtiva duşmaniloră numeluĭ crestinescŭ,
„lucrândŭ numaĭ pentru binele şi folosulŭ ţerreĭ melle, cu
„hotărîre de a-ĭ fi ca unŭ zidŭ pentru ca păgânii să nu
„pótă trece Dunărea.*

*„D-ḑeŭ scie de ce nu putuĭ isbuti in acéstă dorinţă;
„pricina cea de căpitenĭă este trădătorulŭ, ce prin inşelă-
„cĭune mĕ adduse in starea in care mĕ afflu.*

*„Dar bunŭ e D-ḑeŭ; şi cânele cellŭ vinḑetorŭ curêndŭ
„îşĭ va priimi plată pentru nevinovatulŭ meŭ sânge.*

*„Atăta sciŭ; ba maĭ sciŭ încă, maĭ sciŭ că trebue să
„morŭ acum din mâna acestuĭ callêŭ crestinŭ,* — arretâ la
„acella — *căcĭ acestuĭa ĭi porunci aşa craĭulŭ vostru,
„ĭar craĭuluĭ vostru aşa îĭ porunci stăpânulŭ seŭ Turculŭ,
„cânele de păgânŭ!*

*„Mie unuĭa puţinŭ îmĭ pésă de vieţa mea; dar ţi-
„neţĭ minte, că peste puţinŭ timpŭ vĕ aştéptă şi pe voĭ
„inşi-vĕ aceĭaşĭ sórtă: de câte orĭ va vrea cânele de pă-
„gânŭ, capetele şi averile vóstre, ba şi capetele şi averile
„crailorŭ vostri vorŭ să fie trimise la Ţarigradŭ!*[32])

---

32) Przezdziecki; p. 254-5: „Panowie Polacy, ide na smierc; nie pamie-
„tam, abym w zyciu mojém uczynil co zaslugujacego na taki koniec. To wiem
„ze zavsze bilem sie meznie i po rycersku przeciwko nieprzyjaciolom imienia Chrze-
„scianskiego, i zem pracoval zavze na pozytek i dobro kraju, z mocném postano-
„vieniem byc dla niego murem i varovnia przeciv nievieruym; tak aby oni v gra-
„nicach svoich pozostali, i nie mogli przebyc Dunaju. Ten dobry zamiar nie przy-
„szedl de skutku; Bogu to viadomo dla czego; ale najbardziéj przeszkodzil temu
„ten, na dobra viare którego dalem sie przyviese do tego kraju. Ale v Bogu mam
„nadzieje, ze vkrótce jako pies zdradziecki, odniesie kare za moja krev nievinnie
„pszelana. Nic viecéj nie viem, tylko ze mam umierac z reki tego; ponievaz
„Turek, pies poganin, roskazal to vaszemu Królovi, a svojemu poddanemu; a vasz
„Król, temu roskazal. Nareszcie dla mnie jednego, to nie viele znaczy; ale
„miejcie v pamieci, ze nie zadlugo, to co ze mna sie dzieje, i vam sie przytrafi,
„i ze vaszé majatki, vasze glovy, i vaszych królov, ile razy ten pies poganin ros-
„kaze do Carogrodu zaviezione beda."

§ 30.

Ne intrerumpemŭ aci, neputêndŭ a nu ne intrerumpe.

Ultimele cuvinte din energiculŭ discursŭ allŭ luĭ Potcóvă eraŭ nu numaĭ uă prorociă, ci chiarŭ unŭ felĭu de a doŭa vedere; căcĭ aprópe in acellaşĭ momentŭ, in care fură rostite, unŭ nobilŭ polonŭ, amicŭ personnalŭ allŭ luĭ Stefan Batori, fiindŭ trimisŭ din parte-ĭ in Turcia pentru a cumpĕra caĭ orientalĭ, fu uccisŭ din porunca sultanuluĭ şi baniĭ seĭ incăpură in tesaurulŭ ottomanŭ[33])

Afflândŭ maĭ in urmă acéstă flagrantă călcare a dreptuluĭ ginţilorŭ, inceputulŭ realisăriĭ predicţiuniĭ luĭ Potcóvă, Polonia pufni de măniă şi . . . . tăcu!

Revenimŭ la narraţiunea luĭ Talducci.

§ 31.

„Apoĭ după uă scurtă pausă, arretândŭ la optŭ ó-„menĭ ce-lŭ insoţĭaŭ, Potcóvă ḑise:

„Aceştĭ slujbaşĭ şi tovarăşĭ aĭ meĭ fiindŭ totŭ atătŭ „de ispravă ca şi mine insumĭ, ómenĭ cinstiţĭ şi vrednicĭ „prin nesce slujbe făcute crăieĭ vóstre; aşa dĕră, vĕ rogŭ „ca, după mórtea mea, nu numaĭ să nu fie bântuiţĭ, ci incă „din protivă resplătiţĭ dupre vrednicia lorŭ[34]).

33) Bulengerius; op. cit.; p. 230: "Dum in Belgio dubio marte res cer-„nitur, per summam injuriam a Stephano Rege Poloniae Potcova Casacchorum dux „fortissimus, qui Tartaros et Turcos bello saepe fregerat, Amurathi per clariga-„torem deposcenti traditus est (?), in quem omni supplicio saevitum. Mox Podo-„lovius Stephani cubicularius, qui Amurathis voluntate XX equos Turcicos pecu-„nia mercatus erat, ejusdem jussu per clarigatorem ex insidiis obtruncatus est, „equi ad Amurathen deducti, quod Stephanus tam dolenter accepit, ut de bello Tur-„cis inferendo cogitaret . . . ."

34) Przezdziecki; p. 255: „Prosze vas, aby tym slugom i tovarzyszom moim, „którzy sa tak zacni jak ja sam, po mojéj smierci nic zlego sie niestalo; ponievaz „przedevszystkiém sa te poczcivi ludzie, a potém dobrze zasluzeni téj Rzeczypospolitéj „a zatém nietylko vypada, aby zadnéj krzyvdy nie doznali, ale navet aby dostali „nagrode vedlug zaslug svoich."

„Apoĭ adause:

„*Vĕ maĭ rogŭ ca pe acestŭ omŭ lipsitŭ de cinste,* —
„arretâ la callêŭ, — *carele nu e vrednicŭ a se attinge*
„*de trupulŭ meŭ cătŭ timpŭ sum viŭ, să nu-lŭ lăssaţĭ a mĕ*
„*păngări cu mâna-ĭ nicĭ după mórte; ci îngăduiţĭ acéstă*
„*sarcină ómenilorŭ meĭ, carĭ numaĭ pentru atare de pe*
„*urmă slujbă mĕ insoţiră pone aice*[35]).

„De aci tăcu.

„Totŭ poporulŭ plângea; maĭ cu sémă plângeaŭ uă
„mulţime de ostaşĭ, veniţĭ la Leopole numaĭ pentru Pot-
„cóvă, dar pe carĭ marea forţă de resistenţă din partea
„guvernuluĭ îĭ impedeca de a scăpa pe eroulŭ.

„Pe feţele lorŭ se citĭaŭ durerile suffletescĭ.

„Unulŭ din eĭ, — se ḑice că după rugămintea luĭ in-
„suşĭ Potcóvă, — îllŭ abordâ cu uă mare cupă cu vinŭ.

„Principele îĭ mulţumi, luâ cupa, o deşertâ fără a
„se resuffla şi, uitându-se în ochiĭ acelluĭa ce ĭ-o dase, îĭ
„ḑise, după obiceiŭ, că bea pentru sânetatea luĭ şi a tu-
„turorŭ tovareşilorŭ luĭ.

„Apoĭ éră trecu de duo orĭ d'a-lungulŭ pieţeĭ şi, în
„adjunulŭ momentuluĭ fatalŭ, zărindŭ uă legătură de paĭă
„pe care trebuĭa să ingenuchĭe, strigâ cu indignaţiune:

„*O Dómne! óre să nu fiŭ vrednicŭ de a ingenun-*
„*chĭa pe ce va maĭ bunŭ decătŭ asta!*[36])

„Şi adressându-se către ómeniĭ seĭ, le ḑise:

---

35) Ib, p. 256: „O to jezcze vas prosze, abyscie temu czlowiekovi bez czci
„jako niegodnemu dotknac sie mego ciala za zycia, nie pozvolili dotykac sie go i
„po smierci mojéj, ale zeby to zostavione bylo tym moim ludziom, ktorzy dla
„tego jedynie tu sa, aby mi te ostatnia przysluge oddac.“

36) Ib: „O boze mój, czyliz nie godzien jestem ukleknac na czems lepszem
„od tego!“

„Adduceți covorulŭ ce-mĭ maĭ remase din lucrurile melle![37])

„Cândŭ tapetulŭ fu addusŭ, Potcóvă se puse in ge-„nuchie cu demnitate, recitâ rugăciunea, făcu cruce dupre „modulŭ grecescŭ și inchise ochiĭ, in asteptarea loviriĭ „mortale; dar cândŭ simți că gîdele nu se mișcă, se in-„tórse către ellŭ cu intrebarea:

„Ce maĭ staĭ?[38])

„Callâulŭ respunse:

„Stăpâne! maĭ intâĭu haĭna trebue așeḑată astŭ-felĭu „incătŭ să nu mĕ impedece."

„Bine bine,"[39]); ḑise principele.

„Atuncĭ ellŭ singurŭ îșĭ așeḑâ haĭna, invocâ numele „luĭ D-ḑeŭ, și, poruncindŭ callâuluĭ să-șĭ implinéscă da-„toria, muri cu linistea cea maĭ senină.

„Unulŭ din ómeniĭ guvernuluĭ, voindŭ a arreta că „totulŭ e sferșitŭ, rădicâ de treĭ orĭ in susŭ, in specta-„colŭ, ḑestrunchĭatuluĭ capŭ allŭ erouluĭ.

„In acestŭ momentŭ din tóte gurele isbucni unŭ „singurŭ țipetŭ de durere.

„Indignațiunea poporuluĭ fu atâtŭ de mare, incătŭ „garda regală apucâ puscele, temêndu-se de uă revoltă.."

§ 32.

Capulŭ luĭ Potcóvă fu allŭ duoilea capŭ princiarŭ din Moldova rostogolitŭ pe piața Leopoliĭ din mâna unuĭ gâde, intr'unŭ scurtŭ intervallŭ de 14 annĭ.

In 1564 fuse descapitatŭ totŭ acollo, din ordinea regeluĭ Sigismundŭ Augustŭ, Stefanŭ vodă Tomșa, fugitŭ

37) Ib. p. 257: „Idzcie do moich rzeczy i przyniescie mi dyvan co mi iesz-„cze pozostal."

38) Ib.: „Co ty robisz?"

39) Ib.: „Bardzo dobrze".

de'naintea luĭ Alessandru Lăpuşnénulŭ: testamentulŭ seŭ [40]) şi unŭ peticŭ de catifea din mantaŭa domnéscă[41]) se păstréză pone astăḑĭ in capitala Galiţieĭ.

Dar intre Stefanŭ Tomşa şi Potcóvă, intre Sigismundŭ-Augustŭ şi Batori, intre annulŭ 1564 şi annulŭ 1578, este unŭ abisŭ de differinţă.

Stefanŭ Tomşa, in domnia sa cea de căte-va lune, făcea paradă de uă antipatiă febrilă contra Polonieĭ, mergêndŭ cu estravaganţa-ĭ pone la aceĭa, incătŭ pe neguţitorĭ din Galiţia, abăttuţĭ din intemplare la Sucéva, poruncĭa armaşilorŭ să-ĭ innece in apă[42]): descapitândŭ pe unŭ assemenea vrăjmaşŭ allŭ numeluĭ polonŭ, regele Sigismundŭ-Augustŭ essecuta uă resbunare naţională.

Batori avu ellŭ óre vre-uă umbră de scusă măcellândŭ pe Potcóvă?

§ 33.

Archiepiscopŭ catolicŭ allŭ Leopoliĭ era pe atuncĭ séŭ cu vr'uă cincĭ annĭ maĭ tărḑiŭ invețatulŭ Solikovski, carele ne lăssâ uă interessantă istoriă a timpuluĭ seŭ.

Deşi inamicŭ declaratŭ allŭ ortodoşilorŭ şi, prin urmare, allŭ tuturorŭ Românilorŭ[43]); totuşĭ, ellŭ nu se sfiesce a mărturisi în gura mare uă profundă indignaţiune în priviinţa morţiĭ luĭ Potcóvă.

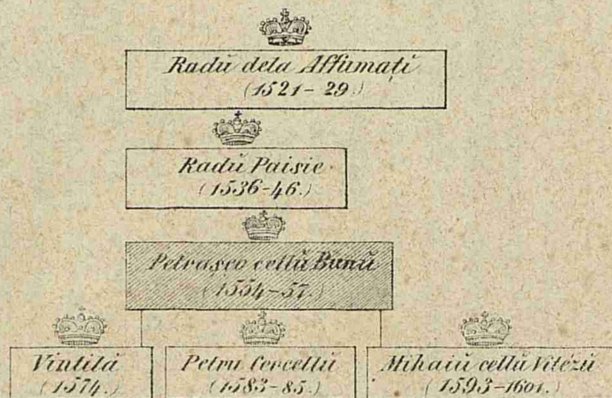
---

40) *Liber Testamentorum* (Mss. in Tabula Magistratuluĭ de Lemberg, in-f) t, 2, pag. 225, feria 6 post festum Inventionis S. Crucis 1564.

41) Chodyniecki; op. laud; p. 91 nota.

42) *Notabilia ex Actis Leopoliensibus* (MSS. nr. 1076 in Archivulŭ Municipale din Lemberg, in-f); p. 673: „Stephanus Tomsa in locum Despoti ad Palati-„natum Moldaviae suffectus et Moczuc gentis primas praedas agebant, et mer-„catores spoliabant aquisque submergebant . . "

43) Zubrzycki; p. 109.

Genealogia lui Vintilă-vodă.

Delineavit B. P. Hajdeu. Sc. K. Danielo.

„Aprópe toţĭ cetăţeniĭ, — ḑice ellŭ, — plânseră pe-
„irea acestuĭ vitézŭ Moldovénŭ; şi nu puţinŭ perdu re-
„gele chĭarŭ in stima popórelorŭ străine. . ."[44])
Atare testimoniŭ este de uă greutate estremă.

§ 34

Depusŭ intr'unŭ coscĭugŭ impodobitŭ cu cunune de trandafirĭ, cadavrulŭ luĭ Potcóvă fu immormêntatŭ in biserica cea românéscă. . . .[45])

§ 35

Despre Kopycki nu se maĭ aude nemica; Ţopa abia peste cincĭ-spre-ḑece annĭ cuteḑâ a se întórce in Moldova[46]); Şahŭ se călugĕri şi muri intr'uă monăstire[47]). . .

§ 36.

Petrŭ cellŭ Schĭopŭ, affară de uă scurtă interumpere, îşĭ conservâ letargica domniă pone la annulŭ 1591.

Atuncĭ începu a cresce in graţiele Pórţeĭ Ottomane, refugitŭ la Costantinopole, unŭ frate maĭ micŭ allŭ accelluĭ Vintilă, carele a fostŭ impărţitŭ in bine şi in reŭ tótă sórta luĭ Ionŭ-vodă: era famosulŭ Mihaĭu, cunoscutŭ

---

44) *Commentarius rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti* (Dantisci, 1647, in-4); p. 105: „Advectus erat Varsaviam Ivan quidam Podkova Moldavus... „(rex) iratus Podkovam supplicio afficiendum decrevit. Quod cum in Comitiis facere non posset, propter crebras et vehementes Nuntiorum Equestris Ordinis pro „illo intercessiones, quae tamen apud eum locum non habuerunt, denuo illum Leopolim vinctum remisit, ubi postea jussu ejus capite plexus est, omnium fere hominum dolore et non exiguo apud exteros existimationis Regiae detrimento, erat „enim Vir procerus, bene formato corpore, et tantis viribus corporis praeditus, ut „inter digitos equorum ferreas soleas frangeret. . ."

45) Chodyniecki; p. 95: „Zvloki Podkovy, Bractoo ruskie do cerkvi „svojéj zanioslo, i tam v grobie przybraném v vience rozane, pochovalo. . ."

46) *Documente de famillĭă*.

47) Koniskii; *Istoriia Russov* (Moskva, 1846, in-8); p. 30-31.

de'ntâiu sub titlulŭ de „Mare-banŭ", apoĭ sub porecla domnéscă de „cellŭ Vitézŭ".

Şi ca fiiŭ allŭ luĭ Petraşco cellŭ Bunŭ, şi ca frate allŭ nenorocituluĭ Vintilă-vodă, urrîndŭ cu inverşunare totŭ némulŭ luĭ Petru cellŭ Schiopŭ, acestŭ noŭ personăgiu nu contenia a-lŭ săpa mereŭ in opiniunea Turcieĭ, pone ce, în fine, reuşi a face să se numéscă unŭ altŭ domnŭ in Moldova.

Aflându-se acum in starea in care pussese altă dată pe nemuritorulŭ Ionŭ vodă, Petru cellŭ Schiopŭ avu ellŭ óre ânima de a imita pe predecessorulŭ seŭ? chiămâ óre la arme pe toţĭ fiiĭ ţerreĭ? stete óre in fruntea vitejilorŭ? sburâ să apere cu peptulŭ hotarele Moldoveĭ? implu lumea de fala isbîndelorŭ sélle şi pe păgânĭ de terróre?... ba nu; ellŭ îşĭ strinse lădele şi plecâ in Germania![48])

Suffletŭ slabŭ şi minte mică, omŭ născutŭ nu pentru grandórea purpureĭ, ci pentru a se suppune orbesce astădĭ la ordinile Turculuĭ, mânĭ la şóptele Jesuiţilorŭ — pe carĭ ellŭ cellŭ de'ntêiu se incercase a-ĭ introduce chiarŭ in Moldova[49]), — acestŭ principe tărîtorŭ muri peste puţinŭ timpŭ in essiliŭ, devenindŭ catolicŭ şi tocmaĭ atuncĭ cândŭ mergea la Roma să sărute papuculŭ Papeĭ![50])

---

48) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*; p. 88.-Cf. Simon Massa, ap. Wolf; *Beitraege zu einer Beschreibung der Moldau* (Hermanstadt, 1805, in-8); t. 2, p. 107: „allein um diese Zeit befand sich der tyrannische krayowaer Ban Mi- „chael in Konstantinopel, wo er bei dem Sultan Murat eine so hohe Gnade sich „erworben hatte, dass der walachische und moldauische Voivode wegen seiner grosse „Furcht geriethen. Als dieser von der erhabenen Pforte zurueck kam, verliess Peter „mit seinem Sohn die Moldau. . . ."

49) *Archiva istorică a Românieĭ;* t. I, nr. 257.

50) Soranzo; *Ottomanus sive de Imperio Turcico;* reprodusu in Conring; *De bello contra Turces gerendo libri varii* (Helmestadi, 1664, in-4); p. 127: „Pe- „trus Moldaviae Vaivoda, qui anno 1594 in montibus Rhaeticis prope Balzanum „mortuus est, cum Romam ad osculandos Beato Pontifici pedes, quamvis religione „Graeca imbutús, veniret: de quo ego, mandatu ejus, apud Pontificem egeram."

§ 37.

Aci appune *secolulŭ luĭ Ionŭ cellŭ Cumplitŭ* şi resare *secolulŭ luĭ Mihaĭu cellŭ Vitézŭ*; duo serbătorĭ române atâtŭ de inrudite, incâtŭ istoricii ceĭ vechĭ carii descriseră pe una din elle, credeaŭ de datoriă a descri totŭ eĭ şi pe cea-l'altă gemene[51]) . . . .

51) Paproeki scrie despre Mihaĭu in *Ogród Krolevski* (Praga, 1599, in-f). — Gorecki in cartea perdută, cunnoscută numaĭ dupre titlulŭ *Historia de bello Hungarico-Valachico 1598*, şi despre care vorbesce Visznievski; *Historya literatury polskiej* (Kraków, 1851, in-8); t. 8, p. 71.

EPILOGU.

Aşa, drumaşulŭ sereĭ, in câmpŭ vrêndŭ
să se culce,
E fericitŭ cândŭ plécă p'uă flóre frun-
tea sea . . .

Bolintinénu.

§ 1.

Pone acum Ionŭ-vodă jucâ unŭ rollŭ secundarŭ in annallele române şi forma uă lipsă in istoria universală.

§ 2.

Nu vorbimŭ nemicŭ despre periodulŭ cellŭ aventurrierŭ allŭ vieţeĭ selle, séŭ de totŭ necunoscutŭ orĭ în totulŭ desfigaratŭ în Engel, Wolf, Sincaiŭ, Photinos, Vaillant, Laurianŭ, şi în toţĭ ceĭ-l-alţĭ, căţĭ credură de adjunsŭ uă pagină séŭ duo pentru a cupprinde unŭ omŭ, pe care nu-lŭ putuse cupprinde uă ţérră: ne vomŭ pironi tótă attenţiunea nóstră assupra altorŭ elemente, prin carĭ persóna individuală a luĭ Ionŭ-vodă se contopesce cu persóna cea collectivă a Românieĭ şi attinge colossulŭ umanităţiĭ.

§ 3.

Ca Domnŭ, ellŭ fu judecatŭ pone astădĭ numaĭ de pre inveninatele spusse alle vrăjmaşilorŭ seĭ: cĭocoĭ, popĭ şi străinĭ.

Ast-feliŭ marele Julianŭ Apostatulŭ, unulŭ din ceĭ maĭ sublimĭ imperaţĭ aĭ Romeĭ deja căḑute, jăcea osînditŭ fără appelŭ in cursulŭ secolilorŭ dupre absurdele accusaţiunĭ alle bigoţilorŭ; pone ce, în fine, trebuĭa să vină unŭ Bayle şi unŭ Voltaire, pentru ca să întórcă Cesaruluĭ ceĭa ce este a luĭ Cesarŭ!

Astŭ-feliŭ, de assemenea, uriaşulŭ Napoleonŭ appare şi maĭ puţinŭ decâtŭ micŭ in pamfletulŭ luĭ Victor Hugo; dar nu Victor Hugo este istoriculŭ luĭ Napoleonŭ!

§ 4.

Ca ostaşŭ, Ionŭ vodă fu micşuratŭ pone astăḑĭ dupe viclenele relaţiunĭ alle Polonilorŭ, cândŭ duşmanĭ neputincĭoşĭ, cândŭ alliaţĭ perfiḑĭ, cariĭ, in ambe casurile, voĭaŭ a-ĭ răpi séŭ tótă gloria, séŭ parté-ĭ cea maĭ frumósă, impăunându-se eĭ-insişĭ cu miserabilulŭ plagiatŭ de pene strălucite.

Acéstă sórtă o avură, vaĭ, toţĭ eroiĭ Românieĭ.

Maghĭariĭ óre nu-şĭ attribuĭaŭ eĭ loruşĭ, in faţa nedomeriteĭ Europe, celle maĭ falnice şi maĭ legitime victorie alle luĭ Mircea, Stefanŭ şi Mihaĭu?

§ 5.

Numaĭ unŭ democratŭ póte înţellege domnia luĭ Ionŭ-vodă, a căruĭ tótă administraţiunea fuse ca uă luminósă presimţire a cuvintelorŭ luĭ Saint-Simon:

„Nu lăssaţĭ ca ceĭ săracĭ, despoiându-se de puţinulŭ „ce aŭ, să maĭ adaugă la prisosulŭ cellorŭ avuţĭ;

„Nu lăssaţĭ ca hoţiĭ ceĭ de frunte să fie puşĭ judecătorĭ peste greşellele celle mice;

„Nu lăssaţĭ ca nesciinţa, superstiţiunea, lenea şi des-
„frênarea, născute pe pufulŭ salónelorŭ, să calce in pi-
„cĭóre capacitatea şi moralitatea, eşite din intunericulŭ
„unuĭ bordeĭu . . . "

§ 6.

Numaĭ unŭ soldatŭ póte inţellege resbellele luĭ Ionŭ-vodă, ce se povestĭaŭ pone acuma ca unŭ lungŭ inşiră-te-mărgărite fără planŭ şi fără successiune; dar in carĭ arta militară descopere cu uĭmire uă prodigiósă diversitate de midŭ-lóce, cărmuită de uă minunată unitate de direcţiune.

§ 7.

Ce e dreptŭ, ca Domnŭ, Ionŭ-vodă se arretâ căte-uă-dată pré-crudŭ; dar Mircea, Stefanŭ, Mihaĭu, fost'aŭ eĭ óre maĭ blânḑĭ? dar secolulŭ allŭ şesse-spre ḑecelea intregŭ nu fu ellŭ óre unulŭ din secoliĭ ceĭ maĭ incruntaţĭ in tóte ţerrele lumiĭ, in Spania, in Francia, in Anglia? dar pone şi capiĭ bisericelorŭ, pone şi predicatoriĭ păciĭ evangelice, pone şi Luther şi papa Piŭ V, nu strigaŭ eĭ óre atuncĭ cu furiă: „tăĭaţĭ! tăĭaţĭ! tăĭaţĭ mereŭ!"

§ 8.

Ce e dreptŭ, ca ostaşŭ, Ionŭ-vodă, după ce făcuse miracole, căḑu; dar nu uĭtaţĭ cuvintele luĭ Fridericŭ: „nicĭ unŭ geniŭ militarŭ nu póte ţiné contra trădăriĭ"; dar nu uĭtaţĭ mórtea luĭ Cesarŭ, Enricŭ IV, Gustavŭ-Adolfŭ şi chiarŭ pe a luĭ Mihaĭu! dar nu uĭtaţĭ Waterloo!...

Nu totŭ d'a-una successulŭ este ceĭa ce distinge pe ómeniĭ ceĭ marĭ; căcĭ addessea sunt fórte-marĭ tocmaĭ nenorociţiĭ, ce morŭ semenândŭ, pentru ca mediocra posteritate să aïbe fericirea de a cullege maĭ trâḑiŭ rodulŭ cellŭ ce cóce cu greŭ!

§ 9.

Mircea domnise aprópe la 40 de annĭ;

Stefanŭ — de assemenea!

Mihaïu totŭ incă, cu bine cu reŭ, işĭ trăgênase pone la 9 annĭ eroica-ĭ domniă...

Mircea, Stefanŭ, Mihaïu, avêndŭ puternicĭ duşmanĭ, avură inse şi puternicĭ amicĭ, regĭ şi imperaţĭ....

Dar căutaţĭ cu luminarea, ca Diogenŭ, nu numaĭ in România, ci căutaţĭ in tótă istoria universală, unŭ singurŭ principe, carele cu maĭ puţine miḑŭ-lóce să fi essecutatŭ, in pace şi in resbellŭ, ca Domnŭ şi ca ostaşŭ, intr'unŭ intervallŭ de douĭ annĭ, de duo ḑecĭ şi optŭ de lune, nesce lucrurĭ maĭ gigantice, decâtŭ reformele administrative şi bàttalliele luĭ Ionŭ vodă!

§ 10.

Fie-care factŭ istoricŭ este uă inveţătură, adressată la unŭ momentŭ óre-care ce se va ivi cândŭ-va in viitorŭ, precum in poesia luĭ Heine cedrulŭ Livanuluĭ se gândesce la depărtatulŭ bradŭ din codriĭ Scandinavieĭ.

Ḑillele nóstre mi se parŭ a fi anume óra ce respunde la vechïa lecţiune a luĭ Ionŭ-vodă: suntemŭ slabĭ şi desorganisaţĭ, nu avemŭ amicĭ, duşmaniĭ ne impressorŭ, ne ameninţă, ne năbuşescŭ din tóte părţile. . . .

Dar trebue óre să desperâmŭ?. . . Lipséscă unŭ pur-

calabŭ Ieremia Golia, lipséscă nesce vornicĭ Bilăe şi Murgu, lipséscă unŭ hatmanŭ Slavilă, lipséscă negrulŭ stolŭ de lacomĭ vinḑetorĭ; şi atuncĭ, sub unŭ altŭ Ionŭ vodă, ne vorŭ adjunge duoĭ annĭ, numaĭ duoĭ annĭ, fraţilorŭ Românĭ! pentru a resădi in scumpa nóstră ţérrişóră unŭ paradisŭ, páḑitŭ la hotarele selle de miĭe de ângerĭ cu săbie inflăcărate!!

§ 11.

Pentru cine vrea. in puţinŭ timpŭ şi din nemica se facŭ multe şi marĭ!

FINE.

NOTE.

I.

Origina luĭ Ionŭ-vodă.

Engel ḑice: „Wer war dieser Ivonia? Er selbst gab „sich fuer einen mit einer Beyschlaeferin erzeugten Son „des Voivoden Stephan, aus. Nach einer in Pohlen ver„breiteten Sage aber war er ein gebohrner Grosspohle „aus Masovien. Der Mold. Geschichtschreiber Ureke heiss „ihn einen Armenier. Fredro hat das Geruecht, dass er „aus Reussen gebuertig gewesen."

Aci sunt adunate tóte opiniunile despre origina luĭ Ionŭ-vodă, şi anume: 1-o. fu bastardŭ allŭ unuĭ Stefanŭ vodă; 2-o. fu Polonŭ din Masovia; 3-o. Fu Polonŭ din Galiţia; 4-o. fu Arménŭ.

Să analisâmŭ căte-şĭ-patru părerile.

Toţĭ istoriciĭ, Forgacs, Gorecki, Lasicki, Paprocki, De Thou, Bielski, Isthúanffi, Urechĭa, etc, recunnoscŭ, cŭmcă Moldoveniĭ îşĭ adduseră domnŭ pe Ionŭ-vodă din causa că predecessorulŭ seŭ, Bogdanŭ, ĭubĭa pe Polonĭ, pe carĭ aĭ nostriĭ de locŭ nu-ĭ puteaŭ sufferi.

Apoĭ este óre vre-uă umbră de probabilitate, că allungândŭ pe unŭ polonofilŭ, Moldoveniĭ să fi chiămatŭ şi îmbrăţişatŭ pe unŭ altulŭ chĭarŭ Polonŭ?

Să vedemŭ inse, de unde îşĭ are inceputulŭ acéstă absurdă presupposiţiune.

1-o. Despre polono-masovismulŭ luĭ Ionŭ-vodă.

Totŭ, dar totŭ ce s'a spusŭ in acéstă priivinţă, decurge din următóriele cuvinte alle luĭ Gorecki, carele insuşĭ recunósce, că nu crede in ceĭa ce relatéză: „Erat Ivo„nia, quem quidam Polonum fuisse in Masovia natum di„cunt, stirpis Valachicae..." ceĭa ce insemnéză: „Ionŭ, pe „care uniĭ îllŭ facŭ Polonŭ născutŭ in Masovia, era de „némŭ moldovenescŭ„.

Slabă temeliă pentru a polonisa pe eroulŭ nostru! Dar de unde derivă ea óre, aşa cum este? Isvorulŭ îllŭ găssimŭ in Lasicki, carele ḑice, că in 1561 Ionŭ-vodă se affla in Lublin, pe longă magnatulŭ Ionŭ Firlei. Oraşulŭ Lublin afflându se in Masovia, étă de unde se născoci ridicola poveste de masovismulŭ luĭ Ionŭ-vodă, ca şi cândŭ arŭ fi Turcŭ cine petrece la Constantinopole, séŭ Némţŭ in Vienna!

2-o. Despre polono-galiţismulŭ luĭ Ionŭ-vodă.

De acésta vorbesce numaĭ Fredro, inţellegêndŭ reŭ unŭ passagĭu din Bielski, unde cronicarulŭ polonŭ numesce Pocuţia *patrimoniŭ*, ĭar nu *patriă*, allŭ luĭ Ionŭ-vodă: Pocuţia fiindŭ uă parte din Galiţia, ĭată de unde se născoci şi acéstă a duoă ridicolă poveste despre origina cea galiţiană.

Ambele aceste fabule se păreaŭ unora cu atâtŭ maĭ de creḑutŭ, că Ionŭ-vodă vorbĭa polonesce ca unŭ Polonŭ; dar ellŭ vorbĭa şi turcesce, ca unŭ Turcŭ....

Decĭ, origina polonă, fie masoviană, fie galiţiană, a principeluĭ nostru este uă impossibilitate pe de uă parte şi unŭ *quiproquo* pe de altă parte: nesce assemenĭ fantasie nu meritŭ de a figura in istoriă; şi cu tóte astea le imbrăţişară Mironŭ Costinŭ, Wolf, Şincaĭu, Palauzov, şi alţiĭ.

Remânŭ celle-l'alte duo asserţiunĭ: 1-o. fu bastardŭ allŭ unuĭ Stefanŭ-vodă; 2-o. fu Arménŭ.

Origina moldovenéscă a luĭ Ionŭ-vodă o attestŭ cronicele turce in Mignot şi în Ricaut, Isthuanfi, cronicele cozace, Forgacs, Bullenger, Gorecki, etc; Lasicki şi Loe-

wenklau[1]) maĭ adaugŭ anume, cumcă era bastardŭ allŭ unuì Stefanŭ-vodă; totŭ aşa sę intitula ellŭ-insuşĭ în tóte crisóvele sélle; şi totŭ aşa îllŭ recunnoscură şi toţĭ Moldovenii, chiămându-lŭ la domniă, ceĭa ce este de uă greutate covĕrşitóriă.

Dar allŭ căruĭ dintre Stefanĭ să fi fostŭ bastardŭ? căcĭ dela Stefanŭ cellŭ Mare pone la 1564 istoria Moldoveĭ numeră patru principĭ de acestŭ nume: 1-o. Stefanŭ cellŭ Tenerŭ, fiĭulŭ luĭ Bogdanŭ cellŭ Chĭorŭ; 2-o. Stefanŭ Locustă, fiĭulŭ unuĭ Alexandru-vodă; 3-o. Stefanŭ fiĭulŭ luĭ Petru Rareşŭ; 4-o. Stefanŭ Tomşa.

Care anume din acestia să fi fostŭ tată luĭ Ionŭ-vodă? Pone acuma istoricii nu sciură a se pronuncia assupra acestuĭ punctŭ; şi eŭ insumĭ, sunt patru annĭ, greşissemŭ intr'unŭ articolŭ, scrisŭ in răpeḑiciune şi maĭ multŭ din memoriă pentru ḑiarulŭ „Tribuna română," unde l'amŭ numitŭ bastardŭ allŭ luĭ Stefanŭ Rareşŭ.

De currêndŭ avuĭ occasiunea a descoperi în Archiva Statuluĭ, Condica moldovenéscă Nr. 1015, pag. 132-34, următorulŭ documentŭ allŭ monastiriĭ Golia, din 1573, martie 6, ce-lŭ reproducemŭ textualŭ, in transcripţiunea latină:

„Milostiiu bozieiu Ion voevoda, syn Stefana voevodi, „gospodar zemli moldavskoi. Oze priidosza pred nami i „pred naszimi moldavskimi bolieri Sofiika doczka Iurii, i „vnutzi ei Ion Tzogoe i brat ego Alexa, i sestri ich An-„nuszka i Fedia i Nastia dieti Marini, i plemenitzi ich „Ilia syn Kobaku tiz vnuk Iurii. . . . i prosili sebe ot „nas urik na ich pravoiu otninu i diedninu i daanie sczo „bil dal diedu ich Iurii ot dieda naszego Bogdana voe-„vodi na edno miesto ot pustini na Veliki Czuluk sczo „sia teper imienuet selo Kobiaczanii; i privilie sczo imal „died ich Iurii za danie ot Bogdana voevodi na togo vi-„szepisanago sela na imia Kobiaczanii u Velikii Czuluk, on „bil zakopal u zemli koli priszli Tatari u zemli s Ale-

1) *Annales sultanorum Othmanidarum* (Francofurti, 1596, in-f) p. 59.

„xandru voevoda, ta pognil i takmo. . . . . my i s na-
„szimi bolieri iskachom i obrietochom s naszimi duszami
„oze est im prava otnina i diednina. . . . i dadochom im
„i utverdichom im naszim znamenitom listom, kako da
„est im i ot nas urik iakoz i prezde s vsem dochodom,
„im i dieti ich i vnuczatom i pravnuczatom i praszczo-
„riatom i vsemu rodu ich kto sia im izberet naiblizníi ne-
„poruszeno nikoliz na vieki; a chotar toe predreczenoe
„selo na imia Kobaczanii da est ot vsech storon po sta-
„romu chotaru pokuda iz vieka ozivali; a na to est viera
„gospodstva viszepisanago Ion voevoda syn Stefana voe-
„vodi, viera prevozliublenago syna gospodstva-mi Petra-
„voevodi, viera boiar naszich: viera pana Dumbravy dvor-
„nika dolniei zemli, viera pana Pakuraria dvornika gornei
„zemli, viera pana Kosmi Murgu, viera pana Ion Kara-
„ghiuzele i pana Lupe Huru prakalabove chotinskich,
„viera pana Maxima i pana Romaszka prakalabove nie-
„metzkich, viera pana Toadera . . . prakalabi romanski,
„viera pana Gyrli portar suczavski, viera pana Krysti i
„pana Danczula prakalabi orcheiski, viera pana Malai . .
„viera pana Grigorie spatar, viera pana Iani . . . viera
„pana Buczuma czasznika, viera pana Bilye stolnika, viera
„pana Nikoari komisa, viera vsech boiar naszich velikich
„i malich; a po naszem zivotie kto budet gospodar ot
„dietei naszich ili ot naszego roda il pak . . . . izberet
„gospodarem naszei moldavstiei zemli, tot bi . . naszego
„daania i potvrezdenia, ale bi dal i ukriepil zaneze. . i
„dali i potvredili. . . . est im prava diednina; a na bol-
„szii kriepost i potvrezdenie tiem vsem viszepisanim velieli
„esmi naszemu viernomu i pocztenomu bolierinu panu Ion
„Golie logofet pisati czto ta viszepisana peczat ot dieda
„naszego Bogdana voevodi, priviesiti . . . nasze peczat
„k semu istinomu listu naszemu. Pisal Kristia Michaileskul“

Precum vedețĭ, in acestŭ prețiosŭ documentŭ, Ionŭ-vodă în duo rêndurĭ se numesce lămuritŭ „fiiŭ allŭ luĭ „Stefanŭ-vodă fiiuluĭ luĭ Bogdanŭ-vodă,“ adecă allŭ luĭ Stefanŭ-cellŭ Tenerŭ, și, prin urmare, strănepotŭ allŭ luĭ Stefanŭ cellŭ Mare.

Cum déră cronicarulŭ Urechĭa îllŭ numesce „Arménŭ? şi nu numaĭ cronicarulŭ Urechĭa, ci incă şi unŭ altŭ contimpurénŭ, Francesulŭ Languet, unŭ diplomatŭ pré-bine informatŭ assupra evenimentelorŭ Moldoveĭ? aceste duo mărturie atătŭ de ponderóse, cum óre să le impăcămŭ cu origina cea domnéscă a luĭ Ionŭ-vodă?

Credemŭ a fi găsitŭ uă cheiă pentru a desciffra cimilitura.

Concubina luĭ Stefanŭ cellŭ Tĕnerŭ, ce dede nascere bastardă eroulŭĭ nostru, maĭ avu unŭ bărbatŭ legitimŭ, cu care făcu alţĭ douĭ fiĭ: Potcóvă şi Alessandru, fraţĭ bunĭ intre eĭ, dar pe carĭ istoriciĭ de atuncĭ, Bielski, Paszkovski, etc. îĭ numescŭ numaĭ fraţĭ de mumă séŭ uterinĭ — bracia przyrodzoni, — cu Ionŭ-vodă.

In poesia naţională cozacă, unulŭ şi cellŭ maĭ celebru din aceĭ duoĭ fraţĭ, vitézulŭ Potcóvă, e numitŭ Serpega: nume neslavonŭ, netătărescŭ şi neromânŭ, ci purŭ armenescŭ[2]), in care e maĭ cu sémă caracteristicŭ finalulŭ gutturalŭ *„eg* séŭ *ag"* precum in celle maĭ multe numirĭ armene: Kakeg, Armenag, Arpeg, Havanag, Vashdag, Haigag, Ampeg, Arhneg, Korheg, Endsag, Kelag, Pazug, Huseg, Faĭnag, Gornhag, Nerseh, Zareh, Sanadrug, Sahag, Vasag, etc. Assemenea numĭ le poţĭ vedé la totŭ passulŭ in istoria armenéscă a luĭ *Serpos*[3]), allŭ căruĭ insuşĭ numele ne dovedesce şi maĭ limpede de cătŭ tóte armenismulŭ familieĭ *Serpega*.

Decĭ, e clarŭ şi decisivŭ, cumcă muma luĭ Ionŭ-vodă fu Arméncă.

Recitesce acuma, dreptŭ verificaţiune, celle ḑise pe paginele 6-7 assupra fisionomieĭ acestuĭ principe, şi maĭ studiéză şi insuşĭ portretulŭ seŭ; căcĭ in istoriă se cere, maĭ pe susŭ de tote, uă armoniă de probe.

---

2) Eugéne Boré ap. Barancz; *Zywoty slawnych Ormian w Polsce* (Lwów 1856, in-8); p. 410.

3) *Compendio storico sopra la nazione Armena* (Venezia, 1786, in-8).

II.

Ionŭ-vodă in Lublin.

In Lasicki intîmpinămŭ următória frase: „Ivonia. . . „anno salutiferi partus 1561, rege Sigismundo Augusto „comitia Lublini agente, Iohannis Firlei . . . . minister „fuit.“

D. Papiŭ traduce aşa: „Iónŭ . . . . pre la annulŭ „mântuiriĭ 1561, cândŭ regele Sigismundŭ Augustŭ cele- „bra comiţiele in Lublin, era *servitorulŭ* luĭ Iónŭ Firleĭ. . .“

Astŭ-feliu pentru D. Papiŭ, a fi „minister“ e a fi „servitorŭ“; de assemenea îllŭ tradusese şi Engel prin „Diener.“

Dar óre puterniculŭ Laski şi, maĭ allesŭ, illustrulŭ principe Constantinŭ Ostrogski, „le plus riche et plus „puissant Prince du Royaume“ [4]); óre eĭ, flórea Polonieĭ, să fi pututŭ deveni amicĭ personalĭ cu uă fóstă slugă polonă?

Dar óre Bogdanŭ-vodă, gonitŭ din Moldova, n'arŭ fi mustratŭ pe fericitulŭ seŭ rivallŭ de a fi fostŭ cĭocoĭu maĭ 'nainte de a pretinde la domniă?

E pré vederatŭ, cumcă *minister* allŭ luĭ Lasicki nu e nicĭ *servitorŭ* allŭ D luĭ Papiŭ, nicĭ *Diener* allŭ luĭ Engel, carĭ amenduoĭ nu approfundară organisaţiunea curţilorŭ boerescĭ polone din secolulŭ XVI.

---

4) Du Fossé; *Trésor politique reveu et augmenté* (Paris, 1611, in-8); p. 181.

Fie-care din acele curţĭ se compunea din junĭ din famil-liele celle maĭ nobile, dar cariĭ séŭ căḑuseră in sărăciă, orĭ căutaŭ preţiosulŭ sprijinŭ allŭ unuĭ patronŭ cu multă influinţă, şi carele se intempla ca ellŭ-insuşĭ să-şĭ fi inceputŭ carriera in acellaşĭ modŭ. Eĭ eraŭ „clienţĭ", nu *servitorĭ*, nu *Diener* . . .

Assupra acesteĭ remarcabile instituţiunĭ naţionale Polonulŭ Golembiowski scrise unŭ volumŭ intregŭ[5]), fără care cu greŭ s'arŭ puté inţellege cum se cade posiţiunea luĭ Ionŭ-vodă faţă cu magnatulŭ Firlei.

---

5) *Domy i dwory* (Warszawa, 1830, in-8).

III.

Ionŭ-vodă in 1564—1565.

Pone acum se sciea numaĭ atăta, cumcă Ionŭ-vodă trecu din Polonia in Turcia şi de aci la insula Rodosŭ: despre trecerea din Polonia in Turcia vorbescŭ maĭ toţĭ autoriĭ, despre trecerea la insula Rodosŭ numaĭ cronicarulŭ Urechĭa.

Actele diplomatice alle ambassadeĭ francese in Constantinopole, publicate din manuscripte officiale de către Charriere, arruncŭ uă nouă lumină assupra acesteĭ fase din viéţa luĭ Ionŭ-vodă: estragemŭ tóte passagiele relative la cestiune.

1-o. La 29 iuliŭ 1564 agentulŭ Petremol scrie din Constantinopole: „Il court aussy un bruict, de par deça, „que le frère de Tumpcha, celuy qui avoit occupé la „Moldavie l'année passée, estoit en armes avec sept ou „huit mil hommes, sous la faveur, aide et protection de „Maximilian, roy des Romains pour entrer en ladicte „Moldavie et vanger la mort de son frère . . . "

2 o. La 23 Genariŭ 1565 ellŭ scrie érăşĭ: „Les Mol- „daves se pleignent dudit empereur (Maximilian), disant „que le frère d'un certain Dimitrasco, qui fut l'année „passée exécuté en ceste ville, est en armes soubz sa fa- „veur et protection pour assaillir et occuper la Moldavie, „et en déchasser Alexandre, que le Grand-Seigneur y a „constitué après la fuitte et mort de Tumpcha . . "

3-o. Uă altă scrisóre din 7 Aprile 1565: „Le chaoux „qui a apporté les nouvelles de Bude a amené avec soy „le frère du Despot qui régnoit en Moldavie, lequel s'est „retiré et fuy de l'armée de Maximilian, et le bassa l'a„yant cogneu luy a faict beaucoup de faveur, en atten„dant qu'il face entendre son affaire au Grand-Seigneur..."

4-o. In fine, scrisórea din 23 maïu 1865: „le frére „du Despot s'estoit retiré vers le Grand-Seigneur, lequel „Sa Haultesse a envoyé en gardes á Rhodes avec douze „aspres, monnoie de ce pays, de paye par jour, qui sont „dix ou onze sols de France; oú au contraire le pauvre „homme pensoit á son arrivée que le Grand-Seigneur le „deust faire tout d'or, et qui le deust remettre en la Mol„davie et en déchasser Alexandre . . . ."

E vederatŭ că, in căte-şi-patru epistolele, Petremol vorbeşce de unulŭ şi acellaşŭ personnagïu, de şi de'ntâïu îllŭ numesce frate cu Tomşa, de aci frate cu cnézulŭ Dimitrie Wiszniewiecki, apoï frate cu Despota.

Tomşa fu Moldovénŭ, Wiszniewiecki — Polonŭ, Despota — Serbŭ; Tomşa uccisese pe Despota şi trimise pe Wiszniewiecki la peire la Constantinopole . . . . vĕ puteţï déră inchipui galimatias genealogicŭ, in care cade diplomatulŭ francesŭ, făcêndŭ pe unŭ cine-va frate cu treï personnagie atătŭ de differite!

Cumcă vorba e anume depre Ionŭ vodă, o probéză:

1-o. Cronologia, pe basea căriï reconstituimŭ următórïa armoniósă seriă de evenemente: in 1561 Ionŭ vodă petrece in Masovia; in 1562 trece in Crimŭ; in 1563 se intórce in Polonia; in 1564 appare in Austria; in 1565 fuge la Constantinopole şi se trimitte surgunŭ la Rodosŭ.

2-o. Împregïurarea essiliuluï la Rodosŭ, despre care vorbesce în unire Petremol şi Urechïa, şi care, sub anniï în cestiune, nu se póte applica fără numaï către Ionŭ-vodă, de vreme ce Turciï, din politică, nu surguniaŭ nicï uă dată duoï principï moldovenï, prin urmare rivalï, in aceïaşï localitate.

3-o. Despota nu avu nicï unŭ frate, precum mărturi-

sesce ellŭ însuşĭ în genealogia sea, publicată de Sommer; Wiszniewiecki nu avu nicĭ unŭ frate, precum arrétă Niesiecki; Tomşa să fi avutŭ vre-unŭ frate, arŭ fi fugitŭ de'mpreună cu ellŭ in Polonia de'naintea luĭ Alexandru Lapuşnénulŭ, ceĭa ce nu fu.

E remarcabilŭ, că fiiulŭ cellŭ legitimŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă, Petru, pe care Urechĭa îllŭ pune la annulŭ 1593 sub numele de Petru Cozaculŭ, şi despre care Heidenstein dice sub acellaşŭ annŭ: „Sub hoc tempus fictum aliquem „Palatinum Valachiae, qui se Ivoniae posteritatem esse „praedicabat, sub patrocinium Coşaci receperant. . quem „Mariemburgum carceri perpetuo adjudicat Rex"; ĭar totŭ aşa se esprimă şi Ioachimŭ Bielski[6]), amenduoĭ contimpurenĭ; e remarcabilŭ, că Chronicon Fuchsio-Lupino Oltardinum îllŭ face pe acellŭ Petru fiiŭ allŭ luĭ Despota, intocmaĭ precum pe Ionŭ-vodă Petremol îllŭ făcea frate cu Despota: atătŭ de confuse sunt, in genere, noţiunile autorilorŭ assupra genealogieĭ principilorŭ românĭ!

---

1) *Dalszy ciag kroniki polskiej* (Varszava, 1851, in-8); p. 146.

IV.

Către pagina 13 § 12.

Photinos dice: „Istoriculŭ Guagnini la cronologia Po„loniei, cartea XXI, spune că ellŭ (Ionŭ-vodă) e de viţă „Polonă, şi că arŭ fi fostŭ chiarŭ in serviciulŭ voivodului „Cracoviei. Cunnoscătorŭ de mai multe limbe, s'a dusŭ „pe longă ambassadorulŭ Poloniei ca Dragomanŭ la Con„stantinopole. Acollo petrecêndŭ mai multŭ timpŭ, a intratŭ „cu incetulŭ in dragostea ómeniloru influinţi, şi a adjunsŭ „să se făcă mare Dragomanŭ allŭ Porteĭ Ottomane; dar „fiindŭ intrigantŭ şi ammestecându-se in trebele Moldovei, „l'a essilatŭ la insula Rodosŭ . . . " [7])

Tóte acestea sunt unŭ şirŭ de neadevĕruri:

1-o. Noi cunnóscemŭ tóte scrierile lui Guagnini şi, nu numai n'amŭ descoperitŭ în elle ce-va analogŭ, dar chiarŭ uă mărturiă oppusă, şi anume: „totŭ ce vorbescŭ „despre Ionŭ vodă,—dice Guagnini,—amŭ prescurtatŭ din „alte cronice, căci eŭ-insumi mĕ afflamŭ atunci departe „dela hotarele Moldovei, tocmai la graniţa Moscoviei, ser„vindŭ in cursŭ de 18 anni in garnizónea dela Witebsk." [8])

2-o. Toţi Dragomanii cei mari ai Porţei Ottomane dintre annii 1560-1572 sunt cunoscuţi din Hammer: incâtŭ despre Ionŭ vodă, noi nu găssimŭ acollo, iar aiurea şi mai puţinŭ, nici cea mai mică allusiune.

---

7) Trad lui Sion; t. 3, p. 55.
8) Ap. Paszkowski; t. I, p. 189.

De unde déră să fie aceste curiosităţĭ d'alle luĭ Photinos?

Scimŭ numaĭ atăta, cum că elle nu sunt din Guagnini.

In Cantemirŭ ne intimpină ce-va şi maĭ curiosŭ: ellŭ confundă pe Ionŭ-vodă cu Despota, reproducêndŭ, in locŭ de a correge, unŭ passagĭu din Turco-Graecia luĭ Crusius, precum amŭ arretatŭ intr'uă altă scriere a nóstră [9])

Nu este nicĭ uă induoélă, cum-că Ionŭ-vodă sciuse maĭ multe limbe: crescutŭ intre Armenĭ, ellŭ vorbĭa turcesce şi póte tătăresce; in Polonia invețase polonesce şi, petrecêndŭ cu aristocrațiĭ ca Firlei, Laski, Ostrogski, de sigurŭ că nu era străinŭ nicĭ limbeĭ latine . . . . dar cu tóte astea, n'a fostŭ nicĭ uă dată nicĭ mare dragomanŭ allŭ Porțeĭ Ottomane, precum vrea Photinos; nicĭ elevŭ allŭ luĭ Lascaris, precum pretinde Crusius şi Cantemirŭ.

Aşa déră, fidelĭ sistemeĭ nóstre, noĭ ne-amŭ feritŭ de orĭ-ce incertitudine, mulțumindu-ne a invoca numaĭ factulŭ cellŭ maĭ pre susŭ de bănuealā: cumcă eroulŭ nostru se occupase in Constantinopole cu negufitoria petrelorŭ scumpe şi deveni mahometanŭ.

Se pré póte să maĭ fi avutŭ şi vre-uă funcțiune publică: dar nu scimŭ!

---

9) *Analise litterarie esterne* (Bucurescĭ, 1864, in-16).

V.

Unŭ documentŭ importantŭ.

Intre documentele monastirii Golia din Iaşĭ se află in originalŭ următorulŭ crisovŭ, carele fu reprodusŭ şi in *Zapiski Odesskago Obsczestva Istorii i Drevnostei*, dar cu câte-va greşelle neĭertate, precum de pildă „10 maiu“ in locŭ de „10 Martie“ etc., şi carele e cupprinsŭ intr'uă copiă ce-va maĭ essactă in *Condica moldovenéscă Nr. 1015* din Archiva Statuluĭ:

„Milostiiu boziiu Ion voevoda syn Stefana voevodi, „gospodar zemli moldavskoi. Oze tot istinnii nasz viernii „i pocztenii boliarin pan Ion Golia velikii logofet i sluga „nasz viernii Eremiia prakalab i zena ego Tudora, dali i „potvredili esmy im ot nas u naszei zemli moldavskoi „dvie miesta ot pustini, edin na Dnistru gdie sia imenuet „Oxentiia mezdo Molovata i mezdo Mokszíia i s miesto „za czetiri mlini ot toe strani Nistra u pototzi ustie Ichor„likul, gdie upadaet u Nestru, a drugoe miesto na konetz „pesczeram povisze Starago Orchiia gdie upadaet doroga „Starago Orchiia u Revtia u brud povisze Kiszinevie „pod stienku po toe strani Revtia ot k Nestru i s dva „mlini u Revtia; iako da usadiat sobi tamo dvie sela, „poczto oni sobi kupili ot samomu gospodstvu-mi, i dali „nam osem koni dobri i czetiristia zlat tatarskych piniazi „gotovich u nasz vistiar; i dadochom im i utverdichom „s sim naszim znamenitom listom, kako da est im ot nas

„urik i otninu i vikuplenie s vsem dochodom, im i die-
„tem ich i unuczatom i preunuczatom ich i prasczoriatom
„i vsemu rodu ich, kto sia im izberet naibliznii neporu-
„szeno nikolize na vieky; a chotar tiem viszepisannim
„dvom miestovom ot pustini na imia Oxentiia mezdo Molo-
„vata i mezdo Moksziia i s miesto za czetiri mlini ot toe
„stranu Nestra u ustie Ichorliku gdie upadaet u Nestru i
„drugoe miesto na konetz pesczeram povisze Starago
„Orcheia, gdie upadaet doroga Starago Orcheia u Revtia
„u brud povisze Kiszinevie pod stienku po toe strani
„Revtia, da est k Nestru abi sia dosiagal chotar obom
„miestom, i da est eliko mozet ozivati dvie sela dosit. A
„na to est viera naszego gospodstva viszepisanago Ion
„voevoda syn Stefana voevodi, i viera prevozliublennago
„syna gospodstva mi Petra voevodi, i viera vsech boiar
„naszich moldavskich: viera pana Kozmi Murgu, viera
„pana Lupe Horu prakalab chotinski, viera pana Toa-
„dera prakalab nemetzkii, viera pana Ion Karaghiuze
„prakalab novogradskii, viera pana Eremiia portara su-
„czavskago, viera pana Danczula prakalab orcheiskii, viera
„pana Malai Petru postelnik, viera pana Gligorie spatar,
„viera pana Iani vistiarnik, viera pana Buczuma czasznik,
„viera pana Bilyi stolnik, viera pana Nekoara komis, i
„viera vsech boiar naszich moldavskich velikich i malich;
„a po naszem zivotie . . . budet . . . ot naszego rodu
„ili pak bud kogo bog izberet gospodar biti naszei mol-
„davstiei zemli, tot bi im neporuszil etc. (blăstem ordinarŭ)
„pisal Kristia Michaileskul u Iasoch v lieto 7082 miesi-
„tza mart 10 den. Ia Ion voevoda i syn nasz Petru."

Acestŭ documentŭ, eliberatŭ deja după declararea resbelluluĭ şi numaĭ cu duo septemâne maĭ 'nainte de inceperea primelorŭ ostilitățĭ, limpedesce următóriele interessante cestiunĭ din istoria luĭ Ionŭ-vodă:

1-o. Trădătorulŭ purcalabŭ Eremia, cunnoscutŭ pone acum numaĭ sub porecla locală de Cernăuţénulŭ, era frate maĭ micŭ allŭ mareluĭ logofĕtŭ Ionŭ Golia, şi, prin urmare, cată să-lŭ numimŭ dupre famillia sea propriă

Eremia Golia, ĭar nu Cernăuţénulŭ dupre numele districtuluĭ, in care se pare că acestŭ némŭ se conservă pone astăḍĭ pe 'ntre moşnenĭ. Acéstă descoperire ne conduce la uă altă, şi anume, că Ionŭ-vodă fu bine făcĕtorŭ nu numaĭ pentru Eremia, ci şi pentru fratele acestuĭa, pe care, numindu-lŭ mare logofĕtŭ, îllŭ innălţâ la prima demnitate a ţerreĭ şi de către care de assemenea fu trădatŭ maĭ apoĭ in favórea luĭ Petru cellŭ Schĭopŭ.

2-o. In adjunulŭ lupteĭ cu Turciĭ, ţérra declarâ pe fiĭulŭ luĭ Ionŭ-vodă nu numaĭ erede, ci chĭarŭ putemŭ ḍice collegă allŭ tronuluĭ; căcĭ altŭ-feliŭ, chrisovulŭ n'arŭ purta josŭ iscăllitura: „Eŭ Ionŭ-vodă şi fiĭulŭ nostru Petru" ceĭa ce nŭ ne intimpină nicĭ uă dată in crisóvele altorŭ domnĭ şi nicĭ chĭarŭ in acelle anteriórie alle luĭ insuşĭ Ionŭ-vodă, in carĭ tóte numele fiĭuluĭ domnescŭ figuréză numaĭ intre „marturĭ" maĭ susŭ de nomenclatura boierilorŭ.

3-o. In fine, acestŭ documentŭ ne maĭ arrétă compositiunea consiliuluĭ domnescŭ in momentulŭ decisivŭ....

VI.

Portretulŭ luĭ Ionŭ-vodă.

Primulŭ portretŭ cunoscutŭ allŭ luĭ Ionŭ-vodă este a cellŭ ce-l'amŭ descoperitŭ şi cumperatŭ noĭ in 1862 dreptŭ 25 fiorinĭ in Lemberg, la buchinistulŭ Igel senior, pe'ntre maĭ multe alte cartóne vechĭe; căcĭ imaginea de pe moneta cea de aramă a acestuĭ principe fiindŭ pré ştérsă pe tóte essemplariele publicate pone acum, se supplinĭa prin pura fantasiă a editorilorŭ, precum probéză chĭarŭ diferinţa dintre fac-simile cellŭ essecutatŭ de Seulesco şi acellŭ scosŭ de D. Papiŭ, intre carĭ amenduo nu essistă nicĭ uă assemenare.

Portretulŭ luĭ Ionŭ-vodă e coloratŭ *guaccio* pe uă fóiă de pergamenă in lungime de 15 şi în lăţime de 11 centimetre; haĭna şi pennele cuşmeĭ sunt albastre, mantaŭa roşiă. Dupre opiniunea cunnoscutuluĭ nostru pictorŭ D. C. Stancescu, căruĭa i-lŭ suppusesemŭ spre essaminare, arŭ fi uă copiă făcută pela 1800 de pe unŭ originalŭ dupe natură. Cumcă e uă copiă de pela 1800, dovédă este că culórea albastră a penelorŭ şi a haineĭ, precum şi culórea cea albă a cacomuluĭ, nu ingălbeniră de locŭ, ce nu putea să nu se intemple cu uă copiă maĭ vechiă. Cumcă e de pe unŭ originalŭ după natură, dovédă este caracteristica figureĭ, in care lipsesce orĭ-ce preoccupaţiune artistică.

Dar acestŭ portretŭ să fie ellŭ óre, in adeverŭ, nu allŭ altuïa, ci anume allŭ luï Ionŭ-vodă? respundemŭ prin următóriele argumente peremptórie: 1-o. Inscripţiunea: *Io. V.* făcută la marginï cu littere de aurŭ, şi carea se citesce: *Ioannes Vaivoda*; 2-o. Costumulŭ, care e tocmaï din acea epocă, fiindŭ in mare parte identicŭ cu allŭ luï Alexandru Lăpuşnénulŭ pe portretulŭ cellŭ conservatŭ la monastirea Slatina; 3-o. Passagiele din Gorecki şi din Paprocki despre espressiunea fisionomieï şi maï allesŭ a ochilorŭ luï Ionŭ vodă; 4-o. Tipulŭ armenescŭ allŭ nasuluï şi allŭ frunţiï. . . .

Posa principeluï, la prima vedere, se pare a fi cam curiósă, umĕrulŭ dreptŭ fiindŭ rădicatŭ pré-susŭ; dar acéstă accusaţiune va despare din dată ce, in locŭ de simplulŭ bustŭ, veţï imagina uă statură intrégă, făcută *in treï cuarturï* şi cu *piciorulŭ dreptŭ inainte*, adecă in *attitudinea unuï omŭ ce scóte sabia pentru a merge in atacŭ.* Astŭ-felŭ eŭ-unulŭ sum bine incredinţatŭ, cum că acestŭ portretŭ nu este decâtŭ uă copiă pone la brîŭ de pe unŭ originalŭ in tótă statura; căcï altŭ-felŭ nu e chipŭ a inţellege cum portretistulŭ arŭ fi adoptatŭ pentru unŭ bustŭ uă asemenea posă. Totŭ pe acéstă basă, noï cuteḑarămŭ a presupune, că Ionŭ-vodă este representatŭ aci tocma in momentulŭ ultimuluï attacŭ din bĕttăllia de la Cahulŭ; de vreme ce in nicï una din celle l'alte bĕttăllie alle selle ellŭ nu se scie să fi făcutŭ unŭ attacŭ pedestru in persónă.

Unde să fie astăḑï originallulŭ, déca maï este unde va? de către cine fu essecutatŭ? cu ce occasiune? nu scimŭ, nu scimŭ, nu scimŭ. Totŭ ce putemŭ presuppune se reduce la impregiurarea mĕritişuluï vĕduveï luï Ionŭ-vodă cu Polonulŭ Cristofŭ Strus. Ore nu cum-va din acéstă familliă va fi provenitŭ primitivulŭ portretŭ? Dar némulŭ Strus e stinsŭ deja de duoï secolï!

VII.

Istoria militară a luĭ Ionŭ-vodă de Paprocki.

Paprocki se născu in 1543, dintr'uă familiă polonă nobilă din Masovia. Îşĭ făcu studiele in Academia Craconiană. In 1573 visitâ Moldova şi cunnoscu in persónă pe Ionŭ-vodă. Din numerósele selle scrierĭ, noĭ cunnóscemŭ in originalŭ următóriele: 1-o. *Cuĭbulŭ virtuţiĭ, din care derivŭ stemmatele nobiliare alle gloriosuluĭ regatŭ polonŭ;* 2-o *Stemmate nobiliare polone, impărţite in 5 cărţĭ; 3-o. Grădina regală, in care se vorbesce de generaţiunea imperaţilorŭ romanĭ, archiducilorŭ austriacĭ, regilorŭ polonĭ, etc. 4 o. Hatmanulŭ séŭ de purtarea resbellelorŭ.*

In prima din aceste cărţĭ, publicată in Cracovia numaĭ patru annĭ după mórtea luĭ Ionŭ vodă, Paprocki ne insciinţéză, cumcă scosese deja la lumină unŭ opusculŭ deosebitŭ, polonesce şi lătinesce, assupra resbellelorŭ eroului nostru. Astŭ-feliu, vorbindŭ de lupta luĭ Ionŭ-vodă cu Poloniĭ in 1572, ellŭ se grăbesce a adăuga: „coc tez „y Historia przedtym napisana polskim y lacinskim iezy„kiem powiada." Maĭ departe, menţionnândŭ resbellulŭ luĭ Ionŭ-vodă cu Turciĭ din 1574, dice érăşĭ: „iakoz tez His„toria krotko o tym napisana polskim i lacinskim iezy„kiem opowiada."[10]) Unde óre să fie acea preţiósă istorióră militară a luĭ Ionŭ-vodă?

10) *Gniazdo cnoty* (Krakow, 1578, in-f); p. 1238-1239.

Originalulŭ polonŭ despăru cu deseverşire: îllŭ nemici, pe semne, regele Stefanŭ Batori din urră către memoria luĭ Ionŭ-vodă. Ediţiunea latină, făcută de duoĭ nobilĭ polonĭ, Gorecki şi Lasicki, din carĭ primulŭ traduse şi amplificâ celle despre resbellulŭ turcŭ din 1574, ĭar secundulŭ pe acelle priivitóríe la invasiunea polonă din 1572, fu publicată pentru prima óră la Frankfort in 1578. Traducţiunea germană, tipărită fără arretarea loculuĭ in 1576, cupprinde numaĭ istoria annuluĭ 1574, dar fórte preţiósă, fiindŭ litterală, cea maĭ vechĭă, şi, pe longă acestea, maĭ lămurindu-ne numaĭ ea singură, cumcă originalulŭ polonŭ fu publicatŭ la Cracovia anume în 1575. Acéstă rarissimă ediţiune a cunnoscut'o cellŭ de'ntâiŭ Gebhardi[11]); apoĭ Engel o confruntâ cu acea latină.

Aşa déră, basându-ne pe Gorecki, pe Lasicki, pe menţionnata ediţiune germană şi pe celle-l-alte patru scrierĭ polone alle luĭ Paprocki, să ne incercâmŭ acum a analisa pe acestŭ autorŭ, pe care predecessoriĭ nostri obicĭnuĭaŭ a-lŭ crede pré orbesce, luândŭ tóte cuvintele şi tóte virgulele sélle dreptŭ dogme religióse.

Ca introducţiune, să stabilimŭ înse din capulŭ loculuĭ următóriele treĭ criterie, ce ne vorŭ adjuta la totŭ pasulŭ in ulterióra critică:

1-o. Paprocki fu Polonŭ; adecă dintr'uă naţiune, pe care cronicariĭ nostri, ce o cunnósceaŭ de aprópe, o numescŭ totŭ-d'a-una „lăudărósă";

2-o. Paprocki îşĭ vindea péna pe banĭ: astŭ-felĭu, bună-óră, plătitŭ de guvernulŭ austiacŭ, ellŭ muşca cu unŭ felĭu de turbare pe celebrulŭ Ionŭ Zamojski şi pe alţĭ magnaţĭ polonĭ, căţĭ se păreaŭ a fi contrarĭ Curţiĭ dela Vienna; ba nu se ruşina de a se şi intitula „Stipendiariŭ cesaro-regalŭ"[12]).

3-o. Paprocki nu avea nicĭ uă ideă de arta militară, precum demonstră, maĭ bine decătŭ orĭ-ce, insuşĭ opulŭ

---

11) *Allgemeine Weltgeschichte* (Leipzig, 1782 in-8); t. 35. p. 665 nota.

12) Maciejovski; *Pismiennictwo polskie* (Varszava, 1851, in-8) t. 1. p. 584.

seŭ despre „Hatmanŭ“, in care ellŭ se mărginesce a perifrasa pe „Strategiculŭ luĭ Onosander,“ fără a pune dela sine măcarŭ uă nuanţă propriă.

Era Polonŭ, era vindutŭ, era nemilitarŭ . . . . prin aceste treĭ defecte personnale se esplicŭ tóte defectele obiective alle monografieĭ selle despre Ionŭ-vodă; dintre carĭ vomŭ specifica aci numaĭ pe celle principale.

Paprocki ḑice, cumcă Ionŭ-vodă, intrândŭ in Moldova contra luĭ Bogdanŭ, arŭ fi avutŭ cu sine uă óste de 20,000 de Turcĭ. Totŭ d'uă-dată, ellŭ nu uĭtă a ne spune, că sultanulŭ se scusa inaintea guvernuluĭ polonŭ, cumcă nu trimise pe Ionŭ-vodă pentru a cuceri Moldova. ci simplu numaĭ pentru nesce treburĭ neguţitorescĭ. Intre aceste duo asserţiunĭ noĭ credemŭ a vedé uă neĭertată contraḑicere. Escorta unuĭ commerciantŭ, să fi fostŭ ellŭ chĭarŭ unŭ Fugger, adecă unŭ Rothschild din acellŭ secolŭ, putea ea óre a se rădica pone la numĕrŭ de 20,000 de ómenĭ armaţĭ?

Pentru a descoperi adeverulŭ, amŭ puté procede pe callea analogieĭ. In 1541, trimittêndŭ pe Petru Rareşŭ domnŭ in Moldova, unde domnĭa atuncĭ Alessandru Cornea, sultanulŭ îĭ dede, in locŭ de óste, uă escortă de 200 càllăreţĭ, Tătarĭ, Grecĭ, Românĭ . . . . . [13]) Escorta luĭ Ionŭ-vodă, a unuĭ neguţitorŭ, să fi fostŭ ea óre maĭ numerósă? Noĭ amŭ pusŭ cifra de 4000, de 5000 . . . . parese că amŭ cam essagerat'o noĭ-inşine; dar orĭ-şi-cum, dela acéstă essageraţiune a nóstră e pré-departe pone la 20,000 aĭ luĭ Paprocki!

Cu 4 séŭ 5,000 de adunătură, Ionŭ-vodă cupprinde Moldova şi allungă pe Bogdanŭ in Polonia. Fugarulŭ stringe acollo uă óste polonă şi se intórce in ţérră pentru a-şĭ redobândi tronulŭ. Ionŭ vodă trimitte după ajutorŭ la sandjaculŭ de Ak-kerman, adună in pripă uă óste moldovenéscă şi silesce invasiunea polonă de a se retrage cu umiliaţiune. Déca fuga polonofiluluĭ Bogdanŭ nu convenĭa patriotismuluĭ luĭ Poprocki, apoĭ cu cătŭ maĭ vêrtosŭ

13) *Acta Tomiciana* ap. Engel; t. 2, p. 184.

nu-ĭ venĭa de locŭ la socotélă ruşinea generaluluĭ Mielecki, căruia autorulŭ nostru îĭ dedica cărţile selle şi dela care, numindu-lŭ maĭ-maĭ unŭ allŭ duoilea Alexandru Machedonŭ, priimĭa dreptŭ recunoscinţă . . . . bani! Deci, pentru a desvinovăţi pe aĭ seĭ, Paprocki recurge şi aci la obicĭnuitulŭ seŭ midŭ-locŭ, ce-lŭ intrebuinţase deja maĭ susŭ: ellŭ măresce forţele luĭ Ionŭ-vodă pone la uă ciffră fabulósă şi micşuréză óstea polonă pone la unŭ minimum comicŭ.

Căţĭ eraŭ Poloniĭ? Paprocki respunde: numaĭ 1300. Căţĭ eraŭ Moldoveniĭ şi ceĭ Turcĭ aĭ Sangiaculuĭ de Akkerman? Despre numĕrulŭ Turcilorŭ Paprocki tace, dar despre allŭ Moldovenilorŭ respunde in duo scrierĭ in duo felurĭ: uă dată in proză, cumcă Moldovenĭ era peste 60,000; a duoa óră in versurĭ, că eraŭ peste 100,000!

Iată şi texturile, ce le reproducemŭ ca piese justificative:

1-o. Din *Gniazdo Cnoty*, pag. 1237—38: „Za tegoz „Krola slawnego za wola y roskazaniem iego, Mikolay „Mielecki Woiewoda ziem Podolskich, Nowomieyski y Gro„decki Starosta, syn Jana Woiewody Podolskiego y Mar„szalka koronnego, czlowiek taki w ktorym to wszytko „obaczyc mozem, czego Cicero w wielkim Imperatorze „potrzebowal, laborem in negotiis, fortitudinem in peri„culis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, „consilium in providendo; tych zacnych sztuk doznala oy„czyzna w tym zacnym Senatorze, pokazala sie w nim „scientia rei militaris, virtus, autoritas et foelicitas, do „czego okazania, iz mu tu placu, krotkosci folguiac nie „dostawa, zaniechac musze na ten czas: ten nie maiac „tylko trzynascie seth ludu Rycerskiego, wiachal w ziemie „Woloska z Bogdanem z synem Alexandra Woiewody „Woloskiego, ktory bedac po oycu Woiewoda Woloskim, „byl zegnan od Iwonie przez zdrade Wolochow, z doz„woleniem Cesarza Tureckiego Zelima. Chcac go znowu „wsadzic na mieysce iego, then Woiewoda Podolski „Roku 1573 (sic), nie spodziewaiac sie tak predkiey goto„wosci Iwoniowey, szedl z onym ludem ku Iasom, trafil

„na lud wielki, gdzie samych Wolochow bylo 60,000, „okrom Turkow, Grekow, Serbow, ktore byl z soba Iwo- „nia przywiodl za pierwszym wesciem na to tam Panstwo, „z ktorymi gdy sie trafil u rzeki Pruta, obaczywszy „wielkosc ludzi, rozumieiac ze im nie mogl zdolac swoim „pocztem, obrocil sie nazad, nie pokazuiac tego nieprzy- „iacielowi aby sie mial wrocic, kazal szukac brodow w „oney rzece iakoby do nich przeprawic sie chcial, w tym „poczal lud uwodzic nazad przed ona wielkoscia, ktorzy „kiedy postrzegli szli za nimi uczyniwszy postanowienie, „co komu za korzysc miala byc z onego obozu, takze z „wiezniow Polskich, ale kiedy do thego przyszlo, ze ich „chcieli brac wedlug postanowionych mysli swych, iakie „szwanki brali a mezny odpor od oney garsci ludzi: o „tym ci szerzey Kronika powie, coc tez y Historya przed- „tym napisana Polskim y Lacinskim iezykiem powiada, „iako wielka szkode w onym ogromnym woysku uczy- „nil ten zacny a pamieci wieczney godny Hetman, lud „swoy w cale uwiodl, y tego ocz sie kusil za ona swa „dobra sprawa, iuzby byl dokazal, bo iuz byl Turki y „Wolochy barzo potrworzyl, kiedy im wodze znaczne „zbito, iuz sie pokuszali po kilka razów uciekac. Ale ten „zacny Senator y Hetman fortunny, baczac niechec „Wolochow przeciwko Bogdanowi, ktorzy ieszcze nie- „doswiadczywszy srogosci Iwoniowey, nie chcieli przyiac „Bogdana, on y na to sie ogladaiac, y widzac Turkow „nie malo, ogladaiac sie na przymierze ktore z Tureckim „Cesarzem krol Polski mial, zrozumiawszy ze tho byla „wola iego aby Iwonia byl Panem tey tam ziemie, ucho- „dzil do konca obronna reka az do Zamku Chocimia, „na ktorym byl Rotmistrz Polak y maz slawny Marcin „Dobrosolowski z Domu Roza, kthory potym onym spra- „cowanym ludziem z Zamku dodal wielkiego ratunku. „Gdy sie przeprawiali przez Niestr ku Kamiencu, tak sie „srogi y ogromny on poczet zdal nieprzyiacielowi, iz ina- „czey nie powiedali przed Basza, iedno ze bylo Polakow „40 tysiecy. Sam potym Iwonia, com w uszy swe sly-

„szal, kiedy Andrzeiowi Taranowskiemu, powiedaiac o „tey swey trwodze, powiedal dziesiec tysiecy byc onego „pocztu Polskiego, te trzynascie set, iesli nie ktorych nad „mniey, wiecey nie bylo.“

2-o. Intr'uă scriere despre familliele nobile din Podolia şi Galiţia, pe care o cunnóscemŭ numaĭ în estractŭ, Paprocki se adresséză către insuşĭ Mielecki in următorulŭ modŭ:

„Gdy sie o cie sto tysiac Wolochov kusilo,
„Ve dnie v noce nad toba zavsze sie vieszaly.
„Ktoryches bez swey szkody zbil poczet nie maly.
„Viele zuchvalych Turkov glov svych ostradalo,
„Serbov, innych narodov poleglo nie malo.
„Ani on Hektor Grekom, Hannibal Rzymianom,
„Nie byl tak nigdy srogi, iako ty poganom.
„Tego sie uszy moye dosyc nasluchaly,
„Oczy ich tvarzy smetnych tez sie napatrzaly.
„Iakie ciezkie vzdychania onie s tego mieli,
„Ze od tvey trochy ludu ten upad cierpieli.
„Ktory oni na svoy lup, gdy go obaczyli
„Rozdzielali, naczym sie barzo omylili.
„Umyslili oskoczyc iako v polu plaki,
„Tak cie zvali z ludem tvym zgola nieboraki.
„Alec ono lakomstvo, ona mezna sila,
„Umysl im on hardy pretko odmienila.
„Co tuszyli z obozu tvego zostac pany,
„To svoy nazad vrocili barzo oszarpany.“ [13])

Să căutămŭ acum adeverulŭ. Ellŭ se póte deduce din insuşĭ Paprocki, carele, din norocire pentru noĭ, nu se feresce de contradicţiunĭ. Urmărindŭ textulŭ narraţiuniĭ selle in traducerea latină a luĭ Lasicki, noĭ nu vedemŭ in ea specificaţĭ, decâtŭ numaĭ 6,000 de Moldovenĭ, sub commenda luĭ Dumbravă. Din documente se scie, că Dumbravă, după descapitarea luĭ Ionaşcu Zbĭerea, fu făcutŭ mare-vornicŭ allŭ ţerreĭ de josŭ. Se maĭ scie, că

13) *Panosza, tho iest vyslavienie panov y paniat ziem Ruskich* (Krakov, 1575, in-4), — Veḑĭ Balinski; *Studia historyczne* (Viluo, 1856, in-8); p. 334.

judeţulŭ Iaşuluĭ, assupra căruĭ veniaŭ Poloniĭ, era uă parte din ţérra de josŭ. Prin urmare, Dumbravă commenda nu unŭ detaşamentŭ, nu nesce avant-posturĭ, ci tótă armata ţerreĭ de josŭ. Acea armată, commendată de Dumbravă, Paprocki ḑice, o maĭ repetâmŭ, că eraŭ 6,000 de ómenĭ. Noĭ îllŭ credemŭ astă-dată şi, creḑendu lŭ, cată să incheiâmŭ, cumcă numaĭ 6,000 de ómenĭ compunea tótă óstea moldovenéscă, cu care Ionŭ-vodă respinse invasiunea polonă. In adeverŭ, peste duoĭ annĭ de domniă, in 1574, fiindŭ deja óre-cum pregătitŭ, şi totŭ incă Ionŭ-vodă nu putu aduna in pripă contra invasiuniĭ muntene a luĭ Petru cellŭ Schiopŭ decâtŭ numaĭ dela 9 pone la 10,000 de Moldovenĭ: cum déră să fi pututŭ aduna maĭ multŭ de 6,000 la inceputulŭ domnieĭ sélle, cândŭ nu avuse incă timpulŭ nicĭ de a se aşeḑa pe tronŭ?

Incâtŭ priivesce contingentulŭ sangíaculuĭ de Akkerman, apoĭ nu putea avea maĭ multŭ de 3,000 de ómenĭ, de vreme ce vorniculŭ Dumbravă îllŭ ţinea mereŭ in avant gardă, adecă îĭ dedea rollulŭ uneĭ treimĭ din totalitatea armateĭ.

Decĭ, tótă óstea luĭ Ionŭ-vodă, Moldovenĭ şi Turcĭ, eraŭ 9,000. Puneţĭ 10,000 .... totŭ incă pone la 60,000 in proză şi pone la 100,000 in versurĭ, distanţa e enormă!

Abordămŭ acum numerulŭ armateĭ polone, pe care Paprocki o reduce la 1,300 de ómenĭ. Ne adjunge a spune, că acéstă ciffră se părea ridicolă chĭarŭ traducătoruluĭ Gorecki, carele pune 4,000 in locŭ de 1,300: „quatuor millia equitum plus minus“.

Noĭ equilibrarămŭ aceste duo ciffre, adoptândŭ numĕrulŭ mediŭ de 3,000. Eraŭ 3,000 de „equiţĭ“, adecă nobilĭ; dar in Polonia fie-care nobilŭ ducea cu sine la resbellŭ cellŭ puţinŭ câte uă slugă séŭ duo, incâtŭ armata intrégă, cu bunĭ cu reĭ, se putea rădica pone la 6,000, ba şi pone la 10,000. După chĭarŭ mărturisirea luĭ Paprocki, in textulŭ polonŭ in proză reprodusŭ maĭ susŭ, insuşĭ Ionŭ-vodă, basatŭ, de sigurŭ, pe rapporturile spionilorŭ seĭ, ḑicea că Poloniĭ eraŭ in totulŭ pone la 10,000. Acesta dară este adeverulŭ.

Puteţĭ crede, că totŭ aşa e desnaturată in opulŭ luĭ Paprocki tótă espediţiunea Polonilorŭ in Moldova; uă espediţiuue cĭudată, de care Maghĭarulŭ Forgacs, nu numaĭ contimpurénŭ, nu numaĭ omŭ de Statŭ bine informatŭ, ci încă unŭ istoricŭ de totŭ neparţialŭ, fiindŭ că nu era nicĭ Polonŭ, nicĭ Moldovénŭ, ḑice atâta: „parva praelia „nequiquam tentavere, multis suorum amissis, praesertim „in flumine cum fuga praecipites in undas agerentur."

Trecemŭ acum la istoria resbelluluĭ luĭ Ionŭ-vodă cu Turciĭ in 1574. Din amicĭ Poloniĭ devenindŭ alliaţĭ, Paprocki se apucă a demonstra, cumcă tóte victoriele Moldovenilorŭ se operară prin vitejia Polonilorŭ.

În băttăllia dela Jilisce fură băttuţĭ Munteniĭ. Paprocki ḑice că in fruntea avant gardeĭ luĭ Ionŭ-vodă, adecă principalulŭ instrumentŭ allŭ victorieĭ, fuse Svierczevski. Munteniĭ incredinţéză că ĭ-a băttutŭ vorniculŭ Dumbravă. Cuĭ să credemŭ? Noue ni se pare, că ceĭ băttuţĭ trebuĭaŭ să fi cunnoscutŭ maĭ bine decâtŭ orĭ-cine pe acellŭ ce-ĭ băttuse şi pe care apoĭ, prinḑendu-lŭ, eĭ îllŭ descapitară tocmaĭ din acea causă. In Archiva Statuluĭ, *Condica MSS. dela monastirea Vieroşuluĭ*, pag. 102-3, se afflă inregistratŭ următorulŭ documentŭ din 1575, augustŭ 22, emanatŭ dela chĭarŭ domnulŭ muntenescŭ cellŭ invinsŭ la Jilisce. Originalulŭ slavonŭ l'amŭ publicatŭ noĭ în *Archiva istorică a Românieĭ;* t. 1. nr. 53, incâtŭ ne mărginimŭ a reproduce aice numaĭ traducţiunea:

„Cu mila luĭ D-ḑeŭ Ionŭ Alexandru, voevodŭ şi domnŭ a tótă ţérra ungro-română, fiiulŭ mareluĭ şi pré-bunuluĭ Mirce-vodă, nepotulŭ luĭ Mihné-vodă; dă domnia mea acéstă poruncă domnéscă respectabiluluĭ dregĕtorŭ domnescŭ jupânulŭ Ivaşcu vel-vornicŭ şi cu fiiĭ seĭ câţĭ îĭ va dărui D-ḑeŭ; ca să-ĭ fie luĭ grindurile cu tóte siliscile şi cu tóte bălţele şi cu tóte hotarele, carĭ grindurĭ fură domnescĭ şi le hărazise reposatulŭ Radu-vodă vistieruluĭ Radu, tatălŭ respectabiluluĭ dregătorŭ domnescŭ jupânŭ Ivascu vel-vornicŭ, pentru a luĭ credincĭósă şi dréptă slujbă: érŏ apoĭ în ḑillele domnieĭ melle, prilejindu-ni-

se resboiŭ şi băttăliă cu Moldovenii, carĭ veniră asupra capuluĭ domnieĭ melle cu inşellăcĭunea şi viclenia vorniculuĭ Dumbravă, şi fugindŭ apoĭ acestŭ Dumbravă vorniculŭ în ţérra ungurécă la Batorŭ Istfanŭ voevodulŭ Ardéluluĭ, mers'a attuncĭ respectabilulŭ dregĕtoriŭ domnescŭ jupânŭ Ivaşcu vel-vornicŭ la Batorŭ Istfanŭ, şi cu multă băttaiă de capŭ şi cheltuiélă a scosŭ pe vorniculŭ Dumbravă de l'a addusŭ la domnia mea legatŭ ca pe unŭ trădătoriŭ allŭ sultanuluĭ şi allŭ domnieĭ melle; în aceeaşĭ căllătoriă i s'a întĕmplatŭ de a da acollo in Transilvania peste Barbu fiĭulŭ luĭ Benga, şi l'a intorsŭ la credinţa domnieĭ melle, făcêndu-ne să-lŭ graţ'âmŭ şi să-ĭ înapoimŭ luĭ tóte satele, proprietăţile şi Ţiganiĭ de moştenire; érŏ după aceĭa acellŭ Barbu găssi într'unŭ documentŭ allŭ némuluĭ seŭ siliscile şi grindurile de maĭ susŭ şi le dărui, fŏră nicĭ uă violinţă, înaintea domnieĭ melle, menţionnatuluĭ dregătoriŭ domnescŭ dreptŭ resplată pentru binele ce priimise de la ellŭ cândŭ îllŭ scossese din ţérră străină; decĭ şi noĭ amŭ datŭ acestŭ crisovŭ menţionatuluĭ boĭerŭ respectabiluluĭ dregĕtoriŭ domnescŭ jupânŭ Ivaşcu vel-vornicŭ, ca să ĭ fie luĭ, şi fiilorŭ seĭ, şi nepoţilorŭ seĭ, şi stranepoţilorŭ seĭ, acelle grindurĭ şi siliscĭ cu tóte balţele şi cu tóte hotarele moşiă ohavnică, de nime neatinsă, dupre decisiunea domnieĭ melle, care amŭ pusŭ şi marturĭ: jupânŭ Négoe vel logofetŭ, şi jupânŭ Stanŭ vel-spatarŭ, şi jupânŭ Mitrea vel-visterŭ, şi Bratŭ vel-comisŭ, şi Badea vel-stolnicŭ, şi Gonţe vel-paharnicŭ, şi jupânŭ Stoĭca vel-postelnicŭ; şi ispravnicŭ: Négoe vel-logofetŭ; şi amŭ scrisŭ eŭ Négoe micŭ diaconŭ în minunatulŭ oraşŭ Bucurescii, luna augustŭ 22, de la Adamŭ anulŭ curgĕtorŭ 7083."

Decĭ, Swierczewski fu uă nemica tótă in băttăllia dela Jilisce, in care, ca şi in resbellulŭ cu Poloniĭ din 1572, rollulŭ principalŭ jucâ vitézulŭ vornicŭ Dumbravă.

Totŭ favorituluĭ seŭ Swierczewski îĭ attribue Paprocki şi victoria de lângă Lopuşna. Neadeverulŭ e vederatŭ. Insuşĭ autorulŭ, contradicêndu-se necontenitŭ, recunósce că

abia in secunda bättělliă dela Bender, adecă multŭ maĭ in urmă după acea de longă Lopuşna, Ionŭ vodă se hotărî pentru prima óră a accorda luĭ Swierczewski unŭ comendamentŭ superiorŭ; ba incă şi atuncĭ cu óre care sfiélă, şi intr'uă posiţiune astŭ felĭu, incătŭ să fie sub priveghĭarea insuluĭ principe. Maĭ ḑice Paprocki că in acea bättaĭă de longă Lopuşna, affară de Cozacĭ se maĭ afflaŭ vr'uă 8000 de căllăraşĭ Moldovenĭ, adecă tótă truppa hatmanuluĭ domnescŭ. Eĭ bine! este óre probabilŭ, ca unŭ hatmanŭ naţionalŭ să fi priimitŭ fără murmură a se suppune unuĭ simplu capitanŭ veneticŭ? este óre probabilŭ ca însuşĭ Ionŭ-vodă, atătŭ de popolarŭ şi atătŭ de diplomatŭ, să fi cugetatŭ măcarŭ a manifesta unŭ assemenea despreţŭ brutalŭ pentru generaliĭ moldovenĭ in favórea unorŭ subalternĭ străinĭ? . . . . Maĭ pe scurtŭ, in bättaĭa de longă Lopuşna, ca şi in acea dela Jilisce, Swierczewski se illustrâ numaĭ in ochiĭ luĭ Paprocki!

Pe cândŭ Ionŭ-vodă stetea de'naintea Benderuluĭ, se petrecu unŭ evenimentŭ, despre care istoriculŭ nostru vorbesce aşa: „Sechshundert Kosaken aus den Fussknechten, „die kuene Wagehalse waren, kamen unter die Tuerkische „Stad Bialogrod etc" Lectorulŭ se intrébă cu mirare, de unde provinŭ aceştĭ 600 de Cozacĭ de ceĭ pedestri, de óră ce ceĭ 1200 veniţĭ la inceputulŭ resbeluluĭ in adjutorulŭ luĭ Ionŭ-vodă eraŭ toţĭ căllărĭ, „Ritter" dupre propria lămurită mărturisire a luĭ insuşĭ Paprocki. De unde? Istoriculŭ polonŭ, atătŭ de limbutŭ in alte occasiunĭ, lăssâ aci uă neĭertată lacună, ce trebue complectată prin următóriele duo autorităţĭ: 1-o. In scrisórea viziruluĭ Mehmed-Socolli, ce amŭ publicat'o din manuscriptŭ in Archiva Istorică a Românieĭ, t. I, nr. 47, se ḑice: „Cum ille iniquus „et reprobus adiungeret se ad proditionem Iwan nempe „Palatinus Moldaviensis, videretque milites Caesaris esse „imparatos, impetum in Tehiniensem (provinciam) faciens, „agricolasque et pastores in campo trucidans; statim Po- „loni quoque, viginti quinque caeloces instruentes, et mi- „lites imponentes, impetum in Albam-Nester fecerunt, in-

„ciderunt et devastaverunt.“ 2-o. Uă cronică cozacă arrétă anume, că in capulŭ acelleĭ marine venite in sprijinulŭ luĭ Ionŭ vodă, pe cândŭ stetea longă Bender, era anume Cozaculŭ Pocotilo[14]. Iată ce felĭu de incurcăture 'ne intimpinŭ adessea in prolixa narraţiune a pré-lăudatuluĭ Paprocki, carele, pentru a merita numele de fontână istorică, trebue maĭ 'naiute distillatŭ picătură căte picătură prin alembiculŭ criticeĭ!

Ce-va maĭ josŭ, după ce povestise retragerea luĭ Ionŭ-vodă de la Bender la Huşŭ, Paprocki ḑice de uă dată că, voindŭ a merge acum intru intimpinarea Turcilorŭ, ce trecuseră Dunărea, principele lăssâ la uă parte assediulŭ citadelleĭ dela Bender. Dér ellŭ nu maĭ era longă Bender de vreme ce maĭ 'nainte de trecerea Turcilorŭ sè retrăsese deja la Huşĭ! Ş'apoĭ cum să fi pututŭ ellŭ a maĭ assedia uă citadelă orĭ-şi-care, de vreme ce insuşĭ Paprocki declară că, adjungêndŭ la Huşŭ, congediase tótă infanteria, ĭar tótă cavalleria o avea trimisă la trecĕtórĭa Dunăriĭ? Şeḑêndŭ in Huşŭ, fără infanteriă şi fără cavalleriă, Ionŭ vodă assedia Benderulŭ: ce galimatias! Cum óre să ne putemŭ orienta pe'ntre assemenea non-sensurĭ? D. Laurianŭ, commentândŭ acestŭ passagĭu, crede că, pe cândŭ Ionŭ-vodă se odihnĭa in Huşĭ, Cozaciĭ eĭ-singurĭ arŭ fi remasŭ de'naintea citadelleĭ dela Bender[15]. Dar uă miiă de ómenĭ, milităresce vorbindŭ, nu e chipŭ a assedia uă fortereţă! Aşa dară, uniculŭ modŭ de a descurca adeverulŭ, este de a presuppune, că, atuncĭ cândŭ Ionŭ-vodă şedea in Huşĭ, cândŭ infanteria moldovenéscă era congediată, cândŭ cavalleria stetea la Dunăre, susţinută — precum arrétă cronicele cozace, — de flotilla luĭ Pocotilo; totŭ atuncĭ Cozaciĭ ceĭ căllărĭ aĭ luĭ Svierczevski vorŭ fi jefuitŭ prejmele Benderuluĭ, ceĭa ce Paprocki iperbolisâ sub pomposulŭ nume de assediulŭ citadelleĭ. Aşa cellŭ puţinŭ amŭ priceput'o noĭ.

---

14) Maciejowski; *Pamietniki o dziejach Slowian* (Petersburg, 1839, in-8) t. 1, p. 295.

15) *Istoria Romanilorŭ* (Iaşiĭ, 1853, in-8); t. 3, p. 80.

Nu maĭ limpede, ba póte şi maĭ confusă e descripţiunea băttălieĭ dela Cahulŭ. Ca şi in priivinţa acelleĭ dela Jilisce, Paprocki nu specifică nicĭ măcarŭ numele localităţiĭ, carele in ambele casurĭ nĭ-arŭ remâne necunoscutŭ, de n'amŭ avé recursŭ la căte-va fericite documente şi la cronica luĭ Urechĭa. Băttălia avu locŭ in faţa Isakciĭ — ḑice Paprocki, — adecă, neaperatŭ, pe ţermulŭ orientalŭ all laculuĭ Cahulŭ, — deşi o spune nu Paprocki, ci numaĭ carta geografică. Armata moldovenéscă, ḑice érăşĭ Paprocki, era impărţită in treĭ corpurĭ deosebite: cavalleriă, infanteriă şi Cozacĭ. Dar cine din eĭ occupa stânga? cine drépta? cine centrulŭ? Paprocki nu respunde la aceste intrebărĭ. Să vedemŭ in ce chipŭ s'arŭ puté complecta uă lipsă atătŭ de essenţială, şi — observaţĭ bine — s'arŭ puté complecta din insuşĭ Paprocki. Ellŭ ḑice, că Ionŭ vodă se ţinea in persónă cu pedestrimea, inse trecea căte-uă dată şi la Cozacĭ, dar din neincredere nu se apropia de locŭ de cavalleriă. Prin urmare, infanteria stetea in centru. Maĭ apoĭ Paprocki maĭ ḑice, că Ionŭ-vodă, maĭ'nainte de inceperea băttăllieĭ, urcase in duo rêndurĭ uă innălţime de pe ţermulŭ laculuĭ, adecă la drépta ostiĭ. Prin urmare, la drépta se affla Cozaciĭ, ĭar cavalleria la stânga; căcĭ să fi stătutŭ cavalleria la drèpta, Ionŭ-vodă, neincreḑêndu-se in ea, n'arŭ fi urcatŭ acea innălţime. Iată in ce modŭ uă analise istorică e in stare de a străbatte pone şi obscuritatea cea mai profundă. Să cercetămŭ acum cifra armateĭ moldovene. Paprocki ḑice, că aftară de ceĭ 1200 de Cozacĭ, tótă óstea luĭ Ionŭ-vodă era 30,000. Totŭ ellŭ lămuresce, că pedestrime era 20,000· Cum déră póte să ḑică totŭ ellŭ, cumcă cavalleriă să fi fostŭ 13,000 sub commenda parcalabuluĭ Jeremia şi maĭ mulţĭ alţĭ, pe carĭ la finitulŭ băttăllieĭ îĭ imprăsciâ sosirea Tătarilorŭ? Cum aşa? De óră ce tótă óstea era 30,000, din care infanteriă 20,000, apoĭ e matematicesce certŭ, că cavalleriă, peste totŭ, nu putea fi maĭ multŭ de 10,000, din carĭ purcalabulŭ Jeremia, ca unulŭ ce commenda numaĭ prima liniă, nu putea avé

maĭ multŭ de .5,000. E de mirare, cum nicĭ unulŭ din istoriciĭ nostriĭ n'aŭ corresŭ uă erróre atâtŭ de pipăită! Dar lăssândŭ la uă parte celle-l'alte neessactităţĭ mênunte din descripţiunea băttălliei dela Cahulŭ, şi pe carĭ le-amŭ indreptatŭ după putinţă in insuşĭ textulŭ scrieriĭ nóstre, să maĭ notificămŭ aci numaĭ passagĭulŭ următorŭ: "Auff „der andern seiten wurden sie (die Walachen) auch von „Tattern, und dem gantzen Tuerkischen Hauffen uber- „fallen, den als sie (die Tattern) merckter das inen das „Geschuetz nicht schaden mochte, kamen sie alle aus dem „Thal herfuer . . ." De unde veniră acestĭ Tătarĭ? intrebarea este: din faţă séŭ din dosŭ? Sensulŭ litteralŭ allŭ narraţiuniĭ luĭ Paprocki indémnă a crede, că eĭ făceaŭ parte din insăşĭ armata turcă şi, prin urmare, loviră stânga Moldovenilorŭ anume din faţă. Cu tóte astea, noĭ scimŭ din Urechĭa, că, după perderea băttălieĭ, Ionŭ-vodă se retrase la satulŭ Roşcaniĭ, ce fusese arsŭ cu căte-va momente maĭ 'nainte de către Tătarĭ. A se retrage póte cine-va numaĭ in dĕrĕtŭ: prin urmare, pentru ca să fi pututŭ arde Roşcaniĭ, Tătariĭ trebuĭaŭ să fi sositŭ deja in cursulŭ băttălliei, lovindŭ stânga Moldovenilorŭ anume din dosŭ . . . . .

Finimŭ. Paprocki este unŭ isvorŭ neapperatŭ pentru istoria militară a luĭ Ionŭ-vodă incâtŭ déca nu-lŭ reproducemŭ aci intregŭ, causa este că l'a retipăritŭ deja, de currêndŭ, nemţesce şi in ambele traducţiunĭ latine, neobositulŭ nostru bibliomanŭ d. Papiŭ. Cu tóte astea, preţiósă pentru unŭ istoricŭ, opera luĭ Paprocki nu póte avé nicĭ uă valóre pentru unŭ lectorŭ ordinarŭ, carele nicĭ uă dată nu va fi in stare de a descifra adeverulŭ intr'unŭ nămolŭ monstruosŭ de mincĭunĭ!

VIII.

Ionaşcu Zbierea, Iosifŭ Veveriţă, Lupe Huru.

Gruppâmŭ in acéstă notă la unŭ locŭ căte-va detallie assupra tuturorŭ acestorŭ boĭerĭ, legaţĭ cu istoria luĭ Ionŭ-vodă.

1-o. Urechĭa ḑice numaĭ atăta, că Ionascu Zbierea fu descapitatŭ in ḑiŭa Pascelorŭ indată după incoronarea luĭ Ionŭ-vodă. Dar cine fu acestŭ Ionascu Zbierea? — cronicarulŭ tace. Din documentele luĭ Bogdanŭ, predecessorulŭ luĭ Ionŭ-vodă, inregistrate in numerŭ de treĭ în *Condica Nr. 1015* din Archiva Statuluĭ, ne incredinţâmŭ că acestŭ personnagĭu occupase cea maĭ innaltă demnitate militară in Moldova, ca „mare-vornicŭ allŭ ţereĭ de josŭ." Din documentele luĭ Ionŭ-vodă, din aceĭaşĭ Condică, ne incredinţâmŭ că indată după descapitarea luĭ Zbierea îĭ successe in demnitate Dumbravă. Se nasce intrebarea: din ce causă să fi destituitŭ şi suppliciatŭ Ionŭ-vodă pe unŭ aristocratŭ atătŭ de puternicŭ? Respunsŭ, in parte, îllŭ găsimŭ in Forgacs: „Quibus omnibus patratis, Ioannes „Regulus Turcarum exercitum dimisit, nobiliores autem „praecipue auctoritatis viros, praesertim Bogdano studio- „sos, more quodam gentis omnes trucidavit." Aşa déră Zbierea era unŭ affidatŭ allŭ destronatuluĭ Bogdanŭ, încâtŭ Ionŭ-vodă, firesce, nu putea să-ĭ lasse în mână cellŭ maĭ innaltŭ postŭ allŭ ţerreĭ, pentru care se cerea unŭ

omŭ devotatŭ nuoeĭ stărĭ de lucrurĭ, precum era, bună óră, Dumbravă. Dar destituţiunea nu era óre de adjunsŭ? de ce maĭ trebuia descapitarea? Acéstă estremă mesură se esplică prin impregĭurarea invasiuniĭ Poloniloră în Moldova. Cu căte-va miie de ómenĭ, Mielecki arŭ fi cuteḑatŭ ellŭ óre a trece Nistrulŭ, să nu maĭ fi avutŭ alte speranţe? Apoĭ trecêndŭ Nistrulŭ, de ce óre nu merse d-'a-dreptulŭ assupra Suceveĭ, ci se pogorâ pe Prutŭ in direcţiunea ţerreĭ de josŭ, in care vornicise Zbierea? E vederatŭ, că generalulŭ polonŭ, ne sciendŭ incă nemica de descapitarea acestuĭ boĭerŭ şi de inlocuirea luĭ prin credincĭosulŭ Dumbravă, compta pe promissiunĭ ce i le-arŭ fi datŭ fostulŭ mare vornicŭ de a uni armata ţerreĭ de josŭ cu óstea de invasiune. . . .

2-o. Din documente se vede că Iosifŭ Veveriţă fusese de'ntru'ntâiŭ mare boĭerŭ la curtea fiiloră luĭ Petru Rareşŭ; apoĭ se vindu luĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ, apoĭ se vindu luĭ Despota, apoĭ trădâ şi pe acesta in favorulŭ luĭ Stefanŭ-Tomşa. Cronica luĭ Urechĭa ḑice că, fugêndŭ cu Tomşa la Leopole, ellŭ arŭ fi fostŭ descapitatŭ acollo. Nu e adeveratŭ, séŭ, maĭ bine, este uă greşéllă făcută de copistulŭ croniceĭ, carele veḑêndŭ frasea „Tomşa-vodă a „trecutŭ la ţérra Leşéscă cu sfetniciĭ seĭ, cu Moţocŭ vor„niculŭ şi cu Spancĭocŭ Spatarŭ şi cu Veveriţă postelni„culŭ," adause numele luĭ Veveriţă şi cu căte-va rêndurĭ maĭ josŭ către frasea: „ĭ-a tăiatŭ capulŭ Tomşeĭ, luĭ „Moţocŭ vorniculŭ şi luĭ Spancĭocŭ spatarulŭ." În adeverŭ, din acte officiale se scie positivŭ, că descapitaţĭ fură numaĭ Tomşa, Moţocŭ şi Spancĭocŭ[16]); ĭar urmatorulŭ documentŭ dela regele Sigismundŭ-Augustŭ, inregistratŭ in *Acta Castrensia Leopolensia,* MS. in Archivulŭ din monastirea Bernardiniloră in Leopole, t. 334, p. 179-80, probéză că Veveriţă, scăpândŭ din Moldova in Polonia, retăcĭa acollo in fruntea a nesce hoţĭ in cursŭ de maĭ mulţĭ annĭ:

„Oblata mandati occasione Valachorum actum in C.

---

16) Barancz; *Pamietnik dziejov polskich* (Lvov, 1855, in-8); p. 25.

„inf. L. feria tertia ante festum S. Bartholomej Apostoli „proxima Anno Domini M. D. LXX.

„Zygmunth Augusth z Boziy laski Krol Polski etc. „Wszytkim v obecz y kazdemu z osobna thak duchovnego „iako y svieczkiego stanu przelozonim Woevodom Cas„thellanom Stharosthom Podstarostom Burgrabiom Voytom „Bormistrzom Raicom Kniaziom vatamanon y vszytkiego „przelozenstva liudziem, takze tez y inem vszytkiem pod„danim naszym pod panovaniem y rozkazaniem naszym „bendacym vdziecznie y viernie nam milym laske nasze „Krolevska. Vdziecznie y viernie nam mili. Oznaymuie „nam Voievoda Voloski przesz pisanie y posla svego, ze „poddani iego zbiegovie z Voloch mianovicie Malczy, Ve„veriza y Haran, ktory ieszcze za oyca iego zdradi pod „panem svym czynili, iako y terasz valesaiac sie po grani„cach vegierskich y naszych ziem ukrainnych zamyslaia „cos przecivko panu voievodzie y zas nieiaki rozruch y „niepokoy ziemi iego uczynia, to on viedzac ucziekl sie „do nas z prozbami svemi abysmy go od takiego niebe„pieczenstva ochronili, a te zbiegi precz z ziemie naszey „vypedzili a niedopuszczali svavolenstva y zdrady ym prz„vodzic przeciv panu svemu przezeczonemu voevodzie vo„ievodzie voloskiemu, czo my vidzac byc povinnoscia „nasza vedlia przemierza ktory mamy z panem voievoda „y z ziemia iego voloska, rozkazuiemy v. vaszym iako „poddanim naszym aby v. vasze pilna a bendliva piecza „o tech zbiegach mieli a vyvydziavszy o nich z ziemie „naszey vypedzic rozkazali, y tak. . . . . iakoby pan „voievoda od nich tez ziem naszych zadnego niebezpie„czenstava y trudnosci niemial. A inak pod laska nasza „aby niebylo. Roku panskiego. . . . panovania naszego „XXXX."

Allungatŭ din Polonia, Veveriță se intórse in Moldova și scăpâ de disgrația luĭ Bogdanŭ-vodŭ, făcêndu-se călugĕrŭ.

3-o. Epistola viziruluĭ Mehmed-Sokolli, vorbindŭ despre Moldoveniĭ ceĭ fugițĭ peste Nistru in urma peiriĭ luĭ

Ionŭ-vodă, ḑice: „quam primum autem Ivanum esse captum „decollatumque Polonis innotuit, mox ducentis militibus mi-„ssis, socerum Ivani provissorem Choczimensem, coniugem, „thesaurum, bonaque universa, necnon coniuges septem boie-„rorum, viginti septem curribus imponentes, in Poloniam „abstulistis.“ Decĭ, socrulŭ luĭ Ionŭ vodă fu purcalabulŭ de Hotinŭ, carele scăpâ apoĭ in Polonia. Din documente se vede că, din ceĭ duoĭ purcalabĭ de Hotiuŭ din 1574, Ieremia Golia insoţise pe Ionŭ-vodă in resbellŭ şi peri in băttăllia dela Cahulŭ, incătŭ numaĭ cellŭ-l'altŭ purcalabŭ, anume Lupea Huru, remasŭ in Hotinŭ, putea fi socru allŭ principeluĭ şi a fugi peste Nistru.

IX.

Cronicarulŭ Urechĭa.

Din vederea d-luĭ Cogălnicénŭ şi a tuturorŭ căţĭ aŭ scrisŭ pone acum multŭ-puţinŭ assupra istorieĭ litteratureĭ nóstre scăpâ următorulŭ passagĭu din Cronicŭlŭ Vlacho-Moldo-Romănescŭ allŭ luĭ Cantemirŭ, t. 1, p. 103: „Urechĭa aŭ trăitŭ şi aŭ scrisŭ pe vremile luĭ Aronŭ-vodă „Tiranulŭ, intr'a căruĭa domniă şi sferşitulŭ istorieĭ selle „face." Cine óre putea să scie acésta maĭ bine decătŭ Cantemirŭ, destulŭ de apropiatŭ prin timpŭ de epoca luĭ insuşĭ Urechĭa, de la care nu trecuse atuncĭ nicĭ unŭ secolŭ, şi ca Domnŭ avêndŭ in disposiţiune manuscriptele celle maĭ correcte alle cronriceĭ?

Aşa déră autorulŭ croniceĭ fu anume Nistorŭ Urechĭa, logofĕtŭ sub Aronŭ vodă, şi redevenitŭ érăşĭ numaĭ marevornicŭ sub domniĭ succesivĭ din famillia Movilescilorŭ, precum vedĭ documentulŭ ce l'amŭ publicatŭ in Archiva istorică a Românieĭ, t. 1, nr. 28.

E sigurŭ inse, că ellŭ nu avuse timpŭ de a-şĭ redege definitivŭ opera, lăssândŭ numaĭ nesce estracte şi notiţe imprăsciate, pe carĭ unŭ altulŭ, maĭ probabilŭ insuşĭ fiĭuseŭ Grigorie Urechĭa, le va fi redesŭ maĭ in urmă intr'uă ordine sistematică. Dovédă cea maĭ bună de redacţiunea croniceĭ deja după mórtea luĭ Nistorŭ, este următórĭa. Sub domnia luĭ Stefanŭ cellŭ Mare se narréză invasiu-

nea de peste Nistru a hatmanilorŭ cozacescĭ Loboda şi Nalivaĭco. Cozaciĭ nu essistaŭ incă de locŭ pe cândŭ trăĭa Stefanŭ cellŭ Mare; dar cu tóte astea, precum se scie din Heidenstein, Bielski, Paprocki, din toţĭ istoriciĭ polonĭ şi din tóte cronicele cozace, Nalivaĭco şi Lobodă, duoĭ hatmanĭ cozăcescĭ, făcură in adeverŭ uă invasiune in Moldova . . . . . in annulŭ 1596! E vederatŭ că redactorulŭ cellŭ posteriorŭ, găsindŭ uă notiţă fără dată despre acestŭ evenementŭ, îllŭ attribui pe ghicite timpuluĭ luĭ Stefanŭ cellŭ Mare.

Cumcă Nistorŭ Urechĭa fusese in juniă uricarŭ la Curtea luĭ Ionŭ-vodă, amŭ probat'o prin documentulŭ publicatŭ in Archiva istorică a Românieĭ. t. I, nr. 164. Acéstă impregĭurare dă unŭ preţŭ specialŭ acelluĭ capitolŭ din cronică, unde se povestesce domnia erouluĭ nostru. Să observămŭ inse, că aice, ca şi in tótă opera, textulŭ nu e de mâna luĭ Nistorŭ, ci complectatŭ şi adăugatŭ de către redactorulŭ cellŭ posteriorŭ, pe basea croniceĭ polone a luĭ Paszkovski. Decĭ, uă adeverată valóre potŭ avé pentru noĭ numaĭ acelle passagĭe, ce nu le găssimŭ in Paszkovski şi carĭ, prin urmare, sunt originale alle luĭ Urechĭa, precum anume despre insula Rodosŭ, despre Ionaşcu Zbierea, despre satulŭ Roşcaniĭ, etc.

X.

Vintilă-Vodă.

Peste căte-va ḑille după peirea luĭ Ionŭ-vodă unŭ celebru diplomatŭ, Francesŭ de origină şi petrecĕtorŭ in missiune politică la Vienna, scriea către unŭ Englesŭ următórĭa epistolă, necunnoscută predecessorilorŭ noştri şi din care se vede, intre altele, cătŭ de multŭ se interessa atuncĭ tótă Europa de ceĭa ce se petrecea pe ţermiĭ nordicĭ aĭ Dunăriĭ:

„Quoniam vestri multa scribunt de tumultibus nuper „excitatis in Moldavia, quorum ple aque sunt falsa, volo „tibi indicare, quid de ea re hic habeamus. Credo te an„tea audivisse quendam Ioannem Armenium fretum auxi„liis Turcicis ante biennium occupasse Moldaviam, pulso „Vaivoda, qui in ea regnabat. Alexander Vaivoda Tran„salpinae (quae est altera pars Valachiae) egit Constan„tinopoli, ut hic Armenius Moldavia pelleretur, et frater „ejus Petrus in ipsius locum sufficeretur: quod ubi au„divit Armenius, Alexandrum repente invasit, ac profli„gavit, et Bocurestum ejus regiam occupavit, ibique Vai„vodam constituit quemdam Ventilam Petraschk. Verum „Turcae collectis postea copiis, controversiam hanc diri„merunt, et miserum Armenium desertum a suis, Con„stantinopolim captivum abduxerunt. Moldaviae autem „praefecerunt Alexandrum quendam, hominem plane senem,

„qui ante multos annos ibi regnaverat: jamdudum autem a „Turco asservabatur in turri, quae imminet faucibus Ponti „Euxini, quam nominant turrim maris Nigri. Dicunt multas „naves Germanicas ex ea classe, quam Hispani apud Canta- „bros instruunt, sive sua voluntate, sive disjectas tempes- „tate appulisse in Angliam, ubi statim fuerunt ita infectae „ illo vestro aëre haeretico et Hispanis infesto, ut inde in „ Zelandiam ad Geusios navigaverint. Bene vale et ami- „cos saluta. Viennae dec. die Julii 1574.„ [17])

Acestŭ documentŭ cupprinde de'ntâĭu duo detalie pré-interessante şi de totŭ necunnoscute de aĭurea: 1-o; că Turciĭ ascundeaŭ orribila peire a luĭ Ionŭ-vodă, occursă contra cupprinsuluĭ capitulaţiuniĭ, prin carea i se assicurase retragerea la Constantinopole; 2 o; că Pórta Ottomană, pricepêndŭ din esperienţă necapacitatea luĭ Petru cellŭ Schiopŭ, cătŭ p'aci era să trimită in Moldova altŭ domnŭ, unŭ betrânŭ numitŭ Alexandru, netrecŭtŭ in cronicele ţerreĭ, dar carele domnise in adevĕrŭ prin revoltă vr'uă căte-va ḑille in Moldova tocmaĭ in timpulŭ luĭ Stefanŭ cellŭ Tĕnĕrŭ, părinteluĭ luĭ Ionŭ vodă, precum arrétă limpede unŭ documentŭ dela Alexandru Lopuşnénulŭ, din 1560, martie 21, in Condica Nr. 1015 din Archiva Statuluĭ, pag. 122.

Dar partea fără induoélă cea maĭ importantă din scrisórea luĭ Languet, este menţiunea luăriĭ Bucurescĭuluĭ şi a installăriĭ luĭ Vintilă-vodă pe tronulŭ ţerreĭ Românescĭ; duo facte de totŭ ommise in Paprocki, Isthuanfi, cronica turcă, Gorecki, şi toţĭ ceĭ-l'alţĭ, dar înregistrate— lucru fórte semneficativŭ—in inseşĭ annalele muntene in următorulŭ modŭ: „Cândŭ a fostŭ allŭ patrulea annŭ din „domnia luĭ Alexandru-vodă, luândŭ frate-seŭ Petru domnia la Moldova, fost-a poruncitŭ la Dumbravă Vorniculŭ „şi la tótă boerimea Moldoveĭ, ca să vină inainte la Foc- „şanĭ. Atuncea Alexandru-vodă incă a eşitŭ la intimpi- „narea luĭ Petru-vodă fraţine seŭ de a făcutŭ ospêţŭ la „

17) Languet; *Epistolae politicae et historicae ad Ph. Sidnaeum, equitem Anglum* (Lugd. Batavorum, 1646, in-16) p. 160-161.

„satŭ la Săpăţenĭ; ĭar Dumbravă Vorniculŭ cu tótă curtea „Moldoveĭ, eĭ aŭ venitŭ la Petru-vodă să se inchine, ĭar „déca s'aŭ apropiatŭ, eĭ fără veste aŭ lovitŭ pre Petru-„vodă şi pre frate-seŭ Alexandru, gonindŭ pre Petru „vodă pone la Braila, ĭar Alexandru vodă a fugitŭ la „oraşŭ la Flocĭ; Moldoveniĭ incă făcêndŭ acéstă isbândă „s aŭ intorsŭ la margine la Ionaşco vodă. D'aciĭ atunce „Ionaşcu vodă a trimisŭ pre Vintilă-vodă cu mulţĭ lotri, „ca să fie Domnŭ in ţérra-Românéscă; şi a intratŭ (Io-„naşcu-vodă) in cetatea din Bucurescĭ, şeḑêndŭ acollo 4 „ḑille. Alexandru-vodă incă a trimisŭ pe uă sémă de „boĭerĭ aĭ luĭ cu óste, anume Dragomirŭ vorniculŭ şi „Mitrea comisulŭ şi Bratulŭ păharniculŭ şi Ionŭ pahar-„niculŭ, de aŭ lovitŭ pre Vintilă-vodă şi pre aceĭ lotri „fără de veste, şi atuncea aŭ peritŭ Vintilă-vodă şi aceĭ „lotri toţĭ; şi ĭar a venitŭ Alexandru-vodă in scaunŭ in „Bucurescĭ şi a adarsŭ in ţérră unŭ birŭ ce ĭ-aŭ ḑisŭ óĭă „sécă . . "(Veḑĭ Magaz. istoricŭ; t. 4, p. 275).

Epistola luĭ Languet complectéză acéstă narraţiune intr'unŭ puntŭ essenţialŭ: ea arrétă, şi o arrétă numaĭ ea singură, că Vintilă-vodă fu fiiulŭ luĭ Petraşco cellŭ Bunŭ şi, prin urmare, frate cu Petru Cercellŭ şi cu Mihaiŭ cellŭ Vitézŭ. . . .

XI.

Uă istoriă necunnoscută a luĭ Ionŭ-vodă.

Istoriculŭ polonŭ Starowolski, in *Sarmatiae Bellatores*, § LXXI, ḑice: „.... Magnanimo Ivoniae, Vala„chiae Palatino, cuius res gestas, in vita Sigismundi pri„mi, libro quarto, sufficienter descripsimus.“ Aşa dé ă, ellŭ scrisese uă biografiă a luĭ Ionŭ vodă, pe care a allătură, ca appendice, la opulŭ seŭ despre regele Sigismundŭ I. In adevĕrŭ, essistă de nume uă scriere a luĭ Starowolski, intitulată: De Rebus Sigismundi Primi Poloniarum Regis Invictissimi virtute et auspicio, gestis, libri quatuor, publicată la Cracovia in 1616 in-4; aşa o citéză Wiszniewski, t. 8, p. 152; dar însăşĭ cartea e atâtŭ de rară, incâtŭ eŭ unulŭ n'amŭ putut'o găssi nicĭ intr'una din bibliotecele celle marĭ din Polonia. Noŭe ni se pare, că Fredro se baséză anume pe Starowolski in acelle passagie, in carĭ diferesce de modulŭ de esposiţiune a luĭ Paprocki.

XII.

Strămutarea capitaleĭ din Sucéva la Iaşĭ.

Heidenstein şi Strykowski affirmŭ, cumcă tronulŭ fu strămutatŭ din Sucéva la Iaşĭ de către Alexandru Lăpuş nénulŭ in 1564, pentru că vechĭa capitală adducea a-minte sumbruluĭ principe usurpaţiunea luĭ Despota. Heidenstein şi Strykowski fură reŭ informaţĭ. Aprópe tóte crisóvele Lăpuşnénuluĭ, după 1564 şi pone la 1568, annulŭ morţiĭ selle, sunt datate din Sucéva. Cumcă insuşĭ Ionŭ-vodă găssi capitala acollo, o mărturisescŭ lămuritŭ Isthuanfi şi Forgacs. Dar lăssândŭ la uă parte tóte celle-l'alte, duo documente păstrate in originalŭ in Archiva Statuluĭ, ne permitŭ a defini chĭarŭ luna strămutăriĭ capitaleĭ din Suceva la Iaşĭ. Iată-le:

1-o. „Ioan voevoda etc. oze dadoch i vratich gos-„podstvo mi sviatomu naszemu monastiru taslovskomu „selo svoe na imia Tatesczii na Solonom Taslovia, czto „toe selo pravoe kuplenie bilo Petru voevodi i danie vi-„szereczenoe molbi i nepravedno poruszeno bilo nekako, „a gospodstvo-mi izobriasztu-mi po istinie, paky pomilo-„vach sviatago chrama v udrezenie vieczno, kako da est „s vsem dochodom reporuszeno etc. pis u Soczavi vla-„to 7080 avg 8. † Gospodin recze. † Berhiacz logofet „uczil (Iscăllitura uricaruluĭ:) † Urekia.“

2-o. „Ioan voevoda etc. dali esmi semu Tziganinu „na imia Nicola tretaa czast ot petaa czast selo ot Bolo„tesczi, i brod za mlin u Putna, czto on sobi kupil za 120 „zlat tatarskich escze pri dni Alexandra voevodi ot To„ma i sestra ego Stana i nepot ich Dumitru, koli zaplatil „Toma sebie glav, i da est emu i s vsem dochodom, in „da sia ne umisznet pred sim listom naszim, pis u Ias v „liato 7081 ok 5. † Sam gospodin. † Golia velikii log. „uczil. † Popa pis."

Se scie, că annulŭ, numeratŭ dela zidirea lumiĭ, se incepea dela Septembre. Din celle duo documente de maĭ susŭ vedemŭ capitala incă in Sucéva in luna luĭ Augustŭ annulŭ 7080 şi deja strămutată la Iaşĭ in Octombre annulŭ 7081: prin urmare, translaţiunea se operâ în luna luĭ Septembre, pentru a inaugura inceputulŭ annuluĭ in nouă reşedinţă In Septembre 1572 Iaşulŭ devenise capitala Moldoveĭ.

FINEA

Notelorŭ.

INDICE.

ERRATA.

Pag.	Rond.		Tipăritŭ:		Citesce:
64	9	—	intelnĭaŭ	—	intelnĭaĭ
71	14	—	sĭ a Transilvanĭ	—	şi la Transilvanĭ
80	12	—	precum	—	precâtŭ
92	15	—	modulŭ in caer	—	modulŭ in care
96	29	—	altŭ nostru	—	allŭ nostru
109	14	—	Adăuge	—	Adauge
—	15	—	veţĭa vé	—	veĭ avé
111	21	—	tótŭ	—	totŭ
—	26	—	scumpluuĭ	—	scumpuluĭ
116	27	—	in acestŭ, modŭ	—	in acestŭ modŭ,
123	3	—	maĭ intacţĭ	—	maĭ-maĭ intacţĭ
136	18	—	de felĭu prin felĭu	—	prin felĭu de felĭu
139	6 (Nota)	—	200,000 in Baudier, loco supra, 100,000 Paprocki.	—	100,000 in Baudier, loco supra, 200,000 in Paprocki.
140	12	—	a luĭ Ionŭ	—	a luĭ Ionŭ-vodă
144	11	—	posiţiunea lor	—	posiţiunea lo-
162	20	—	Mehmed-Paşa	—	Ahmed-Paşa
183	5 nota	—	amillieĭ	—	familllieĭ
216	4	—	trădiŭ	—	tărdiŭ